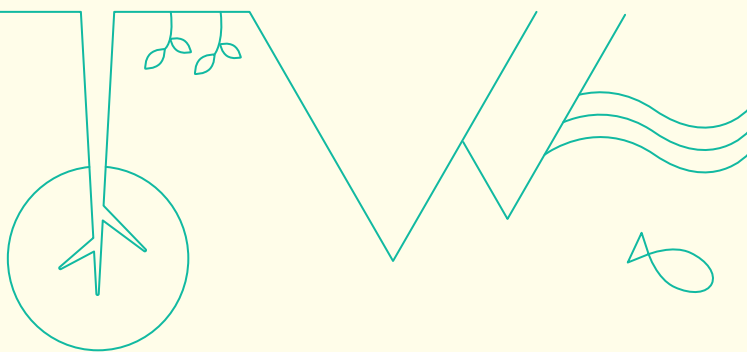

HÅLLBARHETENS HORISONT

Samhälle, Opinion och Medier i Västsverige

Annika Bergström & Niklas Harring (red)

Hållbarhetens horisont

Samhälle, Opinion och Medier i Västsverige
SOM-rapport nr 68

Annika Bergström och Niklas Harring (red)

Redaktörer: Annika Bergström och Niklas Harring

© Författarna och SOM-institutet

Administrativ redaktör: Sofia Arkhede

Omslag: Daniel Zachrisson

Redigering: Henny Östlund

Tryck: Ale Tryckteam, Bohus, 2016

ISBN: 978-91-89673-36-6

ISSN: 0284-4788

ISRN: GU-STJM--68--SE

INNEHÅLL

Förord	7
Hållbarhetens horisont Annika Bergström & Niklas Harring	9
Ideologi och ekologisk modernisering Niklas Harring	25
Svenska konsumtionstrender John Magnus Roos & Ulrika Holmberg	37
Betalningsvilja för miljövänlig mat Klara Bové	51
Skenheliga klimatkämpar Sverker C. Jagers & Simon Matti	65
Vilka känner att de kan påverka? Sofia Arkhede	83
Sammanhållande nyheter? Annika Bergström	93
Vi vill ha kända och populära politiker Sören Holmberg	107
Välfärdspolitik och välfärdsopinion i Sverige och Västra Götaland 2015 Lennart Nilsson	119
Hur sköter Västra Götalandsregionen sina uppgifter? Ylva Norén Bretzer	149
Sjukvård som politik Maria Oskarson	159
Politiker och tjänstemän i Västra Götaland och Skåne Lennart Weibull	173

METODREDOVISNING

Den västsvenska SOM-undersökningen 2015

Klara Bové

197

Om författarna

221

SOM-institutets böcker

225

FÖRORD

Boken *Hållbarhetens horisont* är nr 68 i SOM-institutets bokserie. I boken presenteras analyser som är baserade på 2015 års västsvenska medborgarundersökning, och i flera fall görs jämförelser med tidigare år. I boken finns också analyser baserade på de årliga nationella SOM-undersökningarna och jämförelser med de regionala SOM-undersökningarna i Skåne och Värmland.

SOM-institutet är en undersöknings- och forskningsorganisation som drivs gemensamt av Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. Sedan 1986 genomför SOM-institutet årliga nationella medborgarundersökningar och 1992 gjordes den första motsvarande undersökningen i Göteborgsregionen. Från och med 1998 utökades undersökningsområdet till hela Västra Götaland. 2015 års västsvenska SOM-undersökning omfattar ett urval om 6 000 personer i åldrarna 16 till 85 år boende i Västra Götaland och Kungälv kommun. Undersökningen genomfördes under perioden september 2015 till februari 2016. För datainsamlingen i 2015 års SOM-undersökningar svarade undersökningsföretaget Kinnmark Information AB, med Magnus Kinnmark som projektledare.

Annika Bergström och Jonas Ohlsson har varit undersökningsledare för den västsvenska SOM-undersökningen 2015. Annika Bergström och Niklas Harring har varit redaktörer för föreliggande bok. Biträdande undersökningsledare Klara Bové har ansvarat för fältarbete och dataförädling, och också för den metodutvärdering av 2015 års västsvenska SOM-undersökning som är en del av det samlade metodutvecklingsarbetet vid SOM-institutet. I bokens avslutande kapitel återfinns en detaljerad redogörelse för undersökningens utformning och genomförande. Sofia Arkhede har fungerat som administrativ och teknisk redaktör för boken.

I *Hållbarhetens horisont* medverkar samhälls- och opinionsforskare från Göteborgs universitet och Luleå tekniska universitet. Varje författare svarar själv för sin tolkning av data och slutsatserna i respektive kapitel.

Dataunderlaget från SOM-undersökningarna finns tillgängligt för forskare via Svensk Nationell Datatjänst vid Göteborgs universitet (www.snd.gu.se) ett år efter att datamängderna har auktoriserats. De publikationer som hittills utgivits av SOM-institutet finns förtecknade längst bak i boken. Information om undersökningar och publikationer finns på SOM-institutets hemsida: www.som.gu.se.

Göteborg i november 2016
Annika Bergström och Niklas Harring
SOM-institutet
Göteborgs universitet

HÅLLBARHETENS HORISONT

ANNIKA BERGSTRÖM & NIKLAS HARRING

Förra året antog FNs generalförsamling en resolution *Att förändra vår värld: Agenda 2030 för hållbar utveckling* där 17 nya hållbarhetsmål definierades (Förenta Nationerna, 2015). Genom hållbarhetsmålen vill FN konkretisera hållbarhetsarbetet och ersätta de så kallade millenniemålen som löpte ut 2015. Bland de nya hållbarhetsmålen finner vi exempelvis *vidta viktiga åtgärder för att bekämpa klimatförändringen och dess inverkan; minska ojämlikheter inom och mellan länder och garantera ett hälsosamt liv och uppmuntra välmående för alla åldrar*. Hållbar utveckling ska helt enkelt förstås som ett brett koncept som griper in i många delar av vår mänskliga tillvaro. Begreppet fick sitt verkliga genomslag i samband med den så kallade Brundlandtrapporten (World Commission on Environment and Development, 1987) som utgjorde underlag till FNs miljökonferens i Rio de Janeiro 1992. Redan sedan det handlingsprogram, Agenda 21, som antogs vid Riokonferensen, har FN varit tydliga med att det är viktigt att agera lokalt och inte enbart globalt för att uppnå hållbarhet. Hållbar utveckling är helt enkelt något som bör genomsyra arbetet på många olika politiska nivåer. Exempelvis är det tydligt i Västra Götalandsregionens vision att hållbarhet är ett ledord. I förordet till visionen som antogs av regionfullmäktige 2005, skriver den dåvarande ordföranden i regionfullmäktige, Hans Aronsson:

"Grunden i visionen är Det goda livet. Det står för en god hälsa, arbete och utbildning, trygghet, gemenskap och delaktighet i samhällslivet, en god miljö där vi värnar de förnybara systemen, möta behoven hos barn och ungdomar, en uthållig tillväxt och ett rikt kulturliv. Det goda livet förutsätter en hållbar utveckling, där dess tre dimensioner – den ekonomiska, sociala och ekologiska är sinsemellan beroende och förstärker varandra." (Västra Götalandsregionen 2005, 2)

Alltsedan Riokonferensen har också medborgarengagemang lyfts fram som viktigt och nödvändigt för att nå en hållbar utveckling. Den här antologin intresserar sig för hållbarhetsfrågor utifrån västsvenskarnas horisont. Vi kommer helt enkelt veta lite mer om vilka västsvenskarna egentligen är och hur de tänker kring frågor som kopplar till hållbar utveckling. En central aspekt för en hållbar utveckling är medborgarnas tilltro till det politiska systemet. Bland annat studerar vi hur nöjda västsvenskarna är med det sätt på vilket demokratin fungerar i ett antal olika geografiska områden, EU, Sverige, Västra Götalandsregionen samt den kommun där de bor. Där konstaterar vi att västsvenskarna är mer nöjda med hur demokratin fungerar i Sverige som helhet än i Västra Götalandsregionen. De är dock mer nöjda

med situationen i Västra Götalandsregionen än i EU. Och det är värt att notera att det är en klar majoritet som är nöjda med hur demokratin fungerar i både Sverige i stort (64 procent) och i Västra Götalandsregionen (61 procent). De här förhållandena är stabila över tid. Ylva Norén Bretzer skriver mer om utvecklingen över tid i sitt kapitel i boken *Hur sköter Västra Götalandsregionen sina uppgifter?* där hon också kopplar denna nöjdhet till medborgarnas bedömning av den service som Västra Götalandsregionen levererar.

Vi kan dock konstatera att förhållandena är mer dystra om vi studerar västsvenskarnas inställning till möjligheten att påverka politiska beslut. Det är bara 16 procent som anser sig ha *ganska goda* eller *mycket goda* möjligheter att påverka politiska beslut i Västra Götalandsregionen. Det är färre än vad det är som anser sig ha *ganska goda* eller *mycket goda* möjligheter att påverka politiska beslut i Sverige, 19 procent, och i hemkommunen, 25 procent, men också fler än vad det är som anser sig kunna påverka beslut i EU. Sofia Arkhede utvecklar detta i sitt kapitel *Vilka känner att de kan påverka?* där hon bland annat konstaterar att politiskt intresse är relaterat till känslan av att kunna påverka politiska beslut. De politiskt intresserade har en starkare känsla av att kunna påverka politiska beslut. Vänder vi på det kan vi alltså se en grupp med politiskt alienerade, som varken anser sig kunna påverka politiska beslut eller som är intresserade av politik. I det här sammanhanget är också politikerna viktiga aktörer. Men i fallet Västra Götaland är de mer eller mindre okända, vilket Sören Holmberg i sitt kapitel *Vi vill ha kända och populära politiker* lyfter fram som problematiskt. De åtnjuter inte heller något högre förtroende hos medborgarna, vilket Lennart Weibull fördjupar i kapitlet *Politiker och tjänstemän i Västra Götaland och Skåne*.

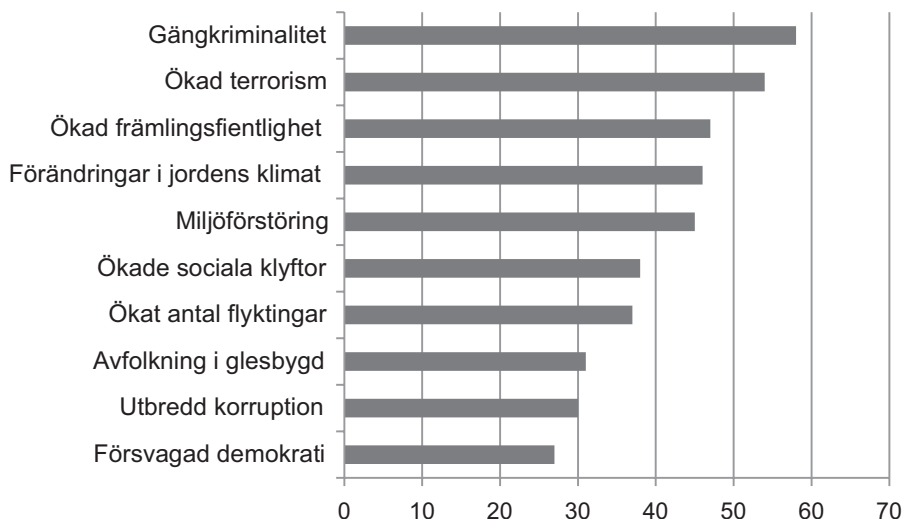
Hur ska man då förstå medborgarnas syn på Västra Götaland och hur tar sig det hållbara samhället uttryck i västsvenskarnas attityder och handlingar? Vad tänker västsvensarna om framtiden? Vilka frågor är det som oroar, vilka frågor är det som intresserar dem och vad tänker de om olika politiska lösningar på dessa problem? Dessa frågor studerar vi närmare i de nästkommande sektionerna.

Västsvenskarna oro inför framtiden

I den västsvenska SOM-undersökningen ställdes frågan *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?*. Där ges de svarande tio förutbestämda samhällsproblem, som i en bred bemärkelse alla kan kopplas till hållbar utveckling. De kan sedan uppge, för vart och ett, om dessa är *mycket oroande*, *ganska oroande*, *inte särskilt oroande* eller *inte alls oroande*. De frågor som hamnar överst, om vi väljer ut de som har svarat att det är *mycket oroande*, är *gängkriminalitet* (58 procent) *ökad terrorism* (54 procent) och *ökad främlingsfientlighet* (47 procent). Det kan vara på sin plats att nämna att innan och under perioden som undersökningen var i fält¹ så inträffade allvarliga våldsbrott, kopplade till gängkriminalitet och främlingsfientlighet, i Västsverige. Vi hade efterspelet till

dödsjutningarna i Biskopsgården som inträffade 18 mars 2015 och skolattacken vid Kronans skola i Trollhättan 22 oktober samma år. Problem med våld är ett allvarligt hot mot hållbarheten. Det sextonde av FNs hållbarhetsmål kopplar tydligt till detta med formuleringen ”Uppmuntra fredliga och inkluderande samhällen för hållbar utveckling [...]” (Förenta Nationerna, 2015).

Figur 1 Västsvenskarnas oro inför framtiden 2015. Andel mycket oroande på 10 olika områden (procent)

Kommentar: Frågan lyder 'Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?' Svarsalternativen är 'mycket oroande', 'ganska oroande', 'inte särskilt oroande', 'inte alls oroande'. I tabellen redovisas de som har svarat 'mycket oroande'. Procentbasen utgörs av dem som besvarat frågan.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Vad gäller de frågor som tydligast kan kopplas till den ekologiska hållbarheten så finner vi att 46 procent av västsvenskarna anser att *förändringar i jordens klimat* är mycket oroande och i princip lika många anser *miljöförstöring* vara mycket oroande (45 procent). Något längre ner på listan finner vi frågor som på olika sätt kan kopplas till den sociala dimensionen: *ökade sociala klyftor* (38 procent), *ökat antal flyktingar* (37 procent) och *avfolkning i glesbygd* (31 procent).

Västsverige är en region med stor variation vad gäller en demografisk sammansättning, vilket kan tänkas ha betydelse för vilken åsikt man har om dessa olika förslag. Flera av de mest uppmärksammade våldsbrotten kopplade till gängkriminalitet har skett i Göteborg. Studerar vi skillnader mellan olika delar av Västsverige så finner vi dock att *gängkriminalitet* inte upplevs som ett större hot i

Göteborg och i stadens kranskommuner, än i övriga regionen. Undersökningen möjliggör fördjupade studier av de boende i Göteborgs kommun med avseende på boendeområdets resursstyrka. Samtliga primärvårdsområden har klassats efter andelen invånare som uppbär försörjningsstöd samt nivån på arbetslösheten. Dessa har sedan delats in i fyra grupper som benämns resurssvaga, medelsvaga, medelstarka samt resursstarka. En analys av dessa områden visar på vissa skillnader. Bland de svarande som bor i områden som klassificerats som resurssvaga, så anser 64 procent att gängkriminaliteten är mycket oroande. Motsvarande siffra i resursstarka områden är 59 procent, i medelresursstarka områden 54 procent och i medelresurssvaga områden 56 procent.

En fråga som knyter an till ett hållbart samhälle är relationen mellan stad och landsbygd, och här finns däremot skillnader beroende på vilken typ av område man bor i. Studerar vi hur många som upplever *avfolkning i glesbygden* som ett problem, så finner vi att det finns stora skillnader mellan de västsvenskar som bor i Göteborg eller andra städer och de som bor på mindre tätorter eller landsbygden. Av de som bor på landsbygden anser 44 procent att *avfolkning i glesbygden* är *mycket oroande* medan motsvarande andel bland de som bor i Göteborg är 22 procent.

God styrning är också inkluderat i det sextonde hållbarhetsmålet "... tillgåddose tillgång till rättvisa för alla och bygga effektiva, ansvariga och inkluderande institutioner på alla nivåer". Men god styrning är givetvis inte bara ett mål i sig utan också något som är viktigt för att uppnå andra mål. Korrupta samhällen och icke-demokratiska samhällen anses exempelvis sämre på att ta hand om och skydda sina naturresurser (ex. Holmberg & Rothstein, 2010; Povitkina, Jagers, Sjöstedt & Sundström, 2015; Sundström 2013). Vi finner dock att det, relativt andra frågor på listan, är få västsvenskar som finner att *utbredd korruption* (30 procent) och *försvagad demokrati* (27 procent) *mycket oroande* inför framtiden.

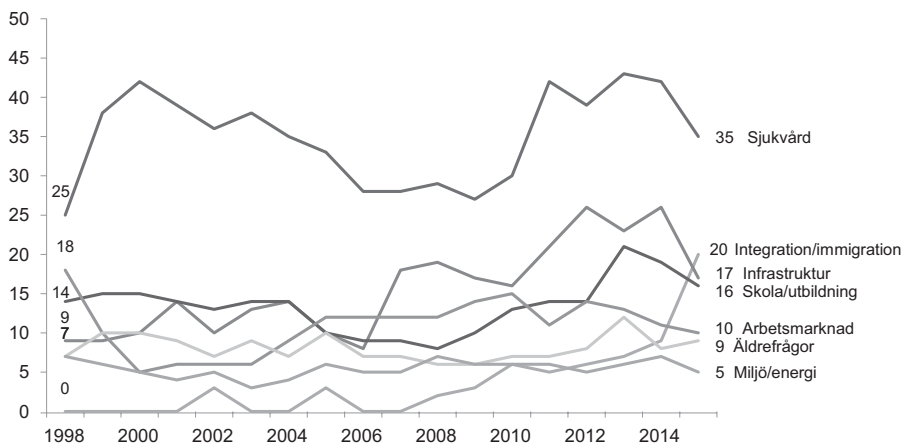
Sammantaget kan vi konstatera att framtidsoro som relaterar till ett hållbart samhälle uttryckts av den västsvenska befolkningen, och att både ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet engagerar på orosdimensionen. Då detta är den första mätningen av västsvenskarnas framtidsoro kan vi inte säga något om förändringar över tid.

Västsvenskarnas viktigaste frågor

I den västsvenska SOM-undersökningen studeras också vilken eller vilka frågor eller problem västsvenskarna tycker är viktigast idag i Västra Götalandsregionen. Som figur 2 visar så anser västsvenskarna att den viktigaste frågan i Västra Götalandsregionen är sjukvården. Något som kan tolkas positivt med tanke på att det är det mest centrala verksamhetsområdet för regionen och som Maria Oskarson konstaterar i sitt kapitel *Sjukvård som politik* så är det en grundbult i den svenska välfärdsstaten.

Infrastruktur hamnar efter många år på andra plats, år 2015 på tredje plats, över vilka problem eller frågor som västsvenskarna anser vara viktigast i regionen. Istället är immigration/integration som seglar upp som silvermedaljör. Det finns all anledning att tro att det är förra höstens intensiva debatt om invandring och migration som påverkar västsvenskarna, på samma sätt som den slog igenom i riket i stort (Ohlsson, Oscarsson & Solevid, 2016).

Figur 2 Medborgarnas viktigaste regionala frågor, 1998–2015 (procent)

Kommentar: Frågan lyder *Vilken eller vilka frågor eller problem tycker du är viktigast idag i Västra Götaland? Ange högst tre frågor/samhällsproblem.* Varje respondent kan avge upp till tre viktiga frågor och dessa räknas i så fall var för sig i andelarna av viktiga frågor ovan. 2011 förändrades beräkningsmetoden till att baseras på enskilda svar istället för på personnivå. Samma år ändrades också frågans formulering något: under åren 1998–2010 avsåg frågan Västra Götalandsregionen.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1998–2015.

På en övergripande nivå är det förhållandevis stabila bedömningar när vi ber medborgarna att själva uttrycka problem och frågor som de anser vara viktiga. Den största förändringen som vi ser är att integrationsfrågorna har ökat i viktighet de senaste två åren (jfr. Bergström & Ohlsson, 2015). Undersökningen ger inte svar på vilka dimensioner av samhällsfrågorna som avses eller om det är positiva eller negativa aspekter av själva frågan som avses. Vi kan dock konstatera att medborgarnas upplevelser korresponderar med såväl Västra Götalandsregionens uppdrag som med händelseutvecklingen i samhället.

Västsvenskarna om tio politiska förslag

I den västsvenska undersökningen finns också mer konkreta frågor där respondenterna får ta ställning till en rad olika förslag som förekommit i den politiska

debatten. De förslag som fanns med i enkäten är dels av mer övergripande karaktär som *Minska inkomstskillnaderna i samhället*, dels mer konkreta som att *Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster* och *Införa klimatskatt på flygresor*. De förslag som inkluderades i undersökningen kan i bred bemärkelse kopplas till de olika dimensionerna av ett hållbart samhälle.

I tabell 1 har vi sammanställt västsvenskarnas position i rad aktuella frågor. I tabellen presenteras balansmått som visar att västsvenskarna är generellt negativt inställda till förslagen att *minska den offentliga sektorn*; *höja koldioxidskatten på bensin*; *bedriva mer av sjukvården i privat regi*; *satsa mer på friskolor*; *avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster* och generellt positiva till förslagen att *minska inkomstskillnaderna i samhället*; *höja kommunal-/regionskatten hellre än att minska servicen*, samt *införa klimatskatt på flygresor*. Det kan vara intressant att opinionen är delad i frågan om förslaget *ta emot färre flyktingar i Sverige*. Något som liknar det mönster som vi finner i den nationella SOM-undersökningen (Ohlsson, Oscarsson & Solevid 2016). Det här var som sagt förra höstens stora fråga med uppmärksammade händelser, såsom bilderna på den döde flyktingpojken Alan Kurdi på en strand i Turkiet och införandet av gränskontroller. Vad gäller det senare kan det också vara värt att nämna att merparten av svaren hade kommit in innan den svenska regeringen tog beslutet att införa gränskontroller (12 november).

Tabell 1 Västsvenskarnas attityder till tio politiska förslag (procent)

	Mycket bra förslag	Ganska bra förslag	Varken bra eller dåligt förslag	Ganska dåligt förslag	Mycket dåligt förslag	Andel mycket eller ganska bra förslag	Andel mycket eller ganska dåligt förslag	Balans-mått
Minska den offentliga sektorn	8	16	30	25	21	24	46	-22
Sänka skatterna	16	23	25	22	13	39	33	4
Höja koldioxidskatten på bensin	8	21	24	26	21	30	47	-17
Ta emot färre flyktingar i Sverige	22	18	22	19	19	40	38	2
Minska inkomstskillnaderna i samhället	33	31	23	9	4	64	13	51
Höja kommunal-/regionskatten hellre än att minska servicen	19	35	29	11	6	55	17	38
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	7	19	30	25	19	26	44	-19
Satsa mer på friskolor	5	14	31	27	23	19	51	-32
Avskaffa skatteavdraget för hushållsnära tjänster	9	12	23	23	34	20	56	-36
Införa klimatskatt på flygresor	19	28	27	15	11	47	26	22

Kommentar: Frågan lyder: 'Vilken är din åsikt om följande förslag?'. Svarsalternativen är 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag', 'Mycket dåligt förslag'.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Västsvenskarna tycks vara negativa till mer sjukvård i privat regi (-19). Det har skett stora förändringar de senaste årtiondena vad gäller vem som levererar service som skola och sjukvård. Lennart Nilsson fördjupar hur västsvenskarna ser på välfärd och privata och offentliga aktörer i sitt kapitel *Välfärdspolitik och välfärdsopinion*.

Intressant att notera är också skillnaden mellan två politiska förslag som kan tänkas syfta till att minska vårt bidrag till de globala klimatförändringarna – *höja koldioxidskatten på bensin* och *införa klimatskatt på flygresor*. Västsvenskarna är generellt sett negativa till att höja koldioxidskatten på bensin men desto mer positiva till att införa en klimatskatt på flygresor. Det kan givetvis finnas många olika anledningar till varför det ser ut såhär. En anledning kan vara att det redan finns en koldioxidskatt på bensin och västsvenskarna tycker att den är tillräckligt, samtidigt som flyget inte har någon liknande skatt på flygbränsle.

Sverker Jagers och Simon Matti skriver mer om vad som kan förklara individers inställning till just dessa förslag i sitt kapitel *Skenheliga klimatkämpar*. De utgår från en förståelse av miljöproblem, som exempelvis den globala uppvärmningen, som storskaliga sociala dilemman, där individers enskilda bidrag är minimala, samtidigt som det aggregerade beteendet innebär stora kostnader för oss som grupp.

Hållbarhet: Fallet transporter

Transporter är ett intressant politikområde som kan användas som fall för att förstå olika aspekter av hållbarhet. Våra transportvanor har effekter på klimat och miljö, men transporter och infrastruktur är också viktiga för att säkra arbetstillfällen i regionen, samt människors möjlighet att resa men också bo där de så önskar, och därmed också den sociala hållbarheten. Tabell 2 visar västsvenskarnas resvanor.

Vi kan identifiera vissa könskillnader i resvanor till och från arbete och skola. Kvinnor är mindre benägna än män att köra bil och därmed mer benägna att åka kollektivt och cykla. Det finns också vissa regionala skillnader där exempelvis invånarna i Göteborgsregionen är mer benägna att åka kollektivt jämfört med de andra delregionerna; Fyrbodals, Skaraborg och Sjuhärads. Detta samtidigt som Skaraborgarna är de som främst väljer cykel/elcykel, 11 procent. I Sjuhärads är det enbart 3 procent. Vad gäller cyklingen finns det tydliga skillnader inom Göteborg där det bland de som bor i de centrala delarna är 22 procent som väljer cykel/elcykel och betydligt lägre andel i Nordost, 5 procent. De här skillnaderna är till viss del förväntade då utbyggnaden av kollektivtrafik och behoven av densamma ser olika ut i olika boendekområden. Möjligheten att använda cykel beror också mycket på hur inbyggd infrastrukturen är och hur långa avstånd vi talar om.

En del infrastrukturstudier i Västsverige, såsom införandet av trängselskatten i Göteborg och Västlänken har varit omdiskuterade. Exempelvis röstade en majoritet av Göteborgarna nej till trängselskatten vid folkomröstningen 2014. Stora och starka åsiktskillnader mellan beslutsfattare och medborgare är givetvis problematiskt i

Tabell 2 Hur brukar du ta dig till arbetet/skolan? Efter kön, ålder, utbildningsnivå, familjesituation och delregion, 2015 (procent)

	Arbets-/ studerar ej/ arbetar hemma	Bil söm föra	Bil söm passagerare	Buss	Spårvagn	Tåg/ pendeltåg	MC/ moped	Cykel/ Elokel	Båt/ färja	Till fots	Annat	Summa procent	Antal svarande
Samtliga	28	42	2	8	4	2	0	8	0	5	1	100	2 455
Kön	30	36	2	9	5	2	0	10	0	5	1	100	1 220
Man	26	47	1	6	4	3	1	7	0	4	1	100	1 228
Ålder	2	30	3	24	12	5	0	12	1	10	1	100	317
16–29 år	3	62	2	8	5	3	1	11	0	5	0	100	726
30–49 år	12	59	2	5	3	2	0	11	0	5	1	100	675
50–64 år	80	11	1	3	1	0	0	1	0	1	2	100	735
65–85 år	56	27	2	4	2	1	0	3	0	3	2	100	413
Utbildning	25	47	1	10	4	1	1	7	0	3	1	100	691
Medellåg	27	43	1	7	5	3	0	8	0	6	0	100	551
Medelhög	17	44	2	8	5	4	0	13	0	6	1	100	769
Hög	24	37	1	11	9	2	0	9	1	5	1	100	1 224
Delregion	35	45	2	6	0	2	0	3	0	5	2	100	302
Göteborgsregionen	31	46	1	3	0	3	0	11	0	4	1	100	438
Sjuhärad	33	44	2	5	0	2	1	7	0	5	1	100	371
Skaraborg	23	31	0	8	24	3	0	5	0	3	3	100	105
FyrBoDal	15	32	2	10	16	2	0	17	1	4	1	100	100
Nordost	20	16	0	7	17	1	0	22	0	16	1	100	187
Örgryte & Härlanda	26	43	1	9	7	1	1	6	2	3	1	100	165
Centrum & Linnéstaden	25	32	0	22	8	1	0	7	1	3	1	100	190
Sydväst													
Hisingen													

Kommentar: 'Nordost' innefattar stadsdelar Angered och Östra Göteborg. 'Centrum & Linnéstaden' innefattar stadsdelar Centrum och Majorna-Linné. 'Sydväst' innefattar stadsdelar Askim-Frölunda-Högsbo och Västra Göteborg. 'Hisingen' innefattar stadsdelar Västra Hisingen, Lundby och Norra Hisingen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Tabell 3 Asikter om förslag/beslutade trafikåtgärder. Efter kön, ålder, utbildningsnivå, familjesituation och delregion, 2015 (procent; balansmätt)

	Västälanken				Nya Götaålvbron				Dubbelspår för tåg mellan Göteborg och Borås				Trängselskatt i Göteborg				Bygga ut E20 mellan och Stockholm till motorväg				Bygga snabbjárnväg mellan Oslo och Köpenhamn via Göteborg				Bygga snabbjárnväg mellan Göteborg och Stockholm via Jönköping				Bygga ut kollektivtrafiken				Minst antal svarande
	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans	Bra	Dåligt	Balans			
Samtliga	31	26	+5	41	7	+34	50	3	+47	28	39	-11	70	5	+65	63	4	+59	58	8	+50	72	2	+70	2	+70	2	+70	2	+70	2 658		
	29	23	+6	54	11	+43	44	3	+41	28	34	-6	64	5	+59	57	3	+54	54	6	+48	73	2	+71	1	+71	1	+71	1	+71	1 331		
	34	29	+5	41	7	+34	55	4	+51	28	44	-16	74	6	+68	68	5	+63	63	10	+53	69	3	+66	1	+66	1	+66	1	+66	1 321		
	36	20	+16	36	7	+29	42	2	+40	37	33	+4	59	6	+53	64	3	+61	61	5	+56	74	2	+72	2	+72	2	+72	2	+72	363		
	39	22	+17	52	6	+46	51	4	+47	33	40	-7	72	5	+67	69	3	+66	64	7	+57	73	3	+70	770	770	770	770	770	770	726		
Utbildning	33	31	+2	54	10	+44	53	4	+49	27	40	-13	70	8	+62	66	5	+61	61	10	+51	75	2	+73	2	+73	2	+73	2	+73	726		
	21	28	-7	41	12	+29	48	3	+45	20	39	-19	70	3	+67	53	5	+48	50	9	+41	66	2	+64	2	+64	2	+64	2	+64	798		
	23	24	-1	38	10	+28	41	5	+36	16	40	-24	67	3	+64	46	5	+41	45	9	+36	62	3	+59	3	+59	3	+59	3	+59	455		
	29	23	+6	42	9	+33	44	2	+42	21	42	-21	71	3	+68	60	4	+56	54	8	+46	66	2	+64	2	+64	2	+64	2	+64	757		
	36	25	+11	50	9	+41	54	2	+52	32	39	-7	71	6	+65	66	3	+63	63	7	+56	74	2	+72	2	+72	2	+72	2	+72	602		
Familj	36	31	+5	55	8	+47	57	4	+53	39	36	+3	70	8	+62	73	4	+69	67	8	+59	80	2	+78	2	+78	2	+78	2	+78	813		
	29	27	+2	46	10	+36	50	3	+47	27	38	-11	68	5	+63	61	4	+57	56	8	+48	69	2	+67	2	+67	2	+67	2	+67	1 940		
	39	24	+15	54	4	+50	50	3	+47	36	42	-6	74	6	+68	68	4	+64	70	7	+63	75	2	+73	2	+73	2	+73	2	+73	216		
	39	22	+17	51	8	+43	51	5	+46	32	41	-9	72	6	+66	69	3	+66	63	8	+55	76	4	+72	4	+72	4	+72	4	+72	463		
	33	40	-7	65	9	+56	58	3	+55	32	46	-14	65	7	+58	71	3	+68	66	5	+61	77	2	+75	2	+75	2	+75	2	+75	1 357		
Delregion	27	12	+15	26	6	+20	61	3	+58	26	29	-3	65	7	+58	48	6	+42	62	7	+65	64	1	+63	309	309	309	309	309	309	309		
	26	9	+17	21	12	+9	31	5	+26	22	26	-4	86	3	+83	45	7	+38	38	23	+15	64	4	+60	463	463	463	463	463	463	463		
	33	9	+24	33	7	+26	35	1	+34	25	32	-7	64	3	+61	66	2	+64	50	3	+47	68	1	+67	389	389	389	389	389	389	389		

Kommentar: Tabellen bygger på två frågor: 1) 'Vilken är din åsikt om följande beslutade trafikåtgärder?' ('Västälanken' t.o.m. 'Trängselskatt i Göteborg'). 2) 'Vilken är din åsikt om följande förslag gällande trafiken?' ('Bygga ut E20' t.o.m. 'Bygga ut kollektivtrafiken'). 'Bra' innefattar svarsalternativen 'mycket bra' och 'ganska bra'. 'Dåligt' består av svarsalternativen 'ganska dåligt' och 'mycket dåligt'. Procentbasen utgörs av de som besvarat respektive delregion. Balansmättet visar andelen som tycker att förslaget är 'mycket bra' eller 'bra' minus andelen som tycker förslaget är 'dåligt' eller 'mycket dåligt'. 'Utbildning': förklaring av kategorier se tabellkommentar tabell 2. **Källa:** Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

vårt demokratiska samhälle. Bland boende i Göteborgs kommun har funnits en skillnad i förtroendebedömning för de lokala politikerna beroende på inställning till just trängselskatt och Västlänken. Personer som intog en negativ attityd till dessa hade också lägre förtroende för de lokala politikerna (Johansson, 2015).

Studerar vi västsvenskarnas åsikter, via så kallade balansmått, om en rad föreslagna och beslutade trafikåtgärder, så finner vi att åsikterna om dessa varierar ganska kraftigt (tabell 3). Många är positivt inställda till förslagen *Ny Göta älvbro* (+38) och *Dubbelspår för tåg mellan Göteborg och Borås* (+47). Studerar vi istället *Västlänken* så finner vi att opinionen är mer tudelad och när det kommer till *Trängselskatten* så är det istället ett negativt balansmått (-11). Intressant att notera är dock att motståndet har varit högre tidigare, med balansmått på -34 och -38 procent, 2006 och 2007.

Här är det också stora skillnader inom regionen. Stödet varierar utifrån om och på vilket sätt en region påverkas. I Göteborgsregionen är stödet för en ny Götaälvbro starkt (+58) medan det är betydligt lägre i Skaraborg (+9). Studerar vi procentandelar, så finner vi att i Göteborgsregionen är det 58 procent och i Sjuhärad 61 procent som tycker att det är bra att bygga ett dubbelspår för tåg mellan Göteborg och Borås. I Skaraborg är det bara 31 procent. Samtidigt som 46 procent av invånarna i Göteborgsregionen tycker att trängselskatten är ett dåligt förslag är det enbart 26 procent i Skaraborg. Tittar vi istället på förslaget att bygga ut E20 är det 86 procent av skaraborgarna som tycker detta är ett bra förslag medan det ligger runt 65 procent i de övriga delarna av regionen. Intressant är också att studera förslaget att bygga snabbjärnväg mellan Göteborg och Stockholm via Jönköping. Något som bara 38 procent av Skaraborgarna tycker är bra medan stödet är betydligt högre i Sjuhärad (62 procent) och i Göteborgsregionen (66 procent).

Ett socialt hållbart Västsverige

En dimension av det hållbara samhället är, som vi redan har varit inne på, den sociala hållbarheten. En central aspekt av social hållbarhet är den sociala sammanhållningen mellan medborgarna i ett samhälle. I den västsvenska SOM-undersökningen finns det några frågor som specifikt kan sägas relatera till den här hållbarhetsdimensionen. Exempelvis så såg vi ovan att hot såsom gängkriminalitet, ökad terrorism, ökad främlingsfientlighet och ökade social klyftor oroar västsvenskarna.

Ett vanligt mått för att mäta sammanhållning mellan medborgarna är att studera hur människor upplever sin tillit till andra människor generellt, alltså individer utanför ens personliga och privata sfär. Hög mellanmännisklig tillit är central i ett samhälle. Det förenklar mellanmännisklig interaktion och transaktioner. Litar vi generellt på varandra är vi mer beredda att utsätta oss för den osäkerhetsrisk som avtal kan innebära. Det kan också fungera som ett smörjmedel som underlättar politiska beslut och främjar kollektiva nyttigheter – till exempel infrastruktur och ett ekologiskt hållbart samhälle – som är skattebaserade. I ett samhälle med låg

tillit minskar exempelvis viljan att betala skatt då man inte litar på att alla andra också bidrar till systemet (Holmberg & Rothstein, 2015). Låg tillit innebär helt enkelt ”grus i maskineriet” (Holmberg & Rothstein, 2015:38) och om skillnaderna mellan olika gruppers tillit varierar stort kan det skapa problem genom att vissa verksamheter blir mindre effektiva. Det idealt önskvärda är därför små skillnader i mellanmänsklig tillit mellan olika samhällsgrupper.

Studier visar tydligt att Sverige utmärks av hög och stabil mellanmänsklig tillit. På ett övergripande plan är också skillnaderna mellan olika samhällsgrupper små. Men några utsatta grupper kan urskiljas där tilliten är lägre än i genomsnittsbefolkningen. Förvärvsposition och utbildningsnivå har visat sig vara viktiga förklaringsfaktorer, liksom den självskattade hälsan (Holmberg & Rothstein, 2015).

Mellanmänsklig tillit har också mätts i den västsvenska SOM-undersökningen över åren. Svarspersonerna ombads svara på en skala mellan 0 och 10 i vilken utsträckning de litar på andra människor. Precis som i den nationella undersökningen (Holmberg & Rothstein, 2015) är tilliten bland medborgarna i Västsverige mycket hög (tabell 4). Medelvärdet är 6,57 på den 11-gradiga skalan. Det finns inga statistiskt säkerställda skillnader i mellanmänsklig tillit med avseende på var i regionen man bor. På ett generellt plan är såväl Göteborgare som Skaraborgare, Sjuhäradsbor och boende i Bohuslän och Dalsland så kallade höglitare.

Den mellanmänskliga tilliten varierar beroende på hushållsinkomst. Bland låginkomststagare är medelvärdet 6,21, för medelinkomststagare 6,59 och för höginkomststagare 7,04. Det framkommer också tydligt att graden av mellanmänsklig tillit ökar med graden av hur man anser sig klara sig på hushållets inkomst. Personer som klarar sig *mycket bra* har ett medelvärde på 7,09 jämfört med 5,73 för de som klarar sig dåligt. Dessa är dock få. Mellanmänsklig tillit är således bland annat en fråga om ekonomiska resurser.

Västsvenskarna liknar befolkningen som helhet genom att också självskattad hälsa och förvärvsposition inverkar på tilliten till andra människor. Ju sämre hälsa man upplever sig ha, desto lägre tillit. Andelen höglitare är stor bland pensionärer och förvärvsarbetande, på en något lägre nivå bland studerande och avsevärt lägre bland personer som är arbetslösa, befinner sig i arbetsmarknadspolitiska åtgärder eller har sjuk- eller aktivitetsersättning.

En fördjupad analys av boende i olika resursområden i Göteborgs kommun visar att det finns små, men statistiskt säkerställda skillnader (ej i tabell) så till vida att tilliten är signifikant lägre bland respondenter som bor i resurssvaga områden (5,92) jämfört med resursstarka (6,69) och medelresursstarka (6,98).

Tabell 4 Mellanmänsklig tillit i olika grupper i Västsverige, 2015 (medelvärde 0-10)

		Tillit, medelvärde 0-10
Delregioner i VGR	Göteborgsregionen	6,58
	Sjuhärad	6,42
	Skaraborg	6,65
	FyrBoDal	6,58
Hushållsinkomst	Hög (700 000 eller mer)	7,04
	Medel	6,59
	Låg (mindre än 300 000)	6,21
Hur hushållet klarar sig på sin inkomst	Mycket bra	7,09
	Ganska bra	6,55
	Varken bra eller dåligt	5,99
	Ganska dåligt	5,56
	Mycket dåligt	5,73
Självskattad hälsa	Dålig (0-3)	5,25
	Medel (4-7)	6,25
	Bra (8-10)	6,92
Förvärvsposition	Förvärvsarbetande	6,70
	Arbetslös/arbetsmarknadsåtgärd	5,63
	Pensionär	6,76
	Sjuk-/aktivitetsersättning	5,64
	Studerande	6,26

Kommentar: Frågan lyder *Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?* De som har besvarat frågan ingår i analysen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Ett helt annat perspektiv på sammanhållning, som är närmare den enskilda individen, är om man faktiskt umgås med andra människor. I undersökningen kan man studera detta genom att titta på hur ofta respondenterna umgås med vänner. Det visar sig att även här är skillnaderna mellan de olika delregionerna mycket små (tabell 5). Närmare nio av tio har umgänge med vänner åtminstone någon gång i månaden och runt 60 procent umgås med vänner varje vecka. Från det här perspektivet kan man säga att en stor andel av de som svarat på undersökningen ingår i något socialt sammanhang. Undersökningen kan emellertid inte säga något om hur stort det här umgänget är eller var de här nätverken finns.

Hushållets sammanlagda inkomst inverkar på samma sätt när det gäller det privata umgänget som vid tillit till andra människor. De som tjänar mer har lite mer frekvent umgänge med vänner än de som har en låg inkomst. Å andra sidan är det också större andelar bland höginkomsttagarna som aldrig träffar vänner, så i den här gruppen finns ytterligheterna. Nu är skillnaderna mycket små och det går egentligen inte att dra några statistiskt säkerställda slutsatser av de här resultaten.

Även när man studerar hur respondenterna upplever att hushållen klarar sig på sin inkomst uppträder samma mönster som i tillitsanalysen. Umgänge med vänner är något mer frekvent bland personer som klarar sig bra på inkomsten och andelen som aldrig umgås med vänner är högre bland de (få) personer som säger sig klara sig mycket dåligt på sin hushållsinkomst. Det finns således krafter som verkar i samma riktning här och som tillsammans kan bidra negativt till den sociala sammanhållningen i samhället.

Tabell 5 Umgänge med vänner, Västsverige 2015 (procent)

		Någon/ flera gångar i veckan	Någon gång i månaden	Någon gång i kvartalet	Någon gång i halvåret/ året	Ingen gång
Samtliga inkl Kungsbacka		59	27	6	4	3
Delregioner i VGR	Gbg-regionen	62	24	5	5	4
	Sjuhärad	55	31	6	4	3
	Skaraborg	57	30	6	5	2
	FyrBoDal	56	29	8	3	5
Hushållsinkomst	Hög (700 000 eller mer)	61	20	6	6	7
	Medel	60	28	7	3	1
	Låg (mindre än 300 000)	57	35	5	2	2
Hur hushållet klarar sig på sin inkomst	Mycket bra	62	27	5	3	2
	Ganska bra	58	29	6	4	2
	Varken bra eller dåligt	57	24	7	4	7
	Ganska dåligt	57	26	5	7	5
	Mycket dåligt	68	5	8	3	16
Självskattad hälsa	Dålig (0-3)	51	21	10	6	12
	Medel (4-7)	55	28	7	6	4
	Bra (8-10)	64	27	5	2	2
Förvärvsposition	Förvärvsarbetande	56	33	6	3	1
	Arbetslös/arbetsmarknads- åtgärd	57	10	6	12	15
	Pensionär	60	24	6	5	5
	Sjuk-/aktivitetsersättning	54	27	0	10	10
	Studerande	84	7	1	2	6

Kommentar: Frågan lyder *Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gjort följande?* En 7-gradig svarsskala användes: *Ingen gång, Någon gång under de senaste 12 månaderna, Någon gång i halvåret, Någon gång i kvartalet, Någon gång i månaden, Någon gång i veckan samt Flera gånger i veckan.*

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Personer som säger sig ha god hälsa umgås också frekvent med vänner. Umgängesfrekvensen minskar sedan med upplevd sämre hälsa och bland de som säger sig ha dålig hälsa är andelen som aldrig eller sällan träffar vänner mer än fyra gånger så stor som bland de med god hälsa. Detta är samma mönster som uppträdde för mellanmänsklig tillit så även här har vi krafter som verkar i samma riktning.

Detta kan noteras även när det gäller förvärvsposition, där det framför allt är personer som är arbetslösa eller i arbetsmarknadspolitiska åtgärder som har mindre frekvent umgänge med vänner än övriga grupper. I gruppen med sjuk- eller aktivitetsersättning är andelen med frekvent umgänge förhållandevis stor, samtidigt som andelen med inget eller mycket sporadiskt umgänge är stor. Även i denna grupp finns således ytterligheter.

Dessa mått, social tillit och socialt umgänge, tyder generellt på en god social sammanhållning. Samtidigt kan vi urskilja en grupp individer som tycks stå utanför genom låg tillit till andra människor och litet umgänge med vänner. Vi ser framför allt skillnader beroende på ekonomiska och andra resurser som kan krackelera bilden av det sammanhållna Västra Götaland, skillnader som innebär en utmaning för regionens arbete inom olika områden. Nu är inte de fysiska mötena det enda sammanhållande kittet i samhället. Många människor deltar i det kulturella och politiska livet också via medier, och exempelvis nyhetsrapportering kan bidra till en känsla av samhörighet. Annika Bergström studerar västsvenskarnas nyhetsvanor i kapitlet *Sammanhållande nyheter?*

En avslutande fråga som kopplar till sociala dimensioner är givetvis om västsvenskarna är nöjda med livet. Av sammanställningen i tabell 6 kan vi konstatera att de inte skiljer sig inte nämnvärt från riksgenomsnittet. Slår vi ihop kategorierna *mycket nöjd* och *ganska nöjd* så finner vi att 90 procent av västsvenskarna är nöjda med livet. Studerar vi skillnader inom Västra Götaland så finner vi inte heller några större skillnader mellan FyrBoDal, Skaraborg, Sjuhärad och Göteborgsregionen. Undersöker vi Göteborg närmare så finner vi dock nämnvärda skillnader, åtminstone om vi jämför utifrån kategorin *mycket nöjd*. I resursstarka eller medelresursstarka områden är det 40 respektive 39 procent som anser att de är mycket nöjda med sina liv, medan det i medelresurssvaga och resurssvaga områden är 26 respektive 29 procent som är det. Skillnader som kanske inte är förvånande och som inte ska överdrivas men olikheter mellan olika grupper kan ha negativa effekter på den sociala sammanhållningen. Man bör också vara uppmärksam på att det även i det här perspektivet är personer boende i områden som utmärks av lägre socioekonomiska resurser som utmärker sig negativt. Karaktären på boendområdet säger naturligtvis inget om den enskilda individen, här måste andra analyser till, men på en övergripande nivå framkommer tydligt att det finns sociala skillnader beroende på var man bor. Skillnader som är viktiga att uppmärksamma i arbetet med det goda samhället.

Tabell 6 Allmän livstillfredsställelse, SOM-undersökningarna 2015 (procent)

	Mycket nöjd	Ganska nöjd	Inte nöjd	Ingen åsikt	Summa procent	Antal svarande
Sverige	36	54	8	2	100	6 682
Stockholms län	38	52	8	2	100	1 372
Skåne län	38	51	9	2	100	888
Västra Götalands län	35	55	6	4	100	2 703
- FyrBoDal	33	57	7	3	100	423
- Skaraborg	41	48	7	4	100	490
- Sjuhärad	36	54	6	4	100	339
- Göteborgsregionen	35	56	6	3	100	1 572
Göteborgs kommun	34	55	7	4	100	877
- Resursstarka områden	40	53	3	4	100	236
- Medelresursstarka områden	39	53	5	3	100	246
- Medelresurssvaga områden	26	62	8	4	100	235
- Resurssvaga områden	29	57	11	3	100	172

Kommentar: Frågan lyder: 'Hur nöjd är du på det hela taget med det liv du lever?'. Kolumnen 'inte nöjd' avser svarsalternativen 'inte särskilt nöjd' och 'inte alls nöjd'. Kolumnen 'ingen åsikt' avser de som inte besvarat frågan. Procentbasen utgörs av samtliga som deltagit i undersökningen. Resursindelningen bygger på ett index av medelinkomst och andel familjer som erhåller ekonomiskt stöd på primärområdesnivå. Varje resursgrupp består av ungefär lika många invånare.

Källa: Uppgifterna om Sverige, Stockholms och Skåne län kommer från den nationella SOM-undersökningen 2015. Övriga uppgifter kommer från den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Medborgarna i det hållbara samhället

Politiska dokument, såsom FN-resolutioner eller regionala visioner, tenderar att präglas av pompösa ordalydelser och svulstiga formuleringar. FNs Hållbarhetsmål och Västra Götalands vision innefattar dock mycket av det som kan anses vara viktigt för det goda samhället och i byggandet av det krävs medborgerligt engagemang. Det kan aldrig vara enbart ett ”uppiifrån och ner”-projekt. I den här antologin fångar vi västsvenskanas perspektiv på viktiga frågor som på ett eller annat sätt kopplar till hållbarhet. Det handlar både om synen på vilken politik som bör föras men också enskilda individers egna beteenden och konsumtionsmönster. Om Niklas Harrings kapitel om synen på förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och miljö – *Ideologisk och ekologisk modernisering* – representerar det första, så representerar Klara Bovés kapitel om valet av miljövänlig mat – *Betalningsvilja för miljövänlig mat* – och Ulrika Holmbergs och Magnus Roos kapitel *Svenska konsumtionstrender* mer det senare. Alltså konsumenternas och medborgarnas egen roll i upprättandet av ett hållbart samhälle.

I ett jämförande globalt perspektiv så är Västra Götaland på många sätt och vis en välmående plats och SOM-undersökningen 2015 visar att invånarna är ganska nöjda med det liv de lever. Samtidigt så visar också undersökningen att det finns skillnader inom Västra Götaland och mellan medborgare som har olika ekonomiska förutsättningar. Därutöver så oroar sig västsvenskarna för problem såsom exempelvis *gängkriminalitet, ökad terrorism, ökad främlingsfientlighet, och förändringar i jordens klimat*. Fenomen som kräver lösningar för att lyckas med visioner om ett hållbart samhälle.

Not

- ¹ September 2015 – februari 2016. Se Klara Bovés kapitel *Den västsvenska SOM-undersökningen 2015* för utförlig metodredogörelse.

Referenser

- Förenta Nationerna (2015) Resolution A/RES/70/1 *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*
<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement>
- Holmberg, S., & Rothstein, B. (2010). Quality of Government and Quality of Water. *QoG WORKING PAPER SERIES*, 2010:16, The Quality of Government Institute, The Department of Political Science, University of Gothenburg
- Holmberg, S. & Rothstein, B. (2015). Hög mellanmänsklig tillit i Sverige – men inte bland alla. I Bergström, A., Johansson, B., Oscarsson, H. & Oskarson, M. (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Johansson, F. (2015). Det oväntade utfallet av folkomröstningen. I Bergström, A. & Ohlsson, J. (red) *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Ohlsson, J., Oscarsson, H. & Solevid, M. (2016). Ekvilibrium i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red) *Ekvilibrium*. Göteborgs universitet: SOM-institutet
- Povitkina, M., Jagers, S. C., Sjöstedt, M., & Sundström, A. (2015). Democracy, development and the marine environment—A global time-series investigation. *Ocean & Coastal Management*, 105, 25-34.
- Sundström, A. (2013). Corruption in the commons: why bribery hampers enforcement of environmental regulations in South African fisheries. *International Journal of the Commons*, 7(2).
- Västra Götalandsregionen (2005) *Vision Västra Götaland - Det goda livet*. <http://www.vgregion.se/upload/Regionkanslierna/regionutveckling/RUSEN/vision-webbversion.pdf>
- World Commission on Environment and Development (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

IDEOLOGI OCH EKOLOGISK MODERNISERING

NIKLAS HARRING

Det globala samhället står inför stora ekologiska utmaningar. Utrotningen av arter, klimatförändringar, och överanvändandet av resurser är problem som anses vara akuta (Rockström, et al. 2009). Det här är också något som oroar svenskarna. I ett frågebatteri där svenskarna får bedöma hur oroande de anser en rad samhällsproblem vara inför framtiden¹ så har *miljöförstöring* och *förändringar i jordens klimat* under en lång rad år varit samhällsproblem som svenskarna, i jämförelse med andra problem, uppfattat som *mycket oroande* (Oscarsson & Solevid 2015; Oscarsson & Bergström 2016). I den västsvenska SOM-undersökningen 2015 är det 45 procent som anser att *miljöförstöring* och 46 procent som anser att *förändringar i jordens klimat* är *mycket oroande* inför framtiden.

En god miljö är något de flesta kan hålla med om är viktigt. I den bemärkelsen är frågan vad opinions- och valforskare brukar kalla en valensfråga. I princip alla håller med om att det är ett önskvärt mål. Men även om de flesta kan hålla med om att *målet* en god miljö är viktigt, så skiljer sig individers åsikter åt vad gäller *medlen* för att nå dit. En stor diskussion handlar om förhållandet mellan ekologisk hållbarhet och ekonomisk tillväxt. Det är inte möjligt att redogöra för alla olika perspektiv på den relationen i detta kapitel. Det går dock att konstatera att idéer om en vinn-vinn-situation mellan ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet, de senaste åren har anammats av flera elitaktörer och politiska företrädare i Sverige (Lundqvist 2000, Lundqvist 2004, Zannakis 2009, Harring, Jagers & Martinsson 2011). Ibland brukar denna process benämnas *ekologisk modernisering*, alltså att ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet inte bara anses vara kompatibla, utan också ömsesidigt nödvändiga. Bland annat genom att ekonomisk tillväxt ger samhället resurser som kan investeras i miljön, och genom att göra investeringar i miljön, i form av exempelvis satsningar på så kallad grön teknik, så hjälper det den ekonomiska tillväxten (Hajer 1995, Lundqvist 2000, Mol & Spaargaren 2000, Dryzek 2013). Ett synsätt som också har kritiserats. I en värld med ändliga resurser så måste resursutnyttjandet avta samtidigt som ekonomin växer, för att ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet ska vara förenliga, och där är vi inte idag (jmf. Jackson, 2009)

Vi vet dock ganska lite om hur stort genomslag idéerna om ekologisk modernisering har haft bland allmänheten i stort. Det här kapitlet ämnar närmare studera hur västsvenskarna ser på förhållandet mellan ekonomisk utveckling och ekologisk hållbarhet. Det görs främst genom att undersöka hur en rad politiska och

sociodemografiska faktorer samvarierar med uppfattningar om sambandet mellan ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet.

Ett särskilt fokus ligger på ideologi eller närmare bestämt ideologisk självplacering. Ett stort antal studier har visat att vänster-höger-dimensionen påverkar miljöstöd generellt, där individer som placerar sig till vänster visar starkare stöd för miljön än individer som placerar sig till höger. En förklaring som har lyfts fram är att individer som placerar sig till vänster har lättare att acceptera den marknadsintervention som miljöskydd ofta innebär jämfört med individer som placerar sig till höger (Jones & Dunlap 1992, Dunlap, Xiao & McCright 2001, McCright & Dunlap 2012).

Ideologisk position kan fångas på många olika sätt. Det sätt som har varit dominerande i svensk opinionsforskning har varit att låta människor placera sig på en skala mellan vänster och höger. Vänster-höger-dimensionen har kritiserats för att vara för endimensionell och andra dimensioner som beskriver människors ideologiska position har lyfts fram. Studier av just svenska förhållanden har dock under lång tid visat att vänster-höger-dimensionen står sig stark när det kommer till att förklara svenskarnas miljöattityder (Bennulf 1994, Oscarsson 1998, Harring 2014, Harring & Sohlberg 2015).

Ekonomi och hållbarhetsperceptioner

När idén om ekologisk modernisering verkligen slår igenom i svensk politisk debatt är svårt att fastställa. Processen sker gradvis. En av de få studier som har intresserat sig för om idéer om ekologisk modernisering har haft något genomslag i opinionen väljer 1996 som en brytpunkt (Harring, Jagers & Martinsson 2011). Det är året den blivande ordföranden för Socialdemokraterna och snart tillträdande statsministern, Göran Persson, vid Socialdemokraternas extrakongress i mars, lanserar idéer som kom att benämnas "Det gröna folkhemmet". I sitt anförande lyfter han fram både vikten av ett samhälle som värnar den ekologiska hållbarheten och samtidigt inte hotar, utan snarare främjar, den ekonomiska tillväxten (Lundqvist 2004, Harring, Jagers & Martinsson, 2011). Studien intresserar sig för om sambandet mellan svenskarnas benägenhet att nämna *miljö* som ett viktigt samhällsproblem och deras perceptioner om den ekonomiska utvecklingen ser olika ut före och efter år 1996 (Harring, Jagers & Martinsson 2011). Forskarna finner att innan 1996 så är svenskarna mindre benägna att nämna miljön som viktigt samhällsproblem när de uppfattar ekonomin som dålig och mer benägna att nämna miljön som viktigt samhällsproblem när ekonomin går bra. Efter 1996 så finner studien inte alls något samband. Förhållandet mellan ekonomiperceptioner och prioriteringen av miljö har förändrats över tid, vilket skulle kunna indikera att idéer om ekologisk modernisering har slagit igenom i den svenska allmänna opinionen. I det här kapitlet har vi möjlighet att bygga vidare på den studien och studera bedömningar om påståenden som kan kopplas direkt till ekologisk modernisering och

särskilt studera västsvenskarnas reaktioner på påståenden om ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet.

Det finns en lång rad sociodemografiska och politiskt psykologiska faktorer som är relaterade till individers uppfattningar om miljöskydd generellt. Det här kapitlet väljer, som nämnts ovan, att fokusera på ideologisk positionering utifrån vänster-höger-dimensionen. Studier har hävdats att det finns ett samband mellan ideologisk position och miljöattityd (ex. Jones and Dunlap 1992, Dunlap, Xiao & McCright 2001, McCright and Dunlap 2012). Något som studier också har funnit i en svensk kontext (Bennulf 1994, Oscarsson 1998, Harring 2014, Harring & Sohlberg 2015), där individer som positionerar sig till vänster på skalan i större utsträckning stödjer eller prioriterar miljön jämfört med individer som positionerar sig till höger på skalan. Förklaringar som brukar lyftas fram är att individer till höger i större utsträckning prioriterar ekonomisk tillväxt samt är kritiskt inställda till regleringar av marknader, vilket miljöskydd kan få som konsekvens. Ett antal nyligen publicerade studier har dock ifrågasatt styrkan och generaliserbarheten i detta (McCright, Dunlap & Marquart-Pyatt 2016, Fairbrother 2016, Harring & Sohlberg kommande). Bland annat visar studier att det här sambandet inte alls finns i alla länder (Fairbrother 2016; McCright, Dunlap & Marquart-Pyatt 2016). I Sverige tycks det dock vara starkt och, åtminstone delvis, förklaras av synen på förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet. Studier på svensk data visar att när satsningar på miljön kontrasteras mot ekonomisk utveckling, så är gapet mellan individer som placerar sig till vänster och individer som placerar sig till höger större, än när miljösatser inte ställs emot ekonomisk utveckling (Harring & Sohlberg, 2015, kommande). Därigenom så kan vi förväntas finna att individer till höger är mindre benägna än individer som placerar sig själva ideologiskt till vänster, att hävda ett motsatsförhållande mellan ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet.

Den finns ett stort antal studier som visar hur andra sociodemografiska och politiska faktorer påverkar individers attityder till miljöfrågor i stort. Kön, utbildningsnivå, ålder och hushållsinkomst har ofta lyfts fram för att förklara miljöstöd generellt. Kvinnor anses ha socialiserats till mer omhändertagande attityder. Det har då ansetts inte bara påverka attityder om omhändertagande vad gäller andra människor utan också omhändertagande av miljön, alltså miljöskydd (Stern, Dietz & Kalof 1993, McCright & Xiao 2014). Utbildning, åtminstone till en viss nivå, har ansetts generera mer miljövänliga attityder. Det har exempelvis förklarats av att utbildning ger individer en bättre förståelse av komplexa miljöproblem, som exempelvis klimatförändringar. Det har också visat sig i vissa studier på svensk data att ett sådant samband finns, åtminstone för vissa typer av attityder (ex. Harring 2014). Yngre har också ansetts ha mer positiva attityder till miljön. En av många förklaringar som har lyfts fram är att yngre har längre framtidsperspektiv och därmed också prioriterar miljö- och klimatfrågor, vars konsekvenser antas förvär-

ras på längre sikt. Individer med högre inkomst har helt enkelt ett ekonomiskt utrymme att hantera eventuella kostnader som satsningar på miljön kan tänkas generera och är därmed mer benägna att prioritera miljön (Van Liere & Dunlap 1980, Jones & Dunlap 1992). Synen på förhållandet mellan just ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet har dock allt som oftast studerats med enstaka frågeinstrument. I den här studien har vi möjlighet att studera en rad frågor som kan tänkas fånga synen på ekologisk modernisering.

Resultat

I undersökningen är det västsvenskarnas uppfattningar om fyra olika påståenden som vi intresserar oss för. Dessa påståenden kan besvaras på en skala mellan *helt felaktigt* via *delvis felaktigt* och *delvis riktigt* till *helt riktigt* samt ett alternativ om *ingen uppfattning*. Två av dessa påståenden är väldigt tydligt kopplade till ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet: *ekonomisk tillväxt är negativt för miljön* och *endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön*. Det tredje påståendet är också kopplat till denna diskussion men nämner inte ekonomisk tillväxt direkt utan talar istället om konsumtion; *den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser*. Slutligen har vi ett påstående om huruvida *vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*. Det här är kanske mer indirekt kopplat till huvudfrågan men intressant ur den aspekten att vetenskap och kanske snarast tekniska lösningar är centralt inom ekologisk modernisering. Det är genom nya tekniska lösningar som ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet anses vara förenliga.

Först och främst kan det vara viktigt att konstatera att det är en ganska ansenlig mängd västsvenskar som inte anser sig ha någon uppfattning i frågan. Något som inte är så konstigt. Huruvida ekonomisk tillväxt är negativt för miljön innehåller många dimensioner och det pågår en vetenskaplig debatt där många olika ståndpunkter förs fram. Det kan därmed vara väldigt svårt att som lekman förstå och förhålla sig till information och olika argument och själv komma fram till en tydlig ståndpunkt. Nästan var femte svarande (19 procent) väljer att ange *ingen uppfattning* om påståendet *endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön* och nästan lika många (17 procent) anger *ingen uppfattning* om påståendet *ekonomisk tillväxt är negativt för miljön*. I fråga om de andra påståendena är västsvenskarna något mer benägna att ha en uppfattning. Vad gäller *vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever* uppger 9 procent att de har en uppfattning och 12 procent om påståendet *den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser*. De individer som inte anser sig ha en uppfattning är inte med i de fortsatta analyserna.

Om vi först bara fokuserar på nivåer så kan vi konstatera att västsvenskarna tycks vara kritiska till huruvida vetenskapen allena löser miljöproblemen. I gruppen totalt är det 81 procent som anser att påståendet *vetenskapen kommer lösa miljöproblemen*

Tabell 1 Västsvenskarnas uppfattningar om fyra olika påståenden om ekonomi, vetenskap och miljö utifrån ideologisk position (procent)

	Alla	Vänster	Höger
Vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever			
Helt riktigt	3	2	3
Delvis riktigt	17	13	23
Delvis felaktigt	25	21	27
Helt felaktigt	56	63	47
Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön			
Helt riktigt	11	16	5
Delvis riktigt	39	45	33
Delvis felaktigt	35	30	38
Helt felaktigt	16	10	24
Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön			
Helt riktigt	9	5	14
Delvis riktigt	42	31	52
Delvis felaktigt	32	40	25
Helt felaktigt	16	25	10
Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser			
Helt riktigt	32	41	22
Delvis riktigt	49	44	51
Delvis felaktigt	15	11	19
Helt felaktigt	5	3	8

Kommentar: Påståendena *Vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*; *Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön*; *Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön*; *Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* bedöms utifrån fyra alternativ "helt felaktigt", "delvis felaktigt", "delvis riktigt", "helt riktigt". Desto mer riktigt desto högre värden. Vänster-höger placering baseras på en fråga *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* med alternativen "klart till vänster", "något till vänster" "varken till vänster eller till höger", "något till höger", "klart till höger". Alternativen "klart till vänster" och "något till vänster" sammanslagna till "vänster" och alternativen "något till höger" och "klart till höger" sammanslagna till "höger".

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

utan att vi behöver förändra hur vi lever är helt felaktigt eller delvis felaktigt. Det är något fler bland de som placerar sig till vänster (84 procent) än bland de som placerar sig till höger (74 procent). När det gäller påståendet *ekonomisk tillväxt ger resurser att investera i miljön* finner vi att opinionen är mer jämnt fördelad mellan de som anser det vara felaktigt (51 procent) och de som anser det vara riktigt (49 procent). Bland de som placerar sig till vänster är det 36 procent som anser det vara riktigt medan bland de till höger är det 66 procent. Studerar vi påståendet *ekonomisk tillväxt är negativt för miljön* är situationen den omvända. Bland de som placerar sig till vänster är det 61 procent som anser att påståendet är riktigt medan 38 procent bland de som ställer sig till höger. Det tyder på att det finns en tydlig vänster-höger dimension. I gruppen totalt, inklusive de som placerar sig själva i mitten av vänster-höger-skalan, är det 50 procent som anser påståendet vara riktigt. Jämför vi det med fjärde påståendet *den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* så finner vi att bland alla så är det 81 procent anser det vara riktigt. Påståendena är inte varandras motsatser men det kan dock vara värt att poängtera att konceptet konsumtion i sig tycks uppfattas som mer negativt kopplat till miljön än vad ekonomisk tillväxt är. Bland de som placerar sig själva till vänster så är det 85 procent som anser påståendet vara riktigt och bland de som placerar sig själva till höger så är 73 procent som anser det vara riktigt.

För att ytterligare studera sambandet mellan vänster-höger-position och uppfattning om de fyra påståendena² om förhållandet mellan ekonomisk tillväxt och ekologisk hållbarhet, så genomförs en rad regressionsanalyser³ där vi kan studera om det finns ett samband mellan placering på vänster-höger-skalan, samtidigt som vi kontrollerar för och studerar effekter av en rad andra intressanta faktorer, såsom kön, inkomstnivå, utbildningsnivå samt ålder.

Resultaten, som rapporteras i tabell 2, finner att individer som placerar sig till vänster på den ideologiska skalan är mer sannolika att anse att påståendet att *den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* är helt riktigt och *ekonomisk tillväxt är negativt för miljön* jämfört med de som placerar sig till höger. Det omvända gäller för påståendet *endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön* och påståendet *vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever* där individer som placerar sig till höger är mer sannolika att hålla med om dessa påståenden. Oro för miljön samvarierar negativt med en syn att ekonomisk tillväxt och vetenskap ska lösa miljöproblemen. Äldre är mer troliga än yngre att anse att ekonomisk tillväxt genererar resurser att investera i miljön och yngre är mer troliga att anse att den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser är ett riktigt påstående. Det finns ingen effekt av kön vad gäller påståenden om ekonomisk tillväxt och konsumtion på miljön. Däremot är kvinnor mindre troliga än män att hålla med om påståendet *vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*.

Tabell 2 Västsvenskarnas uppfattningar om fyra olika påståenden om ekonomi, vetenskap och miljö. Ologit analys

		Vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever	Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön	Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön	Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser
Vänster-höger placering		0.11*** (4.88)	-0.19*** (-8.74)	0.25*** (11.48)	-0.12*** (-5.62)
Oro för miljöförstöring		-0.47*** (-11.80)	0.28*** (7.29)	-0.15*** (-3.83)	0.57*** (14.47)
Kön (kvinna)		-0.31*** (-5.75)	-0.05 (-0.96)	0.00 (0.05)	0.04 (0.71)
Ålder ¹	30-49 år	-0.03 (-0.37)	0.01 (0.18)	0.18* (2.19)	-0.08 (-0.94)
	50-64 år	0.12 (1.36)	0.01 (0.14)	0.41*** (4.81)	-0.22** (-2.64)
	65-85 år	0.14 (1.58)	-0.10 (-1.16)	0.53*** (6.05)	-0.34*** (-3.97)
Utbildningsnivå ²	Medellåg	-0.07 (-0.85)	-0.02 (-0.22)	-0.13 (-1.46)	-0.15 (-1.70)
	Medelhög	-0.11 (-1.24)	-0.15 (-1.75)	-0.17* (-1.96)	-0.16 (-1.81)
	Hög	-0.09 (-0.99)	-0.16 (-1.86)	-0.09 (-1.07)	-0.21* (-2.42)
Hushållsinkomst ³					
Mellan 301 k och 700 k SEK		-0.30*** (-4.38)	-0.08 (-1.25)	-0.11 (-1.67)	-0.04 (-0.57)
Mer än 700 k SEK		-0.30*** (-3.77)	-0.24** (-3.12)	-0.04 (-0.52)	-0.22** (-2.79)
Konstant 1		-0.82*** (-3.88)	-0.84*** (-4.09)	-0.66** (-3.14)	-0.76*** (-3.65)
Konstant 2		-0.04 (-0.18)	0.23 (1.11)	0.37 (1.79)	0.16 (0.76)
Konstant 3		1.18*** (5.47)	1.55*** (7.48)	1.84*** (8.71)	1.63*** (7.89)
Pseudo R ²		.07	.04	.05	.07
N		2134	1956	1921	2074

Kommentar: Påståendena *Vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*, *Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön*, *Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön*, *Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* bedöms utifrån fyra alternativ "helt felaktigt", "delvis felaktigt", "delvis riktigt", "helt riktigt". Desto mer riktigt desto högre värden. *Vänster-höger placering* baseras på en fråga *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* med alternativen "klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger", "klart till höger". Desto längre till höger desto högre värden. *Oro för miljöförstöringen* baseras på två frågor som berör miljö i ett frågebatteri med en lång rad frågor (Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?): "miljöförstöring" och "förändringar i jordens klimat". Respondenter får fyra olika alternativ "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande" utifrån dessa har sedan ett index skapats för att mäta miljöoro. 1: referenskategori "16-29 År", 2: referenskategori "låg utbildning", 3: referenskategori: mindre än 300 000 i årsinkomst i hushållet * p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

För att närmare studera effekterna storlek av att positionera sig på vänster-högerdimensionen på att bedöma dessa påståenden som felaktiga eller riktiga, så ger tabell 3 en översikt av de så kallade predicerade sannolikheterna.

Tabell 3 Västsvenskarnas uppfattningar om fyra olika påståenden om ekonomi, vetenskap och miljö. Predicerade sannolikheter

	Vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever		Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön		Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön		Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser	
	Helt felaktigt	Helt riktigt	Helt felaktigt	Helt riktigt	Helt felaktigt	Helt riktigt	Helt felaktigt	Helt riktigt
Vänster-höger placering	-0.04	0.00	0.04	-0.03	-0.06	0.04	0.01	-0.04
Oro för miljöförstöring	0.18	-0.02	-0.06	0.04	0.03	-0.02	-0.04	0.19
Kön (kvinna)	0.12	-0.01	0.01	-0.01	-0.00	0.00	-0.00	0.01
<i>Ålder</i>								
30-49 år	0.01	-0.00	-0.00	0.00	-0.04	0.03	0.01	-0.02
50-64 år	-0.04	0.00	-0.00	0.00	-0.08	0.06	0.02	-0.07
65-85 år	-0.05	0.01	0.02	-0.02	-0.10	0.09	0.03	-0.11
<i>Utbildningsnivå</i>								
Medellåg	0.03	-0.00	0.00	-0.00	0.03	-0.02	0.01	-0.05
Medelhög	0.04	-0.00	0.04	-0.02	0.04	-0.02	0.01	-0.06
Hög	0.04	-0.00	0.04	-0.03	0.02	-0.01	0.02	-0.07
<i>Hushållsinkomst</i>								
Mellan 301 k och 700 k SEK	0.12	-0.01	0.02	-0.01	0.03	-0.02	0.00	-0.01
Mer än 700 k SEK	0.12	-0.01	0.06	-0.04	0.01	-0.01	0.02	-0.07

Kommentar: Påståendena *Vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*; *Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön*; *Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön*; *Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* bedöms utifrån fyra alternativ "helt felaktigt", "delvis felaktigt", "delvis riktigt", "helt riktigt". Desto mer riktigt desto högre värden. *Vänster-höger placering* baseras på en fråga *Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala?* med alternativen "klart till vänster", "något till vänster", "varken till vänster eller till höger", "något till höger", "klart till höger". Desto längre till höger desto högre värden. *Oro för miljöförstöringen* baseras på två frågor som berör miljö i ett frågebatteri med en lång rad frågor (Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?): "miljöförstöring" och "förändringar i jordens klimat". Respondenter får fyra olika alternativ "mycket oroande", "ganska oroande", "inte särskilt oroande" och "inte alls oroande" utifrån dessa har sedan ett index skapats för att mäta miljöoro.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Dessa visar exempelvis att flytta sig ett steg längre till vänster på skalan ökar sannolikheten att en respondent ska bedöma påståendet *vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever* som *helt felaktigt* med cirka

4 procent. På samma sätt visar det sig att sannolikheten minskar med 3 procent att en respondent ska bedöma påståendet *ekonomisk tillväxt är negativt för miljön* som *helt riktigt* om denne flyttar sig ett steg från vänster till höger på skalan. Det omvända gäller då för påståendet *endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön* där det visar sig att sannolikheten minskar med nästan 6 procent om respondent flyttar ett steg åt vänster på skalan. Avslutningsvis går det att konstatera att ett steg till höger på skalan minskar sannolikheten med 4 procent att en person ska bedöma påståendet *den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser* som *helt riktigt*. Det kan vara svårt att uttala sig om storleken när vi inte har en tydlig förväntan. Vi kan dock konstatera att det finns en effekt av ideologi men att dess storlek inte bör överdrivas. Det är också viktigt att konstatera att det finns andra saker som också spelar roll, såsom exempelvis oro för miljöförstöring.

Diskussion

Det senaste halvsekle har vi sett en dramatisk utveckling av miljö som politisk fråga. Vi har gått från en situation där de flesta miljöproblem uppfattades vara lokala eller regionala till en situation där stort fokus ligger på globala problem, såsom klimatförändringarna. Från att därmed ha varit ganska perifera är miljö, klimat och hållbarhet idag frågor som går på tvären och skär in i en rad politikområden. Med det har det utvecklats en miljöstat med regleringar av så väl individer som företag. Detta samtidigt som vi också har sett ett skifte i vem som huvudsakligen anses vara källan till miljöförstöringarna. Från ett fokus på stora nedsmutsare, såsom tillverkningsindustrin, till ett fokus på enskilda konsumenter. Exempelvis anses individers konsumtion av kött och bensin generera alltför höga växthusgasutsläpp och därigenom ställs det krav på förändring. Det här kapitlet har fokuserat på just medborgarnas syn på hur ett hållbart samhälle uppnås genom att särskilt fokusera på effekterna av ideologisk orientering på uppfattningar om ekologisk hållbarhet och ekonomisk tillväxt. Det tycks finnas en vänster-höger-dimension, där individer till vänster är mer kritiska till att de två är förenliga jämfört med individer till höger. Samtidigt som individer till höger är mer övertygande om att de är förenliga. Resultat som också leder till nya frågor. Exempelvis är det intressant att en klar majoritet, också bland de som positionerar sig till höger, anser att påståendet *vetenskapen kommer att lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever* är *helt* eller *delvis felaktigt*. Att vi behöver förändra vårt sätt att leva är en sak, hur vi ska förändra våra liv är en annan fråga. Vilka bör främst ändra hur de lever sina liv? Hur ska de ändra sina liv? Vilken roll ska staten spela? Räcker det med mer information och kunskap eller behöver staten införa fler regleringar och styrmedel för att aktörer ska bete sig miljövänligt? Dessa och ett flertal andra frågor följer när vi diskuterar att vi behöver förändra våra konsumtionsvanor och beteende. Därigenom lyfts också konflikter om värden och resurser, vilket då gör

det troligt att ideologisk placering återigen spelar roll. Att undersöka hur medborgarna ser på dessa frågor är dock något för framtida forskning.

Noter

- ¹ *Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden?*
- ² *Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser är helt riktigt, Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön, Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön och Vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever*
- ³ Ologit regression används i och med att skalan antar fyra olika skalsteg som är ordnade från "helt riktigt" till "helt felaktig" men avstånden mellan dessa fyra inte kan antas vara konstant.

Referenser

- Bennulf, M. (1994). *Miljöopinionen i Sverige*. Lund, Dialogos.
- Dryzek, J. S. (2013). *The politics of the earth: Environmental discourses*. Oxford, The United Kingdom, Oxford University Press.
- Dunlap, R. E., C. Xiao & A. M. McCright (2001). "Politics and Environment in America: Partisan and Ideological Cleavages in Public Support for Environmentalism." *Environmental Politics* 10(4): 23-48.
- Fairbrother, M. (2016). *Why Don't People Want To Internalize Externalities? Trust and Public Support for Environmental Protection in Diverse National Contexts*. Unpublished working paper. School of Geographical Sciences and Cabot Institute, University of Bristol.
- Hajer, M. A. (1995). *The politics of environmental discourse : ecological modernization and the policy process*. Oxford, Oxford University Press.
- Harring, N. (2014). "Är miljö en fråga om vänster och höger i den svenska opinionen?" *Mittfåra & marginal*. A. Bergström & H. Oscarsson. Göteborg, Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Harring, N., S. C. Jagers & J. Martinsson (2011). "Explaining Ups and Downs in the Public's Environmental Concern in Sweden: The Effects of Ecological Modernization, the Economy, and the Media." *Organization & Environment* 24(4): 388-403.
- Harring, N. & J. Sohlberg (2015). "Vänster och höger i den svenska miljö- och klimatopinionen". *Fragment*. A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. Oskarson. Göteborg, Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Harring, N. & J. Sohlberg (kommande) "The varying effects of left-right ideology on support for the environment: Evidence from a Swedish survey experiment." *Environmental Politics*.

- Jackson, Tim (2009). *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet*. London: Earthscan.
- Jones, R. E. & R. E. Dunlap (1992). "The Social Bases of Environmental Concern: Have They Changed Over Time?" *Rural Sociology* 57(1): 28-47.
- Lundqvist, L. J. (2000). "Capacity-building or social construction? Explaining Sweden's shift towards ecological modernisation." *Geoforum* 31(1): 21-32
- Lundqvist, L. J. (2004). "'Greening the People's Home': The Formative Power of Sustainable Development Discourse in Swedish Housing." *Urban Studies* 41(7): 1283-1301.
- McCright, A. M. & R. E. Dunlap (2012). "Bringing ideology in: the conservative white male effect on worry about environmental problems in the USA." *Journal of Risk Research* 16(2): 211-226.
- McCright, A. M., R. E. Dunlap & S. T. Marquart-Pyatt (2016). "Political ideology and views about climate change in the European Union." *Environmental Politics* 25(2): 338-358.
- McCright, A. M. & C. Xiao (2014). "Gender and environmental concern: insights from recent work and for future research." *Society & Natural Resources* 27(10): 1109-1113.
- Mol, A. P. & G. Spaargaren (2000). "Ecological modernisation theory in debate: a review." *Environmental Politics* 9(1): 17-49.
- Oscarsson, H. (1998). *Den svenska partirymden. Väljarnas uppfattningar av konfliktstrukturen i partisystemet 1956-1996*. Göteborg Studies in Politics 54. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Göteborg.
- Oscarsson, H. & A. Bergström *Svenska trender 1986-2015*, Göteborg, Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Oscarsson, H. & M. Solevid (2015). "Sverige oroar sig". *Fragment*. A. Bergström, B. Johansson, H. Oscarsson & M. O. (red). Göteborg, Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Rockström, J., W. Steffen, K. Noone, A. Persson, F. S. Chapin, E. F. Lambin, T. M. Lenton, M. Scheffer, C. Folke, H. J. Schellnhuber, B. Nykvist, C. A. de Wit, T. Hughes, S. van der Leeuw, H. Rodhe, S. Sorlin, P. K. Snyder, R. Costanza, U. Svedin, M. Falkenmark, L. Karlberg, R. W. Corell, V. J. Fabry, J. Hansen, B. Walker, D. Liverman, K. Richardson, P. Crutzen & J. A. Foley (2009). "A safe operating space for humanity." *Nature* 461(7263): 472-475.
- Stern, P. C., T. Dietz & L. Kalof (1993). "Value Orientations, Gender, and Environmental Concern." *Environment and Behavior* 25(5): 322-348.
- Van Liere, K. D. & R. E. Dunlap (1980). "The Social Bases of Environmental Concern: A Review of Hypotheses, Explanations and Empirical Evidence." *The Public Opinion Quarterly* 44(2): 181-197.
- Zannakis, M. (2009). *Climate policy as a window of opportunity. Sweden and global climate change*. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.

SVENSKA KONSUMTIONSTRENDER

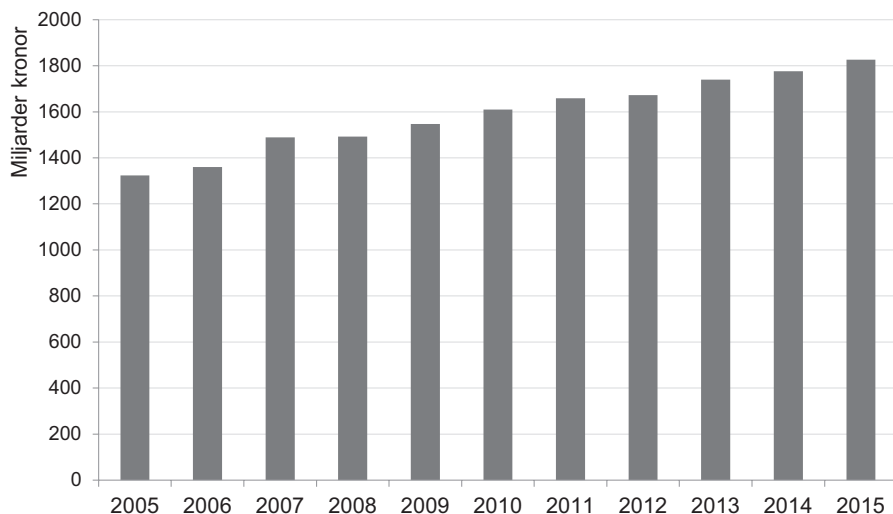
JOHN MAGNUS ROOS & ULRIKA HOLMBERG

Under de senaste decennierna har utbudet av varor och tjänster ökat kraftigt i Sverige samtidigt som allt fler marknader har avreglerats och privatiseras. Utvecklingen ligger i linje med hur konsumtionssamhället utvecklats i många länder i Västvärlden, men har sina rötter långt tillbaka i tiden. Konsumtionssamhället har växt fram parallellt med finansiella lösningar och industrialiseringen under flera sekler, där den ene är den andres förutsättning (t ex Colin Campbell 1987). Perspektivet på konsumtion har under 1900-talet fram till idag förändrats, från att betrakta konsumtion som resultatet av individers köpbeslut utifrån en analys av kostnader och nytta – den klassiska ekonomiska förklaringsmodellen – till ett sociologiskt och kulturellt perspektiv där sociala relationer och det sociala samspillet hamnar i fokus. Runt förra sekelskiftet beskrev sociologen Torsten Veblen (1889) ett samhälle där människor inte bara konsumerar för att tillfredsställa sina nödvändiga behov, utan också för att signalera status och klasstillhörighet. För att förstå konsumtionen i Sverige, liksom på många andra håll, är det viktigt att inkludera både ekonomiska, kulturella, psykologiska och social dimensioner av konsumtionen. Det är utifrån en sådan vidare förståelse av konsumtion som det blir intressant att diskutera olika konsumtionstrender, som exempelvis relaterar till etisk konsumtion, prosocial konsumtion och lånefinansierad konsumtion.

År 2015 uppgick de svenska hushållens totala konsumtion till 1 884 miljarder kronor. Under perioden 2005–2015 ökade konsumtionen i fasta priser med 32 procent. Någon nedgång i den totala konsumtionen under den Globala finanskrisen 2008 märkte vi aldrig av i Sverige (figur 1). Under det senaste decenniet har konsumtionen ökat inom alla områden och för alla hushållskategorier (Konsumtionsrapporten 2014).

I detta kapitel så sammanställer vi nio svenska konsumtionstrender; (1) Handla på kredit, (2) Överspendera, (3) Spela om pengar, (4) Besöka restauranger, (5) Donera pengar till hjälporganisationer, (6) Handla second-hand, (7) Handla kravmärkt mat, (8) Köpa via internet, (9) Pruta. Vi kommer att diskutera förändringar i den svenska konsumtionen under perioden 2005 till 2015. Fokus kommer att ligga på perioden efter 2008, då Centrum för konsumtionsvetenskap inledde en serie konsumtionsfrågor i SOM-undersökningarna. Totalt har 58 653 personer deltagit i de SOM-undersökningar som ligger till grund för detta kapitel.

Figur 1 Hushållens totala konsumtion i Sverige under perioden 2005–2015, fasta priser

Källa: SCB (2016). Nationalräkenskaperna, egna beräkningar.

Flera av trenderna har diskuterats i media, men inte alltid i relation till befolkningsrepresentativ statistik. Syftet är att ge en mer vetenskapligt förankrad bild över konsumtionstrender. När det gäller vissa trender, exempelvis överspendera, köpa second-hand och pruta, är statistiken begränsad. Detta på grund av att det är svårare att registrera och samla in statistik från dessa områden. På andra områden samlas statistik in kontinuerligt, antingen genom verkligt beteende eller självskattat beteende. Kronofogdemyndigheten undersöker skuldsättning, Folkhälsomyndigheten undersöker spel om pengar, Statistiska centralbyrån undersöker hur mycket pengar svenskar spenderar på restauranger och pubar, CAD (Charities Aid Foundation) undersöker hur mycket pengar som skänks till välgörenhet, Ekoweb undersöker ekologisk konsumtion och Svensk digitalhandel undersöker internethandel av varor. Vi kommer att jämföra våra resultat med statistiken från dessa källor.

Nio konsumtionstrender

Trenderna vi diskuterar här skiljer sig på många sätt från de konsumtionstrender vi vanligen hör talas om – de som fokuserar på konsumenters intresse för att köpa olika typer av varor och tjänster. Genom samarbete med SOM-institutet har vi under flera år kunnat undersöka en rad olika konsumtionsrelaterade beteenden. Vi börjar med att titta närmare på två trender som är nära kopplade till konsumenternas ekonomiska förutsättningar: att handla på kredit och att överspendera.

Därefter undersöker vi spel om pengar. De tre första trenderna kan i extrema fall relateras till hälsoproblem och beroenden. Spel om pengar kan också betraktas som upplevelsekonsumtion, precis som den fjärde trenden – besöka restauranger. Trend nummer fem, donera pengar till hjälporganisationer, är ett exempel på prosocial konsumtion. Denna trend kan även kopplas till etisk konsumtion, precis som följande två trender – handla second-hand respektive handla krävmerkt mat. Trenderna knyter an till FNs globala mål för en hållbar konsumtion. Trenderna kan emellertid förklaras utifrån fler motiv än hållbarhet, exempelvis egen hälsa, välbefinnande, social markör och ekonomiska förutsättningar. Avslutningsvis kommer vi att titta på att köpa via internet och att pruta. Utvecklingen av de nio trenderna finns i tabell 1. Utvecklingen för var och en av dessa trender kommer att redogöras för nedan.

Tabell 1 Konsumtionstrender 2005–2015. Andel av befolkningen (procent)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Handla på kredit 1)	-	-	-	11	-	-	-	-	-	10	12
Överspendera 1)	-	-	-	17	22	13	11	14	15	13	12
Spela om pengar 2)	35	32	32	35	38	37	36	40	37	33	33
Besöka restauranger 2)	32	33	34	34	34	35	34	35	37	37	40
Donera pengar till hjälporg.2)	18	20	22	23	23	25	24	26	25	31	34
Handla second-hand 1)	-	-	-	26	26	24	24	25	30	31	32
Handla krävmerkt mat 3)	-	-	31	37	37	34	-	-	44	58	-
Köpa via internet 2)	21	29	29	31	31	38	34	36	37	40	43
Prutat 1)	-	-	-	-	-	20	17	20	21	-	21

Kommentar: Varje trend mättes med en sjugradig skala hur ofta beteendet förekommer. Här redovisas enbart andelen av befolkningen som ägnar sig åt beteendet relativt ofta, som vi satt till 1) någon gång i halvåret, 2) någon gång i månaden eller 3) någon gång i veckan, beroende på vilket beteende det gäller. Det finns en t ex förväntad skillnad mellan hur ofta vi handlar mat och hur ofta vi handlar second-hand. Frågorna löd: 1. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna handlat på avbetalning/kredit?, 2. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna köpt mer än vad du egentligen hade råd med?, 3. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna spelat på tips/trav/lotteri etc.?, 4. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gått på restaurang/bar/pub på kvällstid?, 5. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna skänkt pengar till hjälporganisation?, 6. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna handlat second-hand/begagnat?, 7. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna handlat krävmerkt mat?, 8. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna köpt/beställt varor eller tjänster? Och 9. Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna prutat/förhandlat om priset på vara/tjänst?

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2005–2015.

Trend 1: Handla på kredit

Utbudet av konsumtionskrediter har under en längre tid blivit allt större. Genom lånefinansierad konsumtion har allt fler konsumenter kunnat delta i konsumtionsaktiviteter de annars fått avstå eller vänta på. För många personer är det okomplicerat att flytta utgifter i tiden, men utvecklingen har också inneburit problem med överskuldsättning (Konsumtionsrapporten 2014). I SOM-undersökningen har vi vid ett antal tillfällen undersökt hur ofta människor handlat på kredit. Resultaten visar att andelen konsumenter som handlar på kredit är ungefär lika många idag som 2008, men det kan finnas en växande andel konsumenter som ofta handlar på kredit.

Andelen svenskar som handlar på kredit minst en gång i halvåret är ungefär samma under de olika mätillfällena (tabell 1). Under 2015 är det emellertid anmärkningsvärt att 1,6 procent av den svenska befolkningen uppgav att de handlat på kredit väldigt ofta ("flera gånger i veckan"). Denna andel var 0,7 procent både år 2008 och år 2014.

Vår studie visar att den svenska befolkningen som helhet inte handlar mer på kredit år 2015 än år 2008. Trots detta så visar tidigare forskning att antalet obetalda snabb lån ökar, liksom antalet ärenden hos Kronofogdemyndigheten (SOU 2013:78; Kronofogdemyndigheten 2014). Även om den svenska befolkningen som helhet inte handlar på kredit oftare idag än tidigare, så visar våra resultat på en ökning av svenskar som handlar på kredit väldigt ofta ("flera gånger i veckan"). Detta ligger i linje med internationell och nationell forskning som visat att de nya kreditmöjligheterna leder till problematisk skuldsättning hos dem som redan befinner sig i en utsatt ekonomisk situation. Med tanke på den tidigare utredningen (SOU 2013:78), är det emellertid märkligt att ökningen i våra mätningar skedde först under år 2015, och att det inte var någon skillnad mellan år 2008 och år 2014¹.

Trend 2: Överspendera

Att överspendera, att köpa mer än vad man har råd med, har hänt många personer vid något tillfälle. Det är först när det förekommer regelbundet vi kan tala om problem som i värsta fall kan handla om ett köpberoende. Vi har sedan 2008 följt hur ofta konsumenter köper mer än de har råd med i SOM-undersökningen. Andelen svenskar som minst en gång i halvåret uppgav att de köpt för mer än vad de egentligen hade råd med var betydligt högre år 2009 än övriga år (tabell 1). Andelen svenskar som överspenderar "flera gånger i veckan" och "minst en gång i veckan" var störst år 2008, följt av år 2009.

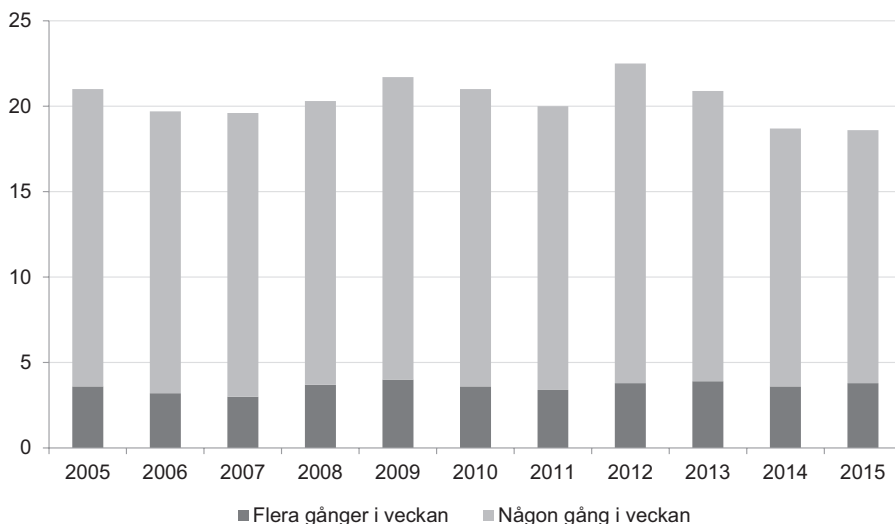
Att andelen svenskar som uppger att de köper för mer än vad de egentligen har råd med har minskat sedan 2008 och 2009 beror sannolikt på att den ekonomiska konjunkturen har blivit bättre (Ekonomifakta 2015). Efter finanskrisen gick Sve-

rige in i en lågkonjunktur och landet präglades av oro. Under 2008 och 2009 steg arbetslösheten från 6 till 9 procent och antal varslade personer steg kraftigt. Vi har tidigare visat att det finns ett samband mellan arbetslöshet och att köpa mer än vad man har råd med (Roos & Holmberg 2011).

Trend 3: Spela om pengar

Runt en tredjedel av befolkningen spelar på tips, trav eller deltar i lotteri på månadsbasis. Svenskar överlag spelar inte oftare om pengar idag än år 2005. Sedan 2012 ser vi en nedåtgående trend (tabell 1). När det gäller antalet personer som spelar minst en gång i veckan så var antalet som störst under 2009 och 2012. Sedan 2012 har antalet svenskar som spelar minst en gång i veckan minskat. Andelen som spelar flera gånger i veckan har varit relativt stabil sedan 2008 (figur 2).

Figur 2 Andelen svenskar som spelar om pengar minst en gång i veckan under perioden 2005–2015 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna spelat på tips/trav/lotteri etc.". Frågan mättes med en sjugradig skala. Figuren redovisar de två mest högfrekventa svarsalternativen.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2005–2015.

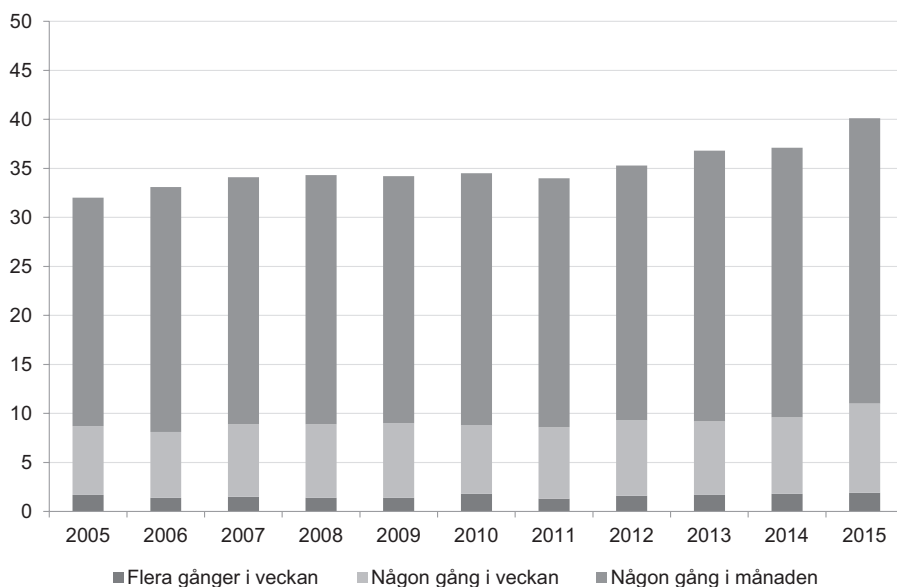
Vår empiri stämmer väl överrens med en studie från Folkhälsomyndigheten (2016), som visade att andelen svenskar som spelar om pengar under perioden 2008–2015 har minskat². Utifrån våra mätningar kan vi konstatera att andelen svenskar som spelar flera gånger i veckan är relativt stabil, runt fyra procent, under perioden

2005–2015 (figur 2). Folkhälsomyndigheten (2016) har funnit att även andelen personer med allvarliga hälsoproblem, relaterade till spel om pengar, är relativt stabil.

Trend 4: Besöka restauranger

Svenska folkets besök av restauranger, barer och pubar under kvällstid har ökat mycket under de senaste åren. Efter en någorlunda stabil nivå under perioden 2007–2011, så har besöken ökat mycket därefter (tabell 1). Detta blir än tydligare om vi ger en mer nyanserad bild av de svenskar som går på restaurang minst en gång i månaden (figur 3).

Figur 3 Andelen svenskar som besöker restauranger eller pubar kvällstid minst en gång i månaden under perioden 2005–2015 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna gått på restaurang/bar/pub på kvällstid?". Frågan mättes med en sjugradig skala. Figuren redovisar de tre mest höfrekventa svarsalternativen.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2005–2015.

Vår empiri stämmer väl överrens med försäljningsstatistik från SCB. Svenskarna blir allt mer kontinentala i sin livsföring på så vis att de allt oftare besöker restauranger och dricker alkohol, även om mängden konsumerad alkohol tycks minska (Konsumtionsrapporten 2013).

Trend 5: Donera pengar till hjälporganisationer

Att skänka pengar till andra har blivit allt vanligare. Angelägna ändamål och konkreta projekt tenderar att öka vår vilja att dela med oss (Bachke, Alfnes & Wik 2016). Vi ser en ökning av antal personer som donerar pengar till hjälporganisationer (tabell 1). Vår empiri stämmer väl överrens med befolkningsrepresentativ statistik från Charity Aid Foundation (CAF). CAF har undersökt andelen svenskar som donerar pengar till välgörenhet, under perioden 2010 till 2015. Under perioden 2010–2015 fann vi att andelen svenskar som skänker pengar till hjälporganisationer, minst en gång i månaden, ökade från 25 till 34 procent. Denna utveckling stämmer väl överens med CAFs statistik som funnit att andelen svenskar som skänker pengar till välgörenhet minst en gång i månaden ökade från 52 till 60 procent (CAF 2010; 2015). I båda mätningarna ser vi alltså en ökning över tid. Vidare så ser vi i båda undersökningarna en toppnotering år 2015. Enligt CAF, som även mäter 2016, så håller trenden i sig. År 2016 så rapporterade de att 61 procent svenskar skänker pengar till välgörenhet (CAF 2016).³

Trend 6: Handla second-hand

Sedan 2012 er vi en tydlig trend att svenskar allt oftare handlar second-hand (tabell 1). År 2015 uppgav 12 procent av befolkningen att de handlat på second-hand minst en gång i månaden. Det är en signifikant skillnad ($p < 0,05$) jämfört med tidigare mätningar under perioden 2008–2014. Det är också intressant att allt fler svenskar köpte second-hand under 2008 och 2009 än under 2010–2012.

Att fler svenskar handlade second-hand under de ekonomiskt tuffa åren 2008 och 2009, än efter dessa år, kan säkerligen förklaras utifrån ekonomiska förutsättningar. Mellan 2008 och 2009 ökade den svenska konsumtionen mindre än tidigare. Per capita innebar det till och med en liten minskning. I kristider är det vanligt att second-hand försäljningen ökar, detta märkte vi inte minst under lågkonjunkturen som följde efter Världskrigen (Deborah 2011). Historiskt sett har second-hand förknippats med knapphet och begränsat utbud. När de ekonomiska förutsättningarna förbättras minskar second-hand handeln. Detta var fallet efter Andra Världskriget (Deborah 2011). Så var också fallet efter 2009 då köpkraften hos det svenska folket förbättrades. Att vi ser en ökning av second-hand efter 2012, trots att köpkraften har fortsatt att stärkas, torde därför förklaras av andra motiv än ekonomiska, exempelvis att det har blivit modernt med ”retro” och ”vintage” och/eller sökandet efter det unika och ”coola” (Hansson & Brembeck 2015).⁴

Trend 7: Handla kravmärkt mat

Vi ser en tydlig trend i att den svenska befolkningen allt oftare köper kravmärkta livsmedel. Det skedde en tydlig ökning från de tidiga mätningarna 2007–2010 till

mätningen 2013. Vidare så skedde det en stor ökning från 2013 till 2014, som är den senaste mätningen (tabell 1).

Vår empiri stämmer väl överrens med försäljningsstatistik från Ekoweb (Ekoweb 2016). Både enligt den statistiken och våra mätningar så utgjorde 2014 ett rekordår för handeln av ekologiska produkter. Efter år 2014 så har försäljningsökningen fortsatt att accelerera (Ekoweb 2016). Det har under en längre tid funnits positiva attityder till ekologiska varor (t ex Magnusson et al., 2001; Saba & Messina 2003; UNEP 2005; Kihlberg & Risvik 2007). Trots ett ökande intresse och ökad konsumtions står andelen miljömärka livsmedel fortfarande bara drygt 4 procent av svenska hushålls totala livsmedelsinköp (SCB 2014). Inom vissa varugrupper är andelen mycket hög (kryddor 79, barnmat 40, bananer 25, ägg 22) medan det är ovanligt att köpa miljömärkt kött och bröd.

Trend 8: Köpa via internet

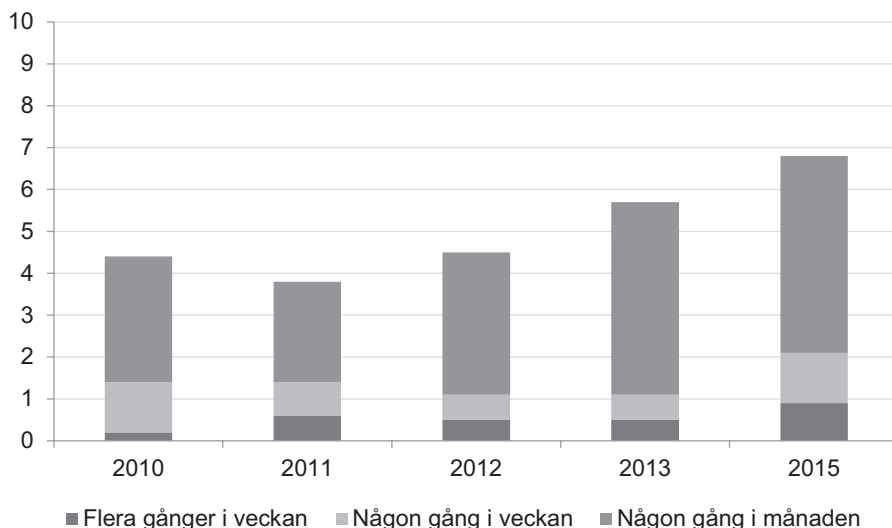
Att svenska konsumenterna köper varor och tjänster via internet allt oftare är föga förvånande. Det intressanta är att vi ser en tydlig ökning från 2013 (tabell 1). Under perioden 2011–2013 var det ungefär 5 procent av den svenska befolkningen som handlade via internet minst en gång i veckan. År 2014 ökade andelen till 7,7 procent och under år 2015 fortsatte andelen att öka till 9,4 procent.

Vår empiri stämmer väl överrens med försäljningsstatistik från Svensk digitalhandel (e-barometern 2015). Enligt Svensk digitalhandel så har detaljhandelns försäljning av varor över internet ökat från 9 miljarder kronor år 2005 till 50 miljarder kronor år 2015. Andelen svenskar som köper varor och tjänster via internet minst en gång i månaden har under samma period ökat från 21 procent år 2005 till 43 procent år 2015, enligt vår studie. I både försäljningsstatistiken över varor (e-barometern 2015) och köpfrekvenser av varor och tjänster ser vi en tydlig ökning under de två senaste åren (2014 och 2015).

Trend 9: Pruta

Att pruta har blivit allt vanligare. I tabell 1 redovisar vi andelen svenskar som prutar minst en gång per halvår och vi ser en marginell ökning över tid. Om vi bryter ut de som ägnar sig åt prutande åtminstone en gång i månaden så ser vi att denna grupp prutar betydligt mer ofta än tidigare (figur 4). År 2015 uppgav nästan 7 procent av befolkningen att de prutade minst en gång i månaden. Det är en signifikant ökning ($p < 0,05$) jämfört med tidigare mätningar.

Figur 4 Andelen svenskar som prutar minst en gång i månaden under perioden 2010–2015 (procent)

Kommentar: Frågan lyder "Hur ofta har du under de senaste 12 månaderna prutat/förhandlat om priset på vara/tjänst?". Frågan mättes med en sjugradig skala. Här redovisas enbart de tre mest högfrekventa svarsalternativen. Frågan ställdes inte år 2014.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2010–2015.

Oss veterligen finns det ingen svensk statistik över prutande. Däremot har det uppmärksamats i media att svenskarna tycks prutar allt mer (se exempelvis Metro 2014; ETN 2015). Det har gjorts internationella jämförelser, men de har inte studerat prutande över tid utan har istället intresserat sig för demografiska, kulturella och ekonomiska skillnader (t ex Volkema 2004).

Avslutande kommentarer

Om vi tittar på befolkningen som helhet ökar varken antalet tillfällen som svenskarna överspenderar, handlar på kredit eller spelar om pengar. Däremot ökar tillfällena då svenska folket besöker restauranger, donerar pengar till hjälporganisationer, handlar på second-hand, handlar kravmärkt mat, köper via internet och prutar.

Eftersom vår empiri bygger på konsumenternas självskattade beteende finns en risk att vi överskattar de trender som ligger i linje med hur konsumenterna vill vara och underskattar de trender som ligger i linje med hur konsumenterna inte vill vara. Med tanke på att vi beskriver skillnader mellan olika år så blir detta enbart ett problem om värderingarna i samhället har förändrats. En överskattning kan vi exempelvis ha om den svenska befolkningen idag vill skänka pengar till

hjälporganisationer mer än vad de ville för tio år sedan. En underskattning kan vi exempelvis ha om den svenska befolkningen idag vill handla mindre på kredit än vad de ville för tio år sedan.

Vår samlande bedömning är emellertid att trendanalysen är tillförlitlig. För specifika branscher/beteenden stämmer analysen väl överens med försäljningsstatistik från Statistiska Centralbyrån, Ekoweb och Svensk Digitalhandel. Den stämmer också överens med enkätundersökningar som gjorts av Folkhälsomyndigheten och CAF. Vidare så stämmer den väl överens med vad media har rapporterat från olika områden under undersökningsperioden, exempelvis att prutande har ökat. Varje fråga mäts med en sjugradig skala, trots att vi för flera trender enbart valt att redovisa de som gör beteenden relativt ofta (någon gång i halvåret, månaden eller veckan). Vi har försäkrat oss om att den beskrivning vi ger av trenden även stämmer med den mer nyanserade bilden från den sjugradiga skalan. När vi funnit avvikelser så har vi uppmärksammat läsaren om detta.

När det gäller att handla på kredit skiljer sig våra mätningar mot tidigare mätningar, både beträffande syfte och urval (SOU 2013:78; Kronofogdemyndigheten, 2013). Vår studie visar att den svenska befolkningen som helhet inte handlar på kredit oftare år 2015 än år 2008. Vidare så visar vår studie att andelen svenskar som handlar på kredit flera gånger i veckan var oförändrad mellan 2008 och 2014, trots att Kronofogdemyndigheten (2014) visar på en kraftig ökning av obetalda snabbblån under samma period. Vår studie visar på en kraftig ökning av andelen svenskar som handlar på kredit flera gånger i veckan mellan 2014 och 2015. Vi uppmanar läsaren att tolka våra resultat beträffande kredit med viss försiktighet, då tillförlitligheten kan ha påverkats av en kombination av flera faktorer, exempelvis att frågan är känslig, att mättillfällena är färre än för andra trender och att antalet konsumenter som handlar på kredit flera gånger i veckan utgör en väldigt liten grupp vid samtliga mättillfällen. Vi vågar därför inte dra några slutsatser beträffande kredittagande för de konsumenter som är mest utsatta. Det är inte heller vårt syfte. Men utifrån vår studie så kan vi konstatera att det finns mer att göra på området, då denna trend tycks svår att beskriva och tolka (se även not 1).

Om vi tittar på befolkningen som helhet så ökar varken antalet tillfällen som svenskarna överspenderar, handlar på kredit eller spelar om pengar. Trots detta har det uppmärksamats att krediter och spel om pengar har ökat på digitala medier. När samhället digitaliseras på bred front driver det självklart på transaktioner på nätet, inte enbart av snabbblån och spel om pengar, utan också av exempelvis välgörenhetsdonationer och second-hand köp (Folkhälsomyndigheten 2016; Kronofogdemyndigheten 2014; CAD 2015; Deborah 2011). Digitaliseringen kan diskuteras både utifrån problem för utsatta konsumentgrupper, exempelvis i termer av skuldsättning och spelproblematik. Likaså kan digitaliseringen diskuteras i termer av att stärka konsumentmakten, i form av förändrade möjligheter att söka information, jämföra alternativ och att aktivt kommunicera attityder och erfarenheter (se exempelvis Delighton & Komfeld 2009; Fuentes och Hansson

2015). Digitaliseringen har även påverkat flera av de trender som vi här redogör för, som exempelvis eko-trenden, second-hand trenden och prutandet.

För att förklara trenderna bör de inte ses isolerade från övriga trender som beskrivs här. De bör ses i relation till varandra och till andra pågående trender i samhället. Vår studie visar exempelvis att svenskar idag prutar mer än tidigare. Kanske beror detta på att svenskarna prutar mer i traditionella butiker, men vi tror också att det hänger samman med den ökade betydelsen av second-hand handel. Det vore intressant att sätta prutandet i relation till de ökade second-hand köpen, både i butik och digitalt. Det vore också intressant att sätta prutandet i relation till etnisk bakgrund och hur ofta konsumenten besöker utlandet. Utifrån hur frågan är ställd så kan det mycket väl vara så att prutandet sker på annan plats än i Sverige.

För att förklara trenderna är det nödvändigt att betrakta dem utifrån flera olika perspektiv, exempelvis ekonomiska, psykologiska, sociologiska och kulturella. Att allt fler svenskar oftare köper kravmärkt mat och second-hand bör förstås bortom matens funktion att mätta magen, respektive klädernas funktion att skydda kroppen. Det tror vi att alla håller med om. Konsumtion av kravmärkt mat och second-hand (liksom spel om pengar och att skänka pengar till hjälporganisationer) kan användas av konsumenter för att skapa och uttrycka sina identiteter, både för sig själva och för andra.

En del andra kapitel i den här boken undersöker hållbar konsumtion. Att svenska folket allt oftare ägnar sig åt att köpa kravmärkt mat och second-hand kan tyckas positivt utifrån ett hållbarhetsperspektiv. Så länge den totala konsumtionen i Sverige fortsätter att öka så är det emellertid svårt att argumentera för att svenskarna konsumerar hållbart.

Noter

- ¹ År 2006 etablerades det första snabblåneföretaget i Sverige, för att kort därpå följas av flera andra. Företagen erbjöd lättillgängliga krediter som blev populära hos hushåll med små marginaler. Det noterades att antalet ärenden hos Kronofogdemyndigheten rörande snabblån ökade hastigt. För att råda bukt på detta togs en ny lag fram, den nya konsumentkreditlagen (2010:1846), som trädde i kraft 1 januari 2011. Den nya lagen medförde att antalet obetalda snabblån minskade tillfälligt. De största förändringarna i den nya lagen var högre krav på marknadsföring/information av krediter och kreditprövning så att låntagaren har ekonomiska förutsättningar att klara betalningen. Trots lagstiftning, reglering och straffavgifter så ökade antalet obetalda snabblån och antalet inkomna ärenden hos Kronofogdemyndigheten strax efter införandet av den nya lagen (SOU 2013:78). Vi fann emellertid ingen skillnad i andelen som tog lån flera gånger i veckan mellan år 2008 och år 2014, vilket är märkligt med tanke på att Statens offentliga utredning (SOU 2013:78) som pekat på problematiken med snabblån/SMS-lån publicerades år 2013. Som tidigare

nämnts så uppmanar vi läsaren att tolka våra resultat beträffande kredit/avbetalning med viss försiktighet, då enkätfrågan är känslig, gruppen som köper på kredit flera gånger i veckan är liten och då antalet mättillfällen är få (2008, 2014 och 2015). Vidare kan man anta att bortfallet bland ekonomiskt utsatta konsumenter är extra stort.

- ² Den nedåtgående trenden är betydligt större i Folkhälsomyndighetens undersökning än i vår undersökning. Andelen som spelat minst en gång per år minskade enligt Folkhälsomyndigheten från 70 procent till 58 procent under perioden 2008 till 2015, medan minskningen i vår undersökning var från 61 procent till 56 procent. Andelen som spelat varje månad minskade enligt Folkhälsomyndigheten från 44 till 27 procent, medan minskningen i vår undersökning var från 35 procent till 33 procent. Att siffrorna skiljer sig åt kan mycket väl bero på skillnader i frågekonstruktion och urval.
- ³ Anledningen till den stora skillnaden i de faktiska andelarna är förmodligen att CAF mäter välgörenhet i stort vilket inkluderar mer än hjälporganisationer, t.ex. medicinskforskning, utbildning och sport (CAF, 2016). Både CAF och vår data ingår i en större omnibusundersökning. Skillnaden är att CAF använder sig av personliga intervjuare då datan samlas in, medan SOM-datan samlas in via anonyma enkäter. Närvaron av en intervjuare kan medföra att andelen donationer överskattas, då donation till välgörande ändamål ses som ett socialt önskvärt beteende.
- ⁴ Vi kan emellertid inte bortse från att vissa grupper i det svenska samhället fortfarande handlar second-hand på grund av ekonomiska motiv. Vår bedömning är dock att andra motiv än ekonomiska motiv är mer utbredda i den totala befolkningen idag än under krissåren 2008 och 2009.

Referenser

- Bachke, M. E., Alfnes F., Wik M. (2016). Information and donations to development aid projects. *Journal of behavioural and experimental economics*. Publicerad online <http://dx.doi.org/10.1016/j.socec.2016.04.015>
- CAF (2010). *World Giving Index 2010*. CAF, Charities Aid Foundation. Hämtat från <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2016-publications/caf-world-giving-index-2016>
- CAF (2015). *World Giving Index 2015: A global review of giving trends*. CAF, Charities Aid Foundation. Hämtat från <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2016-publications/caf-world-giving-index-2016>
- CAF (2016). *World Giving Index 2016: The world's leading study of generosity*. Hämtat från <https://www.cafonline.org/about-us/publications/2016-publications/caf-world-giving-index-2016>

- Campbell, C. (1987). *The romantic ethic and the spirit of modern consumerism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Deborah, J. N. (2011). *Changing Patterns of Consumerism: The Rise and Rise of the Second Hand*. Magisteruppsats vid Massey University, Wellington, New Zealand.
- Deighton, J. and Komfeld, L. (2009), "Interactivity's Unanticipated Consequences for Marketers and Marketing", *Journal of Interactive Marketing*, 23, 1, 4-10.
- E-barometern (2015). PostNord i samarbete med Svensk Digital Handel och HUI Research.
- Ekonomifakta (2015). Statistik om konjunktur och arbetsmarknad hämtad från <http://www.ekonomifakta.se/Fakta/Ekonomi/Tillvaxt/hogkonjunktur-eller-lagkonjunktur/> <http://www.ekonomifakta.se/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetslos-het/Varsel/> <http://www.ekonomifakta.se/Fakta/Arbetsmarknad/Arbetslos-het/Arbetslos-het/>
- Ekoweb (2016a). Ekologisk livsmedelsmarknad: Rapport om den ekologiska branschen sammanställd av ekoweb.nu. Hämtad från: [http://paper.agriprim.se/split_document.php?subfolder=Ekoweb/2016/&doc=Marknadsrapport_Ekoweb_2016%20\(1\).pdf](http://paper.agriprim.se/split_document.php?subfolder=Ekoweb/2016/&doc=Marknadsrapport_Ekoweb_2016%20(1).pdf)
- Ekoweb (2016b). Nedladdad från <http://www.ekoweb.nu/?p=11426>
- EFN (2015). Tjåna tusenlappar på att pruta – i Sverige. Artikel hämtad från <http://www.efn.se/privatekonomi/tjana-tusenlappar-pa-att-pruta-i-sverige/>
- Folkhälsomyndigheten (2016). Presentation "Spel om pengar och hälsa". Fruktkostseminarium 22 Juni 2016. Hämtad från https://fohm.adobeconnect.com/_a943972960/p1zbndm2s5g/?launcher=false&fcsContent=true&pbM ode=normal
- Fuentes, C. & Hansson N. (2014). Green shopping apps as market devices: materialities, competences and moralities. Full paper presented at Nordic Wholesale and Retail Conference, Stockholm. Publicerad online: http://www.nrwa.se/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=d1b70912-945d-4d34-bd55-8d6099e69bcb&FileName=Ethical+shopp
- Hansson, N. och Brembeck, H. (2015). Market hydraulics and subjectivities in the "wild". *Culturae Unbound*, 7, 91-121.
- Kihlberg, I & Risvik, E. (2007). Consumers of organic foods: Value segments and liking of bread. *Food Quality and Preferences*, 18, 3, 471-481.
- Konsumtionsrapporten (2013). Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/34085>
- Konsumtionsrapporten (2014). Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/37778>
- Konsumtionsrapporten (2015). Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. http://cfk.gu.se/digitalAssets/1557/1557639_konsumtionsrapporten-2015.pdf
- Kronofogdemyndigheten (2014). Obetalda snabb lån. Halvårsrapport 1:2014.

- Magnusson, M.K., Arvola, A., Koivisto, H., Hursti, U., Åberg, L. and Sjöden, P.O. (2003). Choice of organic foods is related to perceived consequences for human health and to environmentally friendly behavior. *Appetite*, 40, 2, 109-117.
- Metro (2014). Nu prutar vi allt mer i butikerna. Artikel hämtad från: <http://www.metro.se/nyheter/nu-prutar-vi-allt-mer-i-butikerna/EVHncA!SHbAyiR7w7xU/>
- Roos, M. & Holmberg, U (2011). För hvad pris som helst. I Holmberg, S., Weibull L. & Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: Göteborgs universitet, s. 365-376.
- SCB (2014). Allt mer pengar läggs på ekologiska livsmedel. Artikel hämtad från http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Artiklar/Okad-forsaljning-av-ekologiska-livsmedel/
- SCB (2016). Nationalräkenskaper. *Statistikdatabasen*. Hämtad från http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__NR__NR0103__NR0103E/NR0103ENS2010T03A/?rxid=113ad710-ae52-45b4-aec0-8577a2bfe611
- SOU 2013:78. Överskuld sättning i kreditsamhället? Stockholm: Fritzes.
- Saba, A. and Messina, F. (2003). Attitudes towards organic foods and risk/benefit perception associated with pesticides, *Food Quality and Preferences*, 14, 637-645.
- UNEP-United Nations Development Programme (2005). *Talk the walk: Advancing sustainable lifestyles through marketing and communications*. United Nations global compact and utopies. Hämtad från: <http://unep.fr/shared/publications/pdf/DTIx0763xPA-TalkWwalk.pdf>
- Veblen, T (1899). *Theory of the leisure class: an Economic Study in the Evolution of Institutions*. e-book (Original published by Macmillan).
- Volkema, R J (2004). Demographic, cultural, and economic predictors of perceived ethicality of negotiation behavior: A nine-country analysis. *Journal of Business Research*, 57, 69-78.

BETALNINGSVILJA FÖR MILJÖVÄNLIG MAT

KLARA BOVÉ

Svenskar är väldigt miljöintresserade sett i ett jämförande internationellt perspektiv (Europeiska kommissionen 2014). Västsvensarna är inget undantag. I de västsvenska SOM-undersökningarna har miljöfrågor sedan länge funnits med på topp 10 över medborgarnas viktigaste frågor och samhällsproblem på listan som traditionellt domineras av klassiska vänster-högerfrågor så som välfärd, sjukvård och skola (Västsvenska trender 1998–2015).

Det finns tydliga mål inom många verksamheter att minska miljöpåverkan av sin verksamhet. Energicertifieringar, ekologisk mjölk på skolor, miljömärkt kaffe på arbetsplatser är några exempel. Naturvårdsverket fick 2014 i uppdrag av regeringen att ta fram förslag ämnade att bidra till en mer hållbar privatkonsumtion. Redovisningen resulterade i ett antal konkreta förslag på områdena transport, energiförbrukning och livsmedel (Naturvårdsverket 2014). Regeringen har för avsikt att i högre utsträckning beakta konsumtionens konsekvenser för enskilda, samhället och för miljön. Svenskarnas konsumtion är långt ifrån miljömässigt hållbar enligt regeringens egen strategi för hållbar konsumtion som presenterades i budgetpropositionen 2017 (Finansdepartementet 2016).

Åsikten att miljöfrågor är viktiga att uppmärksamma och bör diskuteras betyder dock inte att det råder konsensus om vad som bör prioriteras och till vilken grad politiker, företag eller privatpersoner bör ta ansvar i miljörelaterade frågor. Politiker kan påverka genom skatter och subventioner, företag genom branschorganisationers miljömärkningar och ny teknik och individer genom att engagera sig och öka efterfrågan på produkter med mindre miljöpåverkan genom små och stora val som konsument. Miljöfrågor är ett brett koncept som innefattar allt från de stora frågorna till vilket mjölkpaket vi väljer att lägga i matkorgen. När det kommer till kritan är det relevant att undersöka i vilken grad viljan finns hos individer att anpassa sina konsumtionsvanor för att köpa miljömärkta produkter.

Jag kommer i följande kapitel fokusera på västsvenskarnas betalningsvilja för miljövänlig mat och vad som påverkar den. Miljövänlig mat kommer att diskuteras utifrån miljömärkningar som är den mest lättillgängliga definitionen av miljövänlig mat. Att välja eller inte välja miljömärkt mat är något de allra flesta tar ställning till mer eller mindre aktivt på regelbunden basis. För att undersöka betalningsviljan för miljömärkt mat kommer jag att utgå ifrån tre förekommande förklarings teorier till vilka konsumenter som köper sådan: vanor, socioekonomiska faktorer så som ekonomi och utbildning samt ideologi och politiskt intresse.

Konsumtion och miljö

Konsumtionsbeteende och miljökonsumtion är komplexa företeelser som inte förväntas förklaras fullt ut av någon av de tre ovan nämnda förklarings teorierna. Anledningen till att konsumera miljömärkta varor varierar mellan individer och kan vara allt från omsorg om miljön, djurskydd, hälsoskäl till modeflugor och trender. Anledningar till att inte vara villig att betala mer för miljömärkt mat kan vara att det anses vara för dyrt, att en ifrågasätter existerande miljömärkningar eller att en anser att det inte spelar någon roll vad individen gör i förhållande till andra aktörer på marknaden. Miljömärkta varor är i många fall dyrare än konventionellt odlade varor då odling utan bekämpningsmedel, konstgödsel och genetiskt modifierade organismer blir dyrare för producenten. Ofta produceras även mindre volymer vilket gör att en går miste om skalfördelar (Jordbruksverket 2010).

Miljömärkning har främst två funktioner: dels är det en möjlighet för miljö och branschorganisationer att lyfta fram goda exempel på tillverkning av produkter som lämnar mindre miljöpåverkan och dels är märkningen ett sätt för konsumenter att öka informationsflödet på vilka grunder en fattar sina beslut (Holmberg m.fl. 2007). Miljömärkningar så som det ser ut idag är en frivillig märkning som administreras av branschorganisationer och intresseföreningar genom kontroller och kriterier fastställda av respektive organisation. Den vanligaste märkningen av miljömärkt mat i Sverige är *EU-ekologiskt* där Europeiska Unionen har sammanställt ett regelverk för vad som krävs för att få använda märkningen som administreras och samordnas på EU-nivå (Civilutskottet 2016). Om märkningarna blir för många kan trovärdigheten ifrågasättas och skapa förvirring hos konsumenterna vilket i sin tur kan leda till en mer passiv inställning i valet av varor. Rapporter om skandaler där det uppdagats att konventionellt odlade produkter märkts om för att säljas som miljömärkta kan ytterligare tänkas misstänkliggöra märkningarna och bidra till konsumenters passivitet (Frid 2016).

Miljömärkning av varor används för att *positivt* uppmärksamma produkter som är mer miljövänligt framställda än det konventionella alternativet. Forskning har visat att *negativa* märkningar av produkter som påverkar miljön mer negativt är ett mer effektivt sätt att påverka konsumenter i deras val (Magnusson och Biel 2005). Trots detta är det den positiva märkningen som dominerar medan det finns mindre omfattande, av intresseorganisationer sammanställda listor över produkter och företag som listar speciellt ogynnsamma produkter och producenteter för miljön. Det har visat sig problematiskt att sammanställa tydliga kriterier för vad som skall klassas som att ha negativ inverkan på miljön och då märkning av varor är frivilliga försvaras ytterligare möjligheten till omvänd märkning. Negativ märkning skulle kräva ett toppstyrt system som tvingar producenterna att negativt märka sina produkter. I dag skulle en sådan märkningsprocess behöva initieras och tillhandahållas på EU-nivå för att inte verka konkurrenshämmande (ibid.).

Vanor, ekonomi och miljöengagemang

Vad som förklarar vem som är beredd att betala mer för miljömärkta varor delas ofta in i ekonomiska argument och ideologiska argument. Den ekonomiska aspekten som innebär att om en har en högre disponibel inkomst så är det mer troligt att en är beredd att spendera pengar på varor med miljömärkning som då antas vara dyrare än omärkta varor. Det skulle betyda att inkomst och andel miljömärkta varor i matkassen skulle sammanfalla (Stolle m.fl 2005). Den andra förklaringen som lyfts fram innefattar både vaneaspekten och de ideologiska aspekterna av konsumtion av miljömärkta varor. Konsumtion av matvaror är i mångt och mycket en vanesak. Vi handlar ofta i samma butiker och tenderar att lägga samma varor i matkorgen (Holmberg m.fl. 2007). För att ändra ett vanebeteende krävs att något förändras. I fallet konsumtion av mat kan det vara kampanjer i matbutiker, debatter i TV, erbjudanden i butik eller rekommendationer från bekanta som påverkar våra val i matbutiken. Om konsumentens vanor inte aktivt ifrågasätts tenderar vi att konsumera vanemässigt (ibid.).

Den ideologiska aspekten präglas av att ekonomin inte är den avgörande faktorn för andel miljömärkta varor som konsumeras. Beteendet baseras istället på andra underlag som att prioritera miljömärkt mat för att det stämmer överens med ens värderingar och inte i första hand på grund av ens ekonomiska situation. Anledningar kan vara en övertygelse att miljön till någon grad kan skonas genom miljömärkt konsumtion, eller att den personliga hälsan gynnas. Förbättrad egen hälsa och minskade miljökonsekvenser har visats vara de två köpkriterierna som motiverar konsumenter att köpa miljömärkt mat. Utav miljö och hälso-aspekterna var det hälsoskäl som var den starkast motiverande anledningen till köp av miljövänlig mat (Granqvist och Biel 2001). Smak och hälsotrender är exempel på egoistiska värden som ibland kan kollidera med och ibland sammanfalla med miljömärkt mat. Mål definierade av styrande i samhället så som minskad miljöpåverkan av livsmedelsproduktion och individuella värderingar som att minska intaget av skadliga ämnen kan sammanfalla. Sociala mål och upplevd egen nytta kan också krocka ibland när personliga prioriteringar inte överensstämmer med de anpassningar i konsumtionsvanor som sociala mål kan innebära i form av ändringar i vanor och utbud samt dyrare inköp (Tarkainen och Sundqvist 2005). Anledningarna till att välja miljömärkt mat eller skepsisen mot miljömärkningar kan vara mer eller mindre vetenskapligt korrekta liksom att miljömärkta produkter inte alltid är dyrare än konventionellt odlad mat. Föreställningen om hur det är spelar stor roll i valet (Granqvist och Biel 2001).

När väl produkter blivit miljömärkta kvarstår utmaningen fortfarande att kommunicera märkningens legitimitet till konsumenterna. I ett vidare steg förväntas därför konsumenternas tillit till myndigheter och miljöorganisationer influera hur mycket miljömärkningarna påverkar konsumtionen. Anspråken på att varan du konsumerar faktiskt är mer miljövänlig än alternativet måste vara trovärdig

för att den ekonomiskt, hälso- eller miljödrivna konsumenten skall välja varan. Skandaler där konventionella varor märkts som ekologiska, osäkerhet om vad som gäller utländskt- eller EU-ekologiskt märkta varor bidrar till misstron mot miljömärkningars faktiska betydelse. Livsmedelsföretag som inte lever upp till oberoende märkningars krav och introducerar egna märkningar som inte kontrolleras av oberoende kontrollorganisationer kan bidra till att urvattna betydelsen av miljömärkta varor (Holmberg m.fl.2007).

Svenska konsumenter är i grunden positivt inställda till miljömärkta varor. Tidigare undersökningar visar på att enkelhet och tydlighet är viktiga i miljömärkningen. Information om märkningen skall vara lättillgänglig och märkningen lätt att identifiera. Många olika märkningar med delvis olika, delvis överlappande garantier om produkten tenderar att förvirra konsumenten och leda till en mer passiv inställning gentemot val i matbutiken (Holmberg m.fl. 2007). Mycket vikt läggs idag på att låta plånboken visa vägen och att så snart miljömärkta produkter kan konkurrera prismässigt med omärkta varor så antas konsumtionsmönstren automatiskt ställas om. Samtidigt har exempelvis svenska grisbönder märkt en ökad efterfrågan på ekologiskt svenskt bacon vilket sänder signaler till svenska bönder att de skall lägga om till ekologisk djurhållning, detta utan att prisbilden för svenskt ekologiskt bacon har förändrats (ekoweb.nu 2008).

Är vi villiga att betala?

Frågan som ställs i den västsvenska SOM-undersökningen 2015 och som analysen i kapitlet huvudsakligen bygger på ställdes i ett block i enkäten omgiven av andra frågor rörande konsumtion och miljö. Frågan ber respondenten ta ställning till sin betalningsvilja för fem grupper av miljövänliga produkter redovisade i tabell 1.

Tabell 1 *I vilken utsträckning är du beredd att betala ett högre pris för miljövänliga alternativ när det gäller (procent)*

	Inte alls	I liten utsträckning	I ganska stor utsträckning	I mycket stor utsträckning	Antal svar
Mat	7	23	48	22	2 596
Kläder	8	32	47	13	2 563
Hygien och skönhetsprodukter	8	26	47	19	2 566
El	11	32	42	15	2 563
Bilar	13	29	43	15	2 543

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Tabell 1 visar att den av produkterna som flest uppger sig vara villiga att betala mer för är mat där 70 procent av alla svarande är villiga att i ganska eller mycket stor utsträckning betala mer för miljömärkt mat. 66 procent uppger sig villiga att i ganska eller mycket stor utsträckning betala mer för hygien och skönhetsprodukter. Lägst vilja att betala mer för miljövänliga produkter uppger västsvenskarna ha för el och bilar. Mat och hygien och skönhetsprodukter införskaffas ofta i mindre kvantiteter utportionerat under flera tillfällen medan el-avtal sällan ändras och bilar köps vid få tillfällen i ens liv och utgör en stor utgiftspost.

Nedan kommer jag presentera tre avsnitt där svarspersonernas uppgivna vanor, socioekonomiska förutsättningar och politiska och ideologiska aspekter redogörs för, i relation till individernas uppgivna betalningsvilja för miljövänlig mat. Först presenteras vaneaspekten följt av en redogörelse för hur människor i olika socioekonomiska grupper uppger sig vara villiga att betala mer för miljömärkt mat. Fortsättningsvis presenteras betalningsvilja i grupper beroende på politiskt intresse, vikt av miljöpåverkan vid val av varor, mellanmänsklig tillit och vänster-höger identifikation. Sist i kapitlet kommer jag att i en regressionsanalys titta närmare på de förväntade förklaringsfaktorernas relevans och signifikans gruppvis och i en samlad modell för att undersöka respektive indikatorers påverkan på uppgiven betalningsvilja i relation till varandra.

Vanor

Som tidigare presenterats så förväntas vanor ha en stark inverkan på betalningsviljan för miljövänlig mat. De som ofta väljer miljömärkta varor antas också betala priset för dem och mer specifikt de som ofta väljer ekologisk mat antas också vara villiga att betala det högre priset. Att det inte är perfekt korrelation¹ mellan de som är villiga att betala mer för miljövänlig mat och de som uppger att de faktiskt väljer miljömärkt och ekologiskt lämnar utrymme för att undersöka vilka andra faktorer som samvarierar in i våra konsumtionsmönster.

Tabell 2 visar till vilken grad valet av miljömärkta varor och köp av ekologisk mat påverkar betalningsviljan för miljövänliga varor. Som förväntat så är de uppgivna vanorna mycket relevanta för att betalningsviljan. Cramers V som presenteras i kursiva siffror i vänsterkolumnen är ett mått på hur stor del av variationen inom betalningsviljan som kan tilldelas respektive kategori. Sambandsmättet visar att både hur ofta en anger att en väljer miljömärkta varor och handlar ekologisk mat förklarar en stor del av betalningsviljan för miljövänlig mat.

Tabell 2 Betalningsvilja för miljömärkt mat i olika grupper efter vanor, 2015 (procent och Cramer's V)

	Inte alls	I liten utsträckning	I ganska stor utsträckning	I mycket stor utsträckning	Antal svar
Samtliga	7	23	48	22	2 596
Väljer miljömärkta varor CV: 0,39					
Mycket ofta eller alltid	3	5	45	47	695
Någon gång eller ganska ofta	5	29	54	12	1 707
Aldrig	41	34	16	9	149
Handlar ekologisk mat CV:0,37					
Mycket ofta eller alltid	2	6	43	49	694
Någon gång eller ganska ofta	5	28	55	12	1 660
Aldrig	31	40	22	7	198

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning är du beredd att betala mer för miljövänliga alternativ när det gäller: mat.* Det valda sambandsmättet Cramer's V (CV), visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och kan anta värde mellan 0 och 1. Ju närmre 1, desto mer relevant är variabeln för att förklara skillnader betalningsvilja för miljövänlig mat.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Vem är villig att betala för miljömärkta varor?

Tidigare studier som undersökt val av miljömärkta varor som del av ett politiskt ställningstagande har visat att kvinnor är mer benägna att betala mer för miljömärkta varor än män. Vidare förväntas personer med en högre disponibel inkomst ha större ekonomisk frihet att betala mer för en miljövänlig vara (Stolle m.fl. 2005). Vad gäller ålder, utbildningsnivå och boendeort finns svaga förväntningar som till stor grad sammanfaller. Medelålders, välutbildade förväntas tjäna mer och vara bosatta i Göteborg eller stad/större tätort och därför vara mer villiga att betala för miljömärkta varor. Samtidigt kan de som bor på ren landsbygd vara mer direkt påverkade av hur jordbruket sköts och därför se direkt effekt av ett miljövänligare jordbruk.

Tabell 3 visar i vilken utsträckning som olika grupper i samhället är beredda att betala mer för miljövänliga alternativ av mat. Kvinnor med bra ekonomi och boende på landsbygden är i störst utsträckning villiga att betala mer för miljövänlig mat medan män boende i stad eller tätort och de som uppger att de klarar sig mycket dåligt på sin hushållsinkomst är i minst utsträckning villiga att betala mer för miljövänliga matalternativ. Högre utbildning verkar ha en positiv inverkan på viljan att betala. Ålder visar inget linjärt samband med betalningsvilja utan det är de mellan 30 och 49 år som i högst utsträckning är villiga att betala mer för miljömärkt mat.

Förväntningarna som formulerades visade sig till stor del uppfyllas och miss-tanken om landsbygdens invånares vilja att värna miljön bekräftades medan storstadsborna i lägre grad är betalningsvilliga. Av de redovisade grupperna är det hur väl en klarar sig på sin hushållsinkomst som har den högsta förklaringsgraden.

Ekonomin visar sig då helt i enighet med teorin ha en betydande inverkan när det görs val i matbutiken.

Tabell 3 Vilja att betala mer för miljömärkt mat i olika socioekonomiska grupper, 2015 (procent och Cramer's V)

	Inte alls	I liten utsträckning	I ganska stor utsträckning	I mycket stor utsträckning	Antal svar
Samtliga	7	23	48	22	2 596
Kön CV: 0,15					
Kvinna	5	18	52	25	1 332
Man	9	27	46	18	1 257
Ålder CV: 0,07					
16–29 år	7	23	47	23	362
30–49 år	6	21	46	27	743
50–64 år	7	21	49	23	705
65–85 år	7	26	52	15	784
Utbildning CV: 0,11					
Låg	10	29	47	14	458
Medellåg	8	25	48	19	743
Medelhög	6	23	52	19	592
Hög	4	16	50	30	771
Hushållsinkomst CV: 0,14					
Mycket dåligt	(32)	(17)	(34)	(17)	35
Ganska dåligt	11	31	42	16	138
Varken bra eller dåligt	11	31	43	15	387
Ganska bra	5	25	53	17	1 074
Mycket bra	4	16	49	31	927
Stadland CV: 0,05					
Ren landsbygd	4	20	51	25	385
Mindre tätort	7	23	50	20	502
Stad eller större tätort	7	22	53	18	851
Göteborg	7	25	44	24	818

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning är du beredd att betala mer för miljövänliga alternativ när det gäller: mat.* Det valda sambandsmättet Cramér's V (CV), visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och kan anta värde mellan 0 och 1. Ju närmre 1, desto mer relevant är variabeln för att förklara skillnader betalningsvilja för miljövänlig mat. Om det inte funnits några skillnader alls mellan hur t.ex. kvinnor och män ställer sig till att betala mer för miljövänlig mat hade sambandsmättet varit 0 för kön. Utbildningsvariabeln bygger på en fyrdelad variabel där Låg= ej fullgjord obligatorisk skola eller grundskola, Medellåg= gymnasium, folkhögskola eller motsvarande, Medelhög= eftergymnasial utbildning, men ej examen från högskola/universitet, Hög= examen från högskola/universitet. Hushållsinkomst baseras på hur väl respondenterna uppger att de klarar sig på hushållets sammanlagda inkomst. Resultat inom parentes baseras på svarstal under 50 personer och bör tolkas med försiktighet.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Intresse och tillit, hur påverkas betalningsviljan?

Som tidigare nämnts så behöver inte valet av miljömärkta varor i butiken vara ett beslut grundat i ett politiskt ställningstagande eller omsorg för miljön. Politiskt intresse används i sammanhanget som en indikator på intresse för politiska frågor varav miljöfrågor är en av många. Att en viktig aspekt vid köp av livsmedel är livsmedlets inverkan på miljön representerar i sammanhanget att val i butiken görs på ideologiska grunder. Mellanmänsklig tillit förväntas vara en viktig indikator i relation till vilken grad konsumenter har tilltro till miljömärkningarnas riktighet och faktiska betydelse för miljön. Tillit mellan människor har i tidigare studier visat vara starkt förknippat med tillit till institutioner (Arkhed & Weibull 2016). Den tvådimensionella vänster-högerskalan medför inga självklara förväntningar då människor som placerar sig till vänster tenderar att ha ett större engagemang för miljön vilket talar för en högre grad av konsumtion av miljömärkta varor samtidigt som de som placerar sig till höger förväntas förespråka individens val och att låta marknadskrafter styra efterfrågan på varor (Thøgersen 2006).

Tabell 4 *Betalningsvilja i olika grupper ideologi, procent och Cramer's V (2015)*

	Inte alls	I liten utsträckning	I ganska stor utsträckning	I mycket stor utsträckning	Antal svar
Samtliga	7	23	48	22	2 596
Politiskt intresse CV: 0,12					
Mycket intresserad	6	17	45	32	428
Ganska intresserad	5	22	50	23	1 253
Inte särskilt intresserad	7	26	52	15	754
Inte alls intresserad	21	32	32	15	124
Viktigt vid inköp av livsmedel: Miljökonsekvenserna av tillverkningen CV: 0,28					
Mycket viktigt	3	13	47	37	925
Ganska viktigt	4	23	59	14	1 132
Inte särskilt viktigt	13	48	31	8	363
Inte alls viktigt	43	31	18	7	83
Mellanmänsklig tillit CV:0,13					
Låg	18	26	40	16	245
Mellan	5	25	50	20	1301
Hög	5	19	51	25	979
Vänster- höger orientering CV: 0,09					
Vänster	3	21	49	27	839
Varken eller	9	24	48	19	700
Höger	8	24	49	19	960

Kommentar: Frågan lyder: *I vilken utsträckning är du beredd att betala mer för miljövänliga alternativ när det gäller: mat.* Det valda sambandsmättet Cramér's V (CV), visar den statistiska samvariationen mellan olika gruppindelningar och kan anta värde mellan 0 och 1. Ju närmre 1, desto mer relevant är variabeln för att förklara skillnader betalningsvilja för miljövänlig mat.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Tabell 4 redovisar hur människor med olika politiskt intresse och konsekvenstänk för miljön ställer sig till att betala mer för miljömärkta varor. Resultaten i tabell 4 indikerar att det finns ett samband mellan både ett högt politiskt intresse och hög betalningsvilja och att vikten av att uppmärksammat vid miljöpåverkan av tillverkningen av livsmedel och betalningsvilja. Det verkar även finnas ett linjärt samband mellan mellanmännisklig tillit och betalningsvilja för miljövänlig mat där de med hög mellanmännisklig tillit i högre grad är villiga att betala än dem med lägre mellanmännisklig tillit. Människor som placerar sig själva till vänster på en ideologisk vänster-höger skala är mer villiga att betala mer för miljövänlig mat.

Analys

Hittills har detta kapitel redovisat hur betalningsviljan ser ut för miljövänliga alternativ till mat ser ut bland människor med olika vanor, bland olika grupper i samhället och i ett antal ideologiskt och politiskt förankrade faktorer. I det följande redovisas en fördjupad analys genom användandet av en multipel regressionsanalys där flera förklaringsfaktorer beaktas samtidigt. En fördjupad analys möjliggör ett mer nyanserat och precist svar på frågan om vad som gör människor mer eller mindre villiga att betala mer för miljövänlig mat.

I följande avsnitt kommer jag i en regressionsanalys att undersöka sambandens riktning, styrka och relevans för att förklara vad som påverkar viljan att betala mer för miljömärkta varor. Genom att testa vanornas, de socioekonomiska faktorernas samt de politiska förklaringsfaktorerna inverkan på betalningsviljan i en regressionsanalys möjliggörs en analys av respektive variablers inverkan relativt de andra förklaringarna samt till vilken grad effekterna är statistiskt relevanta. Först redovisar jag regressioner i de grupper som de tidigare presenterats i tabellerna för att sedan inkludera samtliga variabler i en utvecklad modell.

Resultaten i tabell 2 gör att vi förväntar oss en relativt stark positiv effekt av vanevariablerna på den uppgivna betalningsviljan. Även stark ekonomi och att vara kvinna förväntas ha en positiv effekt baserat på tabell 3. Att inkludera en produkts miljöpåverkan i beslutsprocessen vid inköp av varor förväntas ha en positiv inverkan på betalningsviljan liksom politiskt intresse och mellanmännisklig tillit. Människor som placerar sig till vänster på vänster-högerskalan förväntas ha en högre betalningsvilja för miljömärkta livsmedel vilket resulterar i en förväntning om ett negativt samband.

En översikt av tabell 5 modell 1 till 3 visar att samtliga variabler undantaget ålder och vänster-högerorientering har en signifikant inverkan på betalningsviljan för miljövänlig mat.

Tabell 5 Effekter av vanor, socioekonomiska faktorer och politik på betalningsviljan för miljövänlig mat, 2015 (ostandardiserade regressionskoefficienter)

BV: Betalningsvilja	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
Miljömärkta varor	0,66 (0,06)***			0,61 (0,07)***
Ekologisk mat	0,72 (0,07)***			0,47 (0,07)***
Kön		0,56 (0,08)***		0,25 (0,09)**
Ålder		-0,04 (0,04)		-0,09 (0,04)*
Utbildning		0,25 (0,04)***		0,09 (0,04)*
Inkomst		0,43 (0,05)***		0,40 (0,05)***
Landsbygd		0,28 (0,11)*		0,18 (0,11)
Politiskt intresse			0,22 (0,05)***	0,11 (0,06)
Miljökonsekvenser av tillverkning			1,03 (0,6)***	0,63 (0,06)***
Mellanmänsklig tillit			0,10 (0,02)***	0,03 (0,02)
Vänster-höger orientering			-0,04 (0,03)	-0,03 (0,04)
Cragg & Uhler's R2	0,15	0,04	0,08	0,19
-2LL	-2 310	-2 605	-2 491	-2 203
Antal	2 297	2 297	2 297	2 297

Kommentar: Resultaten baseras på regressionsanalys (ologit). Vanevariablerna i modell 1 i tabell 5 analyseras utifrån sin fullständiga femgradiga skala. Även mellanmänsklig tillit (0-10) och vänsterhögerskalan (1-5) är i regressionen ogrupperade. Stadland variabeln från tabell 3 har kodats om och utläses som effekten av att bo på ren landsbygd. För en översikt av bivariata regressioner se appendix 1. -2LL förklarar avvikelserna och används för att utvärdera modellen. Värdet -2LL antar har inte sann innebörd utan används för att jämföra modeller. För att modell 4 skall anses bättre förklara betalningsviljan för miljömärkt mat skall värdet vara lägre än modell 1 till 3. Cragg & Uhler's R² används för att jämföra respektive modell med en noll-hypotes. Värdet kan anta värden mellan 0 och 1 där ett högre värde indikerar en bättre förklaringsmodell.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Modell 4 ger oss svar på frågan om hur stor betydelsefulla människors vanor, socioekonomiska faktorer och politiska aspekter är relativt varandra i att förklara betalningsviljan för miljövänlig mat. De som tycker att miljökonsekvenserna av tillverkningen är viktiga att beakta i valet av köp av livsmedel är också mer benägna att uppge att de är villiga att betala mer för miljövänliga varor. Att bry sig om miljökonsekvenserna av livsmedelsproduktionen har starkast inverkan på betalningsviljan följt av i vilken grad som svarspersonerna uppger att de redan väljer miljömärkta varor i allmänhet och ekologiska varor i synnerhet. Effekten av att lägga vikt vid miljökonsekvenserna av tillverkningen minskar i modell 4

jämfört med modell 3 då en del av effekten absorberas av resterande faktorer, men fortsätter att ha starkast påverkan på betalningsviljan.

En god ekonomi påverkar betalningsviljan positivt, en effekt som behåller sin styrka även i den utvecklade modell 4 där alla förklaringsfaktorer beaktas samtidigt. Är ekonomin i hushållet god ökar också den uppgivna betalningsviljan för miljömärkta varor. Ekonomins inverkan på betalningsviljan tar dock inte bort effekten av att vara miljömedveten i teori och praktik. I modell 4 förlorar vikten att bo på landsbygden, politiskt intresse och mellanmännisklig tillit sina signifikanta effekter på betalningsviljan för miljövänlig mat. De tidigare iakttagna effekterna har i modell 4 absorberats av andra faktorer. Unga och de med högre utbildning uppger sig vara något mer positiva till att betala mer för miljövänlig mat än de äldre och de med lägre utbildning.

Sammanfattningsvis kan vi konkludera att regeringens strategi att uppmärksamma ohållbarheten i svenscars konsumtionsvanor bör beakta aspekter som att uppmärksamma vanor, prisbilden för miljömärkt mat och konsekvenserna av livsmedelsproduktion för miljön vilka är de faktorer som i föreliggande kapitel visats vara vad som har störst inverkan på vår betalningsvilja för miljövänlig mat. Analyser i kapitlet ger stöd för samtliga tre förklarings teorier som presenterats tidigare: vanor, socioekonomiska och ideologiskt och politiska faktorer. Att hän-synstagandet av miljökonsekvenserna av tillverkning vid köp av livsmedel förklarar en betydande del av betalningsviljan för mat indikerar att genom att anspela på vinster för miljön i märkning och marknadsföring av miljövänliga produkter kan ha betydelse. Eftersom vanan att köpa miljömärkta varor och ekologisk mat också påverkar betalningsviljan positivt krävs effektivt kampanjande och tydligheter av märkningars betydelse för att uppmärksamma de som inte redan är konsumenter av miljövänlig mat. Ekonomins betydelse för att vilja betala skall inte underskattas och har i detta kapitel visats vara en relevant faktor allt annat lika. Om målet är att öka privatkonsumtionen av miljövänlig mat behövs därför samlade insatser både genom att informera om miljövinster i kampanjer i de fall det är applicerbart samtidigt som den disponibla inkomsten i hushållen fortfarande har en betydande inverkan på betalningsviljan som kräver antingen omprioriteringar från konsumenternas sida eller en förändrad prisbild av miljövänlig mat.

Not

- ¹ Korrelation: betalningsvilja och val av miljömärkta varor: 0,48; betalningsvilja och köp av ekologisk mat: 0,48

Referenser

- Arkhide S. & Weibull, L. (2016) Utlandssvenskarnas institutionsförtroende i Maria Solevid (red) Svenska utlandsröster. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Civilutskottet (2016) *Miljömärkning av produkter – En översikt över de miljömärkningar av produkter som finns i Sverige och i de övriga nordiska länderna*. Riksdagstryckeriet, Stockholm.
- Ekologiskt kött: Från överskott till brist på ett år* (2008) *Ekoweb.nu* hämtad 21 oktober 2016, från <http://ekoweb.nu/?p=9309>
- Finansdepartementet (2016) *Strategi för hållbar konsumtion*. Regeringskansliet.
- Europeiska kommissionen: Eurobarometer 82. (2014). TNS OPINION & SOCIAL, Bryssel
- Frid, S. (2016) *EXTRA: Gothemsgården utreds för köttfusk*. *Helagotland.se*. Hämtad 21 oktober 2016, från <http://www.helagotland.se/ekonomi/extra-gothemsgarden-utreds-for-kottfusk-12490152.aspx>
- Grankvist, G. & Biel, A. (2001) The importance of beliefs and purchase criteria in the choice of eco-labeled food products. *Journal Of Environmental Psychology*, 21(4), 405-410. <http://dx.doi.org/10.1006/jevp.2001.0234>
- Holmberg, U., Steingrimsdottir, H. & Svensson, Å. (2007) Konsumenters köp av ekologisk mat. En forskningsöversikt. *Centrum För Konsumtionsvetenskap*, (CFK-rapport 2007:04).
- Jordbruksverket (2010) *Varför matchar inte utbudet efterfrågan? En kortversion*. Jordbruksverket.
- Magnusson, M. & Biel, A. (2005) Konsumentens val av miljövänliga livsmedel, Rapport MAT 21nr 7/2005.
- Naturvårdsverket (2014) *Förslag till åtgärder för en mer hållbar konsumtion. Redovisning av regeringsuppdrag*.
- Stolle, D. (2005) Politics in the Supermarket: Political Consumerism as a Form of Political Participation. *International Political Science Review/Revue Internationale De Science Politique*, 26(3), 245-269. <http://dx.doi.org/10.1177/0192512105053784>
- Tarkiainen, A. & Sundqvist, S. (2005) Subjective norms, attitudes and intentions of Finnish consumers in buying organic food. *British Food Journal*, 107(11), 808-822. <http://dx.doi.org/10.1108/00070700510629760>
- Thögersen, J. & Olander, F. (2006) The Dynamic Interaction of Personal Norms and Environment-Friendly Buying Behavior: A Panel Study1. *Journal Of Applied Social Psychology*, 36(7), 1758-1780. <http://dx.doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00080.x>
- Västsvenska trender (1998–2015) Bergström, A. & Ohlsson, J. SOM-institutet Göteborgs universitet.

Appendix

Ologit: Bivariata regressionsanalyser, ostandardiserade regressionskoefficienter (2015)

BV: betalningsvilja	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4	Modell 5	Modell 6	Modell 7	Modell 8	Modell 9	Modell 10	Modell 11
Miljömärkta varor	1,15 (0,04)***										
Ekologisk mat		1,21 (0,05)***									
Kvinna			0,55 (0,08)***								
Alder				-0,14 (0,04)**							
Utbildning					0,35 (0,36)***						
Inkomst						0,46 (0,04)***					
Landsbygd						0,22 (0,11)*					
Politiskt intresse							0,37 (0,05)***				
Miljökonsekvenser								1,09 (0,06)***			
Mellanmännisklig tillit									0,15 (0,02)***		
Vänster-Höger orientering										-0,19 (0,03)***	
Cragg & Uhler's R2	0,13	0,13	0,01	0,00	0,02	0,02	0,00	0,01	0,07	0,01	0,01
Antal	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297	2 297

SKENHELIGA KLIMATKÄMPAR

SVERKER C. JAGERS & SIMON MATTI

Detta kapitel handlar om att bättre förstå de faktorer som avgör allmänhetens stöd för miljö- och klimatpolitiska styrmedel. Eftersom ett brett allmänt stöd är väsentligt för möjligheten att såväl implementera som upprätthålla styrmedel vilka syftar till att skapa miljösamarbeten som inte annars uppstår, är kunskapen om mekanismerna bakom policyattityder nödvändig för beslutsfattare. I fokus står attityderna hos en specifik grupp människor: människor som i grund och botten uttrycker förståelse och engagemang för de klimatproblem som uppstår i kölvattnet av bristande kollektivt handlande, men som trots dessa gynnsamma attityder inte själva väljer att frivilligt samarbeta och förändra sina beteenden – vi kallar dem skenheliga klimatkämpar.¹ Vad beror detta dissonanta beteende på, och hur påverkas de skenheligas attityder till klimatpolitiska styrmedel av orsakerna till att de inte lever som de lär?

Inledning

Hur kommer det sig att somliga människor inte omsätter sina miljövänliga attityder i handling och hur påverkar ett sådant dissonant förhållningssätt deras benägenhet att acceptera miljöpolitiska åtgärder? I detta kapitel tittar vi närmare på två faktorer som i tidigare forskning antas bestämma människors inställning till klimatpolitiska styrmedel: mellanmänsklig tillit och upplevda hinder. Kunskapen om orsakerna till att människor uttrycker en negativ inställning till politiska förslag är central vid framtagande och implementering av ny policy, och en viktig del av den bredare teoretiska insikten i hur styrmedelsstöd formas och fungerar. I fokus för kapitlet står en specifik grupp människor, de som å ena sidan har starka miljöattityder och därför torde ha en grundläggande positiv inställning till klimatpolitiska styrmedel, men som å andra sidan inte lever upp till dessa attityder i sina dagliga livsstilsval. Varför gör de inte det? Och kan vi se ett samband mellan orsakerna till detta dissonanta beteende och dessa individers inställning till styrmedel som syftar till att tvinga dem att göra andra beteendeval?

Samarbete är grundbulten i allt samhällsbyggande. Således är sådana nyttigheter som fungerande skolor och sjukvård, färdbara vägar och en hälsosam miljö alla resultaten av människors förmåga att gemensamt fatta, och därefter hörsamma, beslut som är gynnsamma för hela samhället – så kallat *kollektivt handlande*. Givetvis gäller även det omvända: uteblivna skatteintäkter som drar ner kvaliteten i välfärds-

systemen, undermåliga vägar och storskalig miljöförstöring är alla problem som har sina orsaker i att människor inte samarbetar med den kollektiva nyttan i sikte, utan istället fattar beslut pådrivna av ett starkt (och ofta kortsiktigt) egenintresse. Sett i ljuset av detta är det inte så konstigt att en av samhällsvetenskapens stora utmaningar är att bättre förstå dynamiken bakom det kollektiva handlandet. Det handlar om – för att använda en av statsvetenskapens portalfigurer, Elinor Ostroms språkbruk – att vara först med att formulera en teori som på djupet och med hög generaliserbarhet kan förklara ”varför nivån på samarbete varierar så kraftigt och varför den specifika sammansättningen av situationsberoende förhållanden ökar eller minskar samarbete” (Ostrom 1998:9). Under de gångna femtio åren finns det flera exempel på ansedda samhällsforskare som har försökt sig på att göra just detta, Mancur Olson (1965), Douglass North (1990) och Bo Rothstein (2003) för att nämna några, men ingen har lyckats nå ända fram. Tvärtom tycks det faktiskt som att ju mer vi forskare försöker, desto fler aspekter dyker upp som måste beaktas i ett sådant teoribygge.

Det skall med en gång sägas att någon sådan storskalig teoriutvecklande ambition inte ligger bakom skrivandet av detta kapitel. Istället är vi intresserade av någonting mycket mer specifikt och något som vi vet betydligt mer om, nämligen politisk styrning. Innan vi går vidare med det, behövs dock några klargöranden. När vi talar om kollektivt handlande bör vi göra en åtskillnad mellan *frivilligt* handlande och det som vi kan kalla för *skapat* kollektivt handlande. Det förra är tämligen självförklarande och innebär alltså att människor från tid till annan frivilligt går samman för att gemensamt komma överens om hur förvaltandet av en kollektiv vara (t ex ett fiskebestånd) eller tillhandahållandet av en kollektiv tjänst (t ex ett gemensamt brandförsvär eller en förskola) skall organiseras för att denna skall generera största möjliga nytta för samtliga i kollektivet. Att framgångsrikt förstå och förklara drivkrafterna bakom denna typ av frivilligt kollektivt handlande var förövrigt det främsta skälet till att Elinor Ostrom år 2009 belönades med ”Nobelpriset i ekonomi”².

I många fall, kanske till och med i de flesta, är emellertid situationen en annan. Fortfarande uppfattar var och en av de enskilda parterna att gemensamma ansträngningar vore det bästa för kollektivet i stort, men, på grund av ett antal försvårande faktorer, som vi strax utvecklar vidare, kommer dessa samarbeten inte till stånd på frivillig väg. I sådana situationer måste samarbetet *skapas* om det alls skall bli av, genom att en extern part bemyndigas att styra de inblandade aktörerna i rätt riktning. Låt oss förklara detta lite närmare.

Att aktörer väljer att inte samarbeta brukar förklaras med att de befinner sig i en så kallad *social fälla* (Platt 1973) eller ett *socialt dilemma* (Dawes 1980), vilket i sin tur ger upphov till bristande kollektivt handlande (Olson 1965). Lite kortfattat kan vi sammanfatta situationen på följande vis (jmf. Rothstein 2003:21f):

- Utgångspunkten är att alla inblandade parter vinner på att samtliga väljer en samarbetsstrategi. Samarbete ger alltså en högre nytta för alla, jämfört med en situation där ingen samarbetar.
- Men, om den enskilde aktören inte litar på att övriga verkligen kommer att samarbeta är det tämligen meningslöst, eller till och med kostsamt, att själv göra så. Kollektivets bästa uppnås nämligen bara i de lägen då det stora flertalet aktörer samarbetar. Att i ensamhet samarbeta innebär oftast ett personligt utfall som är betydligt sämre än det som resulterar av att själv också svika en kollektivt gynnsam strategi.
- Detta betyder att det faktiskt, trots överlägsenheten hos en unison samarbetsstrategi, kan vara rationellt för varje enskild aktör att *inte* välja att samarbeta. Men det innebär också att våra individuellt rationella val ger upphov till suboptimala (icke-önskvärda) utfall för alla.
- Av det här kan vi sluta oss till att ett effektivt samarbete för gemensamma ändamål endast kan uppstå på *frivillig* väg i situationer där alla inblandade kan lita på att alla, eller tillräckligt många andra, också väljer att samarbeta. Minsta tvekan om detta är ett skäl för skademinimering genom att själv hoppa av samarbetsstrategin.
- Sålunda, utan tillit slår den sociala fällan obönhörligen igen. Vi hamnar i en situation där alla får det sämre, trots att alla vet och inser att alla skulle vinna på att samarbeta.

Om alla aktörer i grund och botten vill samarbeta, men inte vågar på grund av bristande tillit, vad gör man då? Det enkla svaret är att man tar politiken till hjälp. Aktörerna ger sitt stöd till en extern part, vanligtvis Staten, som får i uppdrag att vägleda, styra eller till och med tvinga aktörerna till samarbete i de dilemmasituationer där de annars skulle välja att agera egennyttigt. Ingen politisk tänkare har nog lyckats fångat detta elegantare än Thomas Hobbes (1651/2004) som i 1600-talets England skisserade en värld av rationella, nyttomaximerande människor som insåg värdet av att inrätta och sanktionera en *Leviathan*, vars uppgift just var att skapa samarbete där sådant annars vore otänkbart. Bara med den av Staten reglerade förutsägbarheten i det mellanmännsliga samarbetet kunde naturtillståndets osäkra och brutala tillvaro undkommas. När vi fortsättningsvis talar om *skapat* samarbete är det alltså närvaro och styrning av någon slags tredje part – en Stat – som vi avser.

Styrning kan komma i många former, och innebära olika nivåer av betvingande, allt från kraftfulla lagar och regler, marknadsbaserade subventioner och skatter, till vanlig information. Trots sina många olikheter, förenas dessa styrmedel i sina funktionella syften – de initierar former av mänskligt beteende som inte kan väntas uppkomma på frivillig väg. Nu är det dock inte så enkelt att blotta närvaron av styrmedel är ett tillräckligt villkor för att mer samarbete ska realiseras. För det första måste styrmedlen accepteras och legitimeras av de berörda aktörerna. Om

inte uppkommer såväl implementerings- som effektivitetsproblem. En snabb översikt ger vid handen att vissa typer av styrmedel, exempelvis koldioxidskatter, uppfattas som politiskt omöjliga i vissa kontexter samtidigt som de i andra är det främsta klimatstyrmedlet på plats (Harring 2016). För det andra måste styrmedlen efterlevas när de väl är införda. Ett bra exempel där det senare inte sker är fiskerinäringen i Moçambique. I slutet av 1990-talet införde man där en av världens mest ambitiösa fiskerilagstiftningar och ett hopp om minskad utfiskning tändes bland många. Emellertid har utfiskningen fortsatt med i princip oförändrad kraft och orsaken till detta är alltså inte att det skulle saknas regler eller ens hårda sanktioner för den som överträder dem (för det gör det sannerligen i detta fall), utan snarare att det saknas kapacitet och resurser för att övervaka allt fiske som sker längs landets närmare 3000 km långa kust (Lopez et. al. 2013). För att uttrycka det framt; sannolikheten att åka fast om du tjuvfiskar i Moçambique är minimal. Av detta lär vi oss att verkningsfulla styrmedel (1) måste åtnjuta tillräckligt stöd för att införas, samt (2) vara utformade på ett sådant sätt att de sedermera efterlevs. Samhällskostnaderna (både räknat i resursförluster som ett resultat av bristande efterlevnad, i kostnader för upprätthållandet av tillräcklig övervakning och efterföljande bestraffning, samt i förtroendeförluster för de reglerande institutionerna) ökar i samma takt som acceptansen för styrmedlen sjunker.

Detta dilemma för oss till själva vårt huvudproblem: *Vad är det som gör att politiska styrmedel har, eller får, det stöd och den acceptans som krävs för att de skall genomföras och efterlevas* – och därmed ge upphov till samarbeten som annars svårigen skulle komma till stånd? Ju bättre svar vi kan få på den frågan, desto bättre kan också beslutsfattare anpassa och utforma sina åtgärder så att kostnaderna för och missnöjet med dessa styrmedel kan hållas till ett minimum. Mer exakt undersöker vi en mycket specifik grupp av medborgare, nämligen människor som i grund och botten uttrycker förståelse och engagemang för de problem som uppstår i kölvattnet av bristande kollektivt handlande, men som trots dessa gynnsamma attityder väljer att själva inte samarbeta frivilligt. Vi kallar dem kort och gott för *de skenheliga*. Vad beror denna paradox på? Står svaret att finna i att de inte litar på andras samarbetsbenägenhet och därför går rakt i den sociala fällan så som teorin om kollektiva dilemman predicerar, eller finns det andra förklaringar till att de inte lever som de lär? Och, framförallt, vilken betydelse har dessa orsaker till bristande samarbete för de skenheligas benägenhet att stödja införandet av politiska styrmedel?

I kapitlet fokuserar vi på benägenheten att samarbeta för att undvika uppkomsten av *globala klimatförändringar*. Det globala klimatet är ett skolboksexempel på en social fälla. För det första det är en komplex fråga där det bland annat råder osäkerhet kring precis vilka det är som kommer att drabbas, något som sannolikt påverkar skärpan och styrkan i vilka moraliska förpliktelser att samarbeta som människor anser sig ha.

För det andra är frågan genuint global och inbegriper en omfattande uppsättning aktiviteter av en oräknelig mängd aktörer, vilket medför att det dels är svårt att peka ut enskilda syndabockar, dels att man inte med någon större precision kan förutsäga hur och var förändringarna kommer att äga rum. Klimatfrågans storskalighet innebär också att det, till skillnad från småskaliga situationer, är näst intill omöjligt för alla de inblandade aktörerna att frivilligt komma överens om beteenderegler samt system för kontroll och sanktioner.

För det tredje är klimatförändringarna till sin natur mycket långsamma, vilket innebär att de som kan komma att drabbas hårdast av beteenden vi har idag i själva verket kan tillhöra ännu ej födda generationer. Tillsammans bidrar dessa osäkerheter till att det 1) är svårt att få till stånd frivilligt samarbete för att minska de aktiviteter som orsakar klimatförändringarna och, som en spegling av detta, att det 2) är lätt för enskilda aktörer att underskatta sitt eget bidrag och därmed bedöma vikten av att också för egen del välja en samarbetsstrategi, samt 3) gör det svårt för någon att lita på att andra aktörer verkligen kommer att dra sitt strå till den kollektiva stacken. Är det alltså någonstans det verkligen behövs styrning för att samarbete ska uppstå så är det i relation till det globala klimatet.

Återstoden av kapitlet är upplagt på följande sätt. I nästa avsnitt gör vi först ett kortare nedslag i tidigare forskning, introducerar och beskriver vår utvalda grupp av skenheliga klimatkämpar och avslutar med ett teoretiskt resonemang med vars hjälp vi härleder två hypoteser. Därefter redovisar vi resultaten från vår undersökning, och kapitlet avslutas med en kort diskussion.

Om skenheliga klimatkämpar

I en studie av hur miljöattityder spiller över i faktiska miljöbeteenden, föreslår Johan Martinsson och Lennart J. Lundqvist (2010) att medborgarna kan placeras in efter två dimensioner: de som har starka respektive svaga miljöattityder och huruvida de handlar miljömässigt eller inte. Att attityder och handlingar går hand i hand är inte särskilt förvånande. En uppsjö av studier inom samhälls- och beteendevetenskaperna har påvisat vikten av människors värderingar och attityder som drivkrafter för frivilligt beteende och engagemang. Detta gäller inte minst på miljöområdet där beredvilligheten att personligen agera ökar i takt med uppfattningar om problemets storlek och den egna rollen i att såväl skapa som avhjälpa det (jmf. Steg m.fl. 2005, Stern m.fl. 1995). Därmed finns det såväl en kategori människor vilka har starka miljöattityder och betar sig miljövänligt, som en kategori icke-miljöengagerade vilka inte heller uppvisar ett miljövänligt beteende. Inte heller är det särskilt överraskande att en ytterligare grupp människor betar sig miljövänligt trots att de saknar starka miljöattityder. Som bland andra Jagers m.fl. (2016) har visat, innefattar motiven bakom vardagliga miljövänliga val långt fler bevekelsegrunder än bara miljön. Bland annat tänker människor på sin hälsa och

sin ekonomi när de bestämmer sig för ett visst beteende. Ibland gör vi rent av val som är praktiska, även om de ibland också råkar vara bra för miljön.

Istället är det den återstående kategorin i Martinssons och Lundqvists tvådimensionella indelning som är särskilt intressant för oss. Här hamnar nämligen de människor som har starka miljöattityder men som trots detta *inte* uppvisar ett positivt miljöbeteende. De utsätter sig därmed för risken att uppleva den obehagliga känsla som psykologer kallar kognitiv dissonans: å ena sidan erkänner de behovet av en minskad miljöbelastning samt att detta är avhängigt mänskliga aktiviteter, å andra sidan förändrar de själva inte sitt beteende. Varför är just dessa skenheliga människor så intressanta sett ur ett kollektivt handlande-perspektiv? Jo, denna kategori överensstämmer väl med de människor som väljer att inte samarbeta trots att de mycket väl känner till de kollektiva fördelarna som skulle bli resultatet om alla samarbetar (jämför tidigare resonemang om sociala fällor). För att mer grundligt förstå varför vi tenderar att fastna i sociala fällor, och hur vi kan ta oss ur dem, är alltså denna kategori av människor särskilt lämplig att studera.

På samma sätt som Martinsson och Lundqvist resonerar, kan man tänka sig att det finns motsvarande fyra grupperingar vad gäller samarbete för det gemensamma klimatet. För det första har vi de som uttrycker tydliga insikter i problematiken med, och orsakerna till, ett förändrat klimat och även omsätter dessa attityder i aktiv handling, exempelvis genom att undvika sådana handlingar som ger upphov tydliga negativa effekter på klimatet, bil- och flygresor. Hos dessa individer går därmed attityder och beteende hand i hand. Vidare bör vi finna en grupp av individer som inte alls oroas av klimatförändringar och sålunda inte heller aktivt verkar för de ska undvikas. Den här gruppen är av förståeliga skäl inte särskilt intressant för vår studie eftersom de, likt de förra, uppvisar en tydlig överensstämmelse mellan sina (visserligen klimatnegativa) attityder och handlingar. Inte heller den grupp av individer som utför klimatbesparande åtgärder av *andra* skäl än att de är gynnsamma för klimatet är intressanta (eftersom de, ur ett teoretiskt perspektiv, egentligen inte kan sägas samarbeta). Istället är det den grupp av individer som har starka miljöattityder men samtidigt inte omsätter dessa i faktisk handling som är vår målgrupp. En första fråga är då naturligtvis om denna grupp skenheliga klimatkämpar faktiskt existerar, och om så, vad förklaringen bakom deras i högsta grad motsägelsefulla position möjligtvis kan vara?

Tabell 1a Nivå på miljöattityder och skattat miljöbeteende, andel (%) av samtliga (bil)

		Miljöattityder	
		Höga	Låga
Miljöbeteende	Högt	23	12
	Lågt	33	32

Tabell 1b Nivå på miljöattityder och skattat miljöbeteende, andel (%) av samtliga (flyg)

		Miljöattityder	
		Höga	Låga
Miljöbeteende	Högt	22	10
	Lågt	35	33

Kommentar: Här utgår vi från ett i forskningen etablerat mått på miljöattityder, det så kallade New Environmental Paradigm, eller NEP (se Dunlap et al. 2000). NEP-skalan mäter människors uppfattningar om miljöproblemens art, orsaker, och möjliga lösningar. I den västsvenska SOM-undersökningen ombads därför respondenterna att uttrycka uppfattning (skala från 1=helt riktigt till 4=helt felaktigt) om följande fem påståenden, vilka här slagits ihop till ett miljöattitydindex ($\alpha = 0.61$): (1) Vetenskapen kommer lösa miljöproblemen utan att vi behöver förändra hur vi lever, (2) Klimathotet är överdrivet, (3) Ekonomisk tillväxt är negativt för miljön (omvänd), (4) Endast genom ekonomisk tillväxt får vi resurser att investera i miljön, (5) Den ökande konsumtionen kommer att göra slut på jordens resurser (omvänd). Ett högt medelvärde anger därmed svaga miljöattityder. Brytpunkten för grupperna är satt till medelvärdet för samtliga respondenter (2.94). Miljöbeteende mäts genom att respondenterna ombads ange hur ofta de personligen undviker att dels köra bil, dels resa med flyg. Den femgradiga svarsskalan löper från 1 (aldrig) till 5 (alltid). Även här har brytpunkterna för de två grupperna angetts som medelvärdet för samtliga respondenter (bil: 2.34 respektive flyg: 2.2). $N_{bil}=1888$, $N_{flyg}=1871$.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

I tabellerna 1a och 1b ovan, baserade på enkätdata från 2015 års västsvenska SOM-undersökning, återfinns vi mycket riktigt ett liknande mönster som det Martinsson och Lundqvist (2010) rapporterar i sin studie. När vi delar upp respondenterna efter de två dimensionerna miljöattityder och vilja att avstå från miljöfarliga beteenden

(bilkörning och att flyga) hamnar en dryg tredjedel i gruppen av just skenheliga som å ena sidan har starka miljöattityder men samtidigt mycket sällan väljer att minska sin egen klimatpåverkan. De fortsätter alltså oförtrutet att köra bil och resa med flyg, trots att deras attityder snarare signalerar att de borde avstå från detta. Innan vi går vidare och undersöker de skenheligas bevekelsegrunder mer på djupet, låt oss först ta reda på huruvida dessa på något sätt sticker ut från den övriga gruppen av respondenter. Skiljer sig deras socio-ekonomiska karakteristik på något sätt? I tabell 2 jämför vi de skenheliga med samtliga respondenter utifrån ett antal socio-demografiska variabler.

Tabell 2 Socio-demografi (medelvärden, standardavvikelse inom parentes)

	De skenheliga (bil)	De skenheliga (flyg)	Samtliga
Man (%) ⁱ	.51 (.50)	.50 (.50)	.49 (.50)
Ålder	51.53 (15.30)	49.39 (16.22)	52.42 (17.90)
Utbildningsnivå ⁱⁱ	5.04 (1.80)	5.18 (1.80)	4.76 (1.93)
Politiskt intresse ⁱⁱⁱ	2.17 (.74)	2.14 (.73)	2.23 (.78)
Ideologi ^{iv}	2.90 (1.17)	2.86 (1.14)	3.07 (1.19)
Ekonomisk situation ^v	1.84 (.90)	1.81 (.89)	1.94 (.93)
Miljöoro ^{vi}	3.57 (.57)	3.61 (.55)	3.35 (.73)

Kommentar: Fetstil anger en signifikant skillnad från samtliga respondenter på 95 %-nivån.

ⁱ Är du: 0=kvinna, 1=man; ⁱⁱ Vilken skolutbildning har du? Markera det alternativ som du anser passar bäst in på dig. Om du ännu inte avslutat din utbildning, markera den du genomgår för närvarande. 1=ej fullgjort grundskola, 1=Ej fullgjort grundskola (eller motsvarande obligatorisk skola), 2=Grundskola (eller motsvarande obligatorisk skola), 3=Studier vid gymnasium, folkhögskola (eller motsvarande), 4=Examen från gymnasium, folkhögskola (eller motsvarande), 5=Eftergymnasial utbildning, ej högskola/universitet, 6=Studier vid högskola/universitet, 7=Examen från högskola/universitet, 8=Studier vid/examen från forskarutbildning; ⁱⁱⁱ Hur intresserad är du i allmänhet av politik? 1=Mycket intresserad, 2=Ganska intresserad, 3=Inte särskilt intresserad, 4=Inte alls intresserad; ^{iv} Man talar ibland om att politiska åsikter kan placeras in på en vänster-högerskala. Var någonstans skulle du placera dig själv på en sådan skala? 1=Klart till vänster, 2=Något till vänster, 3=Varken till vänster eller till höger, 4=Något till höger, 5=Klart till höger; ^v Hur klarar sig ditt hushåll på nuvarande inkomst? 1=Mycket bra, 2=Ganska bra, 3=Varken bra eller dåligt, 4=Ganska dåligt, 5=Mycket dåligt; ^{vi} Om du ser till läget i dag, hur oroande upplever du själv följande inför framtiden (Index av [a] Miljöförstöringar samt [b] Förändringar i jordens klimat)? 1=Inte alls oroande, 2=Inte särskilt oroande, 3=Ganska oroande, 4=Mycket oroande.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Som vi ser är skillnaderna mellan våra två grupper av skenheliga och det totala antalet respondenter, ganska marginella. Dock kan det vara värt att beakta några av dem. När det gäller såväl (o)vilja att avstå från flygresande som bilåkande står de skenheliga något mer till vänster samt ger, precis som deras överlag starka mil-

jöattityder också pekar på, uttryck för en något större oro för miljöförstöring och klimatförändringar än övriga svarande i enkäten. De som uppger att de mycket sällan eller aldrig avstår från att flyga är dessutom något yngre och något mer välutbildade än totalen, samt uttrycker en större optimism vad gäller den egna ekonomiska situationen. Men dessa skillnader är överlag relativt små.

Vad kan det då vara som förklarar att de skenheliga finns och märker ut sig själva med så motsägelsefulla inställningar till klimatsamarbete? Om vi konsulterar teorin om kollektiva dilemman så bör en viktig faktor bakom de skenheligas val att inte samarbeta, trots att de inser det kollektiva värdet av det, vara *bristande tillit*. Eftersom de inte litar på att andra drar sitt strå till stacken är det helt enkelt lönlöst att själva försöka samarbeta. För att uttrycka saken annorlunda: Varför ska de avstå från, många gånger, njutbara och praktiskt effektiva aktiviteter om klimatet ändå fortsätter att försämrats på grund av att inte andra gör samma val? Då får de ju inte åtnjuta ett oskadat klimat, trots att de själva försakar sin bilkörning och sina flygresor för att detta skall uppnås. En klassisk social fälla med andra ord.

Men det kan naturligtvis finnas andra förklaringar till varför människor inte samarbetar även om de innerst inne skulle vilja göra så. Nära till hand ligger att man helt enkelt inte anser sig *kunna*. Somliga kanske behöver bilen i vardagen, t ex. för att transportera sig till jobb och sina och barnens fritidsaktiviteter, eller de kanske lider av någon sjukdom som bäst botas genom att vistas längre perioder i soligare och varmare klimat än vad som kan erbjudas hemmavid – på platser som bara rimligen kan nås med flyg? Vissa personer är kanske, som bland andra Stern (2005) och Eriksson m.fl. (2008) påvisar, så fast inrutade i sina vanor att en beteendeförändring därför ses som oöverstiglig. Upplevelsen av praktiska hinder kan på så vis vara en alternativ förklaring till det bristande samarbetet.

Som vi tidigare nämnt krävs politisk styrning för att skapa samarbete i de fall då vi inte är beredda att ändra vårt beteende frivilligt. Vidare är allmänhetens stöd till dessa styrmedel en nyckelfaktor bakom styrmedlens förmåga att på ett effektivt sätt adressera det bristande samarbetet. I ljuset av detta förbehåll är det relevant att fråga sig hur individerna i vår kategori av skenheliga klimatkämpar ställer sig till politiska styrmedel som syftar till att skapa samarbete? Kanske påverkas attityderna till styrmedel av orsakerna som även ligger bakom det bristande samarbetet?

Om vi återigen lutar oss mot teorin om sociala fällor så bör sambandet se ut på följande vis: om bristande mellanmänsklig tillit är den huvudsakliga orsaken till att dessa i grunden miljövarnande individer väljer att inte personligen samarbeta, bör de också hysa positiva attityder till införandet av klimatrelaterade styrmedel – allt annat lika. Funktionen hos styrmedel, exempelvis koldioxidskatter på bensin och klimatskatter på flygresor, är att förändra människors nyttokalkyler genom att göra det dyrare för dem att inte samarbeta (i detta fall undvika flygresor och bilkörning). Den för individen rationella handlingsstrategin skiftar från att undvika samarbete till att faktiskt samarbeta. Därför, om det som i grund och botten

hindrar de skenheliga från att omsätta sina attityder i praktiken är ett svagt eller obefintligt förtroende för deras medmänniskors samarbetsvillighet, borde en dylik skatt fungera som en slags kompensation för den bristande tilliten. Vår första hypotes – dilemma-hypotesen – är därför följande:

H₁: Ju lägre mellanmännisklig tillit skenheliga hyser, desto starkare är deras stöd för användandet av klimatskatter.

Vi ska emellertid ta i beaktande att även upplevelsen av hinder för beteendeförändring bör ha bäring på människors stöd för ett användande av klimatskatter, om än genom något annorlunda mekanismer. Vi kan exempelvis tänka oss att en person som upplever att en beteendeförändring är behäftad med mycket stora praktiska (exempelvis avsaknaden av realistiska alternativ) eller psykologiska (exempelvis starka vanor som inte bryts utan stora obehagskänslor) hinder snarare uppfattar en klimatskatt som något av en dubbelbesträffning – lite som att det saltas i ett redan öppet och blödande sår i den personliga moralen. Inte nog med att den uppenbara kognitiva dissonansen svider. Till detta läggs en ekonomisk pålaga på den börda som inte är praktiskt möjlig att lätta. Av detta resonemang följer en andra hypotes – hinder-hypotesen – som vi också vill undersöka:

H₂: Ju större hinder för beteendeförändring skenheliga upplever, desto svagare är deras stöd för användandet av klimatrelaterade skatter.

I nästföljande avsnitt redovisar vi resultaten från vår analys, samt hur vi har nått fram till dessa.

Resultat

Här ger vi oss i kast med att testa våra två uppsatta hypoteser om sambandet mellan orsakerna till de skenheligas motsägelsefulla beteendeval och deras inställning till klimatpolitiska styrmedel. Innan vi kan undersöka detta till fullo, måste vi emellertid först titta närmare på den första komponenten i vårt tänkta samband: orsakerna till att de skenheliga är just detta.

Av tabell 3 framgår att när det gäller nivån på det mellanmänniskliga förtroendet avviker inte de skenheliga som grupp i någon särskild bemärkelse. Detta tycks gälla, vare sig vi talar om undvikandet av bilkörning eller undvikandet av flygreisor. Emellertid, och mer intressant för vår studie, noterar vi att de skenheliga har betydligt lägre nivåer av mellanmännisklig tillit jämfört med de respondenter som delar deras relativt sett starka miljöattityder men som också låter dessa avspegla sig i ett omfattande miljöbeteende. Kanske ligger det alltså något i att vissa människor, trots starka attityder, undviker att samarbeta av rädsla för att stå ensamma i detta?

Tabell 3 Mellanmänsklig tillit per grupp, medelvärden (Bil/Flyg)
(*M-totalt* = 6.59)

		Miljöattityder	
		Starka	Svaga
Miljöbeteende	Omfattande	6.90/7.01	6.44/6.41
	Litet	6.81/6.26	6.62/6.66

Kommentar: "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?" Svartaltemativ på en 11-gradig skala mellan 0 (det går inte att lita på människor i allmänhet) och 10 (det går att lita på människor i allmänhet). Ett högre värde anger därmed en högre nivå av mellanmänsklig tillit. Det bör noteras att denna fråga mäter en generell mellanmänsklig tillit och därmed inte är specifikt riktad mot förtroende för andra människors benägenhet att samarbeta just i fråga om miljöbeteenden. $N_{bil}=1850$ $N_{flyg}=1833$.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Den andra möjliga förklaringen till de skenheligas bristande samarbete, upplevelsen av hinder för beteendeförändring, illustrerar vi i tabell 4 nedan. Som vi ser upprepar sig mönstret vi fann för mellanmänsklig tillit. Också här blir det nämligen tydligt att de vars beteende sviktar också upplever markant större hinder att avstå från bilen eller flyget jämfört med dem som har ett omfattande miljöbeteende. Detta gäller dessutom alldeles oavsett styrkan på miljöattityderna.

Tabell 4 Upplevda hinder per grupp, medelvärden (Bil/Flyg)
(*M-totalt* = 3.25/2.26)

		Miljöattityder	
		Starka	Svaga
Miljöbeteende	Omfattande	2.47/1.59	2.73/1.60
	Litet	3.54/2.47	3.57/2.72

Kommentar: "Om du skulle behöva minska de koldioxidutsläpp du orsakar, hur svårt tror du att det skulle vara för dig att avstå nedanstående saker: (1) egen bil, (2) flygresor?". Svartaltemativ mellan 1 (mycket lätt) och 4 (mycket svårt). $N_{bil}=1709$, $N_{flyg}=1754$.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

När vi nu har konstaterat att framförallt upplevda hinder, men också brister i det mellanmännsliga förtroendet, tycks hänga samman med de skenheligas beteendeval närmar vi oss frågan om hur detta påverkar deras inställning till politiska styrmedel. För att undersöka denna fråga närmare, och därmed verkligen testa våra två hypoteser, delar vi in vår grupp med skenheliga klimatkämpar efter två ytterligare dimensioner: *hög respektive låg mellanmännslig tillit* samt *höga respektive låga upplevda hinder*. På så vis kan vi isolera de skenheliga individer som, enligt våra hypoteser, bör uppvisa de mest negativa respektive de mest positiva attityderna till ett användande av klimatskatter. På tillitsdimensionen definierar vi de vilka graderar sitt generella mellanmännsliga förtroende som sju eller högre som höglitare respektive de som anger en tillit på 6 eller under som låglitare. På hinderdimensionen placerar vi de som uppger att det är ganska eller mycket lätt att avstå från sitt bil- eller flygbeteende (svarsalternativ 3 respektive 4) i gruppen för låga hinder och omvänt de som anger det vara ganska eller mycket svårt att avstå (svarsalternativ 1 respektive 2) i gruppen för höga hinder. Fördelningen inom gruppen skenheliga redovisas i tabell 5 nedan.

Tabell 5 Mellanmännslig tillit och upplevda hinder, andel av skenheliga i procent (bil/flyg)

		Mellanmännslig tillit	
		Hög	Låg
Upplevda hinder	Höga	59/31	32/19
	Låga	6/33	3/17

Kommentar: Det totala antalet skenheliga är för bil = 622, samt för flyg = 653.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Som tabellen ovan visar är fördelningen på dessa fyra skenheliga kategorier något ojämn. En stor andel (59 % respektive 31 % av samtliga skenheliga) faller in i kategorin höglitare med höga upplevda hinder. Samtidigt är det, framförallt när det gäller att avstå bilen, endast ett fåtal individer som upplever att hindren för detta är låga (6 % respektive 3 % av samtliga skenheliga).

Nu till frågan huruvida de dominerande orsakerna bakom det bristande samarbetet hos de skenheliga också påverkar attityderna till en tredjepartsintervention för att råda bot på samarbetsproblemen. Vad tycker egentligen våra fyra olika kategorier av skenheliga om förslag att införa klimatpolitiska styrmedel? För att undersöka detta

ställer vi två olika frågor riktade till dels de som brister i bilåkandet, dels de som brister i flygresande: vilken uppfattning har de om en höjning av koldioxidskatten på bensin, en åtgärd som otvetydigt drabbar de som använder sig av bilen, och hur ställer de sig till införandet av en klimatskatt på flygresor, vilket blir särskilt kännbart för de som ofta nyttjar detta transportsätt? Att vi här väljer att fokusera på just skatteinstrumentet när det egentligen finns en uppsjö av potentiella styrmedel att tillgå (Sternier & Coria 2012) har flera orsaker. Dels är skatter, enligt många experter, bland de mest kostnadseffektiva verktygen för att förändra beteenden (se exempelvis IPCC 2014), dels har vi i Sverige och övriga Skandinavien en lång tradition av att nyttja skatteinstrumentet på just klimatområdet varför det torde vara relativt oproblematiskt för våra respondenter att förstå innebörden av dylika politiska åtgärder och sätta sig in i konsekvenserna av dem.

Enligt våra ovanstående teoretiska resonemang bör våra fyra grupper av skenheliga skilja sig åt i så motto att upplevelsen av stora hinder för att omsätta sina attityder i beteende bör påverka attityderna till användandet av politiska styrmedel i negativ riktning, eftersom detta endast kommer att göra ett upplevt oundvikligt beteende mer kostsamt. Samtidigt bör de som uttrycker ett lågt mellanmänniskt förtroende uppfatta politiskt styrning som något positivt, eftersom det som framförallt hindrar deras beteende är farhågan att andra människor inte samarbetar. Tabell 6 och 7 nedan redovisar hur de genomsnittliga attityderna till styrmedelsanvändande ser ut för respektive kategori av skenheliga.

Det vi noterar från tabellerna nedan är att den mellanmänniska tilliten mycket riktigt tycks påverka attityderna till politiska styrmedel, oavsett om dessa är riktade mot bil- eller flygtransporter. Dock är sambandet det rakt motsatt från vad vi förväntade oss: oavsett upplevelsen av hinder är de låglitande skenheliga mer negativa till användandet av klimat- och koldioxidskatter jämfört med höglitarna. För upplevda hinder är emellertid resultaten mer förväntade. Om det upplevs som svårt att avstå från en aktivitet är också stödet för åtgärder som fördyrar densamma lägre, och detta gäller oavsett nivå på den mellanmänniska tilliten. De största skillnaderna finner vi därmed mellan låglitare som upplever höga hinder (mest negativa) och höglitare som upplever låga hinder (mest positiva). Detta konfirmeras också när vi tittar på styrkan och riktningen på sambandet mellan våra två förklaringar och styrmedelsattityder hos de skenheliga i en korrelationsanalys (tabell 8, nedan)³. Sambandet mellan våra två förklaringar och styrmedelsattityderna är otvetydigt. Riktningen på korrelationskoefficienterna innebär vidare att styrmedelsattityder blir mer negativa i takt med att upplevelsen av hinder blir starkare, samtidigt som en ökad mellanmännisklig tillit åtföljs av en mer positiv attityd till styrmedelsanvändandet.

Tabell 6 Attityder till införandet av klimatskatt på flygresor. Medelvärden, standardavvikelser inom parentes (M-totalt: 3.39)

		Mellanmänsklig tillit	
		Hög	Låg
Upplevda hinder	Höga	3.34 (.08)	2.92 (.11)
	Låga	3.71 (.07)	3.47 (.12)

Tabell 7 Attityder till en höjning av koldioxidskatten på bensin. Medelvärden, standardavvikelser inom parentes (M-totalt: 2.70)

		Mellanmänsklig tillit	
		Hög	Låg
Upplevda hinder	Höga	2.80 (.07)	2.41 (.09)
	Låga	3.09 (.18)	3.08 (.38)

Kommentar: "Vilken är din inställning till följande förslag? (1) Höja koldioxidskatten på bensin, (2) Införa klimatskatt på flygresor". Svartalternativ mellan 1 (mycket dåligt förslag) och 5 (mycket bra förslag). $N_{bil}=622$, $N_{flyg}=653$.

Tabell 8 Korrelationskoefficienter: Styrmedelsförslag, mellanmänsklig tillit och upplevda hinder (skenheliga)

	Mellanmänsklig tillit	Upplevda hinder
Koldioxidskatt (bil)	.169	-.166
Klimatskatt (flyg)	.205	-.282

Kommentar: Samtliga korrelationskoefficienter är signifikanta på 95%-nivån. Observera att svartalternativen för upplevda hinder är ordnade så att ett högre värde indikerar en upplevelse av låga hinder, svartalternativen för mellanmänsklig tillit är ordnade så att ett högre värde indikerar en högre tillit, och svartalternativen för styrmedelsförslagen är ordnade så att ett högre värde indikerar en mer negativ inställning. $N_{bil}=622$, $N_{flyg}=653$.

Diskussion och slutsatser

Varför väljer vissa människor att inte själva avstå från klimatstörande aktiviteter i sin vardag, trots att de säger sig uppfatta problematiken med förändringar i klimatet orsakade av mänskligt beteende? Och hur påverkar orsakerna till deras beteendeval beredvilligheten att stödja politisk styrning mot mindre klimatpåverkande beteendemönster? Med utgångspunkt i dessa frågor inledde vi kapitlet med att diskutera en numera klassisk förklaring till många av de besvärliga situationer som vi idag ser i samhället, från den mycket lokala till den globala nivån: bristande samarbete. Trots den kollektiva nyttan av att alla samarbetar och trots att många människor har attityder som pekar mot att personliga beteendeförändringar i denna riktning är önskvärda, väljer likväl en inte försumbar andel av befolkningen att inte samarbeta. I detta kapitel kallar vi dem de skenheliga, eftersom de helt enkelt inte lever som de lär. Med hjälp av teorier om det kollektiva handlandets problem menar vi att en nödvändig förutsättning för avhjälpandet av aktuella samhälleliga problem är politisk styrning. Om människor inte frivilligt väljer att samarbeta med varandra, trots såväl personliga attityder som betydelsen för kollektiva utfall, behöver staten eller någon annan tredje part vidta åtgärder för att istället skapa samarbete. I de flesta fall görs detta genom att införa olika typer av styrmedel med varierande grad av tvång: skatter och subventioner, lagstiftning eller information av olika slag. För att tala med teorierna om kollektivt handlande hjälper politiska styrmedel människor att slippa ut ur den sociala fälla som de fastnat i. Det vill säga, den förutsägbarhet rörande andra människors beteende som skapas i och med tredjepartsinterventionen fungerar som ett slags substitut till den bristande mellanmännsliga tilliten, vilken gör att den sociala fällan öppnar sig.

De människor som stämmer in på denna beskrivning av skenheliga, alltså de vars bristande samarbete bottenar i en låg mellanmännslig tillit, torde alltså välkomna politisk styrning med öppna armar. Genom att andra tvingas samarbeta kan de själva också följa sina relativt sett starka miljöattityder utan att riskera att bli förlorare i dubbel bemärkelse. Som en första hypotes antog vi därför att *ju lägre mellanmännslig tillit skenheliga hyser, desto starkare är deras stöd för användandet av klimatskatter*. Efter att närmare ha analyserat våra resultat kan vi dock konstatera att denna hypotes inte får något stöd i vårt material. Det tycks inte alls vara fallet att människor som hyser låg tillit till andra är mer benägna att acceptera klimatpolitiska styrmedel. Tvärtom visar våra resultat på det motsatta: det är snarare en hög mellanmännslig tillit som ger ett positivt samband med ett högt stöd för användandet av klimatskatter, oavsett om dessa riktas mot att fördyra koldioxidutsläppen från biltrafik eller flygets klimatpåverkan. Orsaken till att vi finner dessa, något överraskande, resultat kan vara flera, men en aspekt som kan vara relevant att påpeka har att göra med de mått vi använder för att komma åt den mellanmännsliga tilliten. Som vi nämner ovan mäter vi mellanmännslig tillit på en generell nivå, och fångar därmed inte, vilket teorin om kollektivt handlande

föreskriver, tilliten till andra människors *miljöbeteende* mer specifikt. Det kan därför inte uteslutas att våra resultat hade gått i en delvis annan riktning om vi haft tillgång till en mer precis fråga. Ett annat möjligt alternativ är att själva upprätthållandet av miljöstyrmedel i sig är att betrakta som ett kollektivt dilemma, vilket gör låglitare skeptiska till styrmedlens möjlighet att över huvud taget fungera (se exempelvis Harring & Jagers, 2013).

I teoriavsnittet påpekande vi också att det även kan finnas andra förklaringar till varför människor väljer att inte samarbeta även om de innerst inne skulle vilja. Vi föreslog att upplevelsen av praktiska hinder är en sådan förklaring. Förvisso vill nog många av oss samarbeta för klimatets skull, exempelvis genom att begränsa koldioxidutsläppen från våra persontransporter, men om kollektivtrafiken inte täcker de destinationer som behövs eller avstånden är för långa för att cykla eller gå, är det naturligtvis inte så enkelt att leva i enlighet med sina attityder. Det kanske är praktiskt omöjligt att cykla ett par mil till barnens fritidsaktiviteter eller till jobbet, att ta spårvagnen för att veckohandla, eller spendera två tredjedelar av dygnet på tåg för ett möte i Luleå. Vad skulle en sådan situation innebära för den skenhelige klimatkämpens attityder till användandet av politiska styrmedel? Som vi resonerade ovan borde ett ökat användande av klimatrelaterade skatter kunna uppfattas som en slags dubbel bestraffning, då en kännbar ekonomisk kostnad adderas till bördan av att ha ett dåligt samvete. Sett i ljuset av detta föreslog vi därför även hypotesen att ju *större hinder för beteendeförändring skenheliga upplever, desto svagare är deras stöd* för användandet av klimatrelaterade skatter. Denna hypotes visade sig få ett tämligen starkt stöd. Bland de skenheliga som anger att de varken kan ändra sitt bilåkande eller sina flygvanor är nämligen attityderna till såväl en höjning av koldioxidskatten på bensin som till införandet av en klimatskatt på flygresor klart mer negativa, både bland hög- och låglitare.

Behovet av politisk styrning för att skapa samarbete där detta inte uppstår frivilligt är uppenbart: för att lösa dagens stora globala problem krävs kollektiva insatser, samtidigt som även den mest välvillige individen inte sällan ställs inför såväl psykologiska som praktiska grubblrier när beteendeval ska göras. Att närmare undersöka vad som hindrar samarbete från att uppstå och, inte minst, hur dessa orsaker påverkar efterfrågan på styrmedel är därmed en förutsättning för en effektiv och legitim tredjepartsintervention i framtiden. Inte minst kan en djupdykning i orsakerna till det bristande samarbetet visa på vilken typ av styrmedel som behövs – sådana som ökar förutsägbarheten när andras framtida beteende ska prediceras, eller som möjliggör alternativa handlingsval för en själv.

I det här kapitlet har vi visat att trots att den mellanmänniskliga tilliten ligger på en något lägre nivå hos de individer som vi kallar skenheliga, i jämförelse med de som faktiskt lever som de lär, är det inte i första hand låglitare som efterfrågar politiska styrmedel. Snarare tycks det (med viss reservation för att vi mäter tillit på en mycket generell nivå) fullt möjligt att genomföra beteendestyrande klimatpo-

litiska åtgärder även i kontexter som präglas av en hög mellanmännisklig tillit. För det andra signalerar resultaten att användandet av klimatpolitiska åtgärder, såsom skatter på bensin eller flygresor, måste matchas med infrastrukturella åtgärder som möjliggör för människor att välja alternativa, mindre klimatpåverkande, färdssätt. Utan en tydlig sänkning av de upplevda hinder som är behäftade med förändringar i sättet vi transporterar oss kommer många att reagera negativt på politiska försök att skapa samarbeten.

Noter

- ¹ Den här, på svenska, kanske något elaka benämningen, är hämtad från den internationella litteraturen där människor som inte lever som de lär ibland brukar kallas ”hypocrits” (se Martinsson & Lundqvist 2010).
- ² Korrekta namnet är: *Sveriges Riksbanks pris i ekonomisk vetenskap till Alfred Nobels minne*.
- ³ Vi har även undersökt sambandet mellan tillit, hinder och styrmedelsattityder med hjälp av en regressionsanalys vilken bekräftar dessa observerade samband.

Referenser

- Dawes, R.M. (1980) ”Social Dilemmas”. *Annual Review of Psychology* 31:169-193
- Eriksson, L., J. Garvill, och A. Nordlund. 2008. ”Interrupting Habitual Car Use: The Importance of Car Habit Strength and Moral Motivation for Personal Car Use Reduction.” *Transportation Research Part F* 11:10–23.
- Harring, N. (2016) ”Reward or Punish? Understanding Preferences toward Economic or Regulatory Instruments in a Cross-national Perspective.” *Political Studies*, Vol. 64(3) <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9248.12209/abstract>
- Harring, N. och Jagers, S. C. (2013) Should We Trust in Values? Explaining Public Support for Pro-Environmental Taxes, *Sustainability* Vol. 5(1) <http://www.mdpi.com/2071-1050/5/1/210>.
- Hobbes, T. (1651/2004) *Leviathan*. Stockholm: Daidalos förlag
- IPCC, 2014: *Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
- Jagers, S.C., Linde, S., Martinsson, J. och Matti, S., (2016) ”Testing the Importance of Individuals’ Motives for Explaining Environmentally Significant Behaviour”. *Social Science Quarterly*. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ssqu.12321/full>

- Lopez, S. och Pinto, M.A. (2013) Illegal Fishing: The case of Mozambique. Marine Megafauna, pp. 128-131. <http://www.marinemegafauna.org/wp-content/uploads/2013/02/Illegal-Fishing.-The-Case-of-Mozambique.pdf>
- Martinsson, J. och Lundqvist, L. J. (2010) "Ecological citizenship: coming out 'clean' without turning 'green'?", *Environmental Politics* 19 (4) s. 518-537.
- North, D. (1990) *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olson, M. (1965) *The logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Ostrom, E. (1998) "A Behavioural Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action." *American Political Science Review* 92:1-23
- Platt, J. (1973) "Social Traps". *American Psychologist* 28:642-651
- Rothstein, B. (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag
- Steg, L., Dreijerink, L. och Abrahamse, W. (2005) "Factors Influencing the Acceptability of Energy Policies: A Test of VBN Theory." *Journal of Environmental Psychology* 25:415-25.
- Stern, P. C., T. Dietz, L. Kalof, och G. A. Guagnano. 1995. "Values, Beliefs, and Proenvironmental Action: Attitude Formation Toward Emergent Attitude Objects." *Journal of Applied Social Psychology* 25(18):1611-36.
- Stern, P.C. (2005) "Toward a Coherent Theory of Environmentally Significant Behavior." *Journal of Social Issues*, Vol. 56, No. 3, pp.407-424.
- Sterner, T. och J. Coria (2011). *Policy Instruments for Environmental and Natural Resources*. Washington, RFF Press.

VILKA KÄNNER ATT DE KAN PÅVERKA?

SOFIA ARKHEDE

I en demokrati har alla medborgare rätt att göra sin röst hörd. I demokratiska samhällen är också allas röster lika mycket värda. Alla medborgare bör därför, oavsett tillhörighet och ställning, känna att de är lyssnade på och har en möjlighet att påverka de politiska beslut som fattas. För att förstå hur vi upprätthåller ett hållbart demokratiskt samhälle är det således viktigt att studera orsaker bakom och förändringar i medborgarnas känsla av och uppfattning om sina möjligheter att kunna påverka politiska beslut.

När vi talar om välfungerande demokratiska samhällen och vad ett sådant är så hänvisas vi oundvikligen till olika demokratimodeller, där olika demokratiteorier understryker särskilda egenskaper och attityder som medborgare bör anta för att demokratin ska fungera så bra som möjligt. I den samhällsvetenskapliga debatten har flertalet demokratiteoretiker kommit att tillskriva stor betydelse i att medborgare engagerar sig (Barber 1984; Pateman 1970; men se även Schumpeter 1942), vilket i sin tur givit upphov till ett stort intresse att forska om och mäta i vilken utsträckning människor faktiskt tror att de kan påverka. Det normativa ställningstagandet är att folkstyre förutsätter kapabla och självtilltroende medborgare och att medborgare därför bör känna att de själva har möjligheten att utöva politisk inflytande.

Känslan att kunna påverka politiska beslut har även visat sig sammankopplat till ett mer generellt stöd för det demokratiska systemet (Easton och Dennis 1967) och uppfattningen betraktas som en nyckelindikator för det demokratiska systemets välmående i sin helhet (Craig, Niemi och Silver 1990). Människor som känner att de kan utöva inflytande, har mer troligt ett stöd för demokratin i sin helhet (Wright 1976). Kort sagt; medborgare i en demokrati ska känna att de kollektivt, och ibland individuellt, kan påverka den politik som förs. Ett annat samband som ytterligare stärkt intresset av att studera individers känsla av att kunna påverka är relationen till politiskt deltagande och civilt engagemang. Konventionell politisk teori betraktar åtminstone en miniminivå av politiskt engagemang och deltagande som en förutsättning för demokratins fungerande (Pateman 1970).

Följande kapitel avser således att studera en uppfattning som inte bara påverkar medborgarnas politiska engagemang och beteende, men även är sammankopplad till den representativa demokratins fungerande i sin helhet. På så sätt bidrar kapitlet till förståelsen av den västsvenska demokratin. Mer specifikt avser följande kapitel att undersöka i vilken grad medborgare i Västsverige, tillhörande olika samhällsgrupper och kategorier, känner att de kan påverka politiska beslut och vilka faktorer som påverkar denna uppfattning.

Att kunna påverka politiska beslut

För att undersöka hur utbredd känslan att kunna påverka politiska beslut är och vad som påverkar den behöver vi först en teoretisk grund att stå på och här kan tidigare forskning hjälpa oss förstå vad vi kan förvänta oss och varför. Känslan av att kunna påverka politiska beslut kan teoretiskt härledas till begreppet *political efficacy*. Begreppet som först introducerades empiriskt av Campbell, Gurin och Miller, så tidigt som 1954, är väletablerat och har främst applicerats i en amerikansk kontext och inom den statsvetenskapliga forskningen.

Den välciterade definitionen är som följer "the feeling that individuals political action does have, or can have, an impact upon the political process, i.e. that it is worthwhile to perform one's civic duties. It is the feeling that political and social change is possible, and that the individual citizen can play a part in bringing about this change" (Campbell, Gurin & Miller, 1954:187).

I en svensk kontext saknas en vedertagen översättning av begreppet. Närmast tillhands är begreppen *politiskt självförtroende* eller *politisk självtilltro* (Sohl 2014). Frågan om hur vi mäter politiskt självförtroende har varit föremål för stormiga debatter och tester har landat i oklara resultat. En tydlig vidarebearbetning presenterades dock tidigt av Lane (1959:159) som pekade på behovet av att tudela begreppet till en extern och en intern dimension. Medan den interna dimensionen (i.e internal efficacy) relaterar till individens bedömning av sina egna färdigheter, har den externa dimensionen (i.e external efficacy) ett fokus på individens bedömning av det politiska systemet och dess villighet att lyssna på sina medborgare (Sullivan & Riedel 2001).

Uppfattningen att en kan påverka politiska beslut har ofta använts som en bakomliggande, eller förklarande, faktor. Forskningen lyfter därför framförallt fram hur political efficacy har en stor påverkan på individens politiska beteende och spelar en stor roll i deras politiska engagemang (Lee 2010). Mekanismen som ofta framhålls är att om individer betraktar det politiska systemet som responsivt, det vill säga benäget att lyssna på och anpassa politiken efter medborgarnas vilja, kommer individer mer sannolikt att bli mer aktiva (Karp & Banducci 2008). Om de däremot uppfattar systemet som frånvänt och inte är villiga att lyssna på sina medborgare, kommer deltagande att framstå som ineffektivt och som bortkastad tid. För att förstå individers politiska engagemang och deltagande måste vi även ta hänsyn till deras subjektiva känsla av att kunna påverka politiken.

Oavsett definition och operationalisering, är känslan att kunna påverka politiska beslut en viktig medborgerlig egenskap. Samtidigt saknas analyser av frågan i en svensk kontext och kunskapen om hur och vilka som har denna uppfattning är liten. Vi vet även att politiska beslut fattar på flera nivåer; allt från EU till kommunen. Med hjälp av SOM-undersökningen kan vi studera hur västsvensarna bedömer sina påverkansmöjligheter på flera olika beslutsnivåer. Mot den bakgrunden är ett syfte med det här kapitlet att undersöka västsvenskarnas uppfattning av att kunna

påverka politiska beslut på fem olika nivåer. Mer specifikt avser kapitlet att besvara följande frågeställningar:

- 1 I vilken utsträckning känner invånarna i Västsverige att de kan påverka politiska beslut?
- 2 Hur har utvecklingen sett ut över tid?
- 3 Vilka känner att de kan påverka politiska beslut?

Påverkansmöjligheter i de västsvenska SOM-undersökningarna

För att studera i vilken utsträckning invånarna i Västsverige känner att de kan påverka politiska beslut har de svarande i den västsvenska SOM-undersökningen de senaste 15 åren fått ta ställning till frågan "I vilken utsträckning anser du dig kunna påverka beslut i" följt av fem nivåer; "Den stadsdel/del av kommunen där du bor", "Den kommun där du bor", "I Västra Götalandsregionen", "I Sverige" samt "I EU". Det existerar således en gedigen tidsserie där frågan ställts vid upprepade tillfällen.

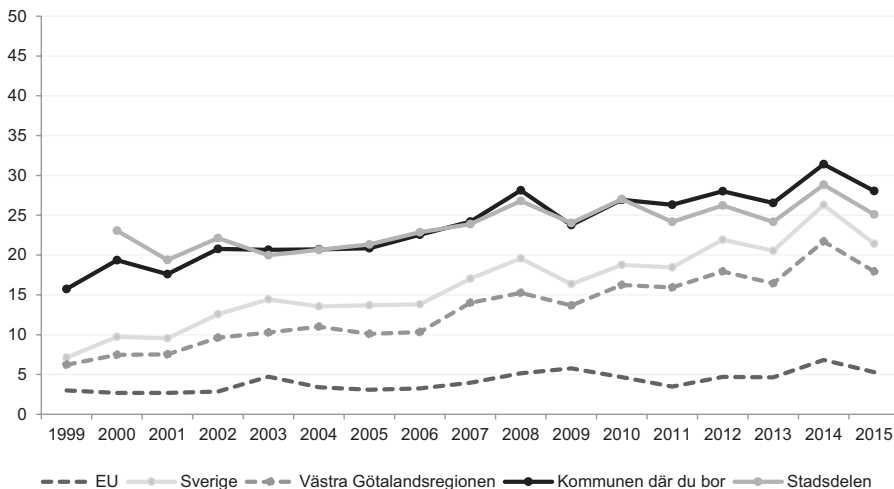
Med tidigare teoretiska exposé i bakhuvudet kan vi konstatera att frågeställningen på flera sätt är relaterad till begreppet *political efficacy*, eller politiskt självförtroende – den berör individens uppfattningar om den politiska kontexten samt möjligheter att påverka den. Samtidigt är kopplingen inte helt given. Det främsta skälet är att frågan, som ställd i SOM-undersökningen, inte liknar tidigare operationaliseringar av begreppet¹. Tidigare forskning pekar mot att en god begreppsvaliditet, det vill säga att slå fast att vi mäter rätt sak, kräver minst två frågeställningar som fångar upp uppfattningen (Niemi et al 1991; Craig et al 1990). Ovanstående tillintetgör inte på något vis intresset för och vikten av att undersöka i vilken grad medborgare uppfattar att de kan påverka politiska beslut. Samtidigt är det viktigt att ha med sig i tanken att vad vi undersöker skiljer sig åt från vad som tidigare har undersökts och att våra förväntningar av resultat således inte kan tolkas i samma ljus.

Ytterligare en distinktion som görs i frågeinstrumentet i den västsvenska SOM-undersökningen är att ställa frågan i relation till fem olika beslutsnivåer. Det saknas tidigare forskning för att kunna ställa upp tydliga förväntningar. Ett möjligt antagande är däremot att det som ligger närmre även uppfattas som mer möjligt att påverka. På så sätt kan vi förvänta oss att politiken i stadsdelen eller kommunen uppfattas som mer påverkansbar än i exempelvis EU.

Figur 1 redogör för utvecklingen över tid för de fem olika beslutsnivåerna. Ett övergripande mönster är en viss ökning sedan tidsseriens första mätpunkt. Två av beslutsnivåerna – EU och stadsdelarna – uppvisar en stabil tidsserie. Möjligheten att påverka politiska beslut i EU har sedan starten av mätserien legat mycket lågt och andelen som anser sig ha mycket eller ganska goda möjligheter har varierat mellan tre och fem procentenheter. Den största ökningen har skett i bedömningarna av Sverige, Västragötalandsregionen samt kommunen. Samtliga bedömningar gick förvisso ned något mellan åren 2014 och 2015, men vi ser en långsiktigt

positiv trend. Vi kan inte heller se några tydliga effekter vid valår som i tidigare SOM-sammanhang identifieras spela en positiv roll för exempelvis förtroende för politiker och samhällsinstitutioner (se Weibull & Holmberg 2015).

Figur 1 Andel som uppger sig ha mycket eller ganska goda möjligheter att påverka politiska beslut på olika beslutsnivåer, 1999-2015 (procent)

Kommentar: Frågan lyder: 'I vilken utsträckning anser du dig kunna påverka politiska beslut'. Figuren redovisar andelen som uppgivit att de har "mycket" eller "ganska" goda möjligheter. Procentbasen utgörs av dem som har en uppfattning.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 1999-2015.

Förklaringar och skillnader

En av detta kapitel centrala frågeställningar är hur uppfattningen att kunna påverka politiska beslut är fördelad hos den västsvenska befolkningen. Som tidigare nämnts är det en slags demokratins värdemätare huruvida medborgare ska känna att de kan påverka politiska beslut – inte minst med tanke på den självförstärkande process som uppstår när individer känner av ett politiskt självförtroende och sedan engagerar sig. Alla bör, helt enkelt, känna att de kan påverka de politiska beslut som påverkar dem.

Det finns däremot flera skäl att misstänka att så inte är fallet. Återigen kan vi falla tillbaka på den amerikanska forskningen som pekar på att flera faktorer ligger bakom det politiska självförtroendet. Om än vi saknar en direkt jämförbarhet med forskningen som bedrivits i en amerikansk kontext, kan vi ändå låta denna leda oss till ett antal givna förväntningar. Vad gäller political efficacy så dominerar de socioekonomiska förklaringsmodellerna. Det vill säga, känslan av både internt och

externt politiskt självförtroende samvarierar ofta med individens sociala och ekonomiska bakgrund. Förklaringar återfinns således på individnivå och är kopplade till egenskaper såsom utbildningsnivå, ålder samt kön där de med högre utbildning, som är äldre och som är män uppvisar högre nivåer av politiskt självförtroende (Verba et al 1995; Sullivan & Riedel 2001; Southwell 2012). Samtidigt har den externa dimensionen av det politiska självförtroendet, som ligger närmre den frågeställning vi i detta kapitel undersöker, visat sig vara *mindre* kopplat till bakgrundsfaktorer. Den externa dimensionen är däremot mer reaktiv gentemot förändringar i den politiska kontexten, partiidentifikation samt andra psykologiska predispositioner såsom förtroende för politiker (Niemi et al 1991; Chamberlain 2010). Ytterligare en hållning som är starkt förknippad med politiskt självförtroende är individens allmänna intresse för politik (Verba et al 1995).

En analysmodell

Utifrån ovanstående kan vi förvänta oss att västsvenskarnas känsla av att kunna påverka politiska beslut skiljer sig mellan olika grupper. Dels i bemärkelse av grupper med olika socioekonomisk bakgrund, men även mellan individer med olika politisk hemvist och politiska attityder. En skillnad som förefaller svårare att gissa sig till är huruvida dessa skillnader står sig i bedömningarna av de olika politiska beslutsnivåerna. Därför testas även huruvida effekterna varierar mellan de olika beslutsnivåerna. Har utbildningsnivå en lika stark påverkan på känslan att kunna påverka politiska beslut i stadsdelen, som i EU?

Att jämföra procentandelar ger inte hela bilden, särskilt inte om en söker svar på vad som kan förklara i vilken grad människor känner att de kan påverka politiska beslut. Nedan presenteras därför resultaten av en regressionsanalys, som ger oss möjlighet att beakta flera förklaringsfaktorer samtidigt. En sådan modell tillåter oss att säga vilka egenskaper som har en effekt på attityden att kunna påverka politiska beslut under kontroll för andra egenskaper. På så sätt kan vi utesluta att en effekt vi ser för exempelvis utbildningsnivå egentligen är en underliggande effekt av ålder och vice versa. Samtliga modeller inkluderar de bakgrundsfaktorer som förväntas ha en effekt; kön, ålder samt utbildningsnivå.

För att analysera skillnader mellan och inom olika grupper skapas fem regressionsmodeller som korresponderar till de fem beslutsnivåerna; EU, Sverige, Västra Götalandsregionen, Kommunen samt Stadsdelen. Utöver bakgrundsfaktorerna kön, ålder och utbildningsnivå inkluderas även ett mått på politiskt intresse som anses vara en vanlig förklarande faktor (Verba et al. 1995). Ytterligare en faktor som undersöks är förtroende för politiker, där en åtskillnad görs mellan förtroende för rikspolitiker samt kommunpolitiker. I det senare fallet analyseras förtroende för kommunpolitiker i relation till möjligheter att påverka beslut i kommunen samt stadsdelen. Förtroende har, som tidigare nämnts, visats vara en variabel som

är tätt sammanknuten till external efficacy och bör således ha en påverkan. Hur förhållandet ser ut mellan olika nivåer är dock svårt att förutse.

Modellen undersöker även effekten av att sympatisera med ett parti som tillhör de politiska "vinnarna". Respondenterna har fått besvara frågan "Vilket parti tycker du bäst om idag" och har sedan kodats som "vinnare" om de uppger sig sympatisera med ett parti som sitter i regeringen respektive regionstyrelsen. Här förväntas att de som sympatiserar med parti i maktställning och som tillhör "vinnarna" även känner att de har större möjligheter att påverka. Motsvarande analys på kommunnivå omöjliggörs av det faktum att svarspersonerna är hemmahörande i olika kommuner.

I tabell 1 redovisas resultaten från samtliga fem regressionsmodeller. Om vi först vänder oss till bakgrundsfaktorerna så kan vi notera flera intressanta effekter. En sådan är att män, jämfört med kvinnor, anser sig ha sämre möjligheter att kunna påverka politiska beslut i EU, Sverige samt i Västra Götalandsregionen. Om än det rör sig om mycket blygsamma effekter, så uppnås statistisk signifikans vilket tyder på en riktning som talar emot tidigare forskning där det politiska självförtroendet oftast har visat sig vara signifikant större bland män.

På samma sätt pekar resultaten för ålder åt ett delvis annat håll än tidigare forskning. Här tycks effekten av ålder vara negativ, där högre ålder samvarierar med en uppfattning om att i mindre uppfattning kunna påverka politiska beslut. Yngre anser sig således i högre utsträckning kunna påverka beslut, på samtliga beslutsnivåer, än äldre. Samtidigt bör noteras att vi fortfarande rör oss på måttliga effektstorlekar.

Effekten av utbildningsnivå är även den relativt blygsam. Att ha en medelhög utbildning (motsvarande gymnasieutbildning) jämfört med en låg utbildningsnivå (motsvarande grundskola) har ingen effekt. Att ha hög utbildning predicerar däremot något högre nivå av politiskt självförtroende på samtliga beslutsnivåer med undantag av EU. I sin helhet tycks däremot inte utbildningsnivå sticka ut som en särskilt drivande faktor bakom känslan av att kunna påverka politiska beslut. Det tycks snarare ligga andra faktorer bakom.

Sammanfattningsvis kan sägas att bakgrundsfaktorerna uppvisar blygsamma effekter på känslan av att kunna påverka politiska beslut. Om än vi kan se vissa samband så tycks inte faktorer som kön, ålder och utbildning vara avgörande för huruvida sådana känslor uppstår.

Om vi går över till de ideologiska och psykologiska predispositionerna ser vi även här spännande resultat. Ett mindre förvånande samband är det mellan att vara intresserad av politik och att i högre utsträckning känna att en kan påverka politiska beslut, där signifikanta effekter återfinns för samtliga beslutsnivåer undantaget EU. Personer som är intresserade av politik känner således i högre utsträckning att de kan påverka politiska beslut.

De variabler där respondenterna delats in i "vinnare" respektive "förlorare" i valet pekar på signifikanta men mycket svaga effekter för känslan av att kunna påverka politiska beslut i Sverige. Det vill säga, de som röstade för regeringen

Tabell 1 Effekter av faktorer på uppfattningen att kunna påverka politiska beslut (standardiserade regressionskoefficienter, standardfel i parentes)

	EU	Sverige	Västra Götalands- regionen	Kommunen	Stadsdelen
Man (ref. kvinna)	-0.09* (0.04)	-0.11* (0.05)	-0.16*** (0.05)	-0.05 (0.04)	-0.09* (0.04)
Ålder (ref. 16–29)					
30–49 år	-0.11 (0.06)	-0.15 (0.08)	-0.14 (0.08)	-0.09 (0.07)	-0.044 (0.07)
50–64 år	-0.19** (0.06)	-0.13 (0.08)	-0.17* (0.08)	-0.11 (0.07)	-0.13 (0.07)
65–85 år	-0.19** (0.07)	-0.26** (0.08)	-0.31*** (0.08)	-0.35*** (0.07)	-0.36*** (0.08)
Utbildningsnivå ¹ (ref låg)					
Medel	-0.07 (0.06)	0.06 (0.07)	0.10 (0.07)	0.05 (0.06)	0.03 (0.07)
Hög	-0.05 (0.06)	0.20** (0.07)	0.16* (0.07)	0.18** (0.06)	0.18* (0.07)
Politiskt intresse ²	0.03 (0.03)	0.17*** (0.03)	0.10** (0.03)	0.13*** (0.02)	0.10** (0.03)
Röstade för regeringen ³		0.14** (0.05)			
Röstade för regionstyrelsen ⁴			0.01 (0.05)		
Förtroende för rikspolitiker ⁵	0.28*** (0.02)	0.41*** (0.02)	0.40*** (0.02)		
Förtroende för kommunpolitiker ⁶				0.53*** (0.02)	0.49*** (0.02)
Intercept	1.15*** (0.11)	0.99*** (0.13)	1.32*** (0.13)	1.02*** (0.11)	1.18*** (0.12)
N	2 097	1 956	1 878	2 154	2 007
Adjusted R2	0.11	0.21	0.17	0.28	0.24

Kommentar: Resultaten bygger på en regressionsanalys (OLS). För att underlätta tolkning har samtliga beroende variabler vänts där 1=Mycket dåliga möjligheter och 5=Mycket goda möjligheter.

¹ Utbildningsvariabeln bygger på en tredelad variabel där Låg=ej fullgjord obligatorisk skola eller grundskola, Medellåg= gymnasium, folkhögskola, eftergymnasial utbildning eller motsvarande, men ej examen från högskola/universitet, Hög= Studier på/examen från högskola/universitet.

²Frågan lyder: "Hur intresserad är du i allmänhet av politik". För att underlätta tolkning av resultaten har skalan vänts och 1=Inte alls intresserad och 4=Mycket intresserad. ³Bygger på frågan "Vilket parti tycker du bäst om idag" och inkluderar de som uppgivit att de sympatiserar med V, S eller MP. ⁴Bygger på frågan "Vilket parti tycker du bäst om idag" och inkluderar de som sympatiserar med de partier som valdes in i regionstyrelsen i valet 2014: M, MP, FP, C samt KD. ^{5,6}Bygger på frågan "Hur stort förtroende har du för på det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete": Rikspolitiker samt Kommunpolitiker. För att underlätta tolkning har skalan vänts där 1=Mycket litet förtroende och 5=Mycket stort förtroende.

Signifikansnivåer: *p<0.05, **p<0.01, ***p<0.001.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

anser sig i högre utsträckning kunna påverka politiska beslut. Motsvarande effekt återfinns inte i bedömningen av Västra Götalandsregionen vilket troligtvis har att göra med bristande kännedom om de partier och politiker som styr (se Sören Holmbergs kapitel i denna bok), men kanske även i viss utsträckning vilket parti en röstat på i regionen.

En variabel som visar sig ha stort genomslag är emellertid förtroende. De som känner ett stort förtroende för rikspolitiker har en avsevärt starkare känsla av att de kan påverka politiska beslut i EU, Sverige samt i Västra Götalandsregionen. De som har stort förtroende för kommunpolitiker känner även att de har större möjlighet att påverka politiska beslut i kommunen där de bor samt i stadsdelen/den del av kommunen där en bor. Det existerar således en stark samvariation mellan de båda faktorerna. Om än modellen inte tillåter oss tala om orsakssambandets riktning är det ett intressant resultat i sig självt. Det är även här vi kan hitta det starkaste sambandet; de som känner ett lägre förtroende känner även att de inte kan påverka politiska beslut, ett slags resignationens ekvilibrium.

Sammanfattningsvis

För att upprätthålla ett hållbart och starkt demokratiskt system behöver vi medborgare som känner att de är lyssnade på och kan påverka politiska beslut. Följande kapitel har haft för avsikt att undersöka sakernas tillstånd och ta temperaturen på västsvenskarnas uppfattning kring denna fråga. Då det saknas motsvarande mätningar är det omöjligt att uttala sig om huruvida västsvensarna ligger på en låg eller en hög nivå. När vi slår ihop andelen som anser sig ha mycket eller ganska goda möjligheter att påverka rör det sig om som mest en tredjedel av befolkningen i Västsverige som håller denna uppfattning. För bedömningen av Sverige handlar det om omkring en femtedel. Än värre är det för bedömningen av EU där som mest 5 procent upplever möjlighet att påverka. För att sätta resultaten i relation till något kan vi vända oss till tidsserien som visar på utvecklingen de senaste 17 åren. Här kunde vi se att invånarnas bedömningar inte är föremål för några större förändringar över tid utan att det rör sig om relativt stabila attityder. Trenden pekar mot en positiv utveckling vilket är goda nyheter för den västsvenska demokratin.

Kapitlets andra frågeställning berörde skillnader mellan olika grupper och resultaten var förvånande i den mening att de som tillhör gruppen män och äldre i *mindre* utsträckning anser sig kunna påverka politiska beslut. Samtidigt kunde slutsatsen dras att sambanden är svaga och att inga avgörande skillnader mellan personer med olika bakgrund kan återfinnas i våra resultat. Den mest avgörande var däremot förtroende för rikspolitiker respektive kommunpolitiker där mycket starka effekter återfanns. Det vill säga, att känna förtroende för de som styr ligger mycket nära känslan av att kunna påverka politiska beslut.

I den internationella forskningen pekar mycket just nu på att medborgares politiska självförtroende går ner i flera västerländska demokratier (Kahne & West-

heimer 2006; Chamberlain 2010). Att fortsatt gå vidare och fördjupa analysen av det politiska självförtroendets utbredning och konsekvenser ur ett västsvenskt perspektiv är därför en angelägen uppgift för upprätthållandet och förstärkningen av en hållbar västsvensk demokrati.

Not

- ¹ Ett exempel är den svenska Valundersökningen som 1994–2014 ställt frågorna 'Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter.' (1–4). 'De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker.' I den den amerikanska valundersökningen American National Election Studies (ANES) har två frågor använts sedan 1952 för att fånga upp external political efficacy: "Public officials don't care much what people like me think." och "People like me don't have any say about what the government does".

Referenser

- Almond, G.A., Verba, S. (1963) *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Barber, B. (1984). *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. University of California Press.
- Campbell, A., Gurin, G., Miller, W. (1954). *The Voter Decides*. Evanston, IL: Row, Peterson.
- Chamberlain, A. (2010). A time-series analysis of external efficacy. *Public Opinion Quarterly*, vol 76(1):117–130.
- Craig, S., Niemi, R., Silver, G. (1990). Political Efficacy and Trust: A Report on the NES Pilot Study Items. *Political Behavior*, vol 12(3):289–314.
- Easton, D, Dennis, J. (1967). The Child's Acquisition of Regime Norms: Political Efficacy. *The American Political Science Review*, 61(1):25–38.
- Kahne, J., Westheimer, J (2006). The limits of political efficacy: Educating citizens for a democratic society, *PS: Political Science & Politics*, 39(02):289–296.
- Karp, J. A., Banducci, S. A. (2008). Political Efficacy and Participation in Twenty-Seven Democracies: How Electoral Systems Shape Political Behaviour. *British Journal of Political Science*, 38(2): 311–334.
- Lane, R. E (1959). *Political life: why and how people get involved in politics*. Chicago: Markham.
- Lee, F. (2010). The perceptual bases of collective efficacy and protest participation: The case of pro-democracy protests in Hong Kong. *International Journal of Public Opinion Research*, vol 22(3), 392–411.
- Niemi, R., Craig, S., Mattei, F. (1991). Measuring Internal Political Efficacy in the 1988 National Election Study. *American Political Science Review*, vol 85(4): 1407–1413.

- Pateman, C. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge University Press.
- Riedel, J.L., Sullivan, E (2001). Efficacy: Political. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*:4353-4356. Elsevier Science Ltd.
- Schumpeter, J. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Row: New York.
- Sohl, S. (2014). *Youth's Political Efficacy: Sources, effects and potentials for political equality*. Diss, Örebro university.
- Southwell, P (2012). Political Alienation: Behavioral Implications of Efficacy and Trust in the 2008 U.S Presidential Election. *Review of European Studies*, vol 4 (2) :71-77.
- Verba, S., Schlozman, K. L., Brady, H. E. (1995) *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Wright, JD. (1976). *The Dissent of the Governed: Alienation and Democracy in America*. New York: Academic Press.

SAMMANHÅLLANDE NYHETER?

ANNIKA BERGSTRÖM

Hållbar utveckling i ett samhälle syftar, som redogjorts för i bokens inledningskapitel, inte bara på ekologisk hållbarhet utan också på social hållbarhet, där social sammanhållning kan sägas utgöra en central del. Det behövs något som binder samman människor för att de ska känna att de ingår i något större och för att de ska kunna samarbeta för att nå gemensamma mål (Strömbäck 2015). Medier spelar en central roll för den sociala sammanhållningen i västerländska demokratier. De nationella medierna, framför allt televisionen, har historiskt verkat som en sammanhållande kraft som skapar samhörighetskänslor. Genom att ta del av samma nyhetsrapportering får människor ungefär samma information om vad som sker i samhället – både det nära och det fjärran. Människor som lever under olika omständigheter får gemensamma referensramar. Omvänt kan en allt mer fragmenterad mediekonsumtion tänkas bidra till försvagad social sammanhållning. (Ds 2013:19, sid 179; Strömbäck 2015).

Lokal journalistik har visat sig öka människors samhällsengagemang signifikant (Kleis Nielsen 2015). Användningen av lokal journalistik har också visat sig inverka på människors kännedom om lokalpolitiska förhållanden och i förlängningen också på människors möjlighet att ta ställning i olika lokalpolitiska frågor (Ohlsson m.fl. 2015). Det har också visat sig finnas samband mellan graden av anknytning till lokalsamhället och lokal journalistik i traditionella medier (Bergström 2012; Elvestad, 2009; Skogerbo och Winsvold 2011)

Medieutbudet har exploderat de senaste årtiondena och det finns en i det närmaste obegränsad tillgång till nyheter och information från hela världen. Den pågående statliga medieutredningen konstaterade i sitt första delbetänkande (SOU 2015:94) att det skett stora förskjutningar i distributionen av nyheter vilket i sin tur avspeglar sig i människors medievanor det senaste decenniet – från traditionellt distribuerade medier till digitala publikationer. Samtidigt som allt fler nyhetskällor blir tillgängliga för allt fler identifierar utredningen luckor i struktur och användning. Det handlar dels om nedläggning av såväl dagstidningar som tv-redaktioner som skillnader i användning av nyheter vid jämförelser mellan olika grupper.

Det här kapitlet syftar till att rita en nyhetskarta över Västsverige. Inledningsvis jämförs användningen av olika nyhetsmedier för att på det sättet ge en bild av vad som når ut brett respektive smalt. Därefter analyseras nyhetsanvändningen i olika befolkningsgrupper, först med fokus på hur den sammanlagda användningen av olika nyhetsmedier ser ut beroende på socio-demografiska bakgrundsfaktorer, intresse för politik och nyheter samt tillit till andra människor. Därefter analyse-

ras olika gruppers val av specifika nyhetskanaler. Den sista frågan som besvaras i kapitlet är hur sambanden mellan användning av olika nyhetsmedier ser ut i den västsvenska befolkningen.

Att förstå nyhetskonsumtion

Människors nyhetsdiet är mycket komplext sammansatt av olika kanaler som konsumeras på olika tider och platser och karaktäriseras som regel av en mix av olika kanaler, plattformar och källor (Chyi m.fl. 2010; Dimmick m.fl. 2004; Ohlsson 2013; Färdig och Westlund 2014; Shehata och Wadbring 2012). Med digital distribution på en rad olika, mobila plattformar har komplexiteten också ökat. I den digitala nyhetsvärlden har vi gått från att använda en enda plattform till att använda två eller flera där smartphones har blivit en allt vanligare väg (Färdig och Westlund 2014; Reuters Institute Digital News Report 2014).

Utbudet sätter de yttre ramarna för nyhetskonsumtionen och innehållet i de nyheter som finns tillgängliga är naturligtvis en viktig faktor för effekterna av att konsumera nyheter. Men det finns också flera individuella faktorer som påverkar om vi väljer att konsumera nyheter eller inte. Enskilda människors intresse, förmågor och kognitiva resurser samspelar med utbud och innehåll och har visat sig bidra till att olika människor dels gör olika, dels kan och vet olika. Individuella faktorer gör att vi har olika motiv för att ta del av, eller inte ta del av nyheter. På en generell nivå finns ett behov av att hålla sig uppdaterad med vad som händer i samhället. Det här informationsbehovet har flera dimensioner. Dels kan man behöva veta vad som händer för att kunna orientera sig i vardagen, dels kan man vilja hålla sig uppdaterad för att kunna ingå i sociala sammanhang (McQuail 2010).

Olika människors intressen, förmågor och kognitiva resurser gör att olika grupper väljer att använda eller inte använda nyheter och att olika grupper också gör delvis olika val när det gäller nyhetsmedier och plattformar. Socio-demografiska faktorer som kön, ålder och också utbildning inverkar på de här valen, liksom graden av politiskt intresse och naturligtvis intresse för nyheter på en generell nivå. När det gäller användningen av nyheter i digitala miljöer har mer generella, digitala vanor också betydelse för om och var användning sker.

På en generell nivå har det visat sig att kvinnor mindre intresserade av nyheter än vad män är. Om man däremot studerar användning av nyheter på olika geografiska nivåer finner man att mäns och kvinnors intressen drar åt olika håll. Kvinnor uppvisar lite större intresse för lokala nyheter medan män har visat sig vara lite mer intresserade av att ta del av internationella nyheter (Elvestad och Blekesaune 2008; Sternvik 2010).

Tidigare analyser av nyhetskonsumtion har tydligt visat på betydelsen av ålder, framför allt för användningen av lokal nyhetsjournalistik. Ju äldre, desto mer frekvent konsumtion (Elvestad och Blekesaune 2008; Sternvik 2010). Unga människor

i dagens samhälle väljer bort den lokala nyhetsjournalistiken för andra typer av medieinnehåll i betydligt högre grad än vad äldre generationer har gjort (Bergström 2012; Ohlsson 2013; Westlund och Weibull, 2013). En analys av olika åldersgruppers tillägnelse av digitala nyheter visar också att webbnyhetsanvändarna är något yngre än användarna av traditionella distributionsformer, och att skillnaderna mellan yngre och äldre kan variera något beroende på vilka nyhetsdistributörer som avses (Bergström 2005; Färdigh och Westlund 2014; Shehata och Wadbring 2012; Taipale 2012; Wadbring och Bergström 2015)

Utbildningsnivå är en annan faktor som visat sig förklara en del av människors nyhetsvanor. Skillnaden mellan personer med låg och hög utbildning är särskilt framträdande för lokala nyheter, men mönstren varierar beroende på vilket nyhetsmedium som studeras. Medan andelen lågutbildade är betydligt större än andelen högutbildade för lokala radio- och tv-nyheter råder motsatt förhållande för tidningsläsning (Bergström 2012; Clerwall 2012). Personer med högre utbildning har också visat sig vara något mer orienterade mot globala nyheter medan personer med lägre utbildning orienterar sig mot lokala nyheter i något större utsträckning (Bergström 2014; Ohlsson 2013; Weibull 1983). De här skillnaderna i socio-ekonomisk status kan identifieras oavsett om man mäter traditionella eller digitala distributionsformer – ju högre socio-ekonomiska resurser, desto mer nyhetsanvändning (Lithner 2000; Shehata och Wadbring 2012; Skogerbo och Winsvold 2011).

Sammantaget kan man konstatera att nyhetsanvändning är förhållandevis komplext sammansatt av individuella faktorer, livssituation och enskilda personers intresseinriktningar. En faktor som drar ner potentiell nyhetsanvändning kan rent teoretiskt vägas upp av en annan faktor som inverkar positivt på användning. När man vill rita en bild över hur nyhetsanvändningen ser ut och hur man kan tolka social sammanhållning utifrån just den här dimensionen är det därför viktigt att ta in de här faktorerna för att skapa en övergripande förståelse.

Olika nyheter, olika räckvidd

Det första steget i analysen blir att titta på hur utbredda olika nyhetstyper är i Västsverige. Vissa sammanslagningar har gjorts av de frågor som ställts i den västsvenska SOM-undersökningen 2015. Dessa framgår i tabell 1 och i tabellkommentaren. Som mått på regelbunden användning används minst tre dagar i veckan för samtliga nyhetsmedier.

Mest spridda i den västsvenska vuxna befolkningen är nationella tv-nyheter (tabell 1). Närmare tre fjärdedelar – 72 procent – tittar på Aktuellt, Rapport eller Nyheterna i TV4 minst tre dagar i veckan. Morgontidning på papper når över hälften – 59 procent – på regelbunden basis, och ungefär hälften – 52 respektive 48 procent – tittar på Västnytt eller lyssnar på lokala nyheter i P4 regelbundet. Runt 40 procent av befolkningen använder nationella radionyheter (Ekonyheter och/eller P3 Nyheter) och kvällstidning på webben minst tre dagar i veckan. Digi-

tala morgontidningar har en regelbunden läsarskara på 33 procent och nyheter i sociala nätverksmedier når lika många. Radio- och tv-nyheter på webben har en regelbunden skara användare på knappa 20 procent, utländska nyheter på 10 procent och kvällstidningar på papper strax under 10 procent.

Tabell 1 Användning av olika nyheter bland boende i Västsverige 2015 (procent)

	Nyheter i lokala P4	Nationella radio-nyheter	Nationella tv-nyheter	Västnytt från SVT	Morgontidning, papper	Morgontidning, webb	Kvällstidning, papper	Kvällstidning, webb	Radio/tv-nyheter, webb	Utländska nyheter	Nyheter sociala medier
Dagligen	32	22	43	28	37	17	3	26	9	5	20
5-6 dgr/vecka	7	7	15	12	9	7	1	7	4	2	6
3-4 dgr/vecka	9	11	15	13	13	10	3	9	6	3	7
1-2 dgr/vecka	11	11	12	13	12	12	7	9	9	5	7
Mer sällan	20	20	9	17	16	20	33	18	23	15	11
Aldrig	21	29	6	18	14	35	53	31	50	70	50
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Minst 3 dgr/v	48	40	72	52	59	33	7	42	18	10	32
Antal svar	2 798	2 811	2 804	2 801	2 809	2 797	2 789	2 788	2 797	2 796	2 794

Kommentar: Frågorna lyder *Hur ofta brukar du ta del av följande nyhetsprogram eller nyhetstjänster?* (radio- och tv-kanaler namnges i fasta svarsalternativ) *Hur ofta läser eller tittar du i någon morgontidning på papper?* (Göteborgs-Posten och Metro namnges, en rad där respondenten kan skriva in annan morgontidning finns med) *Hur ofta brukar du ta del av nyheter från följande?* (Aftonbladet och Expressen/GT namnges, åtskillnad görs för läsning på papper respektive internet) *Hur ofta brukar du ta del av nyheter för följande på internet?* (kanaler namnges i fasta svarsalternativ). Följande sammanslagningar har gjorts för analysen: *radionyheter*=ekonyheter och/eller nyheter i P3; *nationella tv-nyheter*= rapport/aktuellt och/eller Nyheterna i TV4; *morgontidning på papper* = Göteborgs-Posten, annan morgontidning och/eller Metro; *morgontidning på webb*= Göteborgs-Posten, annan lokal morgontidning, Metro, Dagens Nyheter och/eller Svenska Dagbladet; *kvällstidning på papper* respektive *webb*= Aftonbladet och/eller Expressen/GT; *radio/tv-nyheter på webb*= Sveriges Radio och/eller Sveriges Television. *Utländska nyhetssajter* och *Sociala medier* fanns med som enskilda svarsalternativ i formuläret. Svarsskalan för samtliga frågor framgår i tabellen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

De traditionella mediernas digitala nyhetspublicering har nått allt större publikandelar över tid, och kvällstidningarna har, sedan internets start i mitten av 1990-talet, nått störst publikframgång digitalt. Det nya i sammanhanget är att nyheter via sociala medier når långt ut i befolkningen (jfr Bergström 2016). I det sammanhanget samsas nyheter som nås direkt från etablerade nyhetsleverantörer genom att man gillar eller följer deras uppdateringar med nyheter från olika källor som delas av ens vänner i nätverken.

Intressant att notera är också andelen som inte använder olika typer av nyheter, den varierar märkbart mellan olika nyhetsmedier. Det är få som aldrig tar del av nationella tv-nyheter – sex procent. Det är lite drygt dubbelt så många som aldrig tittar på Västnytt eller läser morgontidning på papper, och 20-30 procent som aldrig använder lokala eller nationella radionyheter. Omkring en tredjedel läser aldrig morgon- eller kvällstidning på webben. Runt hälften av den västsvenska befolkningen tar aldrig del av radio- och tv-nyheter på webben eller nyheter i sociala medier, och en övervägande majoritet – 70 procent – använder aldrig utländska nyheter på internet. De här resultaten antyder att andelen västsvenskar som aldrig använder nyheter är mycket liten. En analys av hur användningen av olika nyhetsmedier hänger samman följer nedan.

Sammantagen nyhetsanvändning

I nästa steg ska vi analysera den sammanlagda, regelbundna användningen (minst 3 dagar i veckan) av de nyhetsmedier som presenterats ovan i olika grupper av befolkningen. I analysen har de förklaringsfaktorer som redovisades ovan använts för att förstå den sammanlagda nyhetsanvändningen bland västsvenskarna: kön, ålder, utbildningsnivå, hushållsinkomst, politiskt intresse samt intresse för nyheter på lokal och nationell nivå.

En jämförelse mellan mäns och kvinnors nyhetsmedier visar på mycket små skillnader, med en tendens till något fler medier bland män än bland kvinnor (tabell 2). Åldersskillnaderna är däremot stora så till vida att de äldsta i undersökningen har en bredare nyhetsanvändning än de yngsta – 4,35 medier jämfört med 3,12. Spridningen bland äldre är dessutom mindre än bland yngre, vilket tyder på att användningen är mer likartad i den förra gruppen än i den senare.

Skillnader beroende på utbildningsnivå följer tidigare kända mönster genom att antalet nyhetsmedier är något fler bland personer med hög utbildning än bland de med lägre. Nyhetsanvändningen inbegriper också fler medier bland personer med hög inkomst än bland personer med låg.

Politiskt intresse och intresse för nyheter är de faktorer som har störst betydelse för hur många nyhetskanaler man regelbundet tar del av. Personer som är mycket intresserade av politik och av lokala och nationella nyheter har betydligt fler nyhetsmedier på sin repertoar än vad personer som inte alls är intresserade har. Nu bör noteras att personer som inte alls är intresserade av vare sig politik eller nyheter är mycket få i undersökningen, varför utfallet bör tolkas med försiktighet.

När man diskuterar nyhetskonsumtion i relation till social sammanhållning kan det också vara av intresse att titta på sambanden mellan mellanmänsklig tillit och sammanlagda antalet nyhetsmedier. Det visar sig då att personer med hög tillit till andra människor har ett högre antal nyhetskanaler som de regelbundet konsumerar jämfört med personer med låg tillit till andra. Sambanden antyder att tillit och nyhetskonsumtion skulle kunna förstärka varandra, och i förlängningen båda bidra positivt till social sammanhållning i samhället.

Tabell 2 Sammanlagd nyhetsanvändning i den västsvenska befolkningen som helhet samt i olika grupper, 2015 (medelvärde 0-11 och standardavvikelse)

		Genomsnittligt antal nyhets- medier (0-11)	Std	Antal svar
Samtliga		4,11	1,99	2 814
Kön (eta=0,09)	Kvinna	3,94	1,93	1 437
	Man	4,29	2,04	1 370
Ålder (eta=0,25)	16-29 år	3,12	2,05	393
	30-49 år	3,85	2,12	809
	50-64 år	4,63	1,92	750
	65-85 år	4,35	1,68	860
Utbildningsnivå (eta=0,06)	Låg	3,89	1,81	495
	Medellåg	4,07	2,04	795
	Medelhög	4,23	2,06	622
	Hög	4,24	1,96	834
Hushållsinkomst (eta=0,14)	Max 300 000 SEK	3,74	1,96	668
	Mellan 301 000 och 700 000 SEK	4,21	1,95	1 099
	Mer än 700 000 SEK	4,48	2,01	742
Intresse för politik (eta=0,29)	Mycket intresserad	4,85	1,98	458
	Ganska intresserad	4,36	1,90	1 357
	Inte särskilt intresserad	3,59	1,88	812
	Inte alls intresserad	2,54	1,94	142
Intresse för nyheter om Sverige (eta=0,34)	Mycket intresserad	4,75	1,91	1 214
	Ganska intresserad	3,86	1,87	1 305
	Inte särskilt intresserad	2,39	1,79	142
	Inte alls intresserad	1,17	1,49	24
Intresse för nyheter om egna kommunen (eta=0,31)	Mycket intresserad	4,76	1,90	1 183
	Ganska intresserad	3,89	1,87	1 232
	Inte särskilt intresserad	2,99	2,01	230
	Inte alls intresserad	1,56	1,65	27
Tillit till andra människor (eta=0,09)	Hög tillit	4,26	1,90	1 647
	Medelhög tillit	4,01	2,08	790
	Låg tillit	3,69	2,05	259

Kommentar: För frågans lydelse, se kommentar till tabell 1. Tabellen visar genomsnittligt antal regelbundet använda nyhetsmedier. Regelbundet avser användning av respektive nyhetsmedium minst 3 dagar i veckan. Tillit till andra människor är mätt på en 11-gradig skala från 0 till 10. Svaren har grupperats i tre kategorier: hög tillit=7-10, medelhög tillit=4-6 samt låg tillit = 0-3. Eta är ett sambandsmått som visar styrkan i sambandet mellan en oberoende variabel på nominalskalenivå och en beroende variabel på intervallskalenivå. Måttet varierar mellan 0 och 1. Värdet nära noll innebär att samband saknas. Ju längre avstånd från 0 desto starkare är sambandet. Det teoretiska max-värdet betyder att all variation i den beroende variabeln kan föras tillbaka till kategoriseringen.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Intressant att notera är att ingen av de analyserade grupperna uppvisar nollvärde i den sammantagna nyhetsanvändningen. En närmare analys av utfallet av sammanläggningen av nyhetskanaler visar att det är 95 svarspersoner (3,4 procent) som har värde 0 i indexet. Då gruppen är mycket liten är det svårt att dra några statistiskt säkerställda slutsatser om den. Tendensen är att det är något fler kvinnor än män, att det snarare är personer under än över 50 år som inte konsumerar några av de efterfrågade nyhetsmedierna, att lägre inkomst verkar ha viss betydelse, och att politiskt intresse inverkar så till vida att de som är mycket intresserade av politik är mycket få i den här gruppen. Utbildningsnivå och intresse för lokala och nationella nyheter uppvisar inga entydiga mönster.

Val av nyhetsmedier i olika befolkningsgrupper

Som beskrivits ovan skiljer sig användningen av nyheter inte bara i antalet kanaler och bredden i nyhetskonsumtion utan också i vilka kanaler olika grupper väljer att använda. Den här studien kan bekräfta de mönstren (tabell 3).

Statistiska säkerställda könsskillnader uppvisas för lokala och nationella radionyheter, morgon- och kvällstidningar på webben samt också radio- och tv-nyheter, utländska nyheter på webben och nyheter via sociala medier. Andelen kvinnor som regelbundet använder nyheter i sociala medier är något större än andelen män, medan mönstret är det omvända för övriga nämnda nyhetskanaler. Detta är helt i linje med vad tidigare forskning visat (Bergström 2014).

Åldersmönstren i användning av olika nyhetsmedier återspeglar i stort sett vad som är känt sedan tidigare. I de flesta fall är andelen äldre regelbundna användare signifikant högre än andelen yngre. Detta är särskilt tydligt för lokala radio- och tv-nyheter, nationella tv-nyheter och läsning av morgontidning på papper. Samma mönster, med något svagare samband, uppmäts också för nationella radionyheter.

För några nyhetsmedier uppmäts omvända skillnader, det vill säga att användningen är mer utbredd bland yngre än bland äldre. Detta är särskilt tydligt för användningen av nyheter i sociala medier, där användningen är mer än åtta gånger mer utbredd bland personer yngre än 30 år än bland de som är 65 år och äldre. Stora åldersskillnader finns också för kvälls- och morgontidningsläsning på webben. Skillnaderna här går framför allt mellan personer yngre än 65 år och de som är äldre. Den högsta användningen uppmäts bland personer i åldrarna 30 till 49 år. För regelbunden läsning av kvällstidning på papper och användning av radio/tv-nyheter samt utländska nyheter på webben uppmäts små eller inga skillnader beroende på ålder.

Tabell 3 Regelbunden användning av nyhetsmedier i olika grupper (procent minst 3 dagar i veckan och Kendall's Tau-c)

	Nyheter i lokala P4	Nationella radio- nyheter	Nationella tv- nyheter	Västnytt från SVT	Morgon- tidning, papper	Morgon- tidning, webb	Kvälls- tidning, papper	Kvälls- tidning, webb	Radio/tv- nyheter, webb	Utl. nyheter webb	Sociala medier	Antal svar
Alla	48	40	72	52	59	33	7	42	18	10	32	2 661
Kvinnor	45	37	72	52	59	29	7	37	16	6	36	1 423
Män	52	43	72	52	58	37	7	47	20	13	28	1 364
Kendall's Tau-c	0,07***	0,06***	0,00	0,00	-0,02	0,08***	0,01	0,10***	0,05***	0,07***	-0,08***	
16-29 år	18	18	42	20	30	36	4	48	16	13	68	391
30-49 år	37	39	57	31	42	45	4	54	20	12	45	804
50-64 år	57	47	84	63	68	35	8	44	19	12	27	749
65-85 år	64	44	91	78	79	19	11	26	16	4	8	848
Kendall's Tau-c	0,35***	0,16***	0,40***	0,49***	0,40***	-0,18***	0,06***	-0,22***	-0,02	-0,08***	-0,44***	
Låg utbildning	60	31	84	64	70	17	13	29	13	4	9	488
Medellåg	50	38	72	53	56	30	8	48	15	6	32	793
Medelhög	48	39	71	50	56	36	4	47	21	11	39	621
Hög utbildning	40	49	68	47	57	43	4	41	21	15	40	830
Kendall's Tau-c	-0,15***	0,14***	-0,11***	-0,12***	-0,08***	0,19***	-0,07***	0,05*	0,07***	0,09***	0,21***	
Max 300 000	46	32	72	56	60	23	9	32	13	10	24	662
Mellan 301 000 och 700 000	50	40	73	54	58	34	6	45	18	9	33	1 095
Mer än 700 000	46	49	72	48	58	44	4	52	23	12	41	742
Kendall's Tau-c	-0,01	0,13***	0,00	-0,06**	-0,02	0,17***	-0,04***	0,16***	0,08***	0,02	0,13***	
Mkt intr. av politik	49	52	76	60	64	45	8	43	28	23	38	453
Ganska intr.	52	44	78	58	61	35	7	43	20	8	31	1 349
Inte särskilt intr.	44	30	67	43	54	26	6	40	12	6	31	807
Inte alls intr.	27	16	43	25	38	21	8	41	7	4	26	141
Kendall's Tau-c	-0,09***	-0,20***	-0,14***	-0,18	-0,11***	-0,14***	-0,01	-0,02	-0,12***	-0,11***	-0,05**	
Mkt intr. av nyheter från egna kommunen	60	47	82	65	66	38	7	49	21	8	35	1 176
Ganska intr.	43	39	69	48	56	32	6	39	17	10	31	1 230
Inte särskilt intr.	21	28	46	25	40	25	5	36	15	18	38	229
Inte alls intr.	15	15	30	4	18	4	4	26	0	19	23	26
Kendall's Tau-c	-0,24***	-0,12***	-0,21***	-0,26***	-0,16***	-0,10***	-0,02	-0,11***	-0,05***	0,05***	-0,02	
Mkt intr. av nyheter från Sverige	54	49	81	61	64	41	7	47	24	13	35	1 209
Ganska intr.	46	37	70	49	56	29	6	41	14	8	32	1 299
Inte särskilt intr.	30	18	40	25	39	18	5	27	6	9	24	141
Inte alls intr.	17	4	12	9	25	8	4	17	0	8	12	24
Kendall's Tau-c	-0,12***	-0,16***	-0,19***	-0,19***	-0,13***	-0,15***	-0,01	-0,10***	-0,12***	-0,05***	-0,05**	
Hög tillit till andra människor	50	45	74	55	62	34	6	41	19	9	32	1 642
Medelhög tillit	48	35	71	50	55	33	10	43	17	9	33	784
Låg tillit	40	28	66	46	48	31	6	47	14	16	31	255
Kendall's Tau-c	0,04*	0,12***	0,05**	0,06***	0,10***	0,02	-0,02*	-0,03	0,03	-0,03*	0,00	

Kommentar: För frågans lydelse, se kommentar till tabell 1. *** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Vissa socio-ekonomiska skillnader i val av nyhetsmedier kan också skönjas i den västsvenska SOM-undersökningen. Utbildning inverkar negativt på användningen av flera medier – lokala radio- och tv-nyheter, morgon- och kvällstidningsläsning på papper – vilket till stor del förklaras av att många äldre i undersökningen också har en låg utbildning så som utbildning mäts i undersökningen. Utbildningsnivå uppvisar positivt samband med användningen av nationella radionyheter, morgontidningsläsning på webben och användning av nyheter i sociala medier. Även här kan man anta att ålder och utbildning samvarierar. Liknande mönster uppvisas även när det gäller användning av olika nyhetsmedier och hushållsinkomst.

Politiskt intresse inverkar positivt på de flesta nyhetsmedier som studerats här. En negativ korrelation (Tau-c) i tabellen betyder att användningen av nyhetsmediet är mer utbredd ju större politiskt intresse respondenten har angett. Inverkan av politiskt intresse är särskilt stort för nationella radio- och tv-nyheter och läsning av morgontidning på webb. Politiskt intresse har mindre inverkan på nyhetsanvändning än vad framför allt ålder har.

Nyhetsintresse inverkar, naturligt nog, positivt på användning av de flesta studerade nyhetsmedier och vice versa. Personer med stort intresse för nyheter använder mer regelbundet olika nyhetsmedier. Detta är särskilt framträdande när det gäller intresse för nyheter från den egna kommunen och då särskilt för lokala nyheter från SVT och SR. Intresse för nyheter har liten eller ingen inverkan på användningen av kvällstidningar på papper och användning av nyheter via sociala medier.

Mellanmänsklig tillit har, relativt sett, liten inverkan på nyhetsanvändningen. Tendensen är att personer med hög tillit till andra människor är mer regelbundna användare av nyhetsmedier. Detta är särskilt tydligt för nationella tv-nyheter och morgontidningsläsning. För digitala nyhetsmedier kan inga skillnader beroende på mellanmänsklig tillit skönjas.

Många av de faktorer som analyserats ovan samvarierar med varandra. Därför har en ytterligare analys genomförts där samtliga faktorer plockas in samtidigt för att man ska kunna se betydelsen av dem i relation till varandra (visas ej i tabell). En sådan så kallad regressionsanalys visar tydligt på betydelsen av ålder för nyhetskonsument när allt annat är lika. För samtliga nyhetsmedier i analysen utom radio och tv på webben har ålder enskild signifikant betydelse för den regelbundna användningen och tar i stort sett ut alla andra förklaringsfaktorer. För traditionella nyhetsmedier innebär det att användningen är mer vanligt förekommande bland äldre, och för digitala nyhetsmedier är användningen vanligare bland yngre. I enstaka fall har även utbildningsnivå betydelse, och då genom att nyhetsanvändningen är mer utbredd bland högutbildade. För nationella tv-nyheter bidrar också intresset för nationella nyheter till förståelsen av regelbunden användning, och för morgontidning på webben finns signifikanta samband med intresset för nyheter från den egna kommunen. Men sammantaget är ålder den faktor som bäst bidrar till förståelsen av regelbunden nyhetsanvändning i så gott som samtliga medier.

Då nyhetskonsumtion är en integrerad del av människors vardag går det inte att säga något enkelt om vad de här skillnaderna i användning av olika nyhetsmedier skulle kunna få för konsekvenser i befolkningen. För detta krävs också innehållsanalyser som visar vad olika nyhetsmedier erbjuder, och också mer djupgående analyser som visar hur människor faktiskt uppfattar och tolkar de nyheter de tar del av. Men på ett mer övergripande plan konstaterar annan forskning att lokal journalistik ger människor en grund för lokalpolitiska frågor (Ohlsson 2013; Ohlsson m.fl. 2015) och sambanden mellan politiskt intresse och nyhetskonsumtion tycks ha förstärks över tid (Strömbäck m.fl. 2013).

Korrelationer – hur användning av olika nyhetsmedier hänger ihop

I kapitlets inledning beskrivs att många människors nyhetskonsumtion är sammansatt av flera nyhetsmedier och leverantörer. En korrelationsanalys visar på vissa sådana samband (tabell 4). Vi kan till exempel se att tittande på nationella nyheter och på regionala Västnytt från SVT är mycket starkt korrelerade. Det finns också starka samband mellan att använda morgon- och kvällstidningar på webben. Personer som läser morgontidning på webben tar också i stor utsträckning del av radio- och tv-nyheter på webben, använder utländska nyheter på nätet och har en del av sin nyhetskonsumtion via sociala nätverksmedier.

Tabell 4 Korrelationer mellan användning av olika nyhetsmedier, Västsverige 2015 (korrelationskoefficienter)

	Nyheter i lokala P4	Nationella radio- nyheter	Nationella tv- nyheter	Västnytt från SVT	Morgon- tidning, papper	Morgon- tidning, webb	Kvälls- tidning, papper	Kvälls- tidning, webb	Radio/tv- nyheter, webb	Utl. nyheter webb	Nyheter sociala medier
Nyheter i lokala P4											
Nationella radionyheter	,449**										
Nationella tv-nyheter	,313**	,178**									
Västnytt	,359**	,251**	,628**								
Morgontidning på papper	,247**	,186**	,298**	,301**							
Morgontidning på webb	-,009	,101**	-,043*	-,013	-,069**						
Kvällstidning på papper	,133**	,029	,157**	,137**	,183**	-,081**					
Kvällstidning på webb	,014	,007	,006	-,045*	-,091**	,402**	-,012				
Radio- och tv-nyheter på webb	,086**	,157**	,057**	,073**	-,035	,373**	,017	,222**			
Utländska nyheter	-,093**	0,02	-,107**	-,066**	-,115**	,305**	-,056**	,126**	,284**		
Nyheter i sociala medier	-,125**	-,007	-,214**	-,199**	-,227**	,334**	-,083**	,321**	,288**	,320**	

Kommentar: För frågornas lydelse, se kommentar till tabell 1. ** p<0.01, * p<0.05.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Det finns också starka samband mellan att använda lokala nyheter i SR P4 och att använda nationella radionyheter, nationella tv-nyheter och regionala nyheter från Västnytt. Att läsa morgontidning på papper görs i stor utsträckning av samma människor som tittar på såväl nationella som regionala nyheter i tv.

Det finns också några nyheter där användningen uppvisar negativa samband. Det är framför allt användare av nyheter i sociala medier som särskilt utmärker sig genom att *inte* använda lokala radio- och tv-nyheter, nationella tv-nyheter och morgontidning.

Man kan skönja mönster i kombinationer av nyhetskanaler som med största sannolikhet kan kopplas tillbaka till individuella faktorer som ålder utbildning eller intresse. Men den viktigaste slutsatsen är kanske att konstatera att valet att använda flera olika nyhetskanaler är förhållandevis utbredd i den västsvenska befolkningen, vilket bekräftar resultaten i tidigare forskning (Chyi et al. 2010; Dimmick et al. 2004; Ohlsson 2013; Färdigh och Westlund 2014; Shehata och Wadbring 2012).

En sammansatt nyhetsvardag

Medie- och nyhetsanvändning är en av många viktiga delar i den sociala sammanhållningen i ett samhälle. Att alla, eller många, har tagit del av samma innehåll bidrar till att skapa gemensamma referensramar. Sett till den sammantagna nyhetskonsumtionen i Västsverige verkar i stort sett alla som deltagit i den västsvenska SOM-undersökningen vara med så till vida att det är en ytterst liten skara som aldrig tar del av några nyheter på regelbunden basis. På en övergripande nivå är västsvensarna en del av det samhälle som presenteras i lokala och nationella nyhetsmedier och via sociala nätverksmedier. Man måste samtidigt lyfta en varningens finger då vi inte vet något alls om nyhetskonsumtionen bland de som valt att inte delta i undersökningen. Här kan finnas grupper som faller utanför det funna mönstret.

Det visas tydligt i den här, och i tidigare studier, att användningen av olika nyhetsmedier och leverantörer skiljer sig när man jämför olika befolkningsgrupper. Lokala medier är mer använda bland äldre, digitala medier har en yngre publik och människor med stort politiskt intresse tar i större utsträckning del av alla nyhetsmedier. Den här undersökningen kan inte ge svar på vilken inverkan valet av olika nyhetsmedier har för känslan av sammanhållning. Det går heller inte att utläsa vikten av mängden exponering för nyhetsmedier.

Analysen har visat att det finns starka samband mellan användningen av olika public service-nyheter och morgontidning å ena sidan, samtidigt som personer som regelbundet tar del av nyheter via sociala medier *inte* orienterar sig mot dessa traditionella nyhetsmedier. En nyligen genomförd studie av unga människors användning av nyheter i sociala nätverksmedier visar att nyheter är vanliga i de här sammanhangen och att många litar på att flödena i olika applikationer som Facebook, Twitter och Instagram ska hålla dem uppdaterade om vad som händer

(Jervelycke Belfrage 2016). Vidare forskning bör ställa sig frågan om den här typen av mer oavsiktlig men ändå förväntad nyhetsanvändning har betydelse för känslan av samhörighet och delaktighet.

En fråga som inte dryftas mycket i forskningslitteraturen är huruvida sammanhållning och dess relation till medieanvändning kan ses på olika nivåer. Man kan tänka sig att vissa människor har ett behov av att identifiera sig med det mer närliggande lokalsamhället, medan andra känner samhörighet med ett vidare område och att medieanvändningen både speglar detta och är ett resultat av identifikationsnivån. Fördjupade analyser behövs för att få kunskap om när val av olika nyhetsmedier och nyhetsinnehåll har betydelse för samhörighetskänslan i olika grupper som har starkare och svagare anknytning till olika geografiska områden.

De resultat som funnits i den presenterade analysen visar inte på att människor skulle stå utanför av det skälet att de inte använder några nyheter. De personer som deltagit i den västsvenska SOM-undersökningen 2015 konsumerar nyheter och kan därför antas ha någon slags basnivå när det gäller exponering för dagsaktuella händelser. För att komma närmare relationen mellan denna användning och känslan av samhörighet behöver man studera hur mycket av nyhetsinnehållet man kognitivt tar till sig och införlivar i sitt medvetande. Detta tillsammans med kunskap om identifikationsnivåer och användning av nyhetsmedier gör fältet väldigt komplext. Jesper Strömbäck (2015) konstaterar att det inte är självklart vilka samband mellan medieanvändning och social sammanhållning som ska förväntas, eller vilka typer av medier eller medieutbud som kan antas vara viktigast. Den presenterade analysen bidrar med kunskapen om att nyhetsanvändningen är utbredd, om än ojämn, i den västsvenska befolkningen.

Referenser

- Bergström, Annika (2005) *nyhetsvanor.nu*. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika (2012) Nyhetsvanor med lokal anknytning. I Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 53.
- Bergström, Annika (2014) Nationellt och lokalt i tryck och digitalt. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika (2016) Nyheter i sociala nätverksmedier. I Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik och Solevid, Maria (red) *Ekvilibrium*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Chyi, Hsiang Iris, Yang, Mengchieh Jacie, Lewis, Seth C och Zheng, Nan (2010) Use of and Satisfaction with Newspaper Sites in the Local Market: Exploring Differences between Hybrid and Online-Only Users. *Journalism & Mass Communication Quarterly* 87(1): 62-83.

- Clerwall, Christer (2012) Nyhetskonsument i Värmland. I Nilsson, L, Aronsson, L, Norell, P O (red) *Värmländska landskap*. Karlstad : Karlstad University Press.
- Dimmick, John, Chen, Yan och Li, Zhan (2004) Competition Between the Internet and Traditional News Media: The Gratification-Opportunities Niche Dimension. *Journal of Media Economics* 17(1): 19-33.
- Ds 2013:19. *Svenska framtidsutmaningar*. Slutrapport från regeringens Framtidskommission. Stockholm: Regeringskansliet, Statsrådsberedningen.
- Elvestad, Eiri (2009) 'Introverted Locals of World Citizens? A Quantitative Study of Interest in Local and Foreign News in Traditional Media and on the Internet'. *Nordicom Review*, 30(2): 106-124.
- Elvestad, Eiri och Blekesaune, Arild (2008) 'Newspaper Readers in Europe: A Multilevel Study of Individual and National Differences'. *European Journal of Communication*, 23(49): 425-47.
- Färdigh, Mathias A och Westlund, Oscar (2014) Användning och icke-användning av kvällspressen: på papper, via dator, mobil och surfplatta. I Bergström, Annika och Oscarsson, Henrik (red) *Mittfåra & marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 61.
- Jervelycke Belfrage, Maria (2016) *Både slumpmässig och planerad. Ungas nyhetskonsument i sociala medier*. Göteborg: Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet. Arbetsrapport nr 74.
- Kleis Nielsen, Rasmus (2015) Introduction: The Uncertain Future of Local Journalism. I Kleis Nielsen, Rasmus (red) *Local Journalism. The Decline of Newspapers and the Rise of Digital Media*. London och New York, NY: I.B. Tauris & Co. Ltd.
- Lithner, Anders (2000) 'Alla läser tidningen. Nästan.'. I Wadbring, Ingela och Weibull, Lennart (red) *Tryckt. 20 kapitel om dagstidningar i början av 2000-talet*. Göteborgs: Dagspresskollegiet, Institutionen för journalistik och masskommunikation (JMG), Göteborgs universitet.
- McQuail, Denis (2010). *McQuail's Mass Communication Theory*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Ohlsson, Jonas (2013) Tidningen och demokratin. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *En region för alla?* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 60.
- Ohlsson, Jonas, Shehata, Adam och Wadbring, Ingela (2015) Lokala nyheter och lokala opinioner. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Reuters Institute Digital News Report 2014*. Oxford: Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Shehata, Adam och Wadbring, Ingela (2012) Allt fler står utanför nyhetsvärlden. I Oscarsson, Henrik, Weibull, Lennart och Bergström, Annika (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 56.

- Skogerbø, Eli och Winsvold, Marte (2011) 'Audiences on the move? Use and assessment of local print and online newspapers'. *European Journal of Communication*, 26(3): 214-229.
- SOU 2015:94 *Medieborgarna & medierna. En digital värld av rättigheter och skyldigheter – möjligheter och ansvar*. Delbetänkande av medieutredningen. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Sternvik, Josefine (2010) 'Ungas nyhetskonsumention – i en föränderlig nyhetsvärld. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet. SOM-rapport nr 50.
- Strömbäck, Jesper (2015) Social sammanhållning och medieanvändning. I Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik och Oskarson, Maria (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Strömbäck, Jesper, Djerf-Pierre, Monika och Shehata, Adam (2013) The Dynamics of Political Interest and News Media Consumption: A Longitudinal Perspective. *International Journal of Public Opinion Research*, 25(4): 414-435.
- Taipale, Sakari (2012) The relationship between Internet use, online and printed newspaper reading in Finland: Investigating the direct and moderating effects of gender. *European Journal of Communication* 28(1): 5-18.
- Wadbring, Ingela och Bergström, Annika (2015) A print crises or a local crises? Local news use over three decades. *Journalism Studies*. DOI: 10.1080/1461670X.2015.1042988.
- Weibull, Lennart (1983) *Tidningsläsning i Sverige. Tidningsinnehav, tidningsval, läsvanor*. Stockholm: LiberFörlag.
- Westlund, Oscar och Weibull, Lennart (2013) Generation, life course and news media use in Sweden 1986–2011. *Northern Lights*, 11: 147-173.

VI VILL HA KÄNDA OCH POPULÄRA POLITIKER

SÖREN HOLMBERG

Enskilda politiker står inte i centrum i Sverige. Vårt demokratiska system har partier i centrum. Det är politiska partier som står för olika ideologier och formulerar de policyförslag vi röstar på i de allmänna valen. Och väljarna röstar i allt väsentligt på partier, inte på enskilda kandidater eller på partiledare. I riksdagen röstar sedan de valda ledamöterna ofta hundraprocentigt på sina partiers förslag. Svensk representativ demokrati är partibaserad, inte kandidatbaserad. Något tillsattsat kan vi säga att riksdagen har 8 spelare, inte 349.

Svenska enskilda politikernas något blygsamma roll jämfört med partiernas skall dock inte tolkas som att folkvalda representanter är betydelselösa och enbart ”röstboskap” som Herbert Tingsten (1966) en gång sade. Så illa är det inte. Valda representanter spelar en viss självständig roll och kan indirekt via sina partier påverka politiken. Därför är det inte oväsentligt om politiker är kända och uppskattade bland allmänheten. Viktigast i vår typ av representativ demokrati är att partierna är kända och uppskattade, men därutöver kan det inte skada och kan vara ett extra plus om också valda representanter är välkända och populära.

Två centrala demokratiska processer blir mer verkningsfulla om förtroendevalda är mer kända bland de många människorna. För det första underlättas kontakter med medborgare liksom opinionsbildning. Människor lyssnar mer på och tar intryck av en känd person än av en okänd. Välkända budbärare har lättare att öppna dörrar och vara kommunikativt effektiva. För det andra, personligt ansvarsutkrävande blir möjligt. En okänd politiker är svår att ställa till svars. Kända företrädare utgör synligare måltavlor. I den utsträckning vi vill kunna utkräva ansvar inte bara av partier utan också av personer är politikerkännedom avgörande.

Vi vill alltså ha kända politiker. Det är bättre än att ha okända politiker. Även i en partibaserad representativ demokrati.

Men vi vill också att politikerna skall vara uppskattade av medborgarna, inte bara kända. Kanske inte älskade hundraprocentigt av alla – någon kritisk distans måste finnas – men i huvudsak någorlunda uppskattade och inte alltför uppenbart ogillade, och det speciellt bland det egna partiets väljare. Gravyt ogillade, kanske hatade valda politiker, är inte eftersträfvansvärt och bidrar inte positivt i en demokrati. Väljare må ogilla och vara starkt kritiska till motståndarpartiers ledare och kandidater, men inte i så hög grad att vi närmar oss hat. Det är dysfunktionellt med hatade politiker i en civiliserad demokrati.

Vår önskade normativa hypotes är alltså att svenska politiker skall vara både välkända och anständigt populära bland medborgarna. När det gäller populariteten

förväntar/önskar vi oss inga riktigt negativa resultat med klart impopulär politiker. Bland politikernas egna väljare gäller vår förväntan i speciellt hög grad.

En andra normativ hypotes är att det bör finnas ett samband mellan våra två önskade politikeregenskaper – att vara känd respektive att vara populär. Förväntan är att det finns en positiv koppling på så sätt att kännedom är förknippad med uppskattning. Ökad kännedom bör leda till ökad popularitet. Ju mer känd desto mer populär. Observera att vi talar om en *normativ förväntan*. Vi hoppas att ökad kännedom skall vara förknippad med ökad uppskattning.¹ Det är bra för demokratin. Motsatsen – att ju mer vi lär känna en vald politiker desto sämre uppskattar vi vederbörande – är inte bra för funktionaliteten i ett demokratiskt system. En dylik politiker bör inte bli eller vara omvald.

I det följande skall vi pröva de två normativa hypoteserna med hjälp av det datamaterial som SOM-institutet samlat in kring hur kända och populära ledande regionpolitiker är i Västra Götaland (VG). Materialet omfattar ett 35-tal politiker som studerats under perioden 1998-2015. Samma undersökningsmetod har kommit till användning alla år. Ett antal ledande VG-politiker väljs ut och presenteras för SOM:s svarspersoner – med för- och efternamn, inget mer. De svarande ombeds därefter att ange om de känner till de utvalda politikerna – och om svaret är ja, markera på en graderad skala hur mycket de gillar eller ogillar de politiker de säger sig känna till. Svarsskalan är elvgradig med -5 (ogillar) och +5 (gillar) som de två ändpunkterna.

Normativ förhoppning på skam – varken kända eller populära politiker

Om man verkligen hoppas och tror på vår normativa hypotes är resultaten i tabellerna 1 (kännedom) och 2 (popularitet) en stor besvikelse. Regionpolitiker i Västra Götaland är varken särskilt kända eller särskilt populära. Men det resultatet är ingen stor överraskning. Vi har sett det tidigare ända sedan mätningarna startade i slutet av 1990-talet (Holmberg 2013). Så i den mån vi kan tala om att vara besvikna har vi varit det länge nu. VG-politikernas kännedom och uppskattning bland medborgarna är i allt väsentligt lika dålig idag som för femton-tjugo år sedan. Genomsnittligt sett ingen eller en mycket svag tendens till förbättring. Samma i huvudsak gråtrista resultat genom alla år.²

Andelen medborgare i Västra Götaland som uppger att de känner till någon av de undersökta ledande regionpolitikerna är i genomsnitt låga 20 procent under alla de sexton år som SOM-studierna genomförts. Kännedomen är i medeltal 22 procent åren 1999-2000, och medeltalet på 22 procent är detsamma i de senaste två mätningarna 2012 och 2015. Resultaten när det gäller populariteten är lika smådystra. Regionpolitikernas genomsnittliga uppskattning på en skala från -50 (alla maxogillar) till +50 (alla maxgillar)³ bland samtliga svarspersoner under åren 1998-2015 är -2; en svag övervikt åt det ogillande hållet. I början på undersökningsperioden när VG-regionen är nyskapad (1999-2000) är politikernas

genomsnittspopularitet -1. Femton år senare (2012, 2015) är motsvarande resultat -0; en liten, liten förbättring.⁴

Ser vi på resultaten för enskilda regionpolitiker är det endast fem av totalt trettiofyra som genom alla år lyckats uppnå en kännedom på över 30 procent. Göteborgs tidigare starke man Göran Johansson (S) toppar listan med den mycket höga kännedomen 67 procent när regionen var nybildad år 1998. Han var en av arkitekterna bakom VG-regionen. Övriga fyra är Cecilia Widegren (M) med en maxkännedom på 48 procent, Johnny Magnusson (M) 40 procent, Gert-Inge Andersson (S) 35 procent och Roland Andersson (S) 32 procent. Det som förenar dessa fyra politiker är att de alla har varit ordförande för regionstyrelsen och alltså varit VG-regionens topp-politiker vid olika tidpunkter. Det är uppenbart att en ledande topp-position bidrar till att man blir mer känd. Övriga regionpolitiker som inte varit ordförande i regionstyrelsen är klart mindre kända bland medborgarna. Hela tjugotvå av de trettiofyra studerade regionpolitikerna (65 procent) är kända av färre än 20 procent av befolkningen i Västra Götaland.

När det gäller popularitet bland samtliga medborgare är det få VG-politiker som utmärker sig på den positiva sidan. Om vi sätter ribban lågt och ser vilka som uppnått en uppskattning på minst +5 på vår skala finner vi endast fyra politiker. De är Göran Johansson (S) som nummer ett med +10, följd av Gert-Inge Andersson (S) med +9, Eva Eriksson (FP) med +6 och Johnny Magnusson (M) med +5. Magnussons resultat är från 2010. I den senaste SOM-mätningen 2015 har Johnny Magnusson tappat i uppskattning ned till -1. De flesta regionpolitiker uppvisar popularitetssiffror mot mitten av skalan med värden mellan -3 till +3. Mätmassigt beror det på att de flesta svarspersoner inte känner till dem så väl att de har någon riktig sympati eller antipati för dem. Politikerna placeras därför ofta på skalans mittpunkt +/- 0. Ett fåtal regionpolitiker har dock fått mer tydliga minusbedömningar av de svarande. Sex politiker har någon gång fått uppskattningen -5 eller lägre i Västra Götaland. Det gäller Cecilia Widegren (M) med bottenrekordet -15, Stig Grauers (M) -8, Roland Andersson (S) -6, Annelie Stark (S) -6, Heikki Klaavuniemi (SD) -6 och Patrik Ehn (SD) -5.⁵

Tabell 1 Kännedom om ledande politiker i Västra Götaland 1998–2015 (procent)

	Andel bland samtliga															
Politiker (parti)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
Göran Johansson (S)	67	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cecilia Widegren (M)	13	36	48	43	41	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	33	34	33	33	34	37	37	40
Gert-Inge Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25	33	35	-
Roland Andersson (S)	19	23	32	30	28	30	27	28	27	29	31	32	28	-	-	-
Annelie Stark (S)	23	24	28	25	22	23	22	22	19	22	21	20	22	-	-	-
Eva Eriksson (FP)	-	20	27	26	25	27	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Lanestrand (SVG)	19	21	25	25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kristina Jonäng (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20	22	21
Kent Johansson (C)	-	16	20	18	18	18	16	17	16	18	19	20	21	-	-	-
Bengt Mollstedt (M)	-	-	21	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Monica Selin (KD)	11	-	16	15	13	13	13	13	12	16	14	14	15	18	20	17
Birgitta Losman (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	19	19
Jonas Andersson (FP)	-	-	-	-	-	-	10	12	11	13	-	-	15	17	19	18
Sören Kviberg (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	12	12	14	16	18	-
Stig Grauers (M)	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17
Patrik Ehn (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	17	-
Lars Nordström (FP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16	14	-	-	-	-
Hans Aronsson (S)	-	-	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helén Eliasson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15
Carina Åström (V)	10	12	15	15	14	14	13	15	15	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ursula Johansson (KD)	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Heikki Klaavuniemi (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14
Margaretha Jansson (SVG)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	12	12	13	-	-	-
Stefan Kristiansson (MP)	-	-	11	13	11	11	9	10	9	12	11	10	12	-	-	-
Lars Bergsten (M)	-	-	-	-	-	13	10	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Aronsson (SVG)	-	-	-	-	-	-	10	12	11	-	-	-	-	-	-	-
Gunnel Adler (MP)	11	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Einar Hansander (SVG)	-	-	-	-	11	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingela Bergendahl (S)	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Thomas Mellqvist (C)	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Steen (FP)	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Resultaten visar andelen svarspersoner som *inte* kryssar för "personen okänd för mig" och som kryssat för någon grad av sympati på en ogillar-gillarskala. Procentbasen har definierats som samtliga personer i Västra Götaland som besvarat den västsvenska SOM-

Politiker (parti)	Andel bland partisympatisörer															
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
Göran Johansson (S)	70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cecilia Widegren (M)	13	40	46	48	49	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	40	41	46	42	39	45	40	41
Gert-Inge Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31	37	39	-
Roland Andersson (S)	20	30	40	34	29	36	31	30	30	33	31	35	35	-	-	-
Annelie Stark (S)	26	30	35	26	24	28	25	23	24	26	24	25	27	-	-	-
Eva Eriksson (FP)	-	29	39	32	32	39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Lanestrand (SVG)	*	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kristina Jonäng (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	39	28
Kent Johansson (C)	-	19	34	35	33	36	34	25	24	28	32	33	29	-	-	-
Bengt Mollstedt (M)	-	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Monica Selin (KD)	-	-	15	14	16	15	8	13	15	18	14	15	17	32	20	25
Birgitta Losman (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	30	19	14
Jonas Andersson (FP)	-	-	-	-	-	-	10	9	12	14	-	-	8	19	26	20
Sören Kviberg (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	17	*	15	20	23	-
Stig Grauers (M)	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34
Patrik Ehn (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	22	-
Lars Nordström (FP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	19	16	-	-	-	-
Hans Aronsson (S)	-	-	17	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helén Eliasson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
Carina Åström (V)	12	12	18	16	18	14	19	13	23	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ursula Johansson (KD)	-	15	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Heikki Klaavuniemi (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18
Margaretha Jansson (SVG)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	*	*	-	-	-
Stefan Kristiansson (MP)	-	-	7	17	8	8	8	13	8	10	8	8	11	-	-	-
Lars Bergsten (M)	-	-	-	-	-	17	8	10	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Aronsson (SVG)	-	-	-	-	-	-	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-
Gunnel Adler (MP)	10	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Einar Hansander (SVG)	-	-	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingela Bergendahl (S)	-	14	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Thomas Mellqvist (C)	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Steen (FP)	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

undersökningen. Partisynpatierna har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti. En asterisk (*) betyder för få svarande.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1998–2015.

Tabell 2 Populära och mindre populära politiker i Västra Götaland 1998–2015 (medeltal)

	Medeltal bland samtliga															
Politiker (parti)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
Göran Johansson (S)	+10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cecilia Widegren (M)	+2	+2	-15	-11	-8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	+2	+2	+3	+3	+5	+3	+1	-1
Gert-Inge Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+9	+3	+5	-
Roland Andersson (S)	-3	-3	+2	-2	0	-4	-6	-4	0	-1	-2	0	+2	-	-	-
Annelie Stark (S)	-1	-5	-3	-4	-3	-6	-6	-4	-2	-2	-2	0	0	-	-	-
Eva Eriksson (FP)	-	+6	+5	+4	+5	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Lanestrand (SVG)	+2	-2	-3	-4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kristina Jonäng (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+2	0	+1
Kent Johansson (C)	-	+1	-0	-0	+2	-2	-1	-0	+2	0	+1	+1	+3	-	-	-
Bengt Mollstedt (M)	-	-	-1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Monica Selin (KD)	+3	-	-0	-1	+1	-2	+1	-0	+1	+1	+2	+1	+2	+2	+2	0
Birgitta Losman (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1	-1	-2
Jonas Andersson (FP)	-	-	-	-	-	-	-1	+1	+1	0	-	-	+3	+1	0	0
Sören Kviberg (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-1	-1	+1	-1	-1	-
Stig Grauers (M)	-	-8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+1
Patrik Ehn (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-4	-5	-
Lars Nordström (FP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+2	+3	-	-	-	-
Hans Aronsson (S)	-	-	+0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helen Eliasson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+1
Carina Åström (V)	+3	+0	-0	-0	+2	-1	-1	+1	+1	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	+2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ursula Johansson (KD)	-	-2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Heikki Kilaavuniemi (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-6
Margaretha Jansson (SVG)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1	-1	-1	+1	-	-	-
Stefan Kristiansson (MP)	-	-	-1	-1	0	-3	-1	-1	-1	-1	-1	-1	+1	-	-	-
Lars Bergsten (M)	-	-	-	-	-	-1	-2	-2	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Aronsson (SVG)	-	-	-	-	-	-	0	-1	0	-	-	-	-	-	-	-
Gunnel Adler (MP)	+1	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Einar Hansander (SVG)	-	-	-	-	0	-2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingela Bergendahl (S)	-	+0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Thomas Mellqvist (C)	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Steen (FP)	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Kommentar: Resultaten är medelvärden (gångar 10) på en ogillar-gillarskala med värden mellan -5 och +5. Partisynpatet har definierats på samma sätt som i tabell 1. En asterisk (*) indikerar för få svarspersoner.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 1998–2015.

Politiker (parti)	Medeltal bland egna partiets partisympatisörer															
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2015
Göran Johansson (S)	+24	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Cecilia Widegren (M)	+9+21	+2	+5	+16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Johnny Magnusson (M)	-	-	-	-	-	-	-	-	+15	+14	+15	+14	+14	+13	+12	+9
Gert-Inge Andersson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+17	+11	+12	-
Roland Andersson (S)	+8	+8	+11	+7	+10	+5	+5	+4	+9	+6	+6	+9	+11	-	-	-
Annelie Stark (S)	+9	+5	+6	+4	+3	+2	+2	+3	+5	+3	+4	+6	+5	-	-	-
Eva Eriksson (FP)	-	+20	+17	+17	+9	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rune Lanestrand (SVG)	*	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kristina Jonäng (C)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+15	+16	+14
Kent Johansson (C)	-+21	-0	+9	+19	+7	+7	+11	+19	+8	+11	+9	+19	-	-	-	-
Bengt Mollstedt (M)	-	-	+8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Monica Selin (KD)	+3	-	0	+4	+6	+5	+5	+9	+8	+9	*	*	+17	+7	+17	-
Birgitta Losman (MP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+7	+9	+14
Jonas Andersson (FP)	-	-	-	-	-	-	+6	+9	+6	+8	-	-	+8	+13	+8	+7
Sören Kviberg (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	+4	*	*	+6	+9	-
Stig Grauers (M)	-	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Eva Olofsson (V)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+11
Patrik Ehn (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-1	0	-
Lars Nordström (FP)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+6	+6	-	-	-	-
Hans Aronsson (S)	-	-	+6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Helen Eliasson (S)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+7
Carina Åström (V)	+6	+3	+6	+3	+11	+8	+8	+15	+10	-	-	-	-	-	-	-
Jan Hallberg (M)	+13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ursula Johansson (KD)	-	+5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Heikki Klaavuniemi (SD)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+7
Margaretha Jansson (SVG)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	*	*	*	*	-	-	-
Stefan Kristiansson (MP)	-	-	+5	-1	*	*	*	-0	*	+4	-1	*	+5	-	-	-
Lars Bergsten (M)	-	-	-	-	-	+4	+4	-0	-	-	-	-	-	-	-	-
Susanne Aronsson (SVG)	-	-	-	-	-	-	*	*	*	-	-	-	-	-	-	-
Gunnel Adler (MP)	+8	+13	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Einar Hansander (SVG)	-	-	-	-	*	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ingela Bergendahl (S)	-	+1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Thomas Mellqvist (C)	+10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Jan Steen (FP)	+10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Leder kännedom till popularitet?

Vår normativa hypotes att det bör finnas ett förstärkande samband mellan kännedom och popularitet, ju mer känd desto mer populär, eller uttryckt dynamiskt, ökande kännedom leder till ökande popularitet, minskande kännedom leder till minskande popularitet – visar sig *inte* hålla streck när vi prövar den i hela befolkningen på resultaten från SOM:s mätningar av regionpolitiker i Västra Götaland. Bland *samtliga medborgare* är sambandet mellan hur kända och populär politikerna är helt obefintligt.⁶ Korrelationen är +/- .00. Prickdiagrammet i figur 1 demonstrerar mycket tydligt att det inte finns något samband. Prickarna (=en per varje mätning av en regionpolitiker) visar hur kända (vågräta axeln) respektive populära (lodräta axeln) de undersökta politikerna är. Som syns finns inget tydligt mönster i svärmen av prickar. Någon allmän tendens att politiker med hög kännedom också skulle ha hög popularitet finns inte. Dock den mest kände politikern av dem alla – Göran Johansson – är också den mest populära. Hans prick återfinns högst upp till höger i figur 1.

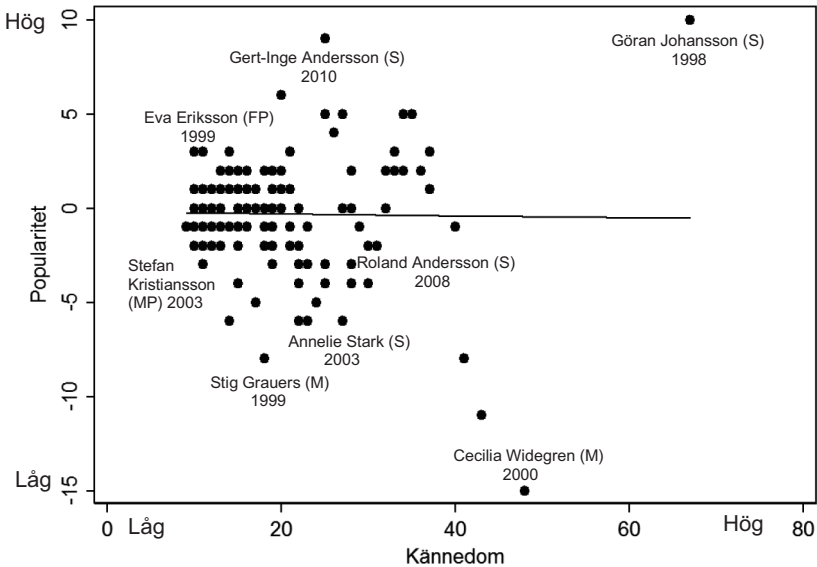
Bland politikernas *egna väljare* är resultaten något annorlunda och mer i linje med den normativa hypotesen. Här finner vi ett mönster bland prickarna som indikerar ett positivt samband mellan kännedom och uppskattning. Den statistiska korrelationen är inte jättestarkt, men dock +.44. På hemmaplan bland det egna partiets väljare återfinns alltså det önskade sambandet för regionpolitikerna – ju mer känd desto mer populär. Det omvända – ju mer känd desto *mindre* populär – hade varit ytterst bekymmersamt för hur demokratin fungerar inom partierna. Men nu är det inte så. Sambandet mellan kännedom och popularitet är positivt inom partierna; inte hundra procentigt positivt, men klart positivt.

Hypotesen kan också testas dynamiskt. Leder ökad kännedom till ökad popularitet? När vi bland *samtliga svarspersoner* undersöker sambandet för de elva regionpolitiker som varit med i SOM:s undersökningar minst fem gånger, visar det sig att det normativt förväntade mönstret där en ökad kännedom följs av en ökad popularitet eller en minskad kännedom åtföljs av en minskad popularitet endast återfinns för två regionpolitiker (18 procent). Med andra ord ett mycket svagt stöd för förhoppningshypotesen om ett positivt samband. De dynamiska testen ger samma resultat som den tidigare tvärsnittsprövningen. Det finns inget systematiskt samband mellan politikernas kännedom och popularitet i hela befolkningen.

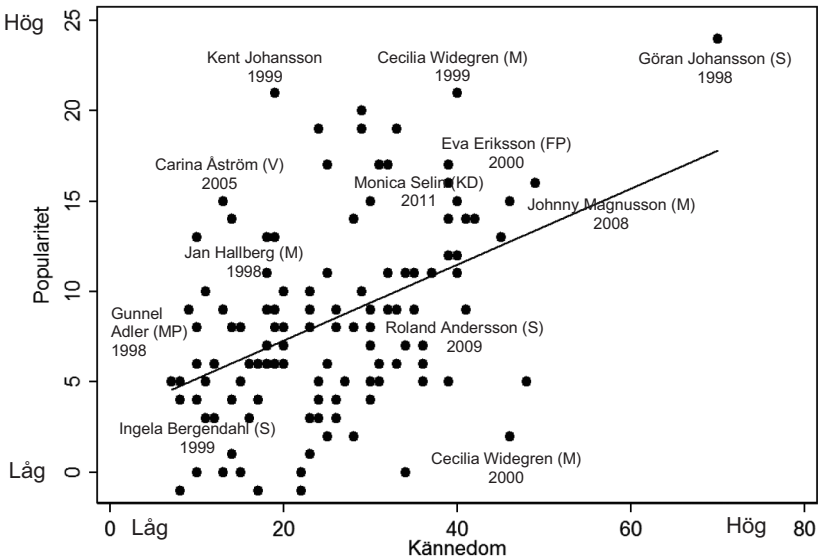
När hypotesen prövas dynamiskt bland politikernas *egna väljare* finner vi dock ett visst samband. Sex av elva undersökta regionpolitiker (55 procent) har blivit mer uppskattade bland det egna partiets väljare vartefter de blivit mer välkända inom partiet. En viss tendens med andra ord att kännedom hjälper till att skapa popularitet på hemmaplan. Det är samma resultat som vi fick när vi tidigare undersökte hypotesen utifrån tvärsnittsdata bland politikernas egna väljare.

Figur 1 Samband mellan kännedom och popularitet bland regionpolitiker i Västra Götaland 1998–2015 (procent och medeltal)

Samtliga

Partiets egna väljare

Två dystra resultat och ett något mindre dystert

Det första dystra resultatet är att Västra Götalands ledande regionpolitiker fortfarande efter femton-tjugo år sedan regionen skapades är så förhållandevis okända och föga uppskattade. SOM-institutets mätningar sedan slutet av 1990-talet visar inte på några påtagliga förbättringar när det gäller hur kända regionpolitikerna är. Genomsnittskännedomen bland samtliga medborgare ligger fast kring låga 20 procent och kring 25 procent bland det egna partiets väljare. Regionpolitikernas genomsnittliga populariteten är också stabil på en låg nivå – en svag negativ övervikt på -1 på en skala mellan -50 (ogillar) till +50 (gillar) i hela befolkningen och ett något bättre resultat bland de egna väljarna (+8).

Det andra dystra resultatet är att vår förhoppningshypotes – vår normativa hypotes – om ett positivt samband mellan kännedom och popularitet inte får något stöd när vi prövar den bland *samtliga medborgare*. Kännedom har inget samband med popularitet bland de undersökta regionpolitikerna. Ökad kännedom leder inte till ökad uppskattning. Minskad kännedom följs inte av minskad popularitet. Dylika samband hade varit bra för funktionaliteten hos den representativa demokratin. Dock, det kunde ha varit värre. Vi finner inget negativt tvärsnittssamband, det vill säga att ju mer känd en politiker är desto mer impopulär är han eller hon. Ett sådant resultat hade inte varit ett hälsotecken för den svensk representativa demokratin. Lite illavarslande är det emellertid att den dynamiska analysen visar att fyra av våra elva undersökta regionpolitiker (36 procent) uppvisar en ökad kännedom följt av en minskad popularitet samtidigt som två tvärtom uppvisar en minskad kännedom åtföljd av en ökad popularitet (18 procent). Båda mönstren är dysfunktionella i en välfungerande demokrati.

Det något mindre dystra resultatet är att den önskade kopplingen mellan politikernas kännedom och popularitet inte är frånvarande bland politikernas *egna väljare*. Sambanden är inte helt imponerande men de har den normativt förväntade positiva riktningen. Bland det egna partiets väljare har regionpolitikerna en tendens att vara mer populära ju mer kända de är. Och även dynamiskt finns ett samband. Ju mer kända politikerna blir desto mer uppskattade blir de respektive ju mindre kända de blir desto mindre uppskattade blir de. Kännedom och uppskattning har en tendens att gå hand i hand bland politikernas egna väljare. Det är ett bra resultat för demokratin. Det är också bra att de negativa dynamiska mönstren är ovanliga när vi studerar resultaten bland politikernas egna väljare. Endast två regionpolitiker uppvisar en ökad kännedom bland de egna åtföljd av en minskad popularitet (18 procent). Ingen regionpolitiker har en minskande kännedom på hemmaplan kopplad till en ökande popularitet. Med andra ord något mer uppmuntrande resultat för politikerna och för demokratin bland det egna partiets väljare än bland befolkningen som helhet. Att vår förväntanshypotes inte fungerar när vi studerar samtliga medborgare beror till en del på den kanske naturliga processen att politiker som blir mer välkända också blir mer kända bland

”motståndarpartiers” väljare. Och bland dem är det mer uppförsbacke att bli mer uppskattad vartefter man blir mer känd. Väljares inställning till olika partier färgar av sig på partiernas representanter (Oscarsson och Holmberg 2016).

Vår huvudslutsats är dock inte på den ljusa sidan. I den mån resultaten går att generalisera – och det tro vi går – är svenska regionpolitiker alldeles för okända och därtill föga uppskattade. Skulden härför bär inte de enskilda politikerna. Felet är strukturellt. Landsting/regioner är allt för lite kända bland de många människorna. De kommer i slagskuggan av riksdagen och den nationella politiken och av kommunerna och den lokala politiken. Något bör göras.

Noter

- ¹ Som en empirisk hypotes är sambandet mellan kännedom och popularitet mer tveksam. Grad av popularitet återfinns och mäts enbart bland personer som har kännedom om en politiker. Man kan inte gilla eller ogilla en politiker man inte känner till. Det är därför fullt möjligt att föreställa sig en omvänd hypotes – att politiker kan vara populära även om de är förhållandevis okända; populära nämligen bland de fåtaliga personer som känner till dem. Intensiva minoriteter som gillar sina utvalda favoriter.
- ² Ett annat gråtrist resultat är att kännedomen inte tycks öka valår, varken bland samtliga svarande eller bland det egna partiets väljare. Och en sådan positiv kännedomseffekt bör finnas kan man tycka när politikerna går ut och möter väljarna i en valrörelse (för jämförbara undersökningar se Holmberg 2012, 2015). Dock när det gäller uppskattning kan vi iaktta en viss positiv valårseffekt för VG:s regionpolitiker. Genomsnittligt är de mer populära 2002, 2006 och 2010 än de var året innan valen 2001, 2005 och 2009; mest tydligt bland de egna väljarna, men också bland samtliga svarspersoner.
- ³ Medeltalen har multiplicerats med 10 för att undvika decimaler.
- ⁴ Bland politikernas egna väljare (=egna partiets väljare) är den genomsnittliga kännedomen något högre (24 procent). Och uppskattningen är klart bättre; genomsnittet är +9. Men även här ser vi inga större förändringar över tid. Genomsnittskännedomen 1999-2000 är 25 procent mot 27 procent 2012,2015. Medeltalen för populariteten är +8 1999-2000 och +10 2012,2015.
- ⁵ Cecilia Widegrens (M) popularitetsresultat på -15 från år 2000 i Västra Götaland är inte det lägsta som uppmäts i en SOM-mätning av regionpolitiker. I en skånemätning år 2001 bland svarspersoner från sydvästra Skåne uppmättes resultatet -28 för Carl P Herslow (Skånes väl), se Holmberg 2006.
- ⁶ Inte att förglömma att vår hypotes är normativ. Vi önskar oss ett positivt samband eftersom det är bra för demokratin. Den empiriska frånvaron av ett

samband i hela befolkningen är kanske inte förvånande med tanke på att ökad kännedom för många politiker kan innebära att man bli mer känd också bland ”motståndarpartiernas” sympatisörer. Och bland dem kan det vara svårare att bli mer uppskattad vartefter man blir mer välkänd. (se vidare Holmberg 2015).

Referenser

- Oscarsson, Henrik och Holmberg, Sören 2016. *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Holmberg, Sören 2006. Skåne har få kända och populära politiker. I Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser. Skåne*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2012. Blir regionpolitiker mer kända och populära under valår? I Berg, Linda och Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2013. Politikerkännedom. I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *En region för alla?* Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg, Sören 2015. Blir kommunpolitiker mer kända och populär under valår? I Bergström, Annika och Ohlsson, Jonas (red) *Alla dessa val*. Göteborg: SOM-institutet.
- Tingsten, Herbert 1966. *Från idéer till idyll*. Stockholm: P A Norstedt & Söner.

VÄLFÄRDSPOLITIK OCH VÄLFÄRDSOPINION I SVERIGE OCH VÄSTRA GÖTALAND 2015¹

LENNART NILSSON

I den representativa demokratin är det centralt att politikens innehåll och sakfrågorna står i centrum. Svenska väljare åsiktsröstar i stor utsträckning och åsiktsröstningen har ökat under senare år. Enligt Valundersökningen var väljarnas viktigaste frågeområden i valet 2014 välfärd/sjukvård, sysselsättning, utbildning/skola och social välfärd (Oscarsson och Holmberg kap. 10, 2016). Att välfärdsfrågorna var viktiga och stod högt på dagordningen framgår också av SVTs Vallokalsundersökning, som genomfördes på valdagen. Den visar att för val av parti i riksdagsvalet var skola och utbildning den mest betydelsefulla frågan med sjukvården på andra plats; sociala välfärden kom på fjärde och äldreomsorgen på sjätte. Även vinster i välfärden fanns med men som nummer elva medan skatterna kom först på tolfte plats. Bland övriga frågor var den svenska ekonomin den tredje mest betydelsefulla frågan och sysselsättningen kom på femte plats med jämställdhet på sjunde. Flyktingar/invandring, som senare blivit den viktigaste frågan, kom vid valet först på fjortonde plats (VALU 2014). I den västsvenska SOM-undersökningen 2014 var medborgarnas viktigaste kommunala frågor skola/utbildning, sjukvård och kommunikationer/trafik; de viktigaste regionala frågorna var sjukvård, kommunikationer/trafik och utbildning (Bové, Bergström och Ohlsson 2016; Nilsson 2016).

Vallokalsundersökningen visar vilka frågor som var viktiga men det går inte att direkt utläsa de svarandes ställningstaganden i frågorna. När det gäller skola och utbildning till exempel kan man ha ansett att frågan var betydelsefull därför att man delade alliansregeringens syn eller för att man ville se en omläggning av politiken. När det gäller väljarnas inställning i de olika frågorna är vi hänvisade till andra undersökningar. I SOM-undersökningarna har inställningen till välfärdspolitiken funnits med sedan starten 1986 genom en bred uppsättning frågor. Velfärdsfrågorna aktualiserar också synen på den offentliga sektorn som helhet. Redan 1986 genomförde SOM-institutet de första studierna av svenska folkets inställning till den offentliga sektorn och förslag till förändringar av dess gränser i form av privatiseringar. På 1990-talet inleddes undersökningar om åsikter i skattefrågor. Det är centralt att kunna följa utvecklingen över tid och SOM-undersökningarna erbjuder unika möjligheter att studera välfärdsopinionens förändringar (Nilsson 2016).

Fokus i denna artikel är inriktat på hela Sverige och Västra Götaland, där det är möjligt att följa utvecklingen över tid och karaktärisera situationen hösten 2015

året efter valet. Underlaget för analyserna utgör den nationella undersökningen och de västsvenska SOM-undersökningarna sedan 1998; jämförelser kommer också att göras med den värmländska undersökningen 2014.

Analyserna är inriktade på tre områden:

- a inställningen till den offentliga sektorn och skatterna,
- b attityderna till den offentliga sektorns gränser och privatiseringar samt
- c inställningen till vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg.

Genomgående redovisas resultat för svenska folket och boende i Västra Götaland samt partiernas sympatisörer. När det gäller inställningen till vinstutdelning redovisas också uppgifter för brukare av offentliga och privata tjänster med referenser till tidigare analyser av betydelsen av synen på valfrihet.

Den svenska välfärdsstaten

Välfärdsstaten innebär att det offentliga spelar en central roll för den sociala välfärden i ett land. Familjen och marknaden är också viktiga, men enligt den nordiska modellen har den offentliga sektorn varit av stor mycket betydelse (Esping Andersen 1990 och 2009). Den offentliga sektorn har emellertid under efterkrigstiden genomgått dramatiska förändringar. År 1953 uppgick den totala offentliga sektorns utgifter för konsumtion, investeringar och transfereringar i relation till BNP (utgiftskvoten) till 34 procent och 1971 till 50 procent (Nabseth 1975). 1983/84 utgjorde den 67 procent² och under den ekonomiska krisen i början på 1990-talet steg den till ett "all time high" 73 procent 1993, främst beroende på den stigande arbetslösheten och ökade transfereringar. Tjugo år senare var utgiftskvoten nere på samma nivå som 1971 (Prop. 2016/17:1). De samlade skatterna och socialavgifterna i förhållande till BNP (skattekvoten) uppnådde sitt högsta värde 1989, 56 procent (Prop. 1995/96:100) för att 2015 ha sjunkit till 43 procent (Prop. 2016/17:1).

Statsvetaren Daniel Tarschys myntade 1978 begreppet "den offentliga revolutionen" för att karaktärisera den snabba utbyggnaden av välfärdsstaten i Sverige främst under 1960- och 1970-talen med en kraftig expansion av både transfereringarna på nationell nivå och de offentligt finansierade tjänsterna främst på lokal och regional nivå (Tarschys 1978). Siffrorna under senare år återspeglar en kontrarevolution (Jfr Lidbom 2011).

"Den privata revolutionen" med minskad utgiftskvot och sänkt skattekvot är emellertid inte bara en fråga om den offentliga sektorns storlek utan i lika hög grad en fråga om välfärdspolitikens inriktning med privatisering och marknadisering inom välfärdsområdet. Det gäller både tjänsteproduktionen och transfereringarna (Oskarson 2013 och 2015). Sedan slutet av 1980-talet har den svenska välfärdspolitikens präglats av förskjutningar av gränserna mellan de offentliga och privata sfärerna i samhället. Högervågen i de anglosaxiska länderna under Thatcher och Reagan och nedmonteringen av planekonomierna i Östeuropa kom att påverka politiken

i Europa och på många andra håll i världen. Centrala inslag i nyliberalismen var att reducera den offentliga sektorn till ett antal nödvändiga samhällsfunktioner, privatisera och sänka skatterna (Mydske, Claes och Lie 2007). I Sverige och i de övriga nordiska länderna har regeringar oavsett partifärg genomfört avregleringar och privatiseringar delvis till följd av ökat internationellt beroende, men politikens inriktning har varierat med regeringarnas ideologiska förankring.

I arbetet *Konkurrensens konsekvenser. Vad händer med svensk välfärd?* konstaterade ledande svenska välfärdsforskare att det i stor utsträckning saknas forskning och kunskap om effekterna av de välfärdspolitiska reformerna och konkurrensens konsekvenser, vilket i sig var ett ställningstagande som vällade stor debatt. Etablerandet av "kvasimarknader" innebär att den som nyttjar tjänsten inte betalar utan finansieringen sker genom skatter (Hartman red. 2011). Det gör att det inte bara är brukarens bedömning som är viktig att analysera utan även skattebetalarens/väljarens åsikter.

Som *väljare* har alla röstberättigade möjlighet att ta ställning till den offentliga sektorns omfattning och inriktning i de allmänna valen via val av parti och genom andra former av politisk aktivitet kan medborgarna också försöka påverka politikens innehåll. Utmärkande för den svenska välfärdsstaten är att praktiskt taget alla invånarna kommer i kontakt med välfärdsstaten både som *brukare* av service och bidrag/avdrag och som *skattebetalare*. Starka inslag av generell välfärdsolitik gör att även personer som betalar mycket i skatt kan få förhållandevis stort utbyte av offentligt finansierad service till skillnad från situationen i system som präglas av grundtrygghet. Dessutom är en stor del av alla yrkesverksamma *anställda* inom den offentliga sektorn. Det är i dessa fyra roller som medborgarna möter välfärdsstaten. (Nilsson 1996; jfr Dahlberg & Vedung 2001)

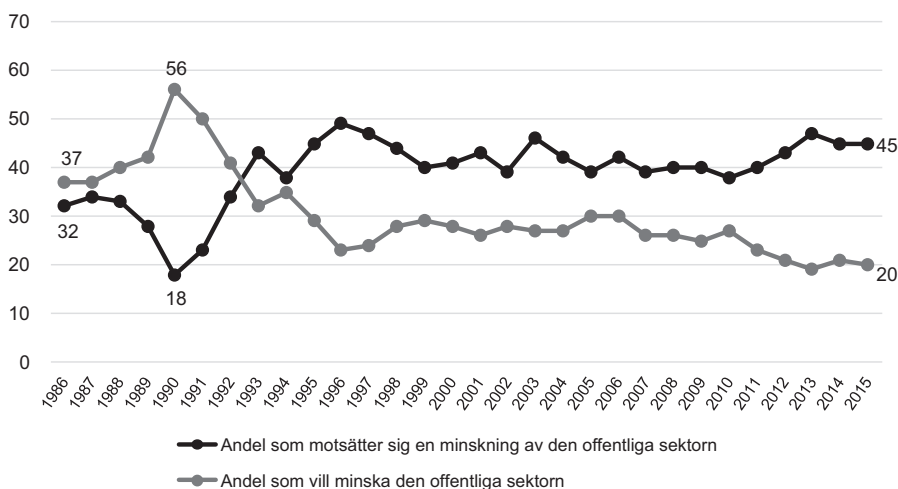
Inställningen till den offentliga sektorn och skatterna

Den offentliga sektorn

Sedan mitten av 1980-talet har stora opinionsförskjutningar ägt rum i synen på den offentliga sektorn i Sverige. Fram till 1988 var svenska folkets inställning till den offentliga sektorns storlek förhållandevis stabil och tudelad med ungefär lika många som ville behålla som ville minska den. I slutet av 1980-talet, då det förelåg ett ekonomiskt överskott för den konsoliderade offentliga sektorn³ rasade opinionsstödet. År 1990 var det tre gånger så många som ville skära ner som motsatte sig en minskning och inom alla partier, även vänsterpartiet, fanns en övervikt för att minska. Av stor betydelse för den dramatiska opinionsförändringen var utvecklingen i Östeuropa med Berlinmurens fall samt högervågen i de anglosaxiska länderna som kom sent till Sverige (Hadenius och Nilsson 1991). Därefter vände trenden, och 1993 då underskottet i den offentliga sektorns finanser var som störst, var det för första gången i SOM-undersökningarna övervikt för de som motsatte sig en minskning. Under de följande åren ökade uppslutningen bakom den offentliga

sektorn och 1996 var gapet mellan de som vill bevara en stor offentlig sektor och de som vill minska mycket stort. Med en förbättrad samhällsekonomisk situation minskade skillnaden stegvis fram till 1999. Därefter var opinionsläget i huvudsak stabilt under tio år med små svängningar mellan åren med en klar övervikt för de som inte vill minska den offentliga sektorn. Efter 2010 ökade emellertid stödet för den offentliga sektorn markant och det var bland svenska folket rekordstort 2013 och är fortsatt mycket stort därefter. I de västsvenska undersökningarna har frågan funnits med sedan 1998 och huvudmönstret är detsamma som i de nationella undersökningarna.

Figur 1 Svenska folkets inställning till den offentliga sektorn 1986–2015 (procent)

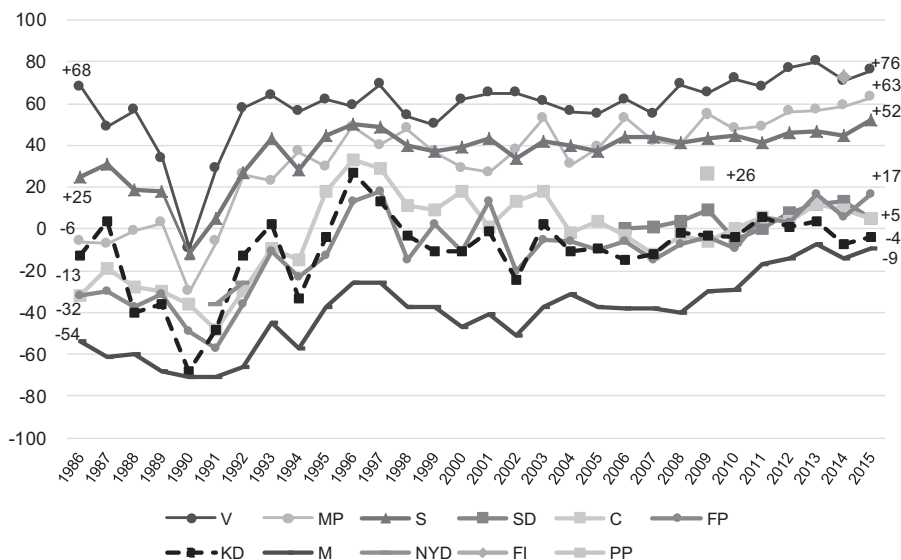
Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget 'Minska den offentliga sektorn' med svarsalternativen 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2015.

I denna centrala vänster-högerfråga har spännvidden mellan de positioner som partiernas sympatisörer intagit varit betydande. Det har utkristalliserats ett mönster där Vänsterpartiets sympatisörer fortsatt starkt motsätter sig en minskning av den offentliga sektorn. Även bland MP- och S-sympatisörer finns en markant övervikt för att behålla den offentliga sektorns storlek och de två partiernas sympatisörer ligger nära varandra i denna fråga. Sedan 1994 har under valåren MP-sympatisörer legat något till vänster om S-sympatisörer och under senare år gäller det varje år.

C-, FP⁴- och KD-sympatisörer bildar en grupp, där andelen som vill skära ner är i det närmaste lika stor som andelen som vill behålla nuvarande storlek. Sverigedemokraterna placerar sig i denna vänster-högerfråga i mitten. Moderaternas sympatisörer förespråkar hela tiden en minskning av den offentliga sektorn men stödet för en nedskärning minskade efter 2008.

Figur 2 Svenska folkets inställning till den offentliga sektorn och partisympati 1986–2015 (balansmätt)

Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget 'Minska den offentliga sektorn' med svarsalternativen 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag. Partisynpati avser bästa parti generellt.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1986–2015.

År 2013 var det bara bland M-sympatisörer som det fanns en övervikt för att minska den offentliga sektorn och detsamma gällde i Västra Götaland. Två år senare var även KD-sympatisörerna för en minskning och det gällde både nationellt och i Västra Götaland. Huvudmönstret var detsamma: de rödgröna motsatte sig starkt en minskning; liberala sympatisörer motsatte sig också en minskning liksom SD medan C uppvisade lika många för som emot. Huvudmönstret var detsamma i Västra Götaland och där framgår att FI-sympatisörerna intog samma position som de rödgröna.⁵

Tabell 1 Partisynpat och inställning till att minska den offentliga sektorn, Sverige och Västra Götaland 2015 (balansmätt)

	V	S	MP	FI	C	FP	KD	M	SD	Totalt
Sverige	-76	-52	-63	-	-5	-17	+5	+9	-5	-25
Västra Götaland	-77	-47	-64	-75	-1	-13	+17	+11	+5	-21
Antal svarande, Västra Götaland	177	603	151	79	181	152	94	498	355	2617

Kommentar: De svarande fick ta ställning till förslaget 'Minska den offentliga sektorn' med svarsalternativen 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen dåligt förslag minus andelen bra förslag. För partier med färre än 40 svarande redovisas inget värde.

Källa: De nationella och västsvenska SOM-undersökningarna 2015.

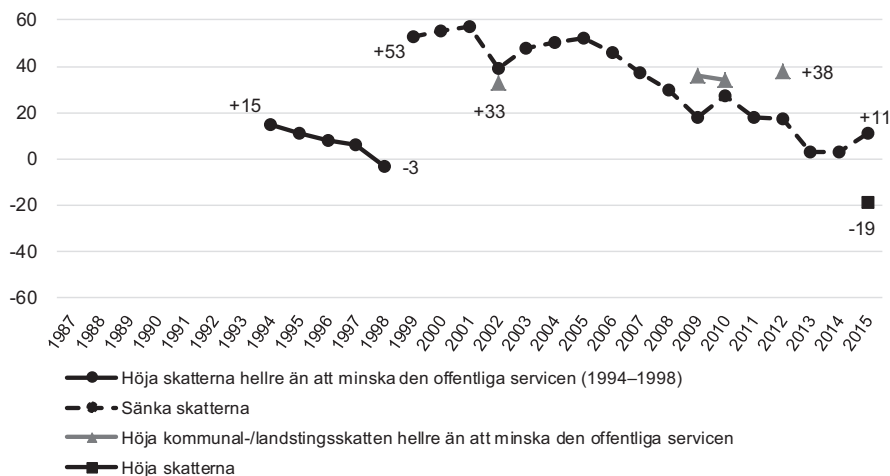
Skatter och service

I alla tider och i alla länder har människor klagat över skatter och andra pålagor. Skatterevolter har brutit ut och protestpartier har bildats. Det finns emellertid inget entydigt samband mellan skattenivå och skatteprotest. I välfärdsstater med en utbyggd service och omfattande transfereringar till hushållen har medborgarnas syn på avvägningen mellan betalningen i form av skatter och vad det offentliga ger varit central (Peters 1991). Svenska folkets inställning till skatterna har kartlagts i ett flertal undersökningar under efterkrigstiden. Svenskarna har visserligen allmänt sett ansett att skatterna är för höga; framför allt gällde det marginalskafterna före den stora skattereformen i början på 1990-talet. Mot slutet av 1960-talet ansåg en majoritet av svenska folket att skatterna var för höga också i förhållande till förmånerna, medan majoriteten under 1980- och 1990-talen gjorde bedömningen att skatterna var rimliga i detta avseende (Vogel 1970; Åberg 1993). Resultat från *Välfärdsstatsundersökningarna* 1986–2010 visar att både den kollektiva och den individuella viljan att betala välfärdsåtgärder med skatter är hög i Sverige (Svallfors 2013).

Sedan 1994 har frågor om skatter ingått i de nationella SOM-undersökningarna. Valåret 1994, som präglades av budgetunderskott och ökande statsskuld, fanns en övervikt för att *höja skatterna hellre än att minska den offentliga servicen*. Med en förbättrad ekonomisk situation förbyttes emellertid stödet för skattehöjningar hösten 1998 i en svag övervikt för att inte att höja skatten i relation till offentlig service. Vid fyra senare tillfällen 2002, 2009–2010 och 2012 har frågan om en höjning av skatten i förhållande till service ställts i den nationella undersökningen men då kopplad till en höjning av kommunal-/landstingsskatten, som för det stora flertalet idag är den helt dominerande inkomstskatten. Då har balansmättet varit klart positivt och legat på samma nivå, drygt 30 balansmåttsenheter.

Sedan 1998 ställs också frågan att *sänka skatterna*. Om skatterna inte kopplas till service fanns bland svenska folket en klar övervikt för att sänka skatterna år 1999–2001. Det gällde också inom samtliga partier men spännvidden har i skattesänkingsfrågan varit stor mellan de olika partiernas sympatisörer. Valåret 2002 med en försämrad ekonomisk situation minskade emellertid viljan att sänka skatterna markant, även om det fortsatt fanns en övervikt för att minska skatterna. Med en förbättrad ekonomi ökade stödet för skattesänkningar under några år. Sedan 2005 minskade övervikten för en sänkning med en viss uppgång valåret 2010. De senaste åren har andelen som vill sänka skatterna varit rekordlåg. Sedan 2009 har det varit färre som ville *sänka skatterna* än som vill *höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen* (figur 3).

Figur 3 Svenska folkets inställning till skatter 1994–2015 (balansmått)

Kommentar: Balansmålet avser andelen som anser att det är ett bra minus andelen som anser att det är ett dåligt förslag. Andelen som inte tagit ställning till förslagen utgör andelen 'vet ej'.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1987–2015.

Inom samtliga partier har det funnits stöd för att *höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen* men med starkast stöd bland V-sympatisörer och lägst bland M-sympatisörer. När det gäller inställningen till att *sänka skatterna* är det en blockskiljande fråga, där allianspartierna och SD-sympatisörer ville se sänkta skatter medan de rödgröna motsätter sig skattesänkningar. Det omvända gäller när medborgarna tar ställning till förslaget att *höja skatterna*. I Västra Götaland är medborgarna mindre benägna att vilja sänka skatterna än i hela Sverige och det gäller alla partier sympatisörer utom KD och M där inställningen är densamma.

Medborgarna har gjort bedömningarna mot bakgrund av de långtgående skatte-sänkningarna/jobbskatteavdragen i relation till välfärdsuppdraget (jfr. Bendz 2014).

Tabell 2a Partisynpati och inställning till att sänka skatterna, Sverige och Västra Götaland 2015 (balansmätt)

	V	S	MP	FI	C	FP	KD	M	SD	Totalt
Sverige	-41	-20	-39	-	+30	+35	+44	+43	+49	+11
Västra Götaland	-68	-25	-61	-67	+19	+15	+44	+48	+38	+3
Antal svarande/ Västssverige	177	602	150	79	181	152	94	497	353	2611

Tabell 2b Partisynpati och inställning till att höja skatterna, Sverige 2015 (balansmätt)

	V	S	MP	FI	C	FP	KD	M	SD	Totalt Sverige	Totalt Västra Götaland
Sverige	+49	+24	+28	+28	-49	-38	-59	-67	-55	-19	-28
Antal svarande	117	398	114	40	123	94	54	355	203	1699	323

Tabell 2c Partisynpati och inställning till att höja kommunal-/regionskatten hellre än att minska servicen, Västra Götaland 2015 (balansmätt)

	V	S	MP	FI	C	FP	KD	M	SD	Totalt
Västra Götaland	+80	+59	+76	+71	+39	+15	+11	+9	+19	+37
Antal svarande	177	601	151	79	181	152	494	494	353	2608

Kommentar: Svarspersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. För partier med färre än 40 svarande redovisas inget värde.

Källa: De västsvenska och nationella SOM-undersökningarna 2015.

I de västsvenska SOM-undersökningarna var inställningen till att *höja kommunal/regionskatten hellre än att minska den offentliga servicen* mycket stabil under perioden 1998-2005 med en klar positiv övervikt, balansmätt ca +20. Från och med 2006 ökade villigheten att höja kommunal/regionskatten med ett fördubblat värde 2013, +45. Om skatterna inte kopplas till service har i Västssverige funnits

klar övervikt för att sänka skatterna med en toppnotering år 2005. Därefter sjönk villigheten att sänka skatterna stegvis och år 2013 var det för första gången i SOM-undersökningarna fler som inte vill sänka skatterna än som vill göra det i Västsverige.⁶ Bland hela svenska folket var det dock fortfarande en svag övervikt för att sänka skatterna, vilket år 2015 också gäller i Västra Götaland.

Det finns ett starkt samband mellan synen på den offentliga sektorn och inställningen till skatterna. Personer som vill minska den offentliga sektorn är också mer benägna att vilja sänka skatterna och omvänt personer som inte vill minska den offentliga sektorn är i mindre utsträckning beredda att sänka skatterna. År 2013 var medborgarnas stöd för den offentliga sektorn och motstånd mot skattesänkningar rekordstort i SOM-undersökningarna. Den offentliga sektorn, skatterna och privatisering utgör centrala frågor i den politiska debatten och medborgarnas åsikter struktureras i hög grad av ideologi och partisympati. För de politiska partierna har de också varit viktiga frågor på den politiska agendan i beslutande församlingar och i den interna diskussionen inom partierna både nationellt samt i landsting/regioner och kommuner.

Privatisering

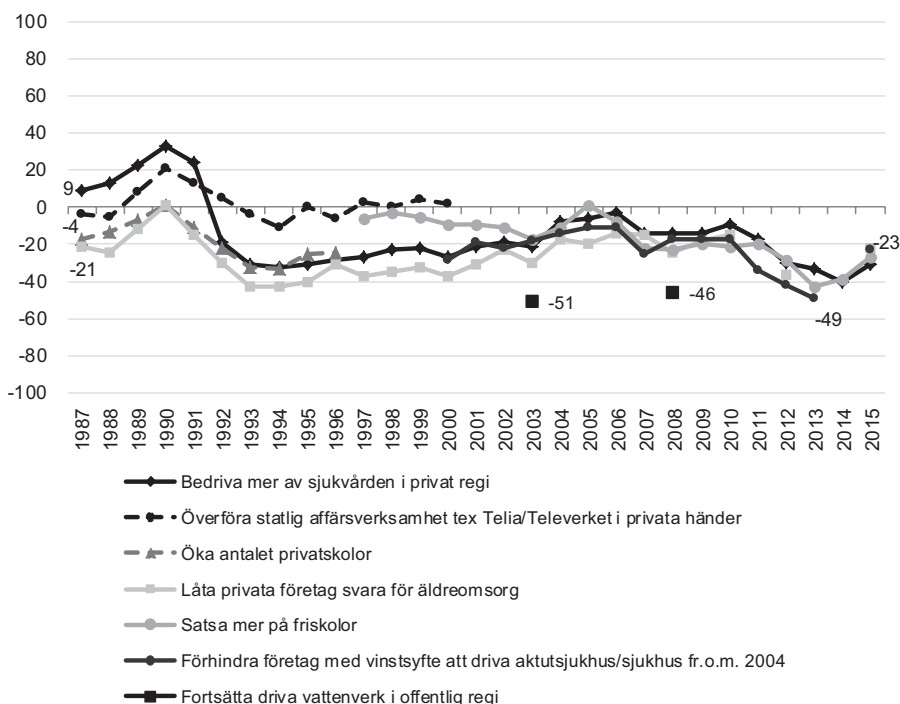
Privatisering har förespråkats som en politisk strategi inom välfärdspolitiken av huvudsakligen två skäl – för att minska kostnaderna och öka effektiviteten samt för att erbjuda individuell anpassning och större valfrihet (Esping-Andersen 1996 och 2002). De viktigaste skälen emot är att privatisering riskerar att leda till ökad ojämlikhet och segregation samt att den demokratiska kontrollen minskar (Bendz 2012; Kastberg 2010). *Lagen om valfrihet*, LOV (SFS 2008:962) skulle öka valfriheten för medborgarna i kommuner och landsting genom ökad privatisering. Privatisering leder emellertid inte automatiskt till valfrihet, speciellt om konsekvenserna för olika grupper och olika delar av landet beaktas. Det har också utvecklats valfrihet inom den offentliga sektorn.

I SOM-undersökningarna har ingått frågor om förslag till privatisering sedan 1987 (Nilsson och Strömberg 1988). Över en längre tid är det möjligt att följa opinionsutvecklingen inom tre områden: sjukvård, skola och äldreomsorg. Skola och äldreomsorg är centrala primärkommunala uppgifter medan sjukvården är den viktigaste landstingskommunala/regionala uppgiften. De svarande har på dessa områden i de nationella undersökningarna haft att ta ställning till följande förslag till privatisering:

- *Bedriva mer av sjukvården i privat regi,*
- *Förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus 2000–2002/sjukhus fr.o.m. 2004,*
- *Öka antalet privata skolor t.o.m. 1996/satsa mer på friskolor fr.o.m. 1997,*
- *Låta privata företag svara för äldreomsorg 1987–2010 och 2012.*

Två av förslagen avser en förändring mot ökade privata inslag i produktionen av offentligt finansierade tjänster men inte nödvändigtvis en övergång till en huvudsakligen icke-offentlig modell; de andra två avser att tillåta privat äldreomsorg respektive förhindra denna typ av privatisering för akutsjukhus/sjukhus. Den senare frågan avser uttryckligen vinstdrivande verksamhet när det gäller sjukhusvården. I 2015 års undersökning ingick också en fråga som avsåg ansvarsfördelningen inom den offentliga sektorn inom skolans område: *Låta staten ta över ansvaret för skolorna från kommunerna.*

Figur 4 Svenska folkets inställning till förslag om privatisering av offentlig verksamhet 1987–2015 (balansmätt)

Kommentar: Svartspersonerna har fått ta ställning till förslagen som redovisas i figuren och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgör andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag, men för "stopplagen" och vattenförsörjning är positiv övervikt lika med negativ till privatisering.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 1987–2015.

Förändringen av attityden till privatisering följer samma huvudmönster som inställningen till den offentliga sektorn som helhet (figur 4). Motståndet mot privatiseringar minskade 1988–1990. År 1990, som var ett exceptionellt år på samma sätt som när det gäller den offentliga sektorn, fanns ett klart stöd för privatiseringar inom sjukvården, medan det var lika många för som emot privatiseringar inom skola och äldreomsorg. Under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet minskade opinionsstödet för privata alternativ mycket kraftigt. År 1993/94 var motståndet mot privata lösningar inom sjukvård, skola och äldreomsorg väsentligt större än 1987. På dessa tre områden tog en majoritet avstånd från ytterligare privatiseringar. För sjukvården var förändringen särskilt markant.

Under perioden 1993–2006 minskade motståndet mot privatiseringar inom sjukvård och äldreomsorg men efter 2006 vände opinionen och motståndet mot privatiseringar ökade inom dessa områden särskilt sedan 2010. Våren 2007 fattade riksdagen beslut om att upphäva ”stopplagen” (Prop. 2006/07:52). Samtidigt ökade svenska folkets stöd för en stopplag och under senare år har det varit en klar övervikt för förbud mot vinst när det gäller sjukhusvård. Det råder i denna fråga bristande åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda både på nationell och på regional nivå (Karlsson 2013).

Attityden till att tillåta privat äldreomsorg har genomgående varit övervägande negativ men blev stegvis mindre negativ fram till år 2006. Under senare år har det varit en klar negativ övervikt. I 2011 års nationella undersökning ingick inte detta item men det fanns med i de regionala SOM-undersökningarna i Västsverige och Skåne där inställningen också var klart negativ till privat äldreomsorg. Det fanns inte någon systematisk skillnad före och efter den mycket uppmärksammade rapporteringen om vårdföretaget Carema i Dagens Nyheter (Nilsson 2012c och 2013a). År 2012 var värdet ännu lägre och på samma nivå som under krisåren på 1990-talet.

Det svenska friskolesystemet, som infördes under den ekonomiska krisen i Sverige på 1990-talet, är i en internationell jämförelse mycket långtgående. I Sverige kan vinstdrivande företag vara huvudmän för skolor med skattefinansiering. Bara i Chile efter Pinochets maktövertagande har ett liknade system tillämpats i ett land men där har det nu avskaffats. Från och med 1997 har inställning till offentligt finansierade insatser inom skolan registrerats genom frågan *satsa mer på friskolor*. Den fria etableringsrätten innebär att regelsystemet ger möjligheter till ökade satsningar för privata aktörer. Stödet för friskolorna minskade stegvis till år 2003 men därefter ökade stödet två år i rad för att på nytt bli klart lägre. Inställningen till friskolorna har dock varierat starkt mellan olika delar av landet, främst mellan storstäder och glesbygdskommuner (Carlsson 2006). Svenska folket är dock mycket positivt till att låta staten ta över ansvaret för skolorna från kommunerna och det gäller samtliga partiers sympatisörer. I denna fråga uppvisas den största samstämmigheten.

År 2013 var den negativa inställningen till privatiseringar som störst och har därefter minskat något men år 2015 var den fortsatt klart negativ inom samtliga

undersökta områden och opinionen var densamma i Västra Götaland (tabell 3). De samlade effekterna av de stora svängningarna i privatiseringsopinionen är också mycket tydliga om vi ser till partiernas sympatisörer. Av de nationella undersökningarna framgår att under perioden 1987–1999 i det närmaste halverades skillnaden mellan Vänsterpartiets och Moderaternas sympatisörer på nationell nivå inom de undersökta områdena vård, skola och omsorg och det minskade avståndet var resultatet av att både partierna till vänster och till höger förflyttade sig mot mitten.

Vid millennieskiftet polariserades opinionen och moderata sympatisörer gick åt höger i samtliga frågor. Omvänt gick V-sympatisörer till vänster. För övriga partier var förändringarna mindre enhetliga. När det gäller vård och omsorg är samstämmigheten stor mellan S-, MP- och V-sympatisörer som är motståndare till privatiseringar inom äldreomsorg och sjukvård och stöder en stopplag, förslaget att förhindra företag med vinstsyfte att driva akutsjukhus/sjukhus.

Tabell 3a Partisynpati och förslag om förändring av den offentliga sektorns gränser, Sverige samt Västra Götaland totalt 2015 (balansmätt)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Totalt Sverige	Totalt Västra Göta- land
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	-85	-66	-67	-8	7	6	9	-20	-31	-39
Satsa mer på friskolor	-59	-47	-33	-8	-30	8	0	-28	-27	-28
Förhindra företag med vinstsyfte att driva sjukhus	72	48	48	-19	7	-16	-4	14	23	22
Låta privata företag svara för äldreomsorg	-71	-57	-42	6	10	9	18	-17	-22	-29
Låta staten ta över ansvaret för skolorna från kommunerna	72	55	47	51	59	47	44	49	51	53

Kommentar: Svarspersonerna har tagit ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgöra andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag. För partier med färre än 40 svarande redovisas inget värde.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015. Uppgifterna för Västra Götaland baseras på den nationella SOM-undersökningen med 287- 296 svarande.

V-sympatisörer har hela tiden varit starkt emot att satsa mer på friskolor och även inom S har det genomgående funnits en klar övervikt emot en ökad satsning. MP-sympatisörers position har när det gäller inställningen till friskolorna skiftat

över tid men sedan 2006 är inställningen till att satsa mer på friskolor klart negativ liksom bland C- och FP-sympatisörer. År 2014 var det en negativ övervikt inom alla partier men ett år senare är det lika många för som emot inom M och en positiv övervikt inom KD. Opinionsstödet för att satsa på friskolor är mycket svagt, vilket också framgår av att *friskola* genomgående har varit det utan jämförelse oftast nämnda besparingsobjektet om nedskärningar skall göras oavsett typ av kommun och politiskt block.⁷ I övriga frågor framträder mer av blockskillnader 2015 och samtliga borgerliga partier vill låta privata företag svara för äldreomsorg. Sverigedemokraternas sympatisörer är genomgående negativa till privatiseringar.

Vid en jämförelse mellan totalsiffrorna för hela Sverige och Västra Götaland är det små skillnader. Det är genomgående en negativ inställning till privatiseringar inom välfärden. För två av frågeområdena är det möjligt att redovisa partisympatisörernas inställning i Västra Götaland, då de ingick i 2015 års västsvenska undersökning. När det gäller att bedriva mer av sjukvården i privat regi var partiernas sympatisörer genomgående något mindre kritiska än nationellt men när det gäller att satsa mer på friskolor var de rödgröna sympatisörerna mer negativa i Västra Götaland. Dessutom kan konstateras att FI-sympatisörerna hade samma åsikter som de rödgröna när det gäller privatiseringar inom sjukvård och skola.

Tabell 3b Partisynpati och förslag om förändring av den offentliga sektorns gränser, Västra Götaland 2015 (balansmått)

	V	S	MP	FI	C	FP	KD	M	SD	Totalt
Bedriva mer av sjukvården i privat regi	-80	-55	-51	-53	+10	+12	+26	+30	-12	-19
Satsa mer på friskolor	-80	-57	-54	-49	-18	-13	+17	+5	-26	-31
Minsta antal svarande, Västra Götaland	177	602	151	79	181	152	94	497	355	2615

Kommentar: Svarspersonerna har tagit ställning till förslagen som redovisas i tabellen och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. Andelen som inte tagit ställning till respektive förslag utgöra andelen vet ej. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Vinster i välfärden

Under tidigare socialdemokratiska regeringar hade strikta gränser dragits upp för i vilken utsträckning privat produktion skulle kunna ske med offentlig finansiering. Inom t.ex. barnomsorg kunde ideella organisationer och föräldrakooperativ bedriva

verksamhet med offentliga medel men "lex Pysslingen" förhindrade att vinstdrivande företag skulle kunna på entreprenad driva barnomsorg med offentlig finansiering. De borgerliga partierna var redan från början kritiska mot gränsdragningen och avskaffade i regeringsställning i början på 1990-talet tidigt restriktionerna för denna typ av privatisering. Senare öppnades möjligheten för att kommersiella företag också skulle kunna driva akutsjukhus med offentlig finansiering. Socialdemokraterna lät i huvudsak de borgerliga regeringarnas förändringar kvarstå när de återkom i regeringsställning 2002. Bland de rödgröna partierna har länge rått oenighet om i vilken utsträckning vinst skall accepteras när det gäller skattefinansierade välfärdstjänster, vilket gjort att det saknades ett tydligt alternativ på detta område till alliansregeringens politik efter 2006.

Debatten om vinstutdelning

Vinster inom välfärden har under senare år blivit en mycket omdebatterad politisk fråga. Vänsterpartiet har krävt förbud mot vinster och socialdemokraterna och LO har tagit ställning för begränsningar i möjligheterna till vinstuttag. I *Framtidskontraktet* (Socialdemokraternas webbplats, Framtidskontraktet) antaget av Socialdemokraternas partikongress i april 2013 framhålls "Vinstintresset skall inte vara styrande i välfärden". Vidare heter det att förslagen skall avsevärt begränsa vinsterna. LO ville i rapporten "Åtgärder för att begränsa vinst i välfärden" och andra förslag gå väsentligt längre (LO, Välfärdsrapport) och LO-ordföranden kräver 2016 förbud mot vinster när det gäller skolan (SvD 160916). Tre ledande miljöpartister bad i en debattartikel i Aftonbladet om ursäkt för partiets tidigare friskolepolitik och framhöll: "Nu gäller det att göra rätt. Och i detta måste ligga att få bort vinstintresset ur ekvationen". (Ruwaida, Pertoft och Amin, 2012). Partiet uttalade sig på sin kongress 2013 att friskolornas eventuella vinst skall återinvesteras i verksamheten. Miljöpartiets har ändrat uppfattning i vinstfrågan och socialdemokraternas förslag våren 2014 att avskaffa den fria etableringsrätten inom skolan (Socialdemokraternas webbplats). Därmed har den blocköverskridande överenskommelsen om friskolorna i praktiken avskaffats (SOU 2013:56).

Först efter valet 2014 träffades de rödgröna partierna en överenskommelse i denna fråga "Överenskommelse om välfärd utan vinstintresse". Baserat på denna uppgörelse tillsatte regeringen i mars 2015 en utredning "Ett nytt regelverk för offentlig finansiering av privata utförda tjänster" (Regeringen, Dir. 2015:22), som skall lägga fram sitt slutbetänkande den 1 november i år. Regeringens utredare, tidigare kommunalrådet Ilmar Reepalu har före publiceringen av betänkandet förespråkade ett tak för vinsterna inom den offentligt finansierade välfärden, vilket vållat en intensiv och omfattande diskussion och debatt, se DN, SvD, Dagens Samhälle, Fokus m.fl. medier.

De borgerliga partierna har gemensamt betonat att valfrihet förutsätter privata alternativ och därmed också vinstdrivande verksamhet och att effektiviteten främ-

jas av privat företagsamhet inom välfärdssektorn. Men det har också förekommit en intern debatt mellan allianspartierna i regeringen. Företrädare för KD, C och FP har drivit att Lagen om valfrihetssystem (LOV, SFS 2008:962) skall tillämpas i alla kommuner och landsting/regioner medan den moderate finansmarknadsministern och moderaternas gruppleddare i riksdagen föreslog att den inte borde göras obligatorisk och uttryckte tveksamhet till fortsatta privatiseringar (Norman och Kinberg Batra 2012 och 2013).

I sitt sommartal 2012 framhöll Sverigedemokraternas partiledare att välfärden inte är vilken marknad som helst och att vinstuttag måste regleras hårdare. Sverigedemokraterna har emellertid ändrat uppfattning i frågan och anslöt sig våren 2015 i finansutskottet till de borgerligas krav på en alternativ utredning ”En utredning om ett regelverk för säkerställande av valfrihet, mångfald och kvalitet i fråga om välfärdstjänster” (Betänkande 2014/15: FIU32). Företrädare för partiet har i dessa frågor haft kontakter med representanter för näringslivsorganisationer som KREAB, Svenskt Näringsliv och Almega (www.D.I, september 2015).

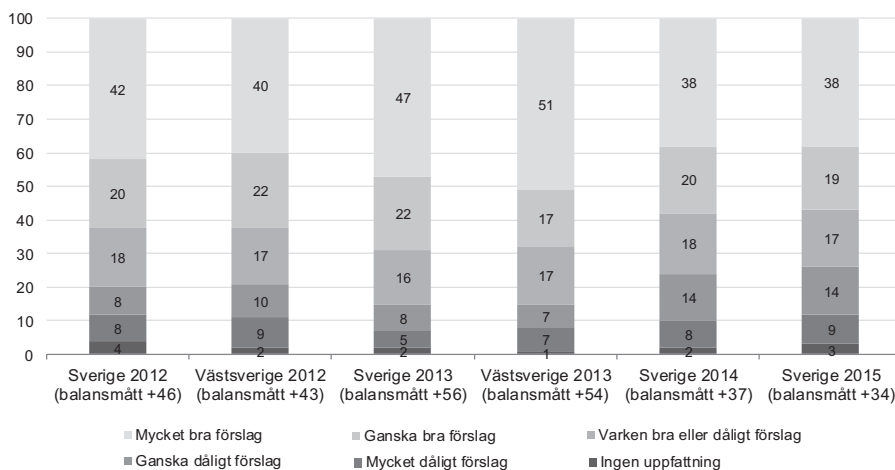
Svenskt Näringslivs VD Urban Bäckström framhöll i ett brev till medlemsföretagen att den socialdemokratiska partikongressens förslag om välfärdsföretag i Framtidskontraktet är ”den värsta inskränkningen av fri företagsamhet sedan löntagarfonderna” (DI 130413). Många andra aktörer inom detta område har också deltagit i debatten som SKL, Dagens Samhälle, Almega, Vårdföretagarna, Friskolornas riksförbund, Timbro, FAMNA – idéburen vård och omsorg, Idébundna skolors riksförbund samt berörda fackliga organisationer.

Inställningen till vinstutdelning

I 2012 års SOM-undersökningar ingick för första gången en generell fråga om vinster inom välfärden: *Vinstutdelning skall inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg*. Frågan avsåg alltså uttryckligen vinstutdelning med angivande av de tre kärnområdena inom skattefinansierad välfärd. Den var inriktad på ett långtgående alternativ till nuvarande förhållanden, som medger vinstutdelning, och innebar att man skulle införa ett förbud mot vinstutdelning. Det är viktigt att framhålla att i frågan angavs inga motiv för eller emot utan den avsåg principfrågan om vinstutdelning skall vara tillåten eller inte.

Frågan om vinstutdelning ingick i SOM-institutets nationella undersökning och i den västsvenska undersökningen. Resultaten från undersökningarna var i det närmaste identiska; drygt 60 procent ansåg att vinstutdelning inte skulle tillåtas medan mindre än 20 procent tyckte att det var ett dåligt förslag. Knappt var femte svarande valde alternativet varken bra eller dåligt förslag och det var få som inte hade någon åsikt. Dessutom skall framhållas att ca 40 procent valde ytterlighetsalternativet *mycket bra förslag*.⁸ Det senare är ett mycket ovanligt svarsmönster när det gäller den här typen av frågor och är ett uttryck för intensitet i svaren.

Figur 5 Förslaget att Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, Sverige och Västsverige 2012–2015 (procent)

Kommentar: Svarspersonerna har fått ta ställning till förslaget som redovisas i figuren och svarsalternativen var: 'Mycket bra förslag', 'Ganska bra förslag', 'Varken bra eller dåligt förslag', 'Ganska dåligt förslag' och 'Mycket dåligt förslag'. I procentbasen ingår samtliga svarande utom de som avstått från att besvara hela frågesviten om aktuella förslag. Balansmättet anger andelen bra förslag minus andelen dåligt förslag.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2012–2015 och de västsvenska undersökningarna 2012–2013.

År 2013 hade den kritiska inställningen till vinstutdelning förstärkts både i Västsverige och i hela Sverige; närmare 70 procent tyckte att det var ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning och cirka hälften valde alternativet mycket bra förslag. Knappt 15 procent tyckte att det var ett dåligt förslag. I denna undersökning genomfördes ett metodtest med flera olika mått på inställningen till vinst i välfärden. I ett av formulären ingick den omvända formuleringen *Vinstutdelning skall vara tillåtet inom skattefinansierad vård, skola och omsorg* (Nilsson 2014b).

I metodtestet med den omvända formuleringen av frågan var resultatet bland svenska folket detsamma, dvs. en klar majoritet var emot vinstutdelning. Även bland partiernas sympatisörer var svarsmönstren desamma med den omvända formuleringen. Över 70 procent bland de rödgröna anser att det var ett dåligt förslag att tillåta vinstutdelning, bland FP-, KD- och SD-sympatisörer ca 60 procent och bland C- och M-sympatisörer 50 procent. När det gäller att *begränsa* vårdföretagens möjligheter att ta ut vinster från verksamheten var det en klar majoritet inom alla partier som stödde ett sådant förslag och det var färre än var femte som motsatte sig en begränsning. Inom samtliga partier fanns det alltså ett utbrett stöd för att öka regleringen och förbjuda vinstutdelning (Nilsson 2014b).

Vinst behöver emellertid inte vara kontroversiellt om vinsten återinvesteras i verksamheten. Det är uttag eller utdelning av vinster till ägarna som det råder olika uppfattningar om oavsett om utbetalning sker löpande enligt beslut av stämma eller i samband med försäljning av företag. Vad som varit särskilt omdiskuterat har varit om företagen betalar skatt i Sverige eller i länder med mer gynnsamma skatteregler, speciellt om det sker inom ramen för internationella koncerner med möjlighet att påverka var och i vilka former vinstuttaget sker.

I 2013 års undersökning ingick också en fråga om hur eventuella vinster skall disponeras. Skall företagen som idag själva besluta om vinstutdelning eller skall vinstutdelning inte tillåtas. Dessutom angavs två mellanalternativ: *det mesta av vinsten ska återinvesteras i verksamheten* och *endast en mindre del ska få delas ut* samt *vinster ska endast få återinvesteras i verksamheten*. Mindre än 10 procent ansåg att företag ska som idag själva ska bestämma om vinstutdelning inom skattefinansierad vård skola och omsorg. Hälften valde något av förslagen *vinstutdelning ska inte tillåtas* och *vinster ska endast få återinvesteras i verksamheten*⁹. Det hade starkt stöd bland de rödgröna och SD-sympatisörerna. Bland de borgerliga sympatisörerna var det vanligaste alternativet att det mesta av *vinsten ska återinvesteras i verksamheten* och *endast en mindre del ska få delas ut* (Nilsson 2014b).

Oavsett vilken frågeformulering som användes fanns det år 2013 en mycket negativ inställning till vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg. Missnöjet med de nuvarande förhållandena var utbrett. Eftersom resultaten var mycket likartade oavsett sättet på vilket frågorna ställts i undersökningarna kan vi sluta oss till att attityder till vinstuttag i välfärden är kristalliserade bland medborgarna (Nilsson 2014b). Valåret 2014 var det fortsatt en majoritet i hela Sverige som ansåg att vinstutdelning inte skall vara tillåten men på samma nivå som 2012 och detsamma gällde 2015.¹⁰

Partisynpati och vinstutdelning

I den politiska debatten och i riksdagen finns klara blockskillnader som legat till grund för de politiska besluten på detta område med stor samstämmighet bland allianspartierna medan de rödgröna partierna länge varit oeniga. Hur ser det då ut bland partiernas sympatisörer? Bland samtliga partiers sympatisörer fanns 2013 en majoritet för att det är ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning: bland de rödgröna 70 procent eller mer och bland allianspartierna 50-60 procent. Omvänt var det bland de rödgröna under 10 procent som tycker att det är ett dåligt förslag och bland de borgerliga cirka 20 procent.

Valåret 2014 sker inga förändringar bland de rödgröna och sverigedemokraterna, där det oförändrat fanns en mycket klar majoritet mot vinstutdelning. Däremot skedde betydande förändringar bland allianspartiernas sympatisörer. Det förelåg inte längre majoritet för att vinstutdelning inte skall tillåtas. Valåret sluter allianspartiernas sympatisörer i större utsträckning upp bakom partilinjerna (Nilsson 2016). Den förändrade inställningen bland svenska folket förklaras av förskjutningarna

bland de borgerligas sympatisörer. I huvudsak är inställningen densamma 2015. Bland de rödgröna sympatisörerna var det tre fjärdedelar eller mer som ansåg att det var ett bra förslag, bland KD:s och SD:s sympatisörer drygt 50 procent och bland övriga 30–45 procent. Bara bland Folkpartiet var det 2015 fler som tyckte att det var ett dåligt förslag än ett bra förslag.

Tabell 4 Partisynpati och förslaget Vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg, Sverige 2015 (procent och balansmått)

	V	S	MP	C	FP	KD	M	SD	Totalt Sverige	Totalt Västra Göta- land
Bra förslag	91	76	77	43	34	52	37	51	57	54
Varken eller	2	11	11	20	22	20	25	20	17	19
Dåligt förslag	6	11	11	32	44	24	35	28	23	24
Ingen åsikt	1	2	1	5	0	4	3	1	3	3
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Balansmått	+85	+65	+66	+11	-10	+28	+2	+23	+34	+30
Antal svarande	107	359	99	133	102	46	322	234	1653	310

Kommentar: Partisynpati avser bästa parti. För partier med mindre än 40 svarande redovisas inget värde.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2015.

Frågan ställdes i de västsvenska undersökningarna 2012 och 2013 och liksom bland svenska folket var det bland västsvensarna ett klart stöd för förslaget *vinstutdelning ska inte tillåtas inom skattefinansierad vård, skola och omsorg* och motståndet mot vinstutdelning ökade mellan 2012 och 2013. Det fanns en majoritet inom alla partier för förslaget i Västsverige båda åren. Starkast var stödet bland de rödgröna partiernas sympatisörer, närmast bland C- och SD-sympatisörer och något lägre bland övriga allianspartier. På detta område råder stora skillnader mellan väljare och valda både på regional och på nationell nivå.

Brukarrollen och vinstutdelning

I väljarrollen är det oavsett partitillhörighet alltså en övervikt för att inte tillåta vinstutdelning utom bland FP. Men i vilken utsträckning påverkas inställningen till vinstutdelning av brukarrollen, det vill säga om man själv nyttjar privata tjänster inom vård, skola och omsorg eller är nära anhörig till någon som brukar privata alternativ?

Såväl i hela Sverige som i Västra Götaland 2013 och Värmland 2014 visar studier att brukarna av både offentliga och privata alternativ inom vård, skola och omsorg gör samma bedömning av vinstutdelning som allmänheten. Detsamma gäller nära anhöriga till brukarna (Nilsson 2014b och c samt 2016). Skillnaden mellan de som går i kommunala och fristående skolor är liten liksom inom barnomsorgen. Detsamma gäller mellan de som vänder sig till offentliga och privata vårdcentraler samt folk tandvården och privattandläkare. Samma svarsmönster gäller för de som har nära anhöriga som nyttjar offentliga och privata tjänster inom vård, skola och barnomsorg. Brukarna av kommunal äldreomsorg är förhållandevis få men svarsmönstret är detsamma även bland dem (Nilsson 2014b och 2016).

Genomgående har det varit små skillnader mellan olika socioekonomiska grupper i fråga om vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg; när det gäller kön och utbildning har det varit mycket små skillnader, detsamma gäller stad–land och det kan noteras att Stockholm inte avvikit i detta avseende trots att privatiseringarna gått längre i Stockholms stad och Stockholms läns landsting än i andra delar av landet. Balansmålet för de yngsta är lägre än för övriga åldersgrupper. Det beror på att de i mindre utsträckning har en bestämd uppfattning. Högre tjänstemän och företagare liksom höginkomsttagare är mindre positiva till att inte tillåta vinstutdelning men det är även bland dessa grupper en klart positiv övervikt. Det är inga större skillnader i synen på vinstutdelning om man arbetar i offentlig eller privat sektor men det största stödet för att inte tillåta vinstutdelning finns bland dem som är anställda inom ideell sektor (Nilsson 2014b och 2016).

Vinstutdelning och valfrihet

I SOM-undersökningar 2013 och 2014 analyserades medborgarnas inställning till valfrihet inom välfärden och här skall kortfattat refereras till resultaten från dessa undersökningar (Nilsson 2014b och 2016).

Vad anser då svenska folket och väljare och brukare om valfrihet inom, barnomsorg, skola, vård och äldreomsorg? Hur viktig är den? Det fanns ett mycket starkt stöd för valfrihet inom samtliga undersökta områden i den nationella undersökningen 2013; närmare tre fjärdedelar ansåg att det var viktigt med valfrihet inom sjukvård och äldreomsorg och drygt två tredjedelar inom barnomsorg och skola. Inom sjukvård och äldreomsorg var det 40 procent som valde alternativet mycket viktigt och inom barnomsorg och skola en tredjedel. Endast var femte ansåg att det var mindre viktigt och nästan alla hade en åsikt om valfrihet inom välfärden. I Värmland 2014 var huvudresultatet detsamma med ett mycket starkt stöd för valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg, närmare två tredjedelar, men värmlänningarna var genomgående något mindre positiva än svenskarna i allmänhet (Nilsson 2016).

En majoritet inom alla partier utom V gjorde bedömningen att det var viktigt med valfrihet inom skolan men skillnaderna mellan partiernas sympatisörer var

betydande från 40 procent bland vänsterpartiets sympatisörer till 70 och 80 procent bland de borgerliga. S-, MP och SD-sympatisörerna bildade i detta avseende en mellangrupp med drygt 60 procent. För övriga undersökta välfärdsområden barnomsorg, sjukvård och äldreomsorg var svarsmönstret likartat (Nilsson 2014b).

Oavsett om brukarna nyttjade offentlig eller privat skola var det en mycket stor majoritet – över 70 procent – som ansåg att det var viktigt med valfrihet och detsamma gällde om man nyttjade offentlig eller privat vårdcentral. Samma huvudmönster gällde också för nära anhöriga som indirekt kom i kontakt med offentliga och privata alternativ inom skola och vård (Nilsson 2014b). Samma fråga ställdes i Värmlandsundersökningen 2014 och huvudresultatet var detsamma (Nilsson 2016).

I vilken utsträckning påverkade då inställningen till valfrihet synen på vinstutdelning. Även bland dem som ansåg att det är mycket viktigt med valfrihet inom skolan var det över 60 procent som ansåg att det var ett bra förslag att inte tillåta vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg och bland dem som ansåg att det inte alls är viktigt var det nio av tio som ansåg att vinstutdelning skall förbjudas. Inom barnomsorg, sjukvård och äldreomsorg var huvudmönstret detsamma.

Analyserna av brukarrollen och betydelsen av vikten av valfrihet för inställningen till vinstutdelning avsåg skolans område men resultaten var likartade för övriga områden. När det gäller möjligheten för vinstdrivande företag att vara huvudmän för skolor med skattefinansiering har Sverige gått längre än andra länder. Under Thatchers tid som utbildningsminister och senare premiärminister var det inte aktuellt att tillåta vinstdrivande skolor med skattefinansiering och när ett system med fristående skolor infördes i Storbritannien var vinstdrivande företag inte tillåtna. Även i de övriga nordiska länderna gäller samma förhållanden. Sverige och Finland representerar idag två motpoler i Norden när det gäller skolsystem.

Ledamöter av Kungl. Vetenskapsakademien och andra forskare publicerade 2013 artikeln "Sätt stopp för vinstuttag i skolan" baserad på ett symposiet *Ideas and consequences of market principles in education*, där forskarna med hänvisning till erfarenheterna från Finland gör bedömningen att "Möjligheten att bedriva skolverksamhet i vinstdrivande syfte bör elimineras" (Cannon, B m.fl. 2013). Svenska folket stöder forskarnas rekommendation och det gäller även de som går i fristående skolor eller har nära anhöriga som gör det och de som anser det vara mycket viktigt med valfrihet inom skolan.

Privata alternativ inom välfärdssektorn

Under den ekonomiska krisen på 1990-talet fattade regeringen Bildt beslut som kom att innebära djupgående förändringar av den svenska välfärdsstaten med öppnandet för privata aktörer inom vård, skola och omsorg, vilket var uttryck för en ideologisk kursändring. Tidigare hade produktionen av den offentligt finansierade välfärden nästan uteslutande bedrivits av stat, landsting och kommuner eller

affärsdrivande verk och offentligt ägda företag. Utmärkande för den nya politiken var marknadsinriktningen med vinstdrivande företag. Privata företag skulle öka mångfalden och effektivisera välfärdssektorn.

Utvecklingen har gått mot att vinstdrivande företag har expanderat medan den tredje sektorn bestående av ekonomiska och ideella föreningar, stiftelser och trosamfund samt andra icke vinstdrivande organisationer fortsatt svarar för en liten andel av den icke offentliga verksamheten i Sverige (Sandberg 2014). Inom vården är det främst inom den öppna vården som privatiseringen ägt rum och ökningen hade främst skett inom stora och utlandsägda företag. Den idéburna sektorn spelar en marginell roll.¹¹ Inom äldreomsorgen har expansionen inom privata företag också varit mycket snabb. Även här minskade andelen anställda inom idéburna organisationer. Detsamma gäller personlig assistens. Det är emellertid stora skillnader mellan olika kommuner och landsting/regioner när det gäller andelen privata utförare inom vård och omsorg. Inom skolan och förskolan är förutsättningarna annorlunda genom pengsystemet. Den idéburna sektorn är större än inom vård och omsorg men det är inom den kommersiella delen som expansionen skett. Speciellt gäller det gymnasieskolan, där de vinstdrivande bolagen dominerar helt inom den privata sektorn. Däremot arbetar nio av tio som är verksamma i folkhögskolor och bildningsförbund inom ideella organisationer (Johansson 2011).

I Budgetpropositionen 2016/17:1 redovisas utvecklingen av köp av verksamhet i kommunsektorn för perioden 2006–2015 uppdelat på köp från privata företag respektive föreningar, stiftelser och enskilda. Köpen av verksamhet har framför allt ökat i förskolan, skolan, vård och omsorg och hälso- och sjukvården. I genomsnitt har kostnaderna för köp av verksamhet ökat med nio procent per år och 2015 motsvarade den 17 procent av kommunsektorns totala kostnader. Det är andelen som utförs av privata företag som svarar för ökningen medan andelen verksamhet som utförs av föreningar, stiftelser och enskilda minskar något (Proposition 2016/17:1).

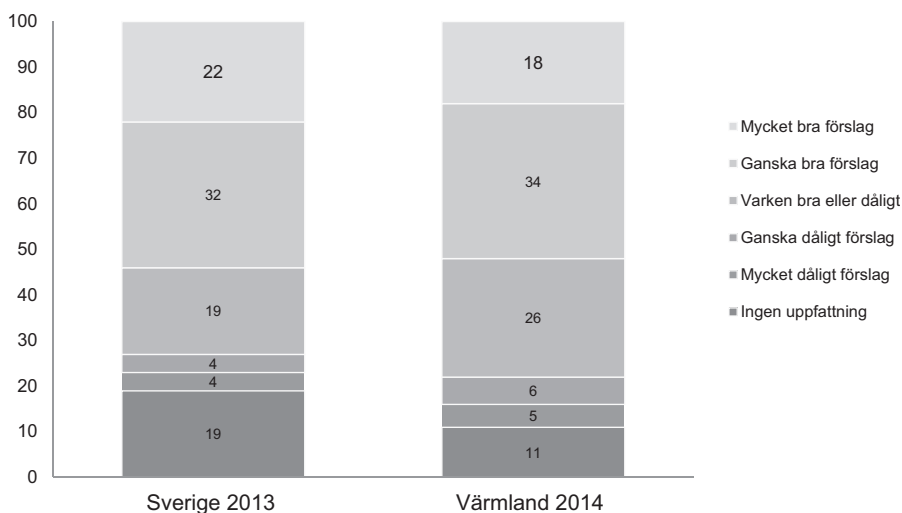
Inom sjukvård och äldreomsorg verkar privata företag i flera europeiska länder (Norberg 2012). Av tradition svarar icke vinstdrivande organisationer för en betydande andel av vården och omsorgen och i flera fall har också lagstiftningen främjat denna typ av verksamhet (Johansson 2011).

Huvudmotiven för att tillåta privata företag var att det skulle öka mångfalden och effektivisera välfärdssektorn. Valfriheten skulle öka och brukarna av offentligt finansierade tjänster skulle kunna välja - barnomsorg, skola, vårdcentral och sjukhus. Den fria etableringsrätten för producenterna har emellertid inneburit att den ökade valfriheten mellan offentliga och privata alternativ främst finns i storstadsregionerna och resursstarka områden inom dessa.

Bland medborgarna är det en majoritet för att inte tillåta vinstutdelning inom skattefinansierad vård skola och omsorg. Samtidigt vill svenska folket och värmlänningarna ha valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg men vill inte att vinstutdelning skall vara tillåten. Vad är det då som man vill se? I en särskild fråga som ställdes första gången i 2013 års nationella undersökning aktualiserades

två alternativ till kommun och landsting/region nämligen *vinstdrivande företag* och *ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer*. En tredjedel hade svårt att ta ställning och valde alternativen ingen uppfattning eller varken bra eller dåligt. Men utslaget var ändå tydligt. Bara var femte vill se vinstdrivande företag som ett alternativ till de offentliga organisationerna; i Värmland 2014 var motsvarande siffra under 20 procent. Svarmönstret ligger i linje med inställningen till vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg som tidigare redovisats. Det finns emellertid ett mycket starkt stöd för att ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer skall kunna erbjuda alternativ till kommuner och landsting/regioner inom välfärden både i Sverige 2013 och Värmland 2014 (Nilsson 2016).

Figur 6 *Förslag: Det ska finnas tillgång till icke-vinstdrivande organisationer inom skattefinansierad vård, skola och omsorg vid sidan av kommun och landsting/region, Sverige 2013 och Värmland 2014 (procent)*

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2013 och SOM-undersökningen i Värmland 2014.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att en klar majoritet är för ett förbud mot vinstutdelning inom skattefinansierad vård, skola och omsorg. Även de som själva nyttjar privata alternativ inom skola och vård eller har nära anhöriga som gör det är negativa till vinstutdelning. Olika alternativa frågor ger samma resultat. Samtidigt anser närmare 70 procent att det är viktigt med valfrihet inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg och det finns en majoritet för inom alla partier utom vänsterpartiet. Även de som anser att det är viktigt med valfrihet anser emellertid att det inte skall vara tillåtet med vinstutdelning. Som alternativ till kommun

och landsting/regioner vill medborgarna inte se vinstdrivande företag utan ideella organisationer eller andra icke vinstdrivande organisationer och det har utbredd stöd inom alla partier. De svenska upphandlingsreglerna försvårar emellertid för de ideella organisationerna och skattereglerna har gynnat internationella riskkapitalbolag.

Nej till vinstutdelning och privatiseringar – ja till valfrihet och ideella organisationer

Den privata revolutionen under de senaste årtiondena har inneburit att utgiftskvoten minskat markant samtidigt som skattekvoten sänkts. Därmed har välfärdsstatens inflytande över välfärden i landet reducerats och marknadens roll ökat. Den förda välfärdsolitiken har också inneburit att medborgarrollerna splittrats med ökad betoning av kundrelationer och minskat inflytande för väljarna och de som finansierar välfärden.

Den nationella och de västsvenska SOM-undersökningarna har gjort det möjligt att följa välfärdsopinionens utveckling i hela Sverige och i Västra Götaland. År 2013 var andelen som vill minska den offentliga sektorn rekordlåg och detsamma gäller andelen som ville sänka skatterna. Samtidigt var det fler än tidigare som vill höja kommunal-/landstingsskatten hellre än att minska servicen. Vidare var kritiken mot privatiseringar inom välfärdsområdet mer omfattande. Uppslutningen bakom välfärdsstaten var 2013 större än tidigare och det gäller både i Sverige och Västra Götaland. Även valåret 2014 och 2015 var stödet mycket stort. Resultaten överensstämmer med Stefan Svallfors slutsats baserade på *Välfärdsstatsundersökningarna* 1986-2010 att det inte finns något sviktande opinionsstöd för välfärdsstaten. Allmänheten gör bedömningen att stat och kommun är bäst lämpade att sköta vård, skola och omsorg (Svallfors 2013).

Rubriken *Nej till vinstutdelning och privatiseringar – ja till valfrihet och ideella organisationer* sammanfattar svenska folkets och västsvenskarnas inställning till vinster i välfärden. Bland väljarna var det 2013 oavsett parti en majoritet för att inte tillåta vinstutdelning inom skattefinansierad vård skola och omsorg. Bland brukarna och deras anhöriga gällde detsamma. Bland allianspartierna sympatisörer minskade andelen som inte ville tillåta vinstutdelning i skattefinansierad vård, skola och omsorg valåret 2014 men 2015 är det bara bland liberalernas sympatisörer som det är fler som tycker att det är ett dåligt förslag än ett bra förslag. Av den nationella SOM-undersökningen 2013 framgick också att 70 procent ansåg att det var viktigt med valfrihet mellan olika servicegivare inom barnomsorg, skola, sjukvård och äldreomsorg med utbredd stöd inom alla partier men även bland dem som ansåg att det var mycket viktigt med valfrihet fanns en majoritet emot vinstutdelning. Som alternativ till kommun och landsting/region ville man inte se vinstdrivande företag utan ideella organisationer/andra icke vinstdrivande organisationer. I Sverige svarar emellertid idéburna organisationer för en mycket liten andel av de icke offentliga alternativen.

I en välfärdsstat är välfärdsfrågorna och människor inställning till välfärdspolitiken och deras upplevelser av välfärden mycket viktiga i debatten och i det politiska livet. Statsvetaren Staffan Kumlin har analyserat hur de personliga erfarenheterna av välfärdsstaten påverkar politiskt förtroende och ideologi och betonar betydelsen av olika välfärdsinstitutioners funktionssätt (Kumlin 2004). Även missnöje med välfärdsstatens service påverkas av institutionella betingelser och missnöje påverkar det politiska handlandet (Solevid 2009). Ett genomgående resultat är att medborgarnas kontakt med och erfarenheter av välfärdsstatens institutioner är en faktor av betydelse när det gäller att förklara politiska attityder och politiskt beteende i ett demokratiskt samhälle med en utbyggd välfärdsstat. *Servicedemokrati* betonar politikens resultat och medborgarnas bedömning av service påverkar hur nöjd man är med demokratin. För bedömningen av det politiska systemet och dess sätt att fungera blir följaktligen medborgarnas inställning till den verksamhet som bedrivs och den service som tillhandahålls ett viktigt kriterium (Westerståhl 1956; 1995; jfr Pettersson 2011).

I valet 2014 var välfärdsfrågorna mycket betydelsefulla för val av parti. Vänster-högerdimension är fortsatt av stor betydelse i Sverige och 2014 var det en ökning för de som placerar sig till vänster efter rekordhöga värden för höger 2010 men med fortsatt högerövertikt 2014. Av störst betydelse för byten från allianspartierna till de rödgröna 2014 var de två varianterna av vänster-högerdimensionen offentligt-privat följt av välfärd. Socialdemokraterna innehade 2014 i samtliga välfärdsfrågor den bästa politiken enligt väljarna, sakägarskapet; när det gäller skola/utbildning delat med folkpartiet. För Sverigedemokraternas framgångar var flyktifrågan huvudorsaken (Oscarsson och Holmberg kap. 10, 2016).

De under senare år genomförda förändringarna på välfärdspolitikens område har i en rad avseenden avlägsnat Sverige från övriga nordiska länder (Kroll och Blomberg 2013). Det gäller omfattningen av de vinstdrivande bolagens ansvar för produktionen av välfärdstjänster medan idéburna organisationers verksamhet fortsatt är mycket begränsad och minskat något. Det gäller också reglerna för riskkapitalbolagens verksamhet inom välfärdssektorn. I strävan att snabbt genomföra förändringar på dessa områden privatiserades utan att system för reglering, uppföljning och kontroll hade utarbetats vid implementeringen. Först i efterhand inleddes ett arbete för att vidta åtgärder (Hartman 2011). Det gäller också frågan om på vilken nivå ansvar skall utkrävas och även i andra avseenden har regelsystemen inte anpassats till de nya förutsättningarna. Den förändrade inriktningen av välfärdspolitiken i Sverige under senare år innebär att det offentliga idag spelar en mindre central roll i den svenska välfärdsstaten och att marknaden tillmäts större betydelse för den sociala välfärden.

Noter

- ¹ Detta kapitel är en uppdatering av tidigare publicerade artiklar i samma ämne av författare: "Nej till vinstutdelning – ja till valfrihet i välfärden", Nilsson 2014b "Ifrågasatt välfärdsolitik", Nilsson 2014c samt "Välfärdsolitik och välfärdsopinion valåret 2014 – Sverige och Värmland", Nilsson 2016. Avsnitt från dessa artiklar ingår i framställningen.
- ² Måttet kan teoretiskt anta värden över 100 procent, då det innefattar beskattningsbara transfereringar.
- ³ Den konsoliderade offentliga sektorn omfattar staten, socialförsäkringssektorn, landstingskommunerna och primärkommunerna.
- ⁴ Den 22 november 2015 fattade Folkpartiet Liberalernas landsmöte beslut att byta namn till Liberalerna. I SOM-undersökningarna som då var i fält användes benämningen Folkpartiet och därför används den i redovisningen av resultat från undersökningarna.
- ⁵ Av Valundersökningen 2014 framgår att Fi i vänster-högerfrågor genomgående placerar sig långt till vänster Oscarsson och Holmberg kap. 10, 2016).
- ⁶ I Värmland var det 2014 också fler som motsatte sig en skattesänkning än som vill minska skatterna.
- ⁷ Att friskolan är det oftast nämnda området att minska på går igen i de nationella undersökningar, där frågan funnits med. Samma resultat redovisas från tidigare regionala undersökningar i Skåne, Västsverige och Värmland (Nilsson 2012a och b).
- ⁸ Av 59 åsiktsfrågor i 2012 års nationella undersökning var det bara i två frågor, där en större andel valt alternativet mycket bra förslag nämligen *Satsa mer på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män* (51%) och *Satsa mer på ett miljövänligt samhälle* (45%).
- ⁹ Tjugo procent valde alternativet *Vinstutdelning ska inte tillåtas*, medan 30 procent valde alternativet *Vinster ska endast få återinvesteras i verksamheten*, vilket i praktiken också innebär att utdelning inte kan ske.
- ¹⁰ Valåret 2014 redovisas samma resultat i Valundersökningen, där 61 procent ansåg att *Ingen vinstutdelning i vård, omsorg och skola* var et bra förslag (Oscarsson och Holmberg kap. 10, 2016).
- ¹¹ Den officiella statistiken har gjort det svårt att urskilja olika typer av privata utförare. Inom SCB pågår dock ett arbete för att anpassa den svenska statistiken till ett internationellt klassifikationssystem för icke-kommersiella privata aktörer.

Referenser

- Bendz, A (2012) "Vårdvalet i Västsverige". I Bergström, A (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bendz, A (2014) "Att ge feedback på välfärdspolitiken: hur reagerar medborgarna på ökad privatisering?" i Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bové, K, Bergström, A och Ohlsson, J (2016) *Västra Götaland 2015*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Carlson, B R (2006) "Friskolor mellan ideologi och erfarenhet" i Nilsson, L (red) *Nya gränser – Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Cannon, B m.fl. (2013) "Sätt stopp för vinstuttag i skolan" *SvD* 130327
- Dahlberg, M och Vedung, E (2001) *Demokrati och brukarutvärdering*. Lund: Studentlitteratur.
- Esping-Andersen, G (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity press.
- Esping-Andersen, G (1996) "After the Golden Age? Welfare State Dilemmas in a Global Economy." I Esping-Andersen, G, (red) *Welfare States in Transition*. London: Sage Publications.
- Esping-Andersen, G (2002) "Towards the Good Society, Once Again?" I Esping-Andersen, G m.fl. (red) *Why we need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G (2009) *The Incomplete Revolution: adapting to women's new roles*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hadenius, S och Nilsson, L (1991) *Ifrågasatt. Den offentliga sektorn i debatt och opinion*. Stockholm: Svensk Informations Mediecenter.
- Hartman, L (2011) (red) *Konkurrensens konsekvenser: Vad händer med svensk välfärd?* Stockholm: SNS Förlag.
- Johansson, O (2011) *Tjäna eller tjäna? – om vård eller vinst? Privatisering av vård, omsorg, skola – vilka tar över?* FAMNA – idéburen vård och social omsorg.
- Karlsson, D (2013) "Åsiktsöverensstämmelse mellan väljare och valda i regionpolitiken." I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *En region för alla? Medborgare, människor och medier Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Kastberg, G (2010) *Vad vet vi om kundval – en forskningsöversikt*. Stockholm: SKL.
- Kroll, C och Blomberg, H (2013) "Svensk välfärd i ett nordiskt perspektiv". I Swärd, H, Edebalk, PG och Wadensjö, E (red) *Vägar till välfärd – idéer, inspiratörer, kontroverser, perspektiv*. Stockholm: Liber.
- Kumlin, S (2003) *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. Göteborg Studies in Politics 78, Göteborgs universitet.
- Lindbom, A (2011) *Systemskifte? Den nya svenska välfärdspolitiken*. Lund: Studentlitteratur.

- LO, Välfärdsrapport: [https://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_underlagsrapport_valfard_webb_pdf/\\$File/Underlagsrapport_valfard_webb.pdf](https://www.lo.se/home/lo/res.nsf/vRes/lo_underlagsrapport_valfard_webb_pdf/$File/Underlagsrapport_valfard_webb.pdf)
- Mydske, P K, Claes, D H och Lie A (2007) *Nyliberalisme ideer och politisk virklichkeit*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nabseth, L (1975) "Den offentliga sektorn i samhällsekonomin – utveckling, framtidsperspektiv, probleminventering". I Tarschys, D m.fl (red) *Offentlig sektor i tillväxt*. Stockholm: SNS.
- Nilsson, L (1996) "Medborgarna och servicedemokratin" i Rothstein, B och Särllvik, B (red) *Vetenskapen om politik*. Festskrift till professor emeritus Jörgen Westerståhl. Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012a) "Välfärd och service i Västra Götaland." I Bergström, A (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012b) "Medborgarna och svensk välfärdsolitik 1986-2011". I Weibull, L, Oscarsson, H och Bergström, A (red) *I framtidens skugga*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2012c), "Medborgarna och välfärdsstatens gränser – Sverige och Västra Götaland." I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *Medborgarna om välfärden*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2013a) "Medborgarna och välfärdsstatens gränser Sverige och Skåne." I Ohlsson, J och Bergström, A (red) *Vanor och attityder i förändring*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2013b) *Välfärdsolitik och välfärdsopinion 1986-2012. Vinster i välfärden?* I Weibull, L, Oscarsson, H och Bergström, A (red) *Vägsål*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2014a) *Starkt stöd för välfärdsstaten*. I Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2014b) *Nej till vinstutdelning – ja till valfrihet*. I Bergström, A och Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2014c) "Ifrågasatt välfärdsolitik", I Bergström, A och Ohlsson, J (red) *Brytningstider*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L (2016) "Välfärd och service på lokal och regional nivå i Värmland 2010 och 2014". I Norell, P O och Nilsson, L (red) *Värmländska utmaningar*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Nilsson, L och Strömberg, L (1988) "Offentligt – privat, Svenska Folkets åsikter om privatisering och avreglering." I Holmberg, S och Weibull, L (red) *SOM-undersökningen 1987*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Norberg, H (2012) *Privata företag inom skola, vård och omsorg i Storbritannien, Frankrike, Tyskland och Tjeckien – en översikt*. Friskolornas riksförbund, Almega, Vårdföretagarna och Svenskt näringsliv.
- Norman, P och Kinberg Batra, A (2012) "Moderaterna vid vägs ände när det gäller privatiseringar" *DN* 121220.

- Norman, P och Kinberg Batra, A (2013) "Lagen om valfrihet bör inte bli obligatorisk" *DN* 130303.
- Oscarsson, H och Holmberg, S (2016), *Svenska väljare*. Wolters Kluwer.
- Oskarson, M (2013) "Kampen om socialförsäkringarna". I Weibull, L, Oscarsson, H och Bergström, A (red) *Vägskäl*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Oskarson, M (2015) "Klämda mellan policy och politik – inställningen till socialförsäkringarna 2004-2014". I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H och Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Persson, J (1999), *Storstadsregionens kontraster. Kommunundersökningarna i göteborgsregionen 1996-1998*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Petersson, O (2011) *Statsvetaren. Jörgen Westerstahl och demokratin århundrande*. SNS Förlag.
- Pettersen, P A och Rose, L E (1997) "Den norske kommunen: Hva politikerne ønsket og hva ønsker folket?" i Baldersheim, H m.fl., red., *Kommunalt selvstyre i velferdsstaten*. Tano Aschenhoug.
- Peters, G (1991), *The Politics of Taxation. A Comparative Perspective*. Blackwell.
- Proposition 1995/96:150.
- Proposition 2006/07:52.
- Proposition 2013/14:100.
- Proposition 2016/17:1.
- Regeringen, Dir.2015:22.
- Riksdagen, Betänkande 2014/15: FIU32
- Romson, Å, Amin, J och Pertoft, M (2012) "Vinst får aldrig vara syftet". I *SvD* 120605.
- Rosenberg, G (2013) *Plikten, profiten och konsten att vara människa*. Bonnier Pocket.
- Ruwaida, Y, Pertoft, M och Amin, J (2013) "Förlåt, vår politik har lett skolan fel". I *Aftonbladet* 131104.
- SFS 2008:962, *Lagen om valfrihet*, LOV.
- SOU 2013:56, *Friskolorna i samhället*.
- Sandberg, Å (2014) *Värden i välfärden. Om styrning och organisering efter New Public Management*. Arena idé.
- Socialdemokraternas webbplats: www.socialdemokraterna.se
- Socialdemokraternas webbplats, Framtidskontraktet: https://www.socialdemokraterna.se/upload/Arrangemang/Kongress/Kongress_13/Beslut/Framtidskontraktet_beslutad_version.pdf
- Solevid, M (2009) *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden*.
- Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Svallfors, S (2013), "Trygg, stöttande, tillitsfull? Svenskarna och välfärdsstaten. Svenskarna och välfärdsstaten."

- I Swärd, H, Edebalk, PG och Wadensjö, E (red) *Vägar till välfärd – idéer, inspirationer, kontroverser, perspektiv*. Liber.
- Tarschys, D (1978) *Den offentliga revolutionen*. Stockholm: Liber.
- VALU. SVT. (2014)
- Westerståhl, J (1956), Servicedemokrati. *Dagens Nyheter* 1956-08-04.
- Westerståhl, J (1971), *Ett forskningsprogram. Den kommunala självstyrelsen 1*. Almqvist & Wiksell.
- Westerståhl, J (1995), Servicedemokratis fall. *Göteborgs-Posten* 1995-07-30.
- Vogel, J (1970) *Aspirationer, möjligheter och skattemora: en rättssociologisk undersökning av deklaranter*. Stockholm: SOU 1970:25.
- Berg, R (1993) *Århundradets skattereform? Politik och opinion kring 1991 års skattereform*. Stockholm: Fritzes
- www.dagenssamhalle.se
- www.di.se
- www.fokus.se
- www.kvalitetsindex.se
- www.moderaterna.se
- www.novus.se
- www.sverigedemokraterna.se

HUR SKÖTER VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN SINA UPPGIFTER?

YLVA NORÉN BRETZER

Detta kapitel bidrar till att belysa en unik paradox för Västra Götalandsregionens del. Generellt ökade stödet för demokratin i regionen under åren 2000-2015, från 45 procent till 61 procent nöjda. Samtidigt minskade västsvenskarnas nöjdhet med demokratin i Västra Götalandsregionen under åren 2014-2015, vilket är vanligt år efter valår (2014). Under samma period, 2014-2015, bedömdes tillfredsställelsen med Västra Götalandsregionens verksamhetsområden stabila; detta stöd kanske till och med stärktes något i vissa grupper. Nöjdheten med verksamheten kvarstår därmed, trots att stödet för demokratin minskat något. Ett visst missnöje med verksamheten kvarstår i specifika befolkningsgrupper. Detta utmärker särskilt män som är missnöjda med demokratin i Västra Götalandsregionen och som inte tycker att det fungerar särskilt bra att ta sig fram med bil.

Inledning

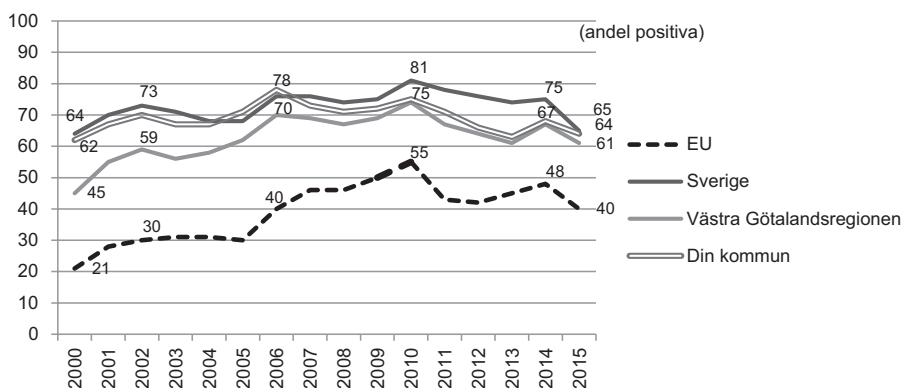
Regionala frågor har länge utgjort en marginell del inom den svenska förvaltningspolitiken. Landets indelning i kommuner och landsting har under årtionden, ja nästan århundraden, varit oproblematiske. I och med Ansvarsutredningen som år 2007 föreslog en ny regional indelning kom den regionala frågan upp tydligare på den förvaltningspolitiska dagordningen (SOU 2007:10). Spänningen steg ytterligare i frågan när tre utredare från Sveriges kommuner och landsting (SKL) år 2010 presenterade ett förslag till en ny regional indelning (Karlsson och Norén Bretzer 2012). Frågan låg sedan i stiltje under Reinfeldts andra regeringsperiod, men tycks ha vaknat upp igen under regeringen Löfvén, med civilminister Ardalan Shekarabi som pådrivande frontman. Ambitionen var då som nu att nå ökad utvecklingskraft i sjukvården och en balanserad utveckling i hela landet. Kanske kommer en ny regionreform att beslutas under innevarande mandatperiod, eller kommer frågan att gå i stå även fortsatt?

Om detta vet vi förstås intet, men genom att här närmare fokusera på fallet Västra Götalandsregionen som bildades 1998 och som nu har omkring 18 års erfarenhet av att vara just region, kan vi bidra med några resultat utifrån regioninvånarnas *nöjdhet med demokratin i Västra Götalandsregionen* samt *bedömningar av de olika verksamheter* de möter.

Nöjdhet med demokratin i flernivåsystemet

Om vi ser tillbaka på hur nöjdheten bland västsvenskarna har sett ut de senaste 16 åren och på den senaste tiden, så är det förvisso korrekt att nöjdheten med hur demokratin fungerar på EU-nivå, i Sverige, i Västra Götalandsregionen och i "den egna kommunen" har minskat både jämfört med 2014 och ännu mer jämfört med år 2010. Men detta ska också jämföras med ett betydande ökande stöd under åren 2000-2010 på alla nivåer. Läget 2015 är i nivå med läget 2006 för EU, och i nivå med läget 2005 för Västra Götalandsregionen. Däremot är nöjdheten med demokratin i Sverige och i den egna kommunen på samma nivå som år 2000, vilket innebär att hela uppgången 2000-2010 i princip har utraderats bland västsvenskarna. Dessa två ligger dock på de högsta nivåerna, vilket innebär att stödet för demokratin är som högst för både Sverige och "den egna kommunen". Stödet för demokratin i EU och Västra Götalandsregionen har tagit sig upp från relativt låga nivåer, och det förtjänar att noteras att EU-stödet har fördubblats under perioden. Det är viktigt att vi har denna utgångspunkt för ögonen, att vi betraktar Västra Götalandsregionen som en aktör av många av de olika demokratiska "beslutsnivåer" som finns (eng. *multi-level governance*, se Cairney 2012; Enderlein et al. 2010). Dessutom noterar vi att förändringspunkterna för Västra Götalandsregionen är mycket lika förändringspunkterna för övriga nivåer, vilket innebär att nöjdhet eller missnöjdhet med en politisk nivå troligtvis påverkar uppfattningen om övriga nivåer i det politiska systemet. Valåret 2010 framstår här som en mycket tydlig vändpunkt. Dessutom noteras relativt tydliga "valårseffekter" åren 2002, 2006, 2010 och 2014, vilket innebär att nöjdheten generellt sett är högre under valår, för att efterföljande år falla tillbaka något (Holmberg, 1994).

Figur 1 Nöjdhet med demokratis fyra nivåer (procent)

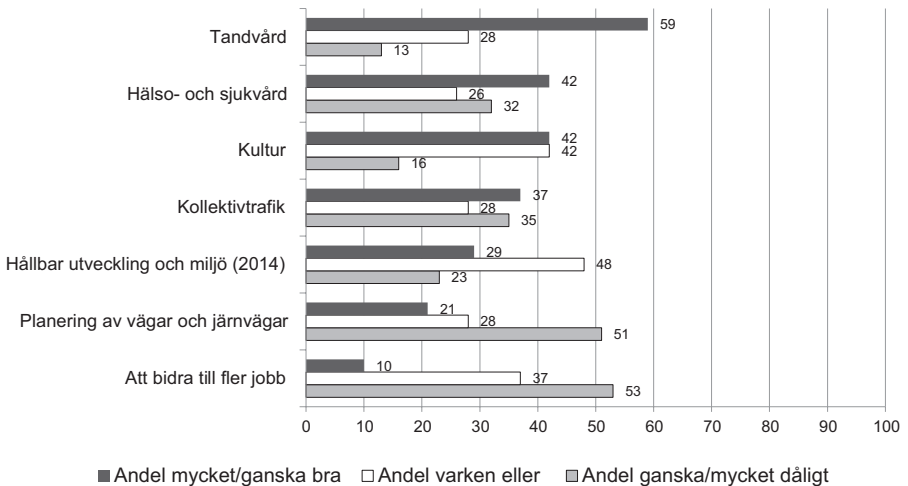
Kommentar: Figur 1 bygger på frågan "Allmänt sett, hur nöjd är du med det sätt på vilket demokratin fungerar i a) EU, b) Sverige, c) Västra Götalandsregionen, samt d) Den kommun där du bor. Svarsalternativ är Mycket nöjd, Ganska nöjd, Inte särskilt nöjd och Inte alls nöjd. Figuren visar andelen som svarat Mycket nöjd eller Ganska nöjd.

Källa: De västsvenska SOM-undersökningarna 2000-2015.

Det kan konstateras att nöjdheten med demokratin har minskat för alla fyra nivåer under 2015 jämfört med det föregående valåret 2014. Låt oss nu fortsättningsvis undersöka i vilka avseenden västsvenskarna är relativt sett mer eller mindre nöjda med Västra Götalandsregionens sätt att sköta sina olika uppgifter. Frågan är om det finns ett samband med politiskt missnöje på den politiska nivån, och bedömning av organisationens olika verksamhetsresultat?

Det är av intresse att jämföra de båda åren 2014 och 2015, då en allmän nedgång tycks finnas hos allmänheten då det gäller förtroendet för demokratin i Västra Götalandsregionen, och vi har här möjlighet att undersöka förändringarna sakområdesvis. Sju olika delområden undersöktes de båda åren, men läsaren bör uppmärksammas på att delfrågan om *hållbar utveckling* (2014) omformulerades till *miljö och klimat* i undersökningen 2015.

Figur 2 Bedömning av Västra Götalandsregionens arbete 2014 (procent)

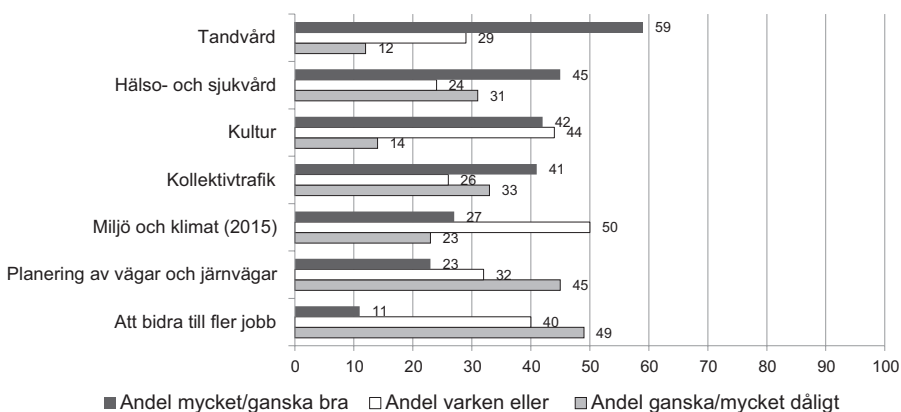
Kommentar: Figur 2 bygger på frågan *Allmänt sett, hur tycker du att Västra Götalandsregionen sköter sina uppgifter då det gäller...* a) Hälso- och sjukvård, b) Tandvård, c) Kollektivtrafik, d) Planering av vägar och järnvägar, e) Att bidra till fler jobb, f) Kultur, g) Hållbar utveckling. Lägst antal svarande är 2 041 personer.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2014.

I figur 2 redovisas andelar positiva och negativa bedömningar, respektive mittenkategorin "varken eller". Rangordning mellan svarsalternativen visar att år 2014 var allmänheten allra mest nöjda med tandvården (59 procent svarar mycket eller ganska bra). Lika stora andelar bedömer hälso- och sjukvården och kultur som mycket eller ganska bra, 42 procent i båda fallen. Tandvården har därmed ett stort försprång hos allmänheten, jämfört med hälso- och sjukvården. Dessa två utgör

tillsammans Västra Götalandsregionens största uppgifter, om man ser till hur stor budgetandel dessa två områden tar i anspråk. För kollektivtrafiken är det nästan jämt mellan de positiva bedömarna (37 procent) och de negativa bedömarna (35 procent). För alternativen därefter överväger de negativa bedömningarna, planering av vägar och järnvägar (51 procent negativa mot 21 procent positiva) samt att bidra till fler jobb (53 procent negativa mot 10 procent positiva). Alternativet *hållbar utveckling och miljö* har en stor andel som svarar ”varken bra eller dåligt”. Låt oss jämföra dessa resultat med motsvarande resultat 2015 (figur 3).

Figur 3 Bedömning av Västra Götalandsregionens arbete 2015 (procent)

Kommentar: Se kommentar till figur 2. Alternativet Hållbar utveckling och miljö byttes 2015 dock ut till Miljö och klimat. Lägsta antal svarande är 2 059 personer.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Resultatet 2015 är vid första anblicken nästan identiskt med föregående år; rangordningen mellan svarsalternativen är densamma. Tandvårdens sympatisörer kvarstår, och hälso- och sjukvården har en något högre andel positiva bedömningar, jämfört med året innan (45 procent 2015 mot 42 procent 2014). I själva verket framstår alla områden som att de bedöms något bättre 2015 jämfört med 2014, verksamhetsmässigt ser det inte ut att vara tal om någon nedgång alls, snarast kan en uppgång skönjas – vilket är goda nyheter. Bedömningen av Västra Götalandsregionens arbete har stärkts något, samtidigt som nöjdheten med det sätt på vilket demokratin fungerade i området försämrades från 68 procent år 2014 till 61 procent år 2015. Detta resultat tyder på att den relativt minskande nöjdheten med demokratin i ganska stor utsträckning har påverkats av händelser i omvärlden och på nationell nivå – än av den faktiska verksamhet som Västra Götalandsregionen ansvarar för. Vid en kontroll visar det sig dock att det också finns ett starkt samband mellan dessa två, nöjd med demokratin och bedömning av verksamhet. År 2014

var sambandet $r=0,36$ (med 99 procents säkerhet) och år 2015 ökade sambandet till $r=0,39$ (också med 99 procents säkerhet).

Det skulle varit intressant att undersöka hur de svarspersoner som rapporterar ökad respektive minskad nöjdhet med uppgifterna förhåller sig till det minskade stödet för hur demokratin fungerar i Västra Götalandsregionen. För att kunna uttala sig om det krävs det att samma individer svarar på enkäterna två gånger, vilket inte är fallet med de västsvenska SOM-undersökningarna. Vad vi istället kan undersöka är *i vilka grupper har bedömningen av service stärkts eller försvagats mellan 2014 och 2015*.

Förutom att redovisa skillnaderna mellan de som är nöjda eller missnöjda med hur demokratin sköts i Västra Götalandsregionen, är det exempelvis också av intresse att undersöka om särskilda förändringar har skett mellan kvinnor och män, olika åldersgrupper, grupper med olika utbildningsnivå, boende i olika delar av regionen, samt mellan olika partisympatisörer. Jag kommer här även att pröva i vilken utsträckning bedömning av verksamheter har ett samband med nöjdheten med demokratins funktion på regional nivå. Här redovisas medelvärden där 1 motsvarar mycket bra och 5 motsvarar mycket dåligt. Därför är lägre värden i denna redovisning det mest "eftersträfvansvärda". Då debatten om *trängselskatten* har varit ganska omfattande i regionen, och kanske mest intensivt i Göteborgs-regionen, kommer jag även att pröva ifall det finns någon effekt av frågan *Hur tycker du att det fungerar att ta sig fram på följande sätt i den kommun där du bor? (Köra bil)*.¹ Frågan ställdes i båda undersökningarna 2014 och 2015. Statsvetaren Folke Johansson har tidigare visat att det finns starka negativa samband mellan syn på trängselskatten och förtroende för den kommunala demokratin (Johansson 2014, 2013 och 2012).

Betydelsen av individegenskaper och verksamhetsbedömning

Låt oss nu närmare undersöka mer specifika individegenskaper hos undersökningsgrupperna (tabell 1). Kvinnors bedömning har stärkts något (från 3,0 till 2,9), och de är något mer positiva i sina omdömen jämfört med männen (3,0 mot 3,1 år 2014 och 2,9 mot 3,1 år 2015). Skillnaderna mellan mätåren är mycket små, och de är inte statistiskt säkerställda från varandra. Därmed går det inte att uttala sig om några särskilda förbättringar i dessa avseenden – däremot att mätnivåerna ligger stabilt i förhållande till varandra under dessa två mätår. Motsvarande stabilitet noteras i de olika åldersgrupperna. Motsvarande stabilitet noteras i grupper med olika utbildningsnivåer och i de grupper som har olika *bostadsorter*. Överlag kan en viss förbättring skönjas, men den är inte statistiskt säkerställd. Utifrån *partisynpati* noteras att bedömningen av verksamheten mellan 2014 och 2015 är oförändrad bland de som sympatiserar med Vänsterpartiet, Socialdemokraterna, Moderaterna och Kristdemokraterna. En skönjbar förbättring i bedömningarna noteras bland de som sympatiserar med Centern, Liberalerna, Miljöpartiet och även bland Sverige-

Tabell 1 Bedömningsindex av Västra Götalandsregionens arbete, efter nöjd med regional och kommunal demokrati (medelvärden)

	2014	Antal	2015	Antal
Kön				
Kvinnor	3,0	757	2,9	763
Män	3,1	707	3,1	741
Totalt	3,0	1 464	3,0	1 504
Ålder				
15-29 år	2,9	214	2,9	224
30-49 år	3,1	443	3,0	443
50-64 år	3,1	433	3,0	438
65-85 år	2,9	376	2,9	401
Totalt	3,0	1 466	3,0	1 506
Utbildning				
Låg (högst grundskola)	3,0	217	2,9	240
Medellåg (högst gymnasieutbildning)	3,0	437	3,0	438
Medelhög (eftergymnasial utb. vid univ./högskola eller annat)	3,1	325	3,0	353
Hög (examen från universitet el. mer)	3,0	456	2,9	462
Totalt	3,0	1 435	3,0	1 493
Bostadsort				
Göteborg (ref.)	3,1	461	3,0	500
Kranskommun till Göteborg	3,1	214	3,1	220
Övrig kommun i Göteborgsregionen	3,0	95	3,0	82
Övriga Västsverige	3,0	640	2,9	662
Totalt	3,0	1 410	3,0	1 464
Partisynpat				
Vänsterpartiet	3,1	78	3,1	102
Socialdemokraterna	2,9	395	2,9	346
Centerpartiet	3,0	96	2,9	115
Liberalerna	3,0	88	2,9	85
Moderaterna	3,0	330	3,0	298
Kristdemokraterna	3,0	50	3,0	49
Miljöpartiet	3,0	146	2,8	86
Sverigedemokraterna	3,3	121	3,2	192
Feministiskt initiativ	3,3	38	2,9	46
Annat parti	*	*	*	*
Totalt	3,0	1 371	3,0	1 345
Flankpartier	Eta2=0,02***		Eta2=0,02***	
Ja, V, SD, FI och Annat parti	3,3	266	3,1	366
Nej, S, C, L, M, KD, MP	3,0	1 105	2,9	979
Totalt	3,0	1 371	3,0	1 345
Nöjd med demokratin i VGR	Eta2=0,11***		Eta2=0,14***	
Mycket/ganska nöjd	2,9	951	2,8	887
Ganska/mycket missnöjd	3,4	471	3,3	549
Totalt	3,0	1422	3,0	1 436
Bedömning att ta sig fram; med bil	Eta2=0,04***		Eta2=0,06***	
Mycket/ganska bra	3,0	1 047	2,9	1 042
Varken eller	3,2	168	3,2	185
Ganska/mycket dåligt	3,3	132	3,4	132
Totalt	3,0	1 347	3,0	1 359

Kommentar: Beroende variabelindex är genomsnittlig bedömning av sex olika serviceområden där 1=Mycket bra, 2=Ganska bra, 3=Varken bra eller dåligt, 4=Ganska dåligt och 5=Mycket dåligt. De som svarat "ingen uppfattning" ingår inte i redovisningen. Svartalternativen "hållbar utveckling och miljö" (2014) respektive "miljö och klimat" (2015) ingår heller inte i redovisningen eftersom formuleringarna skiljer sig åt mellan åren. *=Färre än 30 svarande.

demokrater – men dessa skillnader är fortfarande inte signifikanta. Om man slår ihop de som sympatiserar med så kallade ytter- eller flankpartier, (här definierat som V, SD, FI och annat parti) och jämför med de som sympatiserar med de traditionella ”mittenpartierna” från Socialdemokraterna till Moderaterna, så är mycket riktigt ”mittensympatisörerna” något mer nöjda i sina verksamhetsbedömningar, jämfört med flanksympatisörerna. Men båda grupperna har också blivit nöjdare mellan åren 2014 och 2015, där exempelvis flanksympatisörer förbättrar sin genomsnittliga verksamhetsbedömning från 3,3 år 2014 till 3,1 år 2015 (statistiskt säkerställt inom respektive år). Relativt stora skillnader noteras också för verksamhetsbedömning mellan de grupper som är mycket eller ganska nöjda med demokratin i regionen, jämfört med de som är ganska eller mycket missnöjda (2,9 respektive 3,4 för år 2014, samt 2,8 respektive 3,3 för år 2015). Dessa skillnader är också statistiskt säkra, då $\eta^2=0,11$ år 2014 och $\eta^2=0,14$ år 2015.

Tabell 2 Bedömning av Västra Götalandsregionens uppgifter, regression (2015)

0=högst bedömning av verksamhet	Modell 1 Ostd. b-värde	Modell 2 Ostd. b-värde	Modell 3 Ostd. b-värde
<i>Intercept</i>	,45***	,35***	,35***
<i>Kön</i> (1=Män, 0=Kvinnor)	,03***	,03***	,03**
<i>Alder</i>			
16-29 år	-,02	-,03	-,02
30-49 år	Ref.	Ref.	Ref.
50-64 år	,00	-,01	-,01
65-85 år	-,01	-,01	,01
<i>Utbildning</i> (0=lägst, 1=högst)	,01	,02	,01
<i>Bostadsort</i>			
Göteborg	,01	,01	-,02
Kranskommun exkl. Kungsbacka	,03*	,02	,01
Övrig GR-kommun	,02	,02	,02
Övriga VGR	Ref.	Ref.	Ref.
<i>Sympati med flankpartier</i> (1=ja, 0=nej)	,05***	,01	,01
<i>Nöjd med demokratin i VGR</i> (0=Mycket nöjd VGR)		,26***	,22***
<i>Bedömning att ta sig fram med bil i den egna kommunen</i> (1=Mycket dåligt)			,14***
F-värde	4,8	24	25
Justerat R ²	,03	,16	,19
Antal	1 294	1 247	1 135

Kommentar: Den beroende variabeln i tabell 2 motsvarar det bedömningsindex som användes i tabell 1, år 2015. I tabell 2 ovan har indexet anpassats till en skala mellan 0 och 1, där 0 motsvarar den bästa bedömningen av verksamheter, och 1 motsvarar den sämsta. Signifikansnivåer där ***= 99,9% säkerhet, **=signifikant med 99% säkerhet, *=signifikant med 95% säkerhet.

Den övergripande tendensen i tabell 1 är att bedömningarna av regionens olika verksamheter legat stabilt bland västsvenskarna 2014-2015, trots att nöjdheten med demokratin i regionen minskat något, som vi såg i figur 1. Låt oss nu analysera dessa olika individfaktorer i en samlad regressionsanalys, för att närmare undersöka hur olika förklaringar kan samverka med varandra (tabell 2).

För enkelhets skull genomförs denna analys endast i den ena datamängden (2015), av det enkla skälet att huvudmönstret inte ändras så mycket mellan de två åren. Flera intressanta mönster blottläggs i denna analys. I tabell 1 tidigare, redovisades ett medelvärde 3,0 utifrån hur frågorna hade ställts i intervjuformulären (svarsalternativ som kodats mellan 1 och 5). I regressionerna i tabell 2 har denna skala transformerats mellan 0 och 1, vilket innebär ett nytt medelvärde om 0,49 (motsvarar i stort sett 3,0 på den tidigare skalan). 0 motsvarar här bedömningen ”mycket bra” vad gäller hur Västra Götalandsregionen sköter sina uppgifter, medan 1 motsvarar bedömningen ”mycket dåligt”. Alla övriga ingående förklaringsfaktorer har också kodats om på motsvarande sätt, där olika åldersgrupper och bostadsorter har gjorts om till dummyvariabler (0 eller 1).

I modell 1 visas de viktigaste förklaringsfaktorerna till vilka som är missnöjda med hur Västra Götalandsregionen sköter sina verksamheter. Mest missnöjda är män som bor i kranskommuner till Göteborg och som sympatiserar med flankpartier (med minst 95% säkerhet). Övriga faktorer i modellen är inte signifikanta, och kan därmed betraktas som i stor sett försumbara. Modellen ger totalt sett en liten effekt, den förklarade variansen r^2 blir inte mer än 0,03. F-värdet är också relativt modest, $F=4,8$.²

I modell 2 har ”nöjd med demokratin i Västra Götalandsregionen” lagts till, och nu förändras modellen avsevärt. R^2 ökar till 0,16 samtidigt som effekten av kön kvarstår, och $F=24$, vilket visar att modellen är mer robust jämfört med modell 1. Det är tydligt att det finns en nära koppling mellan nöjd med demokratin i Västra Götalandsregionen och att svarspersonerna i Västsverige anser att Västra Götalandsregionen sköter sina verksamhetsområden väl. Effekten av flankpartier försvinner dock, vilket tydligt indikerar att politiskt missnöje uttryckt som sympati med flankpartier även kan uttryckas som ett missnöje med demokratin i den egna regionen.

I modell 3 provas vad som händer när frågan *Hur tycker du det fungerar att ta sig fram genom att köra bil i din kommun?* läggs till i modellen (1=Mycket dåligt). Denna fråga bidrar tydligt med ytterligare förklaringskraft till modellen, där r^2 nu ökar till 0,19 och F-värdet till 25. Modellen visar att de som är missnöjda med dessa verksamheter är oftare män som är missnöjda med demokratin i regionen, vilket till en del kan kopplas till missnöje med att ta sig fram med bil. Därmed kan konstateras att de missnöjda bilpendlarna tycks vara en nyckelgrupp till hur missnöjet med Västra Götalandsregionens verksamhet kan förstås, och eventuellt också på sikt kan förbättras.

Diskussion

Västra Götalandsregionen har funnits till som region i 18 år, och mellan år 2000 och 2015 stärktes stödet för den politiska nivåns funktionssätt från 45 procent positiva år 2000 till 61 procent positiva år 2015. Däremot minskade stödet för demokratin i regionen något mellan 2014 och 2015, vilket är ett ofta återkommande mönster under år efter valår.

Trots denna nedgång i demokratinöjdhet, har stödet för verksamheterna i Västra Götalandsregionen överlag *legat stabilt* mellan år 2014 och 2015. Det är därmed inte alls självklart att en nedgång i demokratinöjdhet helt beror av hur olika verksamhetsområden bedöms av medborgarna. Stödet för verksamheterna är som störst inom tandvård samt hälso-och sjukvård, medan det är som lägst för planering av vägar och järnvägar samt att bidra till fler jobb. Trots att stödet för verksamheterna överlag ligger stabilt har analyserna i detta kapitel även visat att det finns missnöje med regionens verksamheter i grupper som är missnöjda med demokratin funktionssätt i regionen. Denna grupp består ofta av män som är missnöjda med möjligheterna att ta sig fram med bil. Kanske finner vi här en protesteffekt mot det västsvenska paketet, som tidigare rapporterats av Folke Johansson (2014, 2013 och 2012)? Det kan även handla om praktiska svårigheter på ombyggnadssträckor som reellt skapar problem för denna grupp. Eller så kanske man är missnöjd med de biltullar som bidrar till finansieringen av systemet? Vägen till att öka stödet för Västra Götalandsregionens sätt att sköta sina uppgifter kanske inte bara handlar om att bli ännu bättre på de föreliggande uppgifterna som redovisades i tabell 2 och 3, utan om hur man bättre kan möta det missnöje som trots allt finns hos identifierade grupper. Det bör dock noteras att regionen kanske ändå är på rätt väg, då de som är "missnöjda" med planeringen av vägar och järnvägar år 2014 minskade till år 2015 (från 51 procent till 45 procent).

Noter

- ¹ Frågan har fem olika svarsalternativ, a) Mycket bra, b) Mycket dåligt, c) Varken bra eller dåligt, d) Ganska dåligt, e) Mycket dåligt. Alla svarsalternativ har här kodats om till en skala mellan 0 och 1. Svarsalternativet *Ingen uppfattning* har kodats bort.
- ² Lågt F-värde nära 0 indikerar liten signifikans. Ju större F-värde, säg 50 eller 100, desto robustare signifikans. Det kan tolkas som mellangrupsvarians i förhållande till inomgrupsvarians, där det förstnämnda bör vara större än det senare.

Referenser

- Cairney, Paul (2012), *Understanding Public Policy: Theories and Issues*, Palgrave: Macmillan.
- Enderlein, H. ; Wälti, S. & Zürn, M. (eds.) (2010), *Handbook of Multi-Level Governance*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Holmberg, Sören (1994). "Partierna tycker vi bäst om i valtider", i Holmberg, S, Weibull, L. (1994), *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Folke (2014). "Trängselskatten och den kommunala demokratin" i Bergström, A. & Ohlsson, J. (red.), *Brytningstider*, Göteborgs universitet: SOM-institutets rapport nr. 62.
- Johansson, Folke (2013). "Trängselskatt och förtroende för kommunpolitiker", i Bergström, A. & Ohlsson, J. (red.), *En region för alla? Medborgare, människor och medier i Västsverige*. Göteborgs universitet: SOM-institutets rapport nr. 60.
- Johansson, Folke (2012). "Medborgarna och trängselskatten – efter beslutet". I Bergström, A. & Ohlsson, J. (red.) *Medborgarna om välfärden*. Göteborgs universitet: SOM-institutets rapport nr. 57.
- Karlsson, David & Norén Bretzer, Ylva (2012). *Swedish Regional Reform and the Political Map: Party Interests at Stake*. Gothenburg: Working Paper Series 2012:21.
- Nilsson, Lennart (2016). "Medborgarna och politikerna tycker om regionfrågan", i Jonas Ohlsson, Henrik Oscarsson & Maria Solevid (red.), *Ekvilibrum*, Göteborgs Universitet: SOM-institutet.
- SOU 2007:10. *Hållbar samhällsorganisation med utvecklingskraft*. Slutbetänkande Ansvarskommittén. Stockholm: Fritzes.
- Västra Götalandsregionens Budget 2016. www.vgregion.se

SJUKVÅRD SOM POLITIK

OM SAMBANDET MELLAN BEDÖMNINGAR AV SJUKVÅRDEN OCH FÖRTROENDET FÖR VÄSTRA GÖTALANDSREGIONEN

MARIA OSKARSON

Sjukvården utgör en grundbult i alla välfärdssamhällen.¹ Om vi inte kan få sjukvård när vi behöver det, eller i förebyggande syfte så att vi inte ska behöva mer, kan man knappast tala om välfärd. Det är därför inte så konstigt att frågor om hälso- och sjukvård är viktiga för människor. Det genomförs i Sverige, liksom i de flesta andra välfärdsstater, mängder av olika kvalitetsutvärderingar och mätningar om hur medborgarna bedömer sjukvården ur alla upptänkliga aspekter. I Sverige kan exempelvis nämnas den årliga "Vårdbarometern" men det finns en rad olika mätningar och utvärderingar. Vi vet därför ganska väl vad medborgarna tycker om vården. Fokus här går ett steg längre och ska undersöka *politiska konsekvenserna* av dessa bedömningar.

Då hälso- och sjukvård i Sverige är ett till allra största delen offentligt finansierat och styrt verksamhetsområde är det ett viktigt politikområde, som ofta är centralt på den politiska dagordningen. Inte minst är det hälso- och sjukvård det enskilt mest centrala området för regional politik i Sverige. Sjukvården har följaktligen bedömts som det entydigt viktigaste samhällsproblemen i Västra Götalandsregionen varje år sedan SOM-institutet började med de västsvenska specialundersökningarna 1998 (Bové et al. 2016). Det är med andra ord knappast långsökt att anta att medborgarnas upplevelser av möten med sjukvården spelar roll för hur nöjd man är eller vilket förtroende man hyser för den politiska instans som är ansvarig för hälso- och sjukvård, alltså regionstyrelsen. Trots detta är kunskapen ganska begränsad. Detta kapitel anknyter till forskningen om hur utvärderingar av välfärdspolitik påverkar människors politiska förtroende (Huseby 2000; Kumlin 2007a, b) och ställer frågan hur medborgarnas bedömning av hur Västra Götalandsregionen sköter hälso- och sjukvården hänger samman med uppfattningar om hur demokratin fungerar på regional nivå och vilket förtroende man har för den regionala politiska nivån.

Ansvariga för hälso- och sjukvård är våra landsting, eller i Västra Götalands fall, regionfullmäktige och regionstyrelsen. Staten har övergripande ansvar för lagstiftning och viss kvalitetskontroll (Socialstyrelsen) men ansvaret att tillgodose medborgarnas behov av vård och omsorg ligger på region-/landstingsnivå. Regionen har direkt ett skatteuttag, men får också statliga bidrag, och valen till regionfullmäktige sker i samband med riksdagsvalen. Om vi ska se till de politiska konsekvenserna av medborgarnas bedömningar av sjukvården är det med andra ord

främst den regionala nivån som är aktuell. Sjukvården ses här som ett ”typfall” för samband mellan bedömning av välfärdspolitik och förtroende för den ansvariga politiska nivån. Det är regionsstyrelsen som är ansvariga, och det är det största politikområdet inom regionsstyrelsernas ansvarsområde. Om vi inte skulle finna ett samband mellan bedömningar av hälso- och sjukvården och bedömningar av och förtroende för regionens politiker och politiska institutioner lär det sannolikt inte heller finnas inom andra områden.

Inom ramen för den västsvenska SOM-undersökningen har uppfattningar om regionen mätts sedan 1998, främst av Lennart Nilsson och sammantaget kan konstateras att regionen som regel får mindre positiva bedömningar än exempelvis regeringen (Nilsson 2015).

Teoretiska utgångspunkter

Hur politiken utformas och vilka resultat olika beslut leder till har betydelse för medborgarnas bedömningar av de politiska aktörerna liksom av sin egen roll som medborgare. Ett grundläggande antagande för demokratin är att de folkvalda reagerar och är responsiva gentemot medborgarnas behov och önskemål, och utformar politiken i linje med detta. Men, för att detta ska fungera är det också centralt att medborgarna också reagerar på de faktiska politiska utfallen när de gör sina bedömningar. Med andra ord, om den demokratiska processen ska fungera bör det finnas ett samband mellan medborgarnas bedömningar av politikens utfall och hur de bedömer de politiska ansvariga (Bingham Powell 2004; Stimson et al. 1995).

Inom forskningen om så kallade återkopplingseffekter (policy feedback) tas ofta olika aspekter av välfärdspolitik som exempel på ett politikområde där det ligger nära tillhands att anta att medborgarnas erfarenheter och bedömningar ska forma å ena sidan deras olika intressen och å andra sidan deras bedömningar och attityder. Den fråga som ska undersökas här är om medborgarnas uppfattningar om hur demokratin fungerar hänger samman med hur man bedömer politikens utfall, i detta fall avseende sjukvårdspolitik, eller vad som kanske kan kallas en aspekt av ”public responsiveness”. Den enkla frågan är om medborgarna utkräver ansvar/belöningar för hur sjukvården hanteras.

Att medborgarnas bedömning eller utvärdering av en förd policy ska ha betydelse för deras politiska förtroende och nöjdhet med demokratin kan förefalla självklart (Norris 2011). Ofta diskuteras detta främst när man jämför hur ett lands ekonomiska utveckling påverkar nivån på det politiska förtroendet, men det finns också flera studier som ser till samband mellan välfärdspolitik och politiskt förtroende. Exempelvis visar Staffan Kumlin i en komparativ studie att missnöje med utbildning och sjukvård har ett tydligt samband med lågt politiskt förtroende (Kumlin 2007a), något som också fått stöd i andra studier (Huseby 2000).

Det är emellertid inte självklart att politiskt förtroende beror på hur man utvärderar politikens utfall. Det finns en rad andra faktorer som visat sig ha betydelse

för hur man bedömer de politiska beslutsfattarna och de politiska processerna. Ofta hävdas politiska attityder framförallt hänga samman med sådant som ideologi och socialisation, snarare än faktiska erfarenheter eller bedömningar av politikens utfall (Page och Shapiro 1992; Zaller 1992). Detta skulle innebära att vad de politiskt ansvariga än gör – bra eller dåligt – så är det inte vad medborgarna reagerar på.

En alternativ förklaring till hur nöjd man är med den regionala demokratin och regionens politiska nivå är att det har att göra med i vad mån man som medborgare upplever att man har möjligheter att påverka de beslut som fattas, eller vad som ibland kallas ”bemyndigande” (empowerment). Bland annat har tidigare forskning visat att när medborgare upplever att de har möjlighet att påverka sin situation blir de mer nöjda och även mer aktiva, liksom om man uppfattar att makthavarna lyssnar till medborgarnas synpunkter och önskemål (även om de inte tillgodoses) (Esaïasson et al. 2016; Kumlin 2004; Solevid 2009; Winblad et al. 2010). Tidigare forskning har också visat att den mellanmännskliga tilliten spelar roll för politiskt förtroende och nöjdhet med demokratin (Dalton 2004; Newton och Zmerli 2011). Då handlar det med andra ord om en mer grundläggande attityd till samhället. En ytterligare faktor som är av betydelse för vilken effekt policybedömningar har för politiskt förtroende är vilka förväntningar man har på de ansvariga (Miller och Listhaug 1999). Om man har lågt ställda förväntningar blir man inte så besviken om den faktiskt förda politiken upplevs bristfällig. När det gäller just sjukvård kan man närmast utgå från att människor har höga förväntningar, då det ju till och med kan vara livsavgörande att sjukvården fungerar.

Men att det finns alternativa, eller kanske kompletterande, förklaringar till politiskt förtroende innebär inte att det mer normativa antagandet om att medborgarnas förtroende och nöjdhet med de politiska institutionerna och aktörerna *bör* ha med erfarenheter och utvärderingar att göra blir ointressant. Det innebär bara att man bör vara medveten om att utvärderingar inte är det enda som kan antas spela roll för förtroendet.

Om vi då återgår till frågan om samband mellan utvärdering av ett specifikt policyområde (hälso- och sjukvård) och förtroende och nöjdhet med de politiskt ansvariga kan detta samband antas se olika ut beroende på vilken relation medborgaren har till politikområdet. Inom den tidigare refererade forskning om återkopplingseffekter (policy feedback) urskiljs två huvudsakliga mekanismer för sambandet mellan erfarenheter och attityder (Soss 2007). Den första avser närhet (proximity) och innebär att ju mer direkt erfarenhet man har av en viss verksamhet, ju mer sannolikt att erfarenheterna påverkar attityderna. Den andra avser hur pass ”synlig” verksamheten är (visibility) och innebär att ju mer information man har om policyområdet och ju mer vikt man lägger vid det, desto mer sannolikt att man bildar sig en uppfattning som spelar roll för bedömningarna. Dessa mekanismer är väl belagda i tidigare forskning och måste beaktas i analyser som denna, alltså mellan policybedömning och förtroende.

I den följande analysen ska vi alltså ses till hur medborgarnas bedömningar av hur hälso- och sjukvården fungerar påverkar förtroendet för de politiskt ansvariga

inom Västra Götalandsregionen. Förutom att se till det direkta sambandet ska vi också undersöka hur de olika mekanismer som diskuterades ovan (närhet och synlighet) påverkar sambandet. Avslutningsvis ska vi ställa betydelsen av sjukvårdsbedömningar för regionförtroendet i relation till mellanmänniskt förtroende liksom om man uppfattar att man har möjlighet att påverka Västra Götalandsregionen. Det är tyvärr inte möjligt att undersöka hur förväntningar på sjukvården påverkar sambandet, då inga frågor om förväntningar ställdes i undersökningen. Samtidigt är det knappast långsökt att anta att förväntningarna generellt är höga och endast har begränsad variation, och alltså knappast skulle förändra sambanden mer än marginellt då alla medborgare har i princip lika höga förväntningar.

Kapitlet inleds med en kort beskrivande översikt av bedömningar av sjukvården i Västra Götaland 2015 liksom av uppfattningar om hur demokratin fungerar i regionen, innan analysen går vidare till en rad mer detaljerade analyser där olika förklaringsfaktorer vägs mot varandra.

Bedömning av hälso- och sjukvården i Västra Götaland

I den regionala SOM-undersökningen i Västsverige 2015 ställdes frågor om hur medborgarna bedömer hälso- och sjukvård i Västra Götaland generellt, liksom hur de bedömer olika specifika aspekter av den. Resultaten visas i tabell 1.

Tabell 1 Bedömning av sjukvård i Västra Götaland 2015 (procent)

	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dålig	Ganska dålig	Mycket dålig	Summa procent	Antal	Opinionsbalans	Korrelation med generell bedömning av hälso- och sjukvård
Hälso- och sjukvård	5	40	24	22	9	100	2446 (152)	+14	1.0
Medicinsk kvalitet	22	52	18	6	2	100	2333 (297)	+66	0.37***
Tillgång till vård	9	39	20	22	10	100	2473 (145)	+16	0.51***
Organisationens effektivitet	4	19	28	30	19	100	2191 (367)	+12	0.50***
Personalens bemötande	36	46	13	5	1	100	2467 (129)	+76	0.27***

Kommentar: Frågans formulering för den generella uppfattningen är "Allmänt sett, hur tycker du Västra Götalandsregionen sköter sin uppgift när det gäller Hälso-och sjukvård?". Den specificerande frågan lyder "Allmänt sett, vilken är din uppfattning om hälso- och sjukvård i Västra Götaland i följande avseenden?" Respondenter som svarat ingen uppfattning är inte medtagna i tabellen (anges inom parentes). Boende i Kungsbacka ej med. Korrelation är mätt med Kendalls tau-B.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Hälso- och sjukvården i Västra Götaland får ett ganska positivt betyg i 2015 års Västsvenska SOM-undersökning, med högre andel som anger att de är nöjda (5+40 procent) än som är missnöjda (22 + 9 procent). De mer specifika bedömningarna av sjukvården i Västra Götaland visar på såväl de starka som de svaga sidorna. Personalens bemötande liksom den medicinska kvaliteten får klart övervägande positiva omdömen, medan däremot tillgången till vård liksom sjukvårdsorganisationens effektivitet bedöms som betydligt sämre. Det är med andra ord tydligt att hur man bedömer att regionen sköter hälso- och sjukvård har nära samband med samtliga aspekter av sjukvården som bedöms här – medicinsk kvalitet, tillgång på vård, organisationens effektivitet samt bemötande. Det är frågorna om bedömning av tillgång till vård och organisationens effektivitet som har starkast samband (korrelation) med den generella bedömningen. Problemen upplevs med andra ord inte primärt vara med den vård man faktiskt får, utan med att över huvud taget få vård!

Detta är egentligen inget nytt. Tvärtom, mönstret har varit detsamma alltsedan frågan ställdes i den västsvenska SOM-undersökningen första gången 2007, även om nivåerna varierat något över tid (Bové et al. 2016). Detta är heller inte ett mönster som är unikt för Västra Götaland utan känns igen från andra utvärderingar av medborgarnas uppfattningar om sjukvården i Sverige såsom Vårdbarometerns mätningar (Vårdbarometern 2016). Medborgarnas kritiska bedömningar av tillgången till vård har också stöd i uppgifter om de faktiska väntetiderna (www.vantetider.se). Sverige är enligt en europeisk jämförelse till och med nästan ”sämst i klassen” när det gäller just tillgången på sjukvård (Björnberg 2016). Problemet med att tillgänglighet snarare än medicinsk kvalitet är sjukvårdens svaga punkt är helt enkelt ganska typiskt för vår typ av sjukvårdssystem med offentligt finansierad vård (Winblad et al. 2010). Just tillgången till vård är också vad som ligger bakom den ”väntetidsgaranti” som genomförts i olika steg sedan 2005, först som en överenskommelse mellan landstingen/ regionerna och som lag sedan 2010 (Socialstyrelsen 2012). Den innebär i korthet att man som medborgare garanteras att få vård inom en viss given tidsram, och att landstingen/regionstyrelserna får ersättning för att klara detta. Reformen har inte lyckats få bort väntetiderna helt (SKL 2007; Vårdanalys 2015).

Sjukvårdsbedömningar och förtroende för Västra Götalandsregionen

Frågan är då hur detta hänger samman med förtroende och stöd till de politiskt ansvariga, alltså Västra Götalandsregionen (VGR). I den västsvenska SOM-undersökningen 2015 ställdes flera olika frågor som tangerar detta. Den första avser hur nöjd man är med demokratin på olika nivåer, varav Västra Götalandsregionen är en (övriga är EU, Sverige samt hemkommunen). Sedan ställdes två mer direkt utvärderande frågor om hur regionstyrelsen i VGR sköter sitt arbete respektive vilket förtroende man har för hur regionpolitikerna sköter sitt arbete. Svarsfördelningarna redovisas i tabell 2.

Tabell 2 Bedömningar av Västra Götalandsregionen (procent)

	Mycket nöjd	Ganska nöjd		Inte särskilt nöjd	Inte alls nöjd	Summa procent	Antal personer
Nöjd med hur demokratin fungerar i VGR	5,5	55,2		30,2	9,1	100	2464
	Mycket bra	Ganska bra	Varken bra eller dåligt	Ganska dåligt	Mycket dåligt	Summa procent	Antal personer
Hur regionstyrelsen sköter sin uppgift	1,5	19,6	46,6	22,3	9,9	100	1769 (784)
	Mycket stort förtroende	Ganska stort förtroende	Varken stort eller litet förtroende	Ganska litet förtroende	Mycket litet förtroende	Summa procent	Antal personer
Förtroende för politiker i VGR	1,2	15,5	42,9	23,6	16,8	100	2094 (440)

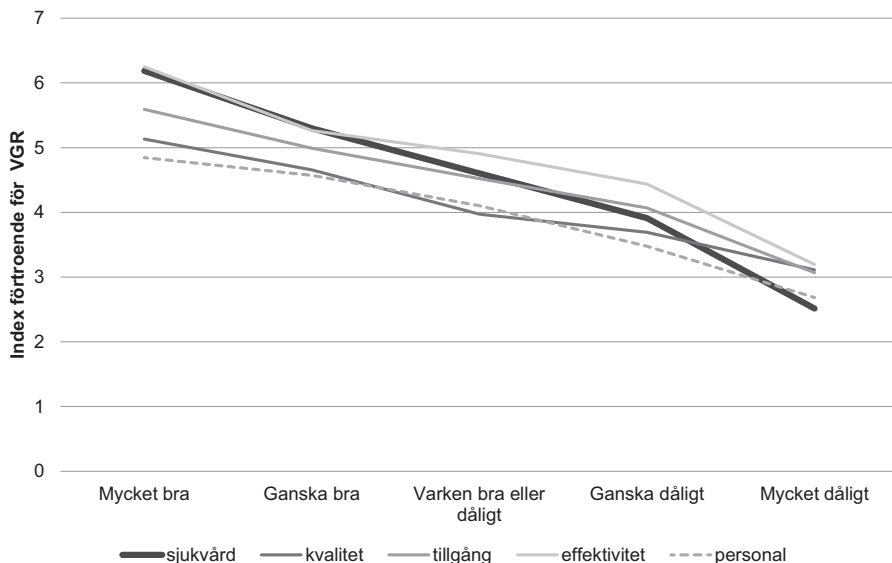
Kommentar: Observera att frågeformuleringarna och svarsalternativen skiljer sig mellan frågorna. Respondenter som svarat ingen uppfattning (avseende regionsstyrelsen och regionens politiker) är inte medtagna i tabellen (anges inom parentes). Boende i Kungsbacka ej med.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Även om det kan vara svårt att jämföra svarsmönstren mellan de tre frågorna då svarsalternativen skiljer sig åt kan vi konstatera att de svarande är mer nöjda med hur demokratin fungerar i Västra Götaland än med hur regionstyrelse respektive regionpolitiker sköter sitt arbete. Detta kan kännas betryggande, då demokratins funktionssätt kan sägas vara mer grundläggande än de mer resultatorienterade bedömningarna av de just nu ansvariga. Samtidigt hänger svaren på dessa tre frågor nära samman. För den följande analysen konstrueras därför ett index som ett sammantaget mått på regionalt politiskt förtroende för Västra Götalandsregionen.² Indexet är konstruerat så att 0 innebär lågt förtroende och 10 högt förtroende, och medelvärdet är 4,53. De bedömningar av sjukvården som redovisades i tabell 1 har ett tydligt samband med det förtroendet för den regionala politiska nivån, liksom med varandra vilket framgår av figur 1. Figuren visar tydligt att ju sämre man tycker sjukvården fungerar, desto lägre samlat förtroende för Västra Götalandsregionen har man.

Starkast samband med det samlade förtroende för Västra Götalandsregionens politiska styre finns med den allmänna bedömningen av hur regionen sköter hälso- och sjukvård och därefter med bedömning av effektivitet tillgång på vård. Kvalitet och personalens bemötande ett något svagare samband. Det är tydligt att hur man bedömer sjukvårdens kvalitet samvarierar med vilket förtroende man har för den politiskt ansvariga nivån, alltså Västra Götalandsregionen.

Figur 1 Bedömning av sjukvården och förtroende för Västra Götalandsregionen

Kommentar: Förtroendeindexet går från 0= mycket lågt förtroende till 10 = mycket högt förtroende. Konstruktionen av indexet framgår av texten. Respondenter som svarat ingen uppfattning är inte inkluderade. Boende i Kungälv ej med. Samband (η^2) med det samlade förtroende för Västra Götalandsregionens politiska styre: hur regionen sköter hälso- och sjukvård (0,45), effektivitet (0,391), tillgång på vård (0,325), vårdens kvalitet (0,24) och personalens bemötande (0,19).

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Nästa steg är att undersöka hur detta samband påverkas av vilken relation man har till sjukvården, alltså det som ovan benämndes närhet respektive synlighet. Då bedömningarna av de mer specifika aspekterna av sjukvården hänger nära samman med den generella bedömningen av sjukvården baseras de följande analyserna på de generella bedömningarna. *Kontakt med sjukvården* ses som en indikator på närhet till sjukvården (närhetshypotesen) och mäts i det följande dels med en fråga om hur man själv bedömer sitt hälsotillstånd (0= mycket dåligt, 10= mycket gott) samt om man själv respektive någon anhörig utnyttjat den offentliga sjukvården (Akutvård på sjukhus, annan vård på sjukhus eller offentlig vårdcentral) under de senaste 12 månaderna. *Synlighet* (synlighetshypotesen) mäts med hur intresserad man är av politik i Västra Götaland (1= mycket intresserad, 4=inte alls intresserad), samt om man uppgett sjukvårdsfrågor som den viktigaste frågan i Västra Götaland som svar på en öppen fråga. Då vi vet från tidigare att ideologisk placering kan påverka förtroende kontrolleras för detta. Dessutom kontrollerar vi för kön, ålder och utbildning då dessa variabler påverkar bedömningarna av sjukvården. I tabell

3 redovisas resultaten av regressionsanalysen, där modell 1 visar sambandet mellan den generella bedömningen och förtroendet, under kontroll för ideologi, kön, ålder och utbildning. I modell 2 och 3 lägger vi till variablerna som avser närhet (proximity) till sjukvården, medan modell 4 och 5 tar in variablerna för synlighet (visibility). För att se om bedömningen av sjukvården har olika effekt beroende på dessa mekanismer inkluderar modell 3 respektive 5 en interaktionsvariabel för respektive mekanism. Modell 6 avslutningsvis inkluderar båda mekanismerna samtidigt.

Tabellen visar att det tydliga sambandet mellan hur man tycker regionen sköter hälso- och sjukvården och vilket samlat förtroende man har för regionen som politisk instans kvarstår även under kontroll för andra faktorer som kunde tänkas spela in. Koefficienten för bedömning anger hur stor skillnad i placering på vårt förtroendeindex det är mellan exempelvis de som är ganska eller mycket nöjda, och i samtliga modeller är detta mellan 0,7 och 0,8 skalsteg (på skalan mellan 0 och 10). Därefter är det ideologisk position som har starkast effekt.

Tabell 3 Bedömning av hur VGR sköter Hälso- och sjukvård och förtroende för VGR med kontroll för närhet och synlighet (OLS regression)

Modell	1	2	3	4	5	6
Bedömning hur VGR sköter hälso- och sjukvård	-0,78 ***	-0,77 ***	-0,66 ***	-0,79 ***	-0,78 ***	-0,65 ***
Vänster-högerplacering (1=vänster)	-0,27 ***	-0,27 ***	-0,27 ***	-0,25 ***	-0,26 ***	-0,26 ***
Ålder	-0,03	-0,03	-0,03	-0,06	-0,06	-0,06
Kön (kvinna=1)	-0,18	-0,18	-0,18	-0,14	-0,15	-0,14
Låg utbildning	ref	ref	ref	ref	ref	ref
Medellåg utbildning	-0,21	-0,22	-0,23	-0,19	-0,20	-0,21
Medelhög utbildning	-0,17	-0,19	-0,19	-0,16	-0,18	-0,19
Hög utbildning	0,13	0,11	0,10	0,14	0,10	0,08
Hälsa		0,14 *	0,30 *			0,33 *
Brukare av offentlig sjukvård		0,07	0,06			0,08
Anhörig brukare av offentlig sjukvård		0,10	0,09			0,10
Bedömning VGR * hälsa			-0,052			-0,06
Intresserad av politik i VGR				-0,16 *	-0,27 **	-0,16
Hälso- och sjukvårdsfrågor viktigaste problem				0,29 *	0,28 *	0,29 **
Bedömning VGR * Intresse av politik i VGR					0,05 *	-0,04
<i>R</i> ² (adjusted)	0,22	0,22	0,22		0,22	0,22
n	1 263	1 263	1 263	1 263	1 263	1 263

Kommentar: Beroende variabel är index för förtroende för VGR, där 10 innebär högt förtroende. Samtliga variabler presenteras i texten. Respondenter som svarat ingen uppfattning är inte inkluderade. Boende i Kungsbacka ej med.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

När det gäller närhetsfaktorerna är det hur man bedömer sin egen hälsa som har en signifikant effekt, där de som uppger att de har god hälsa uppger ett högre förtroende än de med dålig hälsa. Däremot visar tabellen ingen direkt effekt av att vara i direktkontakt med sjukvården. Avseende synlighetsfaktorerna i modell 4 och 5 så finns ett tydligt negativt samband mellan förtroende och att vara intresserad av regionpolitik. Ju mer intresserad och därmed sannolikt informerad, desto lägre förtroende. Det finns också ett signifikant samband av att uppge sjukvård som den viktigaste politiska sakfrågan. Interaktionsvariabeln visar i modell 5 att effekten av att vara missnöjd med hur sjukvården sköts har ett något starkare samband med regionförtroende bland de politiskt intresserade än bland dem som inte är intresserade av politik, men denna effekt försvinner i modell 6 då också variablerna för närhetsmekanismerna inkluderas. Vi har med andra ord i denna analys inte kunnat finna separata effekter av de båda mekanismerna i så mening att effekten av hur man bedömer sjukvården på regionförtroendet är olika stark beroende på synlighet eller närhet (interaktionseffekter). Däremot har vi tydliga direkta effekter på regionsförtroendet av att tycka att hälso- och sjukvårdsfrågor är viktiga respektive hur man uppfattar sitt hälsotillstånd.

Sammantaget förklarar de olika modellerna omkring en femtedel av variansen i regionförtroendet. Men det innebär samtidigt att det finns andra faktorer än hur man bedömer att sjukvården sköts som spelar roll för regionförtroendet, som diskuterades inledningsvis. I tabell 4 utökas regressionsanalysen med variablerna för hur man uppfattar sina möjligheter att påverka Västra Götalandsregionen respektive för i vad mån man uppfattar att man kan lita på andra människor, eller allmänmänniskt förtroende som det brukar kallas.

Även med kontrollen för påverkansmöjlighet (modell 7) finns det ett starkt samband mellan hur man bedömer att VGR sköter sjukvården och det generella förtroendet för regionstyret. Effekten är något svagare än i tabell 3, vilket indikerar att bedömningen har ett visst samband med hur man upplever sina påverkansmöjligheter. Men därtill finns ett mycket starkt direkt samband mellan påverkansmöjligheterna och förtroendet, vilket också återspeglas i att variablerna i modell 7 förklarar nästan 40 procent av variansen i förtroendet. Sannolikt kan en del av detta starka samband bero på att det index för regionförtroende som är den beroende variabeln inkluderar hur man uppfattar att demokratin fungerar i regionen, men detta är inte hela förklaringen. Även mellanmänniskt förtroende (modell 8) har ett tydligt direkt och positivt samband med regionförtroendet, precis som förväntat. Denna modell förklarar något större del av den totala variansen än modellerna i tabell 3.

Tabell 4 Bedömning av hur VGR sköter Hälso- och sjukvård och förtroende för VGR med kontroll för påverkansmöjlighet och mellanmänniskt förtroende (OLS regression)

Modell	7	8	9
Bedömning hur VGR sköter hälso- och sjukvård	-0,45 ***	-0,57 ***	-0,57 ***
Vänster-högerplacering	-0,19 ***	-0,22 ***	-0,18 ***
Ålder	0,02	-0,01 **	
Kön	-0,70	-0,12	
Låg utbildning	ref	ref	
Medellåg utbildning	-0,34 *	-0,27	
Medelhög utbildning	-0,37 *	-0,36 *	
Hög utbildning	0,22	-0,12	
Hälsa	0,24	0,20	
Brukare av offentlig sjukvård	0,08	0,06	
Anhörig brukare av offentlig sjukvård	0,12	0,09	
Bedömning VGR *hälsa	-0,09	-0,07	
Intresse av politik i VGR	-0,09	-0,18	
Hälso- och sjukvårdsfrågor viktigaste problem	0,19	-0,23 *	
Bedömning VGR * Intresse av politik i VGR	0,02	0,02	
Möjlighet påverka VGR	-0,84 ***		-0,79 ***
Mellanmänniskt förtroende		0,21 ***	0,13 ***
R ² (adjusted)	0,39	0,26	0,41
n	1 268	1 268	1 268

Kommentar: Beroende variabel är index för förtroende för VGR, där 10 innebär högt förtroende. Samtliga variabler presenteras i texten. Respondenter som svarat ingen uppfattning är inte inkluderade. Boende i Kungsbacka ej med.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

När mellanmänniskt förtroende och påverkansmöjligheterna tas med i modellen försvinner betydelsen av närhet (proximity) och synlighet (visibility) nästan helt. Avslutningsvis i modell 9 redovisas därför en ”minimalistisk” modell som bara innehåller de variabler som visat sig ha starkast direkt samband med regionförtroendet – bedömning av hur sjukvården sköts, ideologisk placering, påverkansmöjlighet samt mellanmänniskt förtroende. Med dessa fyra variabler kan vi förklara 41 procent av variansen i regionförtroendet, vilket får sägas vara en förhållandevis stor förklaringskraft. Och effekten av hur man bedömer att VGR sköter sjukvården består även under dessa ganska tuffa kontroller för andra förklaringar. Bedömningen av politikens utfall (sjukvården) har ett tydligt samband med hur man bedömer den ansvariga politiska nivån.

Avslutning

Hur sjukvården fungerar är en av svenska folkets viktigaste politiska sakfrågor, inte minst när det gäller den regionala nivån. Vi har högt ställda förväntningar på att få god sjukvård när vi behöver det, och vi blir missnöjda när vi möts av exempelvis långa väntetider. Och, vi vet att sjukvården är politiskt styrd och att det är regionens politiker som är ansvariga. Om vi är missnöjda är det alltså mot regionpolitikerna vi riktar detta missnöje och vårt förtroende och vår nöjdhet med dem undergrävs. Detta har tydligt framgått i denna analys av hur bedömningar av hur sjukvården sköts hänger samman med vårt generella förtroende för regionpolitiken. Vi kan därmed fastslå att det faktiskt finns ett samband mellan politikens utfall och hur medborgarna ser på de politiskt ansvariga, åtminstone när det gäller sjukvård och åtminstone i Västra Götaland. Däremot visade denna analys inte att det främst var de som är i kontakt med vården (proximity) eller som är mest intresserade (visibility) som låter sina bedömningar av sjukvården ligga till grund för regionförtroendet, vilket i viss mån går emot tidigare forskning. Kanske kan detta förklaras med att hälso- och sjukvård är så pass allmänt känd att dessa mekanismer inte har så mycket att tillföra. Vårt missnöje kan i viss mån motverkas av att vi upplever att vi har möjlighet att påverka regionpolitiken och sannolikt även sjukvården, även om den mer specifika påverkansmöjligheten inte har kunnat inkluderas här. Men, alltid om man talar om påverkansmöjligheter så är detta något som kräver ett visst mått av kunskaper och självförtroende och kanske rent av en god hälsa – något som inte alla har. Demokratin bygger på att vi genom våra val ger de politiskt valda ett förtroende att sköta våra gemensamma angelägenheter. Det går med andra ord inte att komma ifrån att vårt förtroende för de politiskt ansvariga urholkas om vi inte får vad vi uppfattar att vi har rätt till, som exempelvis bra sjukvård när vi behöver det (och helst inte ett halvt eller ett år senare...).

Noter

- ¹ Detta kapitel är skrivet inom ramen för forskningsprojektet HEALTHDOX (The Paradox of Health State Futures) vilket ingår i det europeiska forskningsprogrammet NORFACE ERA-NET Welfare State Futures Programme.
- ² De bivariata korrelationerna är mellan 0,49 och 0,64 och skalberhetsmättet Cronbach's alpha är 0,795 mellan de olika frågorna vilket anses tillräckligt för att konstruera ett index som ett sammantaget mått på regionalt politiskt förtroende för Västra Götalandsregionen

Referenser

- Bingham Powell, G. 2004. "The Chain of Responsiveness." *Journal of Democracy* 15(4):91-105.
- Björnberg, Arne. 2016. "Euro Health Consumer Index 2015 Report." Health Consumer Powerhouse.
- Bové, Klara, Annika Bergström och Jonas Ohlsson. 2016. "Västra Götaland." SOM-rapport. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Dalton, Russell J. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices. The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Esaiasson, Peter, Mikael Gilljam och Mikael Persson. 2016. "Responsiveness Beyond Policy Satisfaction: Does It Matter to Citizens?" *Comparative Political Studie*:1-27.
- Huseby, Beate M. 2000. *Government Performance and Political Support. A Study of How Evaluations of Economic Performance, Social Policy and Environmental Protection Influence the Popular Assessments of the Political System*. Trondheim: Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Technology (NTNU).
- Kumlin, Staffan. 2004. *The Personal and the Political. How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kumlin, Staffan. 2007a. "Overloaded or undermined? European welfare states in the face of performance dissatisfaction." In *The Political Sociology of the Welfare State*, ed. Stefan Svallfors. Stanford CA: Stanford UNiversity Press.
- Kumlin, Staffan. 2007b. "The Welfare State: Values, Policy Preferences, and Performance Evaluations." In *The Oxford Handbook of Political Behavior*, eds. Russel J. Dalton och Hans-Peter D. Klingemann. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Miller, Arthur och Ola Listhaug. 1999. "Political Performance and Institutional Trust." In *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*, ed. Pippa Norris. Oxford: Oxford University Press.
- Newton, Ken och Sonja Zmerli. 2011. "Three forms of trust and their association." *European Political Science Review* 3(2):169-200.
- Nilsson, Lennart. 2015. "Västsvensk flernivådemokrati 1998-2014." In *Alla dessa val*, eds. Annika Bergström och Jonas Ohlsson. Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Norris, Pippa. 2011. *Democratic Deficit. Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Page, Benjamin I. och Robert Y. Shapiro. 1992. *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences*. Chicago: Chicago University Press.
- SKL. 2007. "Vårdgarantins effekter. Uppföljningsrapport 9, Del 1 – Huvudrapport 2007-12-14." ed. Sveriges Kommuner och Landsting.

- Socialstyrelsen. 2012. "Vårdgaranti och kömiljard – uppföljning 2009–2011."
- Solevid, Maria. 2009. *Voices from the Welfare State. Dissatisfaction and Political Action in Sweden*. University of Gothenburg: Political Science department.
- Soss, Joe och Schram, Sanford F. 2007. "A Public Transformed? Welfare Reform as Policy Feedback." *American Political Science Review* 101(1):111-127.
- Stimson, James A., Michael Mackuen och Robert S. Erikson. 1995. "Dynamic Representation." *American Political Science Review* 89(3):543-565.
- Winblad, Ulrika, Karsten Vrangbæk och Katarina Östergren. 2010. "Do the waiting-time guarantees in the Scandinavian countries empower patients?" *International Journal of Public Sector Management* 23(4):353-363.
- www.vantetider.se Sveriges Kommuner och Landsting
- Vårdanalys, Myndigheten för. 2015. "Varierande väntan på vård. Analys och uppföljning av den nationella vårdgarantin." Stockholm.
- Vårdbarometern. 2016. "Befolkningens attityder till, kunskaper om och förväntningar på hälso- och sjukvården. Befolkningsundersökning 2015.", red. Sveriges kommuner och landsting.
- Zaller, John. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinions*. Cambridge: Cambridge University Press.

POLITIKER OCH TJÄNSTEMÄN I VÄSTRA GÖTALAND OCH SKÅNE¹

LENNART WEIBULL

När SOM-institutet introducerade sina regionala frågeundersökningar 1992 var grundidén att den regionala ansatsen skulle göra det möjligt komma närmare verkligheten. Det skulle vara möjligt att inte bara studera politiska institutioner i allmänhet utan att även få medborgarnas bild av de enskilda institutionerna i deras närhet. Den första undersökningen genomfördes 1992 och avsåg Göteborgsregionen. År 1998 vidgades ansatsen till att omfatta hela Västra Götalandsregionen och bli årligen återkommande (Nilsson, 1993, 2009, 2010). Tre år senare genomfördes den första regionstudien utanför Västsverige i Malmöregionen (Wadbring & Weibull, 2002) och 2004 gjordes den första SOM-undersökningen som täckte Region Skåne (Nilsson, 2006).

I och med introduktionen av Skåneundersökningen har det öppnats möjligheter att göra regionala jämförelser. Frågeundersökningarna i Västra Götaland och Skåne görs på exakt samma sätt och ställer i huvudsak samma grundfrågor till medborgarna om i princip likartade samhällsinstitutioner. Upplägget ger således mycket goda möjligheter att jämföra medborgarnas vanor och attityder i två svenska regioner. Därigenom går det att värdera den regionala faktorns betydelse i förhållande till individskillnader. Vilken roll spelar regionala egenskaper när det gäller synen på samhället bland unga och gamla?

Hittills har jämförelsemöjligheterna utnyttjats förhållandevis lite. Det finns flera förklaringar till det. En av de viktigaste har varit intresset att etablera tidsserier för att därigenom kunna belysa långsiktiga förändringsmönster inom respektive region (Ohlsson & Bergström, 2013; Bergström & Ohlsson, 2015), men det hindrar inte att det inom vissa områden gjorts jämförande analyser. Det föreliggande kapitlet avser att vara ett bidrag till att utveckla jämförelserna mellan medborgarattityder i Västra Götaland och Skåne. Det är ett slags illustration av vad som kan göras samtidigt som det avser att bidra med ny kunskap. Det område som står i fokus är medborgarnas förtroende för olika grupper i samhället. Vilka likheter och skillnader finns mellan bedömningarna i Västra Götaland och Skåne?

Samhällsförtroende

Den fråga som vi ställt oss i det här kapitlet är vad som bestämmer vilket förtroende vi har för politiker på olika nivåer och för olika yrkesgrupper. Det finns en omfat-

tande litteratur om vad som ska menas med förtroende. Det är frågor som framför allt psykologer sysslat med. Det brukar talas om fem komponenter som skapar förtroende. Det handlar om förmåga eller kompetens, integritet eller opartiskhet, empati eller medkänsla, transparens eller öppenhet, samt värdegemenskap eller ömsesidig förståelse (Johansson m fl, 2006; Trägårdh, 2009).

Från många studier vet vi att Sverige är ett land där människor i mycket stor utsträckning litar på varandra (Holmberg & Rothstein, 2015).² Men svenskarnas stora förtroende gäller även samhällets centrala institutioner. Av de samhällsinstitutioner som årligen mäts i den nationella SOM-undersökningen åtnjöt en klar majoritet stort förtroende hos den svenska allmänheten år 2015. Sjukvården, polisen och universiteten är de institutioner som vanligen har störst förtroende (Holmberg & Weibull, 2016). Det hindrar inte att det finns betydande skillnader mellan olika individers bedömningar beroende på bland annat personlig erfarenhet och livssituation (Holmberg & Weibull, 2015), men också beroende på verksamhetens upplevda värde och hur den faktiskt fungerar. När det gäller förtroende för politiker spelar givetvis även politiska värderingar en stor roll. Vår grundläggande fråga är nu vad som i dessa avseenden utmärker Västra Götaland och Skåne.

Syftet med analysen är att studera förtroendet för dels olika politikergrupper, dels några olika yrkesgrupper – i första hand tjänstemannagrupper inom främst offentlig sektor – och särskilt fördjupa oss i faktorer som bidrar till deras förtroende och studera vilka skillnader som finns mellan Västra Götaland och Skåne. Men först ska vi ge en översikt av förtroendet i Västra Götaland 2015.

Förtroende i Västsverige 2015

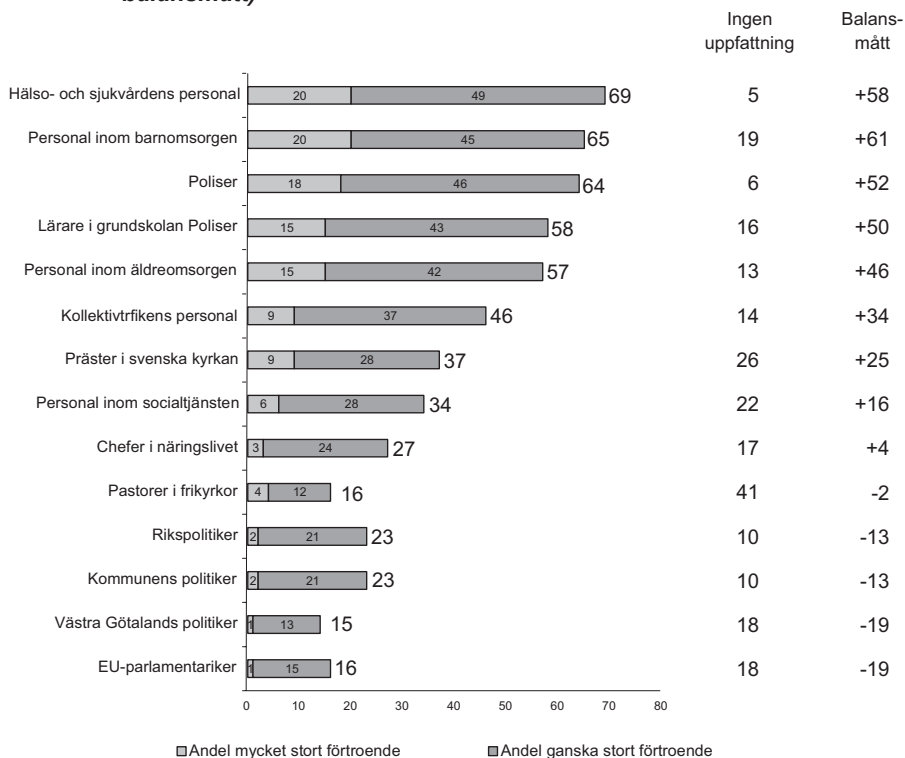
I de regionala SOM-undersökningarna ställdes 2015 frågan om förtroende hur vissa ”grupper sköter sitt arbete”.³ Frågan har förekommit under ett flertal år, men de grupper som har fått bedömas har varierat något mellan olika undersökningar. Frågeformuleringen nämner ”grupper” och var och en av dem blir definierad genom ett svarsalternativ. I motsats till den årligen ställda frågan om förtroende i den nationella SOM-undersökningen gäller det inte institutioner eller verksamheter utan de grupper som är knutna till institutionerna. Det har visserligen skett mindre förändringar i fråga om vilka grupper förtroendefrågan täckt in men i princip gäller den politiker på olika nivåer och yrkesgrupper inom offentlig verksamhet (jfr Nilsson, 2009). Det ska i sammanhanget noteras att frågan inte avser specifika yrkesgrupper, t ex sjukvårdsbiträden, eller professioner, t ex läkare, utan frågan avser personalen inom ett område som sjukvården eller omsorgen. Undantaget är lärare i skolan.

I den regionala undersökningen i Västsverige 2015 fick svarspersonerna ta ställning till 14 grupper. Vid sidan av de nämnda två huvudtyperna politiker och tjänstemän som omfattade elva grupper fanns även chefer i näringslivet samt präster och pastorer med. I den skånska undersökningen fanns de senare inte med, liksom inte heller en av tjänstemannakategorierna (personal inom socialtjänsten). Tio av grupperna

är samma i de två undersökningarna: dels fyra politiker kategorier, dels sex professionella tjänstemannagrupper där anställda inom offentlig sektor dominerar. Det är dessa som bildar underlag för den jämförande analysen av de två regionerna. Men först ska vi redovisa den samlade bilden av förtroendet i Västra Götaland.

I figur 1 finns en sådan uppställning av förtroendet för de grupper som undersöktes i Västra Götaland. Staplarna i figuren visar andel som uppger att de har mycket eller ganska stort förtroende. I nästa kolumn anges andelen som saknar uppfattning och i den tredje redovisas ett balansmått som anger andelen stort förtroende minus andelen litet förtroende. Rangordningen för grupperna är gjord efter andelen som svarat mycket eller ganska stort förtroende. Den andelen står för de olika gruppernas förtroendebas, eftersom den bygger på förtroendet bland samtliga svarande och procentbasen inkluderar även dem som saknar uppfattning.

Figur 1 Förtroende för olika grupper, Västra Götaland 2015 (procent och balansmått)

Kommentar: Frågan lyder: "Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sina uppgifter". Svarsalternativen är 'mycket stort förtroende', 'ganska stort förtroende', 'varken stort eller litet förtroende', 'ganska litet förtroende' och 'mycket litet förtroende'. Balansmättet redovisar andelen som uppgivit att de har 'stort förtroende' minus andelen som har 'litet förtroende'.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015.

Om vi först utgår från staplarna i figuren visar sig att det är tre yrkesgrupper som toppar Västra Götalands förtroendelista: hälso- och sjukvårdens personal, personal inom barnomsorgen och poliser. Omkring två tredjedelar av de svarande har minst ganska mycket förtroende för dem – en femtedel har mycket stort förtroende. Lärare i grundskolan och personal inom äldreomsorgen bildar en andra grupp, där över hälften har mycket eller ganska stort förtroende. Av de fem grupper som ligger lägst med en fjärdedel stort förtroende avser fyra politiker. Minst förtroende har EU-parlamentariker och Västra Götalandsregionens politiker.

I den andra kolumnen kan vi se att hur stor andel som anger att de inte har någon uppfattning om respektive grupp. En relativt stor andel av allmänheten saknar uppfattning om präster och pastorer, men även om personal inom barnomsorgen och socialtjänsten. Däremot har nästan alla uppfattningar om hälso- och sjukvårdens personal och om poliser. Bakom skillnaderna ligger till viss del hur mycket kontakt svarspersonerna har haft med respektive grupp. Samtidigt kan även personer som saknar egen erfarenhet ha åsikter om politiker och yrkesgrupper, främst genom vad man hör av andra eller vad som framkommer i olika medier. Men även för grupper som förekommer regelbundet i dagspress, radio och tv, exempelvis EU-parlamentariker och regionpolitiker, är det nästan en femtedel av allmänheten som saknar uppfattning.

Den tredje kolumnen redovisar balansmättet. I det tar vi även hänsyn till andelen som angivet att de har litet förtroende. Det gör vi genom att för varje grupp minska andelen stort förtroende med andelen litet förtroende. Ett balansmätt kan variera mellan +100 (alla har stort förtroende) och -100 (alla har litet förtroende)⁴. Av de 14 grupper som fanns med i Västra Götaland har nio en positiv förtroendebalans – från +61 för personalen om barnomsorgen till +4 för chefer i näringslivet. Rangordningen blir således ganska lik den som gäller för andelen stort förtroende. De som avviker genom negativa balansmätt är de fyra politikerkategorierna.

Det går även att belysa förtroendet bara bland dem som har uppfattning. Då ökar andelen med stort förtroende särskilt i de grupper där många saknar uppfattning. Mest tydligt är det i fråga om personal inom barnomsorgen, där andelen med stort förtroende bland dem med uppfattning är 80 procent. Också i andra grupper där många saknar uppfattning ökar förtroendet när vi begränsar oss till dem som kan ta ställning. Förtroendet för präster går från 37 till 50 procent och för pastorer i frikyrkan från 15 till 27 procent.

Rangordningen kan jämföras med nivån på institutionsförtroendet i Sverige som det framträder i den nationella SOM-undersökningen 2015 (Holmberg & Weibull, 2016). De områden som direkt kan jämföras uppvisar samma rangordning: sjukvården kommer högst, därefter polisen, medan Europaparlamentet ligger i botten. Grundskolan ligger i mitten och både kommunstyrelser och riksdag på den nedre halvan. Annorlunda uttryckt pekar resultatet på att den relativa värderingen av verksamheterna är i stort densamma oavsett om det är institutionen i

sig eller gruppen av människor som bedöms. De hindrar dock inte att nivåerna kan skilja sig något.

Det allmänna intrycket är att förtroendebasen för flertalet grupper är mycket stabil över tid (Bergström & Ohlsson, 2016). Om vi begränsar oss till en jämförelse mellan 2015 och 2014 visar sig att rangordning och nivå nästan är exakt densamma de två åren. Det skiljer som regel bara ett par procent (Weibull, 2015). Den enda förändringen mellan de två åren gäller politikerna, särskilt rikspolitikerna, där förtroende har minskat. Förklaringen är i huvudsak att 2014 var ett valår då de politiska institutionerna normalt uppvisar ett större förtroende. Samma sak gällde valåret 2010 och dessa periodiska uppgångar brukar betecknas som valårseffekter (Holmberg, 1994). Nedgången 2015 gäller även EU-parlamentariker och de regionala och lokala politikerna.

Västra Götaland och Skåne

Utgångspunkten för kapitlet är att studera likheter och skillnader mellan förtroendebedomningarna i Västra Götaland och Skåne. Av de 14 grupper som förekom i den regionala SOM-undersökningen i Västsverige fanns 10 med i den skånska undersökningen: de fyra politikerkategorierna samt sex yrkesgrupper inom i första hand offentlig sektor: personal inom hälso- och sjukvård, barnomsorg, äldreomsorg och kollektivtrafik samt lärare i grundskolan och poliser. Det är dessa grupper vi i olika avseenden ska jämföra.

I tabell 1 redovisas förtroendet för de tio yrkes- och politikergrupperna i Västra Götaland och Skåne. I tabellens övre del anges förtroendet bland samtliga i den nedre bland dem som uppger att de har uppfattning om respektive grupp. Den första delen av tabellen överensstämmer i huvudsak med uppställningen i figur 1.

Den allmänna bilden av förtroende för tjänstemän i de två regionerna är att bedömningarna är likartade. Om vi utgår från andelen med stort förtroende för respektive grupp är rangordningarna både bland samtliga och bland dem med uppfattning nära nog identiska. Samtidigt finns det ett intressant grundmönster genom att förtroendet för de professionella yrkesgrupperna är något högre i Västra Götaland än i Skåne. Differensen ligger på omkring fem procent. Det är givetvis ingen dramatisk skillnad men det intressanta är att den är systematisk. Den är störst i fråga om personal inom äldreomsorgen med sju procentenheter. Samma differens gäller även bland dem som har uppfattning. Skillnaden syns tydligast i balansmätten.⁵

Tabell 1 Förtroende för olika yrkesgrupper, Västra Götaland och Skåne 2015 (procent och balansmätt)**A. Bland samtliga**

	Västra Götaland				Skåne			
	Stort	Litet	Balans- mätt	Ingen upp- fattning	Stort	Litet	Balans- mätt	Ingen upp- fattning
Hälso- och sjuk- vårdens personal	69	11	+58	5	65	14	+51	5
Personal inom barnomsorgen	65	4	+61	19	60	6	+54	19
Poliser	64	12	+52	6	58	14	+44	6
Lärare i grundskolan	58	8	+50	16	55	9	+46	16
Personal inom äldre- omsorgen	57	11	+46	13	50	14	+36	14
Kollektivtrafikens personal	46	12	+34	14	43	14	+29	13
Rikspolitiker	23	36	-13	10	23	34	-11	10
Kommunens politiker	23	36	-13	10	24	31	-7	10
EU-parlamentariker	16	35	-19	18	19	32	-13	14
Regionens politiker	15	33	-19	18	4	35	-21	14
Antal svar	2 669 – 2 829				1 559 – 1 588			

B. Bland personer med uppfattning

	Västra Götaland			Skåne		
	Stort	Litet	Balans- mätt	Stort	Litet	Balans- mätt
Hälso- och sjuk- vårdens personal	72	11	+61	68	15	+53
Personal inom barnomsorgen	80	5	+75	74	7	+67
Poliser	68	13	+55	62	15	+47
Lärare i grundskolan	69	9	+60	65	11	+54
Personal inom äldre- omsorgen	65	13	+52	58	16	+42
Kollektivtrafikens personal	54	14	+40	50	16	+34
Rikspolitiker	25	40	-14	26	37	-11
Kommunens politiker	25	40	-15	27	34	-7
EU-parlamentariker	20	43	-23	21	38	-17
Regionens politiker	17	40	-23	16	40	-24
Antal svar	1 262 – 1 489			2 247 – 2 563		

Kommentar: Om frågans formulering se anmärkningen till figur 1. Frågan är ställd på samma sätt i Skåne och Västra Götaland. Stort förtroende=mycket och ganska stort förtroende; Litet förtroende=mycket och ganska litet förtroende. Om balansmätt, se figur 1.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015 och SOM-undersökningen i Skåne 2015.

Politikerbedömningarna uppvisar inga motsvarande skillnader. Tvärtom är andelen med stort förtroende nära nog identisk i de två regionerna. Däremot är det i Skåne något färre som har litet förtroende, vilket bidrar till att balansmåttet i den regionen är något mindre negativa utom för regionens politiker.

Skillnaden mellan bedömningarna i Västra Götaland och Skåne kan ha många förklaringar. Det kan handla om exempelvis metodskillnader mellan undersökningarna eller om faktiska skillnader i personalens sätt att fungera i de två regionerna. Undersökningarna har genomförts helt parallellt och har i stort sett samma svarsmönster, exempelvis att yngre svarar mindre flitigt än äldre. Även om Skåneundersökningen har något lägre svarsfrekvens är det dock rimligt att tro att jämförelser mellan de två undersökningarna påverkas endast marginellt av skillnaden (jfr metodkapitlet i denna volym). När det gäller möjliga skillnader i hur de olika grupperna – och verksamheterna – faktiskt fungerar i de olika regionerna är svårare att avfärda. Mycket talar för att så kan vara fallet på de områden där avvikelsen är störst, till exempel att barnomsorgen faktiskt uppfattas fungera bättre i Västra Götaland än i Skåne.

Samtidigt tyder det faktum att förtroendet för de professionella yrkesgrupperna systematiskt ligger lägre i Skåne på att det mindre handlar om hur enskilda grupper sköter sina uppgifter och mer om en grundsyn, där man i Skåne förefaller ha ett något lägre förtroende. Ett sätt att pröva det är att göra jämförelser med den nationella SOM-undersökningen. Denna handlar visserligen om verksamheterna och inte om personalen, men rangordning och nivåerna är i stort sett desamma. I den jämförelsen visar sig att Västra Götaland ligger närmare riksgenomsnittet än vad Skåne gör. Annorlunda uttryckt är det snarast Skåne som avviker med genomgående mindre positiva värden. Går vi vidare i jämförelsen visar sig att den nationella undersökningens svarspersoner i Skåne genomsnittligt har ett lägre förtroende för jämförbara samhällsinstitutioner än vad de svarande i Västra Götaland har. För sjukvården har 61 procent av de svarande i Skåne stort förtroende, i Västra Götaland 66 procent, medan riksgenomsnittet är 69 procent. Mönstret är detsamma för polisen⁶ och grundskolan.

För politiker är det dock svårare att göra motsvarande jämförelser, men om vi utgår från svaren på frågan som gäller det allmänna politikerförtroendet visar sig förtroendet ligga endast marginellt lägre i Skåne än i Västra Götaland, vilket inte stöder den tidigare argumentationen.⁷ En alternativ förklaring till att det i fråga om politiker framkommer en mindre skillnad kan även vara att politikerförtroendet är generellt lågt och det gör att det blir svårare att gradera.

Slutsatsen är att det relativa förtroende mellan de olika politiker- och yrkesgrupperna är detsamma i Skåne och Västra Götaland – det är samma grupper som ligger högt respektive lågt i båda regionerna – men att nivån på yrkesgruppsförtroendet är något lägre i Skåne. Resultatet verkar således inte ha att göra med hur olika grupper fungerar i de två regionerna utan mer med ett slags grundsyn. Det stöds även av att vi kan observera samma mönster i fråga om graden av tillit till andra

människor, där Skåne avviker med något lägre siffror än i Västra Götaland eller genomsnittligt för Sverige, något som också påverkar bedömningar av yrkesgrupper. I det följande ska dessa skilda mönster i det regionala förtroendet granskas.

Förtroendets dimensioner

Forskningen har tydligt visat att förtroendebedömningar av detta slag har starka positiva inbördes samband: de som har stort förtroende för en institution eller grupp har det vanligen även för andra (Holmberg & Weibull, 2011). Det är samma mönster som vi kan se både i Västra Götaland och Skåne. Det är framför allt ett starkt samband mellan yrkesgrupperna inom området vård, skola, omsorg. Också mellan politikergrupperna är det högt internt samband i bedömningarna. En explorativ faktoranalys indikerar samma mönster. Det faller både i Västra Götaland och Skåne ut två entydiga faktorer som kan rubriceras *Samhälle* respektive *Politik* där de interna korrelationerna i förtroendebedömningarna är särskilt starka (tabell 2).

Tabell 2 Dimensioner i förtroendet för olika yrkesgrupper, Västra Götaland och Skåne 2015 (faktoranalys, faktorladdningar)

	Västra Götaland		Skåne	
	Samhälle	Politik	Samhälle	Politik
Personal inom barnomsorgen	.87	.10	.87	.13
Personal inom äldreomsorgen	.78	.14	.84	.11
Lärare i grundskolan	.82	.10	.83	.17
Hälso- och sjukvårdens personal	.73	.17	.77	.19
Kollektivtrafikens personal	.67	.18	.65	.20
Poliser	.60	.21	.56	.26
Regionens politiker	.17	.89	.18	.88
Rikspolitiker	.19	.86	.20	.85
EU-parlamentariker	.11	.78	.17	.81
Kommunens politiker	.21	.78	.21	.81
Förklarad varians	35%	29%	36%	30%

Kommentar: För frågans formulering se anmärkningen till figur 1. Faktoranalys med lösning enligt Kaiser's kriterium. Varimax rotering. Faktorladdningar. Analysen omfattar endast personer med uppfattning.

Källa: Den västsvenska SOM-undersökningen 2015 och SOM-undersökningen i Skåne 2015.

Dimensionerna bland de svarande i Västra Götaland och Skåne visar sig vara så gott som identiska. Detsamma gäller den förklarade variansen. Det är personal inom områdena vård, skola och omsorg som står starkast i dimensionen Samhälle som hänger mest samman medan poliser och delvis även kollektivtrafikens personal

närmast står för egna dimensioner. Det är samma mönster i Västra Götaland och Skåne 2015 som framkom även i den västsvenska SOM-undersökningen 2014 (Weibull, 2015). Människors föreställningar i dessa avseenden verkar, i varje fall i nutid, inte skilja sig varken beroende på tid eller rum.

De fyra politikerkategorierna har ett ännu starkare internt samband än grupperna inom vård, skola och omsorg. Men en närmare granskning visar att det inom den politiska ramen handlar om två grupper där närhetsfaktorn är den särskiljande: å ena sidan är det särskilt starka samband i bedömningarna av rikspolitiker och EU-parlamentariker, å andra sidan är sambanden starka mellan bedömningarna av regionala och lokala politiker.

Dimensioner som faller ut i en explorativ faktoranalys ska alltid tolkas med försiktighet. Att den västsvenska och den skånska undersökningen uppvisar så lika resultat tyder dock på att det rör sig ett generellt mönster. Det tyder på att förtroendet mer har att göra med medborgarnas allmänna bedömningar och mindre med egenskaper hos respektive region.

Förtroende i några olika grupper

Människors förtroende för yrkesgrupper och kategorier av politiker varierar beroende på demografi och politisk inställning. Det finns väl dokumenterat i många studier (Weibull, 2015, kommande). Exempelvis har kvinnor har genomsnittligt större förtroende än män och högutbildade större än övriga. Likaså finns det skillnader i förtroendebedömningarna med hänsyn till partisympati och ideologisk orientering. Här är inte platsen att i detalj gå igenom hur politiker- och yrkesgruppsförtroende ser ut i alla viktiga grupper. Mot bakgrund av syftet att studera likheter och skillnader mellan Västra Götaland och Skåne har vi valt ut några bakgrundsfaktorer för att jämföra utfallet mellan de två regionerna. De variabler som valts är ålder, ideologisk position och partisympati (tabell 3).

När det gäller ålder vet vi från andra studier att de yngre ofta har större förtroende för samhällets institutioner än vad äldre har (Holmberg & Weibull, 2016). Det resultatet är tydligt både i Västra Götaland och Skåne. Klarast är mönstret i fråga om politikerkategorierna. De yngsta har i båda regionerna och för samtliga fyra politikinivåer större förtroende än de äldsta har. Skillnaden mellan Västra Götaland och Skåne är mycket liten. Skillnaden är genomsnittligt något större i Skåne, där de yngre genomgående har ett något större förtroende. Sambanden är förhållandevis tydliga.

Tabell 3a Förtroende i olika yrkesgrupper, Västra Götaland och Skåne 2015 (procent mycket och ganska stort förtroende)

	Västra Götaland					Skåne					Ideologisk självplacering				
	Ålder					Ålder					Klart vänster eller höger				
	15-29	30-49	50-64	65-85	eta	15-29	30-49	50-64	65-85	eta	Klart vänster	Något vänster	Varken eller	Något höger	Klart höger
EU-parlamentariker	30	23	14	18	.12	23	25	16	18	.10	23	25	16	18	.11
Rikspolitiker	27	33	25	20	.08	36	36	19	25	.17	36	36	19	25	.08
Regionpolitiker	23	18	15	16	.07	25	24	14	15	.10	25	24	14	15	.10
Kommunens politiker	22	24	24	28	.05	31	33	21	24	.16	31	33	21	24	.07
Hälsö- och sjukvårdens personal	71	73	71	74	.04	81	79	66	73	.67	81	79	66	73	.06
Personal inom barnomsorgen	77	85	82	72	.12	87	85	73	82	.73	87	85	73	82	.13
Personal inom äldreomsorgen	60	66	70	61	.09	77	69	59	65	.57	77	69	59	65	.09
Lärare i grundskolan	68	75	69	62	.08	78	76	64	70	.58	78	76	64	70	.13
Kollektivtrafikens personal	51	53	55	54	.06	60	58	52	52	.46	60	58	52	52	.06
Poliser	72	76	64	62	.11	63	71	65	72	.68	63	71	65	72	.14
Antal svar	354	749	59	733		275	534	666	681	292	275	534	666	681	292
						222	423	405	440		133	261	459	407	187

Kommentar: Avser personer med uppfattning. För frågans formulering se anmärkningen till figur 1. Eta är ett sambandsmått som anger graden av påverkan från den oberoende variabeln. Det kan variera mellan 0 och 1. Värden på 0.10 och över anses indikera en stor skillnad och värde på mellan 0.05 och 0.09 medelstor skillnad.

Källa: De regionala SOM-undersökningarna i Västra Götaland och Skåne 2015.

Tabell 3b Förtroende i olika yrkesgrupper, Västra Götaland och Skåne 2015 (procent mycket och ganska stort förtroende)

	Västra Götaland										Skåne									
	Partisynpati										Partisynpati									
	V	S	MP	C	FP	M	KD	SD	FI	eta	V	S	MP	C	FP	M	KD	SD	FI	eta
EU-parlamentariker	16	23	39	24	28	19	27	7	21	.27	19	24	35	26	27	27	29	7	21	.36
Rikspolitiker	31	35	42	32	35	24	31	6	25	.34	39	33	47	29	38	29	18	4	27	.48
Region Skånes politiker	18	24	28	21	21	12	22	5	19	.29	24	26	27	11	25	15	14	5	10	.36
Kommunens politiker	27	35	28	32	30	21	26	12	25	.24	30	37	36	31	36	31	36	13	24	.32
Hälsö- och sjukvårdens personal	82	75	79	80	78	72	66	66	77	.15	79	70	76	81	82	70	71	56	66	.21
Personal inom barnomsorgen	87	80	90	87	87	79	73	74	87	.18	85	74	85	84	81	74	69	62	81	.19
Personal inom äldreomsorgen	76	66	75	76	69	61	59	60	69	.17	79	64	60	60	63	60	57	47	60	.20
Lärare i grundskolan	81	71	85	72	75	69	67	58	79	.19	75	67	86	73	68	66	63	51	66	.22
Kollektivtrafikens personal	58	59	61	58	60	50	59	44	59	.14	60	52	52	57	58	50	45	40	51	.14
Poliser	60	69	77	78	76	74	68	57	63	.17	47	66	76	79	79	69	50	49	54	.23
Antal svar	156	455	126	147	130	391	77	261	68		62	295	86	85	97	311	30	265	37	

Kommentar: Avser personer med uppfattning. För frågans formulering se anmärkningen till figur 1. Eta är ett sambandsmått som anger graden av påverkan från den oberoende variabeln. Det kan variera mellan 0 och 1. Värden på 0.10 och över anses indikera en stor skillnad och värde på mellan 0.05 och 0.09 medelstor skillnad.

Källa: De regionala SOM-undersökningarna i Västra Götaland och Skåne 2015.

I fråga om synen på de olika personalgrupperna är mönstret i stort detsamma. De yngre har större förtroende för alla grupper utom kollektivtrafikens personal. Riktningen är densamma i Västra Götaland och Skåne och nivåskillnaderna är små. De verksamhetsområden som skiljer sig något är barnomsorgens personal och poliser, där de yngre i Skåne har större förtroende än de yngre i Västra Götaland, och kollektivtrafikens personal, där äldre i Skåne har större förtroende än äldre i Västra Götaland.

Ideologisk position står för svarspersonernas placering på en väster-högerskala. Den uppvisar överlag ett större samband med förtroendet för både politiker- och personalgrupper med förhållandevis höga eta-värden⁸. Inte oväntat finns det tydligaste sambandet mellan egen ideologi och förtroende för rikspolitiker: personer till vänster har större förtroende än personer till höger. Mönstren är lika i båda regionerna. Med tanke på den politiska sammansättningen av regionsstyrelserna är den vänstersympatisörers överlag större förtroende för regionpolitiker i både Västra Götaland och Skåne möjligen något oväntat. En tänkbar förklaring är att många är mindre insatta i politiken på den regionala nivån (jfr Sören Holmbergs artikel om allmänhetens kunskaper om regionala politiker i denna volym).

I fråga om yrkesgrupperna finns det överlag ett större förtroende bland personer som placerar sig längst till vänster i jämförelse med dem som placerar längst till höger för alla grupper utom polisen. Tendensen är tydligast i synen på barn- och äldreomsorgens personal. Det är samma mönster i de båda regionerna, men synen på omsorgspersonalen är något tydligare kopplad till ideologi i Skåne. Om vi i jämförelsen inkluderar även de som placerar sig något till vänster respektive höger blir dock skillnaderna betydligt mindre men de är tydliga. En trolig förklaring till den större uppslutningen från vänster är att det handlar om vård, skola och omsorg med i huvudsak offentliganställda som generellt har ett starkt stöd bland personer politiskt står till vänster (jfr Nilsson, 2015). Det understryker att det stora förtroendet rimligen bör tolkas som ett slags uppslutning kring offentlig sektor, oavsett region.

Resultatet blir i stort sett detsamma när vi studerar förtroendet för politiker- och personalgrupper efter svarspersonernas partisyn – med reservation för att antalet svars personer för vissa partier är alltför få för att tillåta några slutsatser (tabell 3b). Eta-värdena är genomgående högre men för bedömningen av politiker är utfallet likartat – sambandet är störst för rikspolitiker och minst för lokalpolitiker. Miljöpartiets sympatisörer har genomgående ett stort politikerförtroende medan Sverigedemokraternas ligger lägst. Intressant är att förtroendet är relativt sett högre för lokalpolitiker både i Västra Götaland och Skåne – möjligen som en konsekvens av att partiet har varit förhållandevis framgångsrikt på kommunal nivå.

När det gäller synen på personalgrupperna spelar partisympati något större roll för bedömningarna i Skåne än i Västra Götaland. Det är inga dramatiska skillnader och huvudmönstret är detsamma med ett genomsnittligt något större förtroende hos V- och S-sympatisörer och något lägre förtroende bland M-sympatisörer och lägst bland Sverigedemokraterna. Sverigedemokraternas sympatisörer uppvisar överlag ett lägre förtroende.

Berördhet och kvalitet

I tidigare studier av förtroendebedömningar har den egna erfarenhetens positiva betydelse lyfts fram (Nilsson, 2009; Weibull, 2011). Erfarenheten kan dock skilja sig åt efter både typ och verksamhetsområde. Å ena sidan kan en positiv inställning ha sin bakgrund i ett starkt intresse eller engagemang för en viss verksamhet, å andra sidan kan det vara uttryck för ett konkret möte med verksamheten. Men kontakten med en organisation eller en grupp behöver givetvis inte innebära att man blir odelat positiv, även om det finns sådana samband. Slutsatserna från tidigare prövningar av berördhetens betydelse har visat på varierande resultat som till stor del reflekterat berördhetens olika innebörder (Holmberg & Weibull, 2014; Weibull, 2015). I det följande ska det med exempel hämtade från hälso- och sjukvården belysas om kontakt har betydelse – och så fall vilken.

När det gäller bedömningen av hälso- och sjukvården har vi använt fyra indikatorer: akutvård på sjukhus, annan sjukhusvård och användning av offentlig respektive privat vårdcentral under det senaste året. Förtroendet för hälso- och sjukvårdens personal har studerats efter graden av kontakt med var och en av de fyra verksamhetsområdena. Det handlar om i vad mån man under de senaste tolv månaderna själv har haft någon kontakt eller någon nära anhörig haft kontakt. Den tredje gruppen är de som inte haft någon kontakt senaste året, vilket givetvis inte behöver betyda att de saknar uppfattning i frågan.

Huvudmönstret är att kontakt med hälso- och sjukvården har förhållandevis litet samband med det generella förtroendet för personalen inom området (tabell 4). Det enda undantaget gäller akutvård på sjukhus, där de som själva varit akut på ett sjukhus under de senaste 12 månaderna har lägre förtroende än övriga – i Västra Götaland 61 procent mycket eller ganska stort förtroende i jämförelse med 71 procent, i Skåne 69 respektive 76 procent.⁹ Förtroendet för hälso- och sjukvårdspersonalen är som tidigare framgått något högre i Västra Götaland men skillnaden mellan personer med och utan erfarenhet är densamma. Också då det gäller sjukvård i allmänhet ligger Västra Götaland något högre, men det finns ingen skillnad mellan berörda och icke-berörda.

Tabell 4 Förtroende för hälso- och sjukvårdens personal efter nyttjande av tjänster under de senaste 12 månaderna i Västra Götaland och Skåne 2015 (procent)

Västra Götaland									
Förtroende för personalen									
Nyttjat:	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska lågt	Mycket lågt	Totalt	Balans-mått	Antal svar	Eta
<i>Akutvård sjukhus</i>									
Själv	25	44	17	7	7	100	+55	594	
Nära anhörig	20	52	16	8	4	100	+60	798	
Nej	20	56	15	6	4	100	+66	1 031	.04
<i>Annan sjukhusvård</i>									
Själv	22	51	15	7	5	100	+61	939	
Nära anhörig	20	51	17	8	4	100	+59	816	
Nej	21	53	15	6	5	100	+63	679	.02
<i>Besökt vårdcentral själv</i>									
Både offentlig/privat	23	47	16	8	6	100	+56	352	
Enbart offentlig	21	50	16	8	5	100	+58	798	
Enbart privat	22	59	1	5	3	100	+73	156	
Ingetdera	22	56	13	3	6	100	+69	209	.05
Skåne									
Förtroende för personalen									
Nyttjat:	Mycket stort	Ganska stort	Varken eller	Ganska lågt	Mycket lågt	Totalt	Balans-mått	Antal svar	Eta
<i>Akutvård sjukhus</i>									
Själv	19	42	19	11	9	100	+41	361	
Nära anhörig	19	51	14	10	5	100	+55	506	
Nej	19	53	16	6	6	100	+60	519	.09
<i>Annan sjukhusvård</i>									
Själv	20	49	15	9	7	100	+63	560	
Nära anhörig	18	52	16	9	5	100	+58	465	
Nej	18	48	19	8	7	100	+61	412	.02
<i>Besökt vårdcentral själv</i>									
Både offentlig/privat	16	49	18	10	7	100	+58	576	
Enbart offentlig	19	52	14	8	7	100	+56	592	
Enbart privat	18	57	12	8	5	100	+62	152	
Ingetdera	23	34	25	8	10	100	+39	123	.02

Kommentar: Frågan nyttjande lyder: *Har du eller någon nära anhörig under de senaste 12 månaderna nyttjat någon av de former av service som anges nedan?* Svaralternativen är: *Ja, jag nyttjar själv, Nyttjar ej själv men nära anhörig nyttjar* och *Nej, varken jag själv eller nära anhörig nyttjar*. Frågan om förtroende redovisas i anmärkningen till figur 1. Bland personer med uppfattning. Eta är ett sambandsmått som anger graden av påverkan från den oberoende variabeln. Det kan variera mellan 0 och 1. Värden på 0.10 och över anses indikera en stor skillnad och värde på mellan 0.05 och 0.09 medelstor skillnad.

Källa: De regionala SOM-undersökningarna i Västra Götaland och Skåne 2015.

När det gäller det något mindre förtroendet bland besökarna på akutvården är det viktigt att notera att resultatet inte säger något om sambandets riktning, alltså om det är erfarenheten av akutvården som bidragit till försvagningen eller om de som kom kommer till akuten av olika skäl har ett lägre förtroende för sjukvårdspersonal. Klart är emellertid att sambandet kvarstår även efter kontroll för ideologisk position – den faktor som visade sig ha störst samband med personalförtroendet: även bland personer till vänster är förtroendet lägre bland dem som nyttjat akutvården än bland dem som inte gjort det, liksom det bland personer till höger finns det större förtroende bland icke-nyttjare. Mönstret är också här detsamma i Västra Götaland och Skåne.¹⁰ Det bör samtidigt klart understrykas att även om det finns skillnader i förtroende efter berördhet har också de som akut besökt sjukhus överlag en positiv bedömning av personalen.

När det gäller vårdcentraler görs det en skillnad mellan offentliga och privata. I tabell 5 har vi skiljt ut olika besöksmönster – besökt både privat och offentlig vårdcentral, bara offentlig och bara privat. Oavsett typ av vårdcentral har besökarna i Skåne större förtroende för hälso- och sjukvårdens personal än icke-besökarna och skillnaden mellan offentliga eller privata vårdcentraler är liten. I Västra Götaland är bilden mindre entydig. Besökarna på båda typerna av vårdcentraler och på offentliga centraler har något lägre förtroende för hälso- och sjukvårdens personal än de som besökt privat vårdcentral och de som inte besökt någon vårdcentral.

Frågan är vad som ligger bakom svarsmönstret. Utfallet pekar åt något olika håll och sambanden (eta) är förhållandevis små i båda regionerna. De som varit i kontakt med akutvård har mindre förtroende för hälso- och sjukvårdens personal än de som inte haft kontakt senaste året, medan det i fråga om vårdcentraler finns en mer positiv värdering bland besökarna i Skåne, men något mindre bland dem i Västra Götaland. En möjlig tolkning är att den något mindre positiva inställningen bland dem som varit på sjukhus akut har att göra med köer där skillnaden mellan de två regionerna är liten, medan besök på vårdcentraler i högre grad är beroende av hur verksamheten är lokalt organiserad.

Tolkningarna av resultaten pekar på att den kvantitativa kontaktytan mot vården knappast är en tillräcklig förklaring till skillnaderna i förtroende för personalen inom hälso- och sjukvården. Också den upplevda kvaliteten måste vägas in. Det handlar om hur sjukvården fungerar. Både i den västsvenska och i den skånska SOM-undersökningen fanns det frågor som avsåg att fånga upp allmänhetens föreställningar om kvaliteten inom sjukvården. Vid sidan av en generell bedömning av hur bra sjukvården fungerar fick svarspersonerna även ta ställning till fyra dimensioner i kvaliteten: tillgången till vård, medicinsk kvalitet, effektiviteten i organisationen och personalens bemötande.

När det gäller bedömningarna av verksamhetens kvalitet i fyra avseenden får personalens bemötande den mest positiva värderingen: 81 procent i Västra Götaland och 77 procent i Skåne anser att det är mycket eller ganska bra. Även den medicinska kvaliteten kommer högt: 73 procent i Västra Götaland tycker att kvaliteten

är bra och 68 procent i Skåne. Knappt hälften i både Västra Götaland och Skåne gör bedömningen att tillgången till vård fungerar mycket eller ganska bra, medan organisationens effektivitet hamnar lågt med endast en femtedel positiva oavsett region.¹¹ Likheten i bedömningarna mellan de två regionerna är anmärkningsvärd. När det gäller den generella kvaliteten ligger dock andelen i Västra Götaland på 42 procent och i Skåne 58 procent av samtliga svarande. En förklaring till skillnaden är troligen att frågan i Västra Götaland gällde hälso- och sjukvård, medan det i Skåne avsåg enbart sjukvård.¹²

När vi sätter de fyra kvalitetsdimensionerna i relation till förtroendet för personalen är det föga överraskande att det genomgående framträder mycket starka positiva samband (tabell 5). De som bedömer de olika aspekterna på vårdkvalitet positivt har överlag större förtroende för hälso- och sjukvårdens personal. De starkaste positiva sambanden finns i bedömningen av personalens bemötande (Västra Götaland $\eta = .32$; Skåne $\eta = .31$), den generella bedömningen av hur sjukvården fungerar ($\eta = .31$ respektive $.32$) och medicinsk kvalitet ($\eta = .34$ respektive $.29$).

I dessa fall är balansmåttan klart positiva även bland personer som är tveksamma till verksamhetens kvalitet. I två fall är balansmåttan negativa. Det ena visar det föga överraskande resultatet att de – få – som är kritiska till personalens bemötande uppvisar ett klart mindre förtroende för personalen. Detsamma gäller den, också begränsade, grupp som ifrågasätter den medicinska kvaliteten. Effekten av att vara kritisk visar sig vara något större bland de svarande i Skåne.

Hälso- och sjukvårdspersonalen kommer således mycket väl ut i jämförelserna. Det finns ett generellt starkt samband mellan kvalitet och en positiv syn på personalen – men även där kvaliteten uppfattas som lägre får personalen positiva värden. En rimlig tolkning är att om en verksamhet upplevs fungera bra så är personalen en viktig del av det och när den fungerar mindre bra beror det inte så mycket på personalen.

Så långt har den jämförande analysen gällt hälso- och sjukvårdspersonalen. Samtidigt finns det även möjlighet att inom ramen för de två regionala undersökningarna jämföra personalförtroendet med förtroendet för sjukvårdens huvudmän, alltså de regionala politikerna. Visserligen har regionala politiker ansvar även för andra områden men sjukvården är trots allt den dominerande verksamheten. Det vi hittills sett är att politikergrupperna åtnjuter klart mindre förtroende än personalgrupperna. Vi bör således förvänta oss generellt lägre förtroendesiffror, men frågan gäller inte primärt nivån utan om allmänhetens åsikter om den regionala sjukvården har någon påverkan på deras förtroende för områdets politiker. I nedre delen av tabell 5 redovisas utfallet.

Överlag framgår att de svars personer som gör en mer positiv bedömning av sjukvården har större förtroende för de regionala politikerna – eller snarare att deras förtroende är mindre negativt – än de som är kritiska till sjukvårdens kvalitet. Balansmåttan visar förväntade skillnader med mindre negativt politikerförtroende bland dem som är positiva till kvaliteten. Sambanden är störst i fråga om det gene-

Tabell 5 Förtroende för hälso- och sjukvårdens personal och de regionala politikerna efter olika indikatorer på kvalitet i sjukvården, Västra Götaland och Skåne 2015

	Västra Götaland									
	Tillgång till vård		Medicinsk kvalitet		Organisationens effektivitet		Personalens bemötande		Generellt hälso- och sjukvården	
	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt
<i>Hälso- och sjukvårdens personal</i>										
Stort förtroende	82	62	81	41	84	67	79	37	86	58
Litet förtroende	6	21	8	43	4	18	8	44	4	25
Balansmätt	+76	+41	+73	-2	+80	+49	+71	-7	+82	+33
Eta		.22		.34		.19		.31		.32
<i>Regionens politiker</i>										
Stort förtroende	22	9	20	9	32	11	19	7	27	8
Litet förtroende	30	57	35	63	27	53	38	68	26	63
Balansmätt	-8	-48	-15	-54	+5	-42	-19	-61	+1	+55
Eta		.28		.23		.34		.16		.34
Antal svar	956	702	1 463	172	413	957	2 080	147	1 064	746
	Skåne									
	Tillgång till vård		Medicinsk kvalitet		Organisationens effektivitet		Personalens bemötande		Generellt sjukvården	
	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt	Bra	Dåligt
<i>Hälso- och sjukvårdens personal</i>										
Stort förtroende	79	56	76	36	81	60	76	32	79	49
Litet förtroende	7	31	11	51	7	25	14	54	8	34
Balansmätt	+72	+25	+65	-15	+74	+35	+62	-22	+71	+15
Eta		.27		.29		.21		.35		.31
<i>Regionens politiker</i>										
Stort förtroende	24	9	19	8	29	9	17	10	21	6
Litet förtroende	30	60	38	51	28	55	39	55	31	63
Balansmätt	-6	-51	-19	-43	+1	-46	-22	-45	-10	-57
Eta		.27		.16		.27		.12		.33
Antal svar	768	477	1 115	102	329	646	1 253	105	787	328

Kommentar: Frågan om kvalitetsindikatorer lyder: *Allmänt sett, vilken är din uppfattning om hälso- och sjukvården i Västra Götaland/Skåne i följande avseenden?* Svartalternativ: *mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt, mycket dåligt och Ingen uppfattning*. Frågan om sjukvården lyder i Västra Götaland: *Allmänt sett, hur tycker du att Västra Götalandsregionen sköter sin uppgift när det gäller ... hälso- och sjukvård?* Svartalternativ: *mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt, mycket dåligt och Ingen uppfattning*. I Skåne lyder frågan: *Allmänt set, hur tycker du att följande verksamheter fungerar i Skåne... Sjukvård?* Svartalternativ: *mycket bra, ganska bra, varken bra eller dåligt, ganska dåligt, mycket dåligt och Ingen uppfattning*. Procenten fördelad bland personer med uppfattning. Eta är ett sambandsmått som anger graden av påverkan från den oberoende variabeln. Det kan variera mellan 0 och 1. Värden på 0.10 och över anses indikera en stor skillnad och värde på mellan 0.05 och 0.09 medelstor skillnad.

Källa: De regionala SOM-undersökningarna i Västra Götaland och Skåne 2015.

rella förtroendet här hälso- och sjukvården, organisationens effektivitet tillgången på vård (Västra Götaland $\eta = .34$, $.34$ och $.28$; Skåne $\eta = .33$, $.27$ och $.27$) och minst i fråga om personalens bemötande ($\eta = .16$ respektive $.12$). Mönstret förefaller i stort sett rimligt eftersom tillgång och organisation är de vårdkvaliteter som politiker rimligen har störst möjlighet att påverka – det borde således vara där man ska förvänta sig skillnader i allmänhetens förtroende. På nytt är svarspersonerna i de två regionerna ytterst samstämmiga.

Slutsatsen är att det finns en tydlig kvalitetsfaktor i allmänhetens förtroende för både personal och politiker. Andra analyser har dessutom visat att kvalitetsfaktorn spelar en avgörande roll för det förtroende personer har för olika yrkesgrupper. De som upplever att en verksamhet kännetecknas av hög kvalitet har också ett större förtroende för personalen inom området (Weibull, kommande). Det kan samtidigt diskuteras om det ska uppfattas som ett orsakssamband. De tidigare analyserna av den konkreta berördhetens betydelse pekar snarast på att det i båda regionerna rör sig om en växelverkan mellan en positiv syn på verksamheten och ett stort förtroende för personalen.

Två regioner – en likartad bild

Syftet med kapitlet har varit att belysa likheter och skillnader i allmänhetens förtroendebedömningar mellan två regioner. Bakgrunden är ett intresse att studera betydelsen av regionala skillnader för människors bedömningar. Underlaget är frågor om förtroendet för politiker och personalgrupper i de två regionala SOM-undersökningarna i Västra Götaland och Skåne hösten 2015.

Analysen har fokus på beskrivning av förtroendet för olika grupper inom politik och förvaltning men har även studerat vad som ligger bakom allmänhetens förtroende för politiker och yrkesgrupper.

När det gäller förtroendet visar sig detta vara starkt och stabilt för flertalet personalgrupper inom vård, skola och omsorg. För politikergrupperna är förtroendet generellt klart lägre. Det finns mycket stora likheter i bedömningarna bland personer i Västra Götaland och Skåne. Rangordningen efter förtroende är identisk: den grupp som värderas högt i den ena regionen gör det också i den andra. Nivåerna skiljer sig dock åt något främst genom att förtroendet i Skåne ligger lägre än i Västra Götaland när det gäller bedömningen av de olika personalgrupperna. Också sambandet när det gäller bedömningarna mellan de olika politikergrupperna faller ut nästan exakt samma mellan de två regionerna.

Inte heller skillnaderna i bedömningarna mellan personer i olika åldrar, med olika ideologi eller med olika partisympati skiljer sig nämnvärt åt mellan Västra Götaland och Skåne. I båda regionerna är det personer som placerar sig till vänster som har något större förtroende för både politiker- och personalgrupperna.

Slutligen studeras betydelsen av berördhet och kvalitet i synen på sjukvården för förtroendet för hälso- och sjukvårdens personal. I fråga om berördhet har personer

med erfarenhet av akut sjukvård något lägre förtroende än de som inte har det, medan någon sådan skillnad inte finns när det gäller sjukvård allmänt. I Västra Götaland är förtroendet i alla grupper något högre, vilken avspeglar det generellt högre personalförtroendet i regionen i jämförelse med Skåne. I fråga om betydelsen av olika kvalitetsindikatorer för synen på sjukvårdens personal är bilden i stort sett densamma i Västra Götaland och Skåne.

Slutsatsen av jämförelsen är att det finns mycket få regionala skillnader i allmänhetens politiker- och personalförtroende. En första förklaring skulle kunna vara att de två regionerna är lika och därför blir likartat bedömda. Samtidigt verkar det osannolikt att likheten i regionernas sätt att fungera skulle vara så stor på samtliga undersökta områden. Mycket tyder istället på att bedömningarna till stor del ligger i den betraktandes öga: det finns något slag av generell värderingsnorm av människor och verksamheter i botten av bedömningarna.

Men det finns ett viktigt tillägg att göra. I och med att likheten i människors förtroende är så pass stor finns det anledning att närmare granska även mindre avvikelser. En sådan kan vara förtroendet för barnomsorgens personal där förtroendet är något högre i Västra Götaland än i Skåne. Samtidigt finns det skäl att även uppmärksamma oväntade likheter som att bedömningen av de regionala politikerna är likartad trots att de politiska majoritetsförhållandena skiljer sig åt.

Underlaget för studien är medborgarnas upplevda förtroende för politiker och olika grupper av tjänstemän i två svenska regioner. Givetvis är slutsatserna en följd av att det bara rör sig om två regioner. Trots stora likheter mellan dem är det inte säkert att bedömningarna behöver vara typiska för hur politiker och tjänstemän i andra regioner med annan struktur uppfattas. Det är därför viktigt att studera även andra regioner för att få en sammanhållen bild av när vi ska vänta oss likheter och när vi ska förvänta oss skillnader mellan olika regioner.

Noter

- ¹ Kapitlet följer i fråga om grundläggande utgångspunkter de analyser jag tidigare har gjort av gruppfortroendet i Västra Götalandsregionen (Weibull, 2011, 2015). Dessutom överensstämmer texten till viss del med motsvarande studie av förtroendet i Skåne (Weibull, kommande). I den senare finns dock en vidare analys och en utförligare referenslista.
- ² Det mellanmänniskliga förtroendet bygger på frågan i vilken utsträckning man kan lita på människor i allmänhet. Svaren ges på en skala mellan 0 och 10. De som på skalan har värdena 8-10 definieras som höglitare (Holmberg & Rothstein, 2015).
- ³ Frågan lyder: *Allmänt sett, hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande grupper sköter sitt arbete?*

- 4 Andelen som varken har stort eller litet förtroende och andelen som har litet förtroende redovisas inte i figuren. Andelen med litet förtroende framgår dock i tabell 1.
- 5 Det är emellertid viktigt att då påminna om att ett balansmått har 200 enheter från +100 (alla har stort förtroende) till -100 (alla har litet förtroende).
- 6 Mot bakgrund av en del diskussioner om polisens agerande i Malmö, exempelvis i fråga om det så kallade Romregistret där man även fick stark kritik från JO (<https://www.jo.se/sv/Om-JO/Press1/Presskatalog/Allvarlig-JO-kritik-mot-Skanepolis-en/>), fanns en förväntan att förtroendet skulle vara klart lägre i Skåne, särskilt i invandrargrupper. Något sådant mönster kan dock inte iaktas. Det ska dock tillfogas att svarsfrekvensen i de senare grupperna är låg och resultaten osäkra.
- 7 I den nationella SOM-undersökningen 2015 var den genomsnittliga andelen som har förtroende för politiker i allmänhet 33 procent, i Västra Götaland var det samma andel och i Skåne 30 procent. På en fråga om hur nöjd man är med hur demokratin i Sverige fungerar 70 procent. Bland boende i Skåne är den 62 och Västra Götaland 71 procent.
- 8 Sambandsmättet är eta. Eta är ett sambandsmått som anger graden av påverkan från den oberoende variabeln. Det kan variera mellan 0 och 1. Värden på 0.10 och över anses indikera en stor skillnad och värde på mellan 0.05 och 0.09 medelstor skillnad.
- 9 I en särskild analys har också sambandet mellan nyttjande av sjukvården och bedömningen av de fyra kvalitetsindikatorerna medicinsk kvalitet, tillgången till vård, organisationens effektivitet och personalens bemötande undersökts. Det visar sig förhållandevis små skillnader i bedömningen mellan dem som nyttjat sjukvården och de som inte gjort det. I Västra Götaland är det något fler av nyttjarna av akutvård som bedömer tillgången till vård som än bland icke-nyttjarna och i Skåne är bedömningen av medicinsk kvalitet något högre bland dem som nyttjat akutvården än bland dem som inte gjort det. När det gäller allmän sjukhusvård är nyttjarna i Skåne överlag något mer positiva än övriga, i Västra Götaland finns ingen nämnvärd skillnad. Den sammantagna bilden är att nyttjarna inte bedömer kvalitetsindikatorerna särskilt mycket annorlunda än icke-nyttjarna.
- 10 Bilden är dock inte helt entydig. En analys där sambandet studerats med kontroll för utbildningsbakgrund visar det sig visserligen att förtroendet för sjukvårdspersonal bland högutbildade – en grupp som generellt har mycket stort förtroende – är mindre bland dem som nyttjat akutvård, men att detta inte gäller bland lågutbildade; i Skåne är förtroendet till och med något högre bland lågutbildade nyttjare än bland lågutbildade icke-nyttjare (Weibull, kommande).

- ¹¹ Om vi i jämförelsen mellan Skåne och Västra Götaland utgår från ett balansmått, där andelen som anser att verksamheten fungerar bra minskas med andelen som anser att den fungerar dåligt (+100=alla anser att det fungerar bra, -100=alla anser att det fungerar dåligt), visar sig följande: Medicinsk kvalitet: Skåne +60, Västra Götaland +65; Tillgången till vård: Skåne +18, Västra Götaland +16; organisationens effektivitet: Skåne -20, Västra Götaland -26; personalens bemötande: Skåne +71, Västra Götaland +75.
- ¹² Att den bredare nämningen hälso- och sjukvård brukar innebära lägre andel stort förtroende har även visat sig i jämförelser av personalgruppsförtroende över tid (Weibull, 2015).

Referenser

- Andersson, Ulrika, Jansson, Daniel, Ohlsson, Jonas (2016) *Skånska trender 2001-2015*. Rapport. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bergström, Annika, Ohlsson, Jonas (2016) *Västsvenska trender 1992-2015*. Rapport. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bové, Klara, Bergström, Annika, Ohlsson, Jonas (2015) *Västra Götaland*. Rapport. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Elliot, Maria (1997) *Förtroende för massmedier*. Göteborg: Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (1994) Partierna tycker vi bäst om i valtider. I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Vägval*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören (2015) Mycket höga krav på offentlig verksamhet. I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Rohtstein, Bo (2016) Mellanmänsklig tillit bygger goda samhällen. Ohlsson, J, Oscarsson, H, Solevid, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2005) Rimligt förtroende? I Holmberg, S, Weibull, L (red) *Lyckan kommer, lyckan går*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2011) Förtroendekurvorna pekar uppåt. I Holmberg, S, Weibull, L, Oscarsson, H (red) *Lycksalighetens ö*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2013) Det viktiga samhällsförtroendet. I Bergström, A, Oscarsson, H (red) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2014) Institutionsförtroende mellan berördhet och mediebevakning. I Bergström, A, Oscarsson, H (res) *Mittfåra och marginal*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2015) Demokratins haloeffekt. I Bergström, A, Johansson, B, Oscarsson, H, Oskarson, M (red) *Fragment*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Holmberg, Sören, Weibull, Lennart (2016) Makten i Rosenbad bestämmer förtroendet för regeringen. I Ohlsson, J, Oscarsson, H, Solevid, M (red) *Ekvilibrum*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Johansson, Inga-Lill, Jönsson, Sten, Solli, Rolf (2006, red) *Värdet av förtroende*. Lund; Studentlitteratur.
- Kassin, Saul, Fein, Steven, Markus Hazel Rose (2011) *Social Psychology*. Wadsworth: Cengage Learning.
- McCombs, Maxwell (2006) *Makten över dagordningen: om medierna, politiken och opinionsbildningen*. Stockholm: SNS förlag.
- Nilsson, Lennart (1993) *Västsvensk region*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2009) De politiska systemen på regional och lokal nivå i Väst-sverige. I Nilsson, L, Johansson, S (red) *Att bygga, att bo, att leva. En bok om Västra Götaland*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2010) *En region blir till*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2011) Västsvensk flernivå demokrati i förändring. I Nilsson, L (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Nilsson, Lennart (2015) Starkt stöd för välfärdstaten. I Bergström, A, Oscarsson, H (red) *Mittfära & marginal*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.
- Norén-Bretzer, Ylva (2005) *Att förklara politiskt förtroende. Betydelsen av socialt kapital och rättvisa procedurer*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Trägårdh, Lars (2009, red) *Tillit i det moderna Sverige. Den dumme svensken och andra mysterier*. Stockholm: SNS Förlag.
- Weibull, Lennart (2011) Förtroende för olika grupper. I Nilsson, L (red) *Västsvensk vardag*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (2015) Förtroende för olika grupper: en uppdatering. I Bergström, A, Ohlsson, J (red) *Alla dessa val. Den västsvenska SOM-undersökningen 2014*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Weibull, Lennart (kommande) Politiker och tjänstemän. I Andersson, U (red) *Den regionala SOM-undersökningen i Skåne 2015*. Göteborg: SOM-institutet vid Göteborgs universitet.

Metodredovisning

DEN VÄSTSVENSKA SOM-UNDERSÖKNINGEN 2015¹

KLARA BOVÉ

SOM-institutet genomförde under hösten 2015 för 24:e året i rad en regional frågeundersökning med syfte att kartlägga västsvenska folkets vanor och attityder på ett flertal områden med fokus på (S)amhälle, (O)pinion och (M)edier. Parallellt under hösten 2015 genomfördes den 30:e nationella SOM-undersökningen och den 6:e regionala undersökningen i Malmö och Skåne. SOM-institutet drivs i samarbete mellan Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG) och Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet.

Den västsvenska SOM-undersökningen 2015 skickades till ett obundet slumpmässigt urval om 6 000 personer i åldrarna 16–85 år. Data samlades in framförallt genom svar på postala enkäter, men sedan 2012 erbjuds även möjlighet att svara på webben. Kontinuitet i fältarbete och frågeutformning är viktig för datakvaliteten och för jämförelser över tid. Samtidigt genomför SOM-institutet utvecklande arbete under kontrollerade former för att behålla aktualiteten i datamaterial och insamlingsmetoder. Föreliggande kapitel presenterar undersökningens genomförande genom att beskriva olika aspekter undersökningsåret 2015/2016 i detalj.

Undersökningens upplägg

2015 fick 6 000 personer mellan 16 och 85 år folkbokförda i Västra Götaland och Kungsbacka kommun möjlighet att medverka i den västsvenska SOM-undersökningen. Undersökningens upplägg liknar det från tidigare år, dock har åldersintervallet och urvalskriterier varierat något över tid. Tabell 1 visar på dessa variationer. Sedan 2010 har geografiskt urvalsområde, urvalsmetod och åldersintervall varit identiskt. Urvalet är ett obundet slumpmässigt urval (OSU) och samordnas negativt med SOM-institutets nationella undersökningar för att ingen skall få två undersökningar från SOM-institutet under samma undersökningsår. Urvalet beställs från skatteverkets registertjänst Navet kort tid innan enkäten skall skickas ut. Utskick, insamling och inskanning av inkomna svar sköttes i samband med 2015 års undersökningar av undersökningsföretaget Kinnmark Information AB.

Tabell 1 Den västsvenska SOM-undersökningens upplägg 1992–2015

År	Urvalsmetod	Antal formulär	Total urvalsstorlek	Medborgarskap	Åldrar
1992	Systematiskt sannolikhetsurval	1	2 800	Både sv. & utl.	15–75 år
1993	"	"	2 800	Endast sv.	"
1994	"	"	2 800	Både sv. & utl.	"
1995	"	"	2 799	Endast sv.	"
1996–1997	"	"	2 900	Både sv. & utl.	15–80 år
1998	"	"	5 800	"	"
1999	"	"	5 900	"	16–80 år
2000–2009	"	2	6 000	"	15–85 år
2010–2015	"	1	6 000	"	16–85 år

Formulär

Den västsvenska SOM-undersökningen 2015 bestod av 72 frågor fördelade på 16 sidor i pappersenkäten. Frågorna utformades av SOM-institutet i samråd med samverkanspartners. Frågorna var av olika karaktär och indelade i 10 underrubriker som exempelvis nyheter och medier, trafik och kommunikationer och offentlig service. Flertalet frågor har ställts i många år och svaren bidrar till att bibehålla tidsserier som sträcker sig från undersökningens början 1992. Frågorna i undersökningen fokuserar speciellt på områden som är aktuella på regional nivå så som offentlig service och trafikvanor. I 2015 års undersökning ingick ett antal frågor om konsumtion och miljö. De flesta frågorna besvaras genom att sätta ett kryss i en ruta som motsvarar ett fast svarsalternativ. Ett mindre antal frågor gav respondenterna möjlighet att själva skriva ut sitt svar i fritext. Svaren kodades sedan manuellt enligt ett schema av en grupp kodare på SOM-institutet.² Sist i formuläret ställdes ett antal frågor om respondentens bakgrund och boendesituation. Respondenterna gavs även möjligheten att svara på enkäten digitalt. Inloggningsuppgifter och en hänvisning till SOM-institutets hemsida skickades till respondenterna i samband med den andra påminnelsen. Webbformuläret framställdes av SOM-institutet i webbverktyget Qualtrics. Utformningen av frågorna var identiska i pappers- och webbenkäten men av layoutmässiga skäl innehöll webbenkäten fler sidbrytningar. Frågor som respondenten eventuellt instrueras att hoppa över i pappersenkäten doldes automatiskt i webbversionen. Det elektroniska formuläret är främst framtaget för att besvaras på en dator eller enhet med en stor skärm och ytterligare layoutmässiga skillnader kan förekomma om respondenten besvarar enkäten på till exempel en mobiltelefon.

Fältarbete

De västsvenska SOM-undersökningarna följer i huvudsak samma upplägg från år till år och kontinuiteten är viktigt för jämförbara resultat. För att möta utmaningar

så som en fallande svarsfrekvens bland yngre och en ökad grad av digitalisering i samhället utförs dock experiment under kontrollerade former. 2013 genomfördes ett experiment riktat just mot de yngre respondenterna med formuleringarna i följebrev och påminnelser ämnade att tilltala de yngre, 2014 undersöktes effekterna av att erbjuda respondenterna att svara på en digital undersökning på webben vid olika tidpunkter under fältperioden (se metodkapitel tidigare år samt Häggglund, 2015). 2015 års västsvenska SOM-undersökningar genomfördes utan experiment.

I Tabell 2 redovisas de olika utskick och påminnelseinsatser som genomförs under fältperioden för de västsvenska SOM-undersökningarna 2015. Fältperioden inleddes med ett utskick av ett aviseringskort till samtliga i urvalet den 18 september. Aviseringskortets skickas ut innan pappersenkäten med syfte att informera om hur de blivit utvalda att delta i undersökningen och vad svaren används till samt information om och kontaktuppgifter till SOM-institutet. En vecka senare skickas enkäten ut tillsammans med informationsbrev och en penna att fylla i undersökningen med. Ytterligare en vecka senare skickas ett vykort ut där de som redan svarat på undersökningen tackas och de som ännu inte skickat in sina svar påminns att göra det.

Vid den andra påminnelsen, som även innehöll en ny enkät erbjöds respondenterna att svara på webben och fick inloggningsuppgifter och en hänvisning till enkäten på SOM-institutets hemsida. Under fältperioden genomfördes två omgångar av telefonpåminnelser där ett externt telefonundersökningsföretag ringer upp alla respondenter med känt hem- eller mobiltelefonnummer och påminner dem om att svara. Respondenterna fick i samband med telefonpåminnelserna möjlighet att meddela om de inte önskade vara med i undersökningen eller om de behövde ett nytt frågeformulär för att besvara enkäten. Telefonpåminnelserna följdes upp med ett tackbrev till dom som sagt att de vill svara samt en ny enkät till de som önskat det. Efter att den första påminnelseinsatsen på telefon avslutades skickades en smspåminnelse ut till dem som sagt att de ville medverka men ännu ej skickat in sina svar. Strax efter skickades även ett påminnelse-sms till de som varit okontaktbara under telefonpåminnelseperioden. Personerna som fick ett sms kunde svara *nej* på sms:et om de inte önskade att delta och *ja* om de ville svara och önskade en ny enkät. Även svar med specificerade orsaker till att inte svara inkom. Alla svar noterades och kodades efter kontaktgrad och eventuell anledning att inte vilja vara med i undersökningen. Påminnelse-sms:et innehöll även en direkt länk och inloggningsuppgifter till den elektroniska versionen av enkäten. Kontaktuppgifter till SOM-institutet och undersökningsföretaget Kinnmark Information AB fanns i varje utskick och personer hörde under fältperioden kontinuerligt av sig med frågor och önskan om ny enkät eller önskan om att ej vara med och därmed inte få fler påminnelser. De svar som mottogs skannades in av undersökningsföretaget allt eftersom de kom in och de öppna fritextsvaren skickades till SOM-institutet för kodning och förädling. Vid fältperiodens slut avidentifierades formulären av fältföretaget och all personlig data raderades. Svaren skickades sedan till SOM-institutet som validerade och förädlade inkommen data.

Tabell 2 Fältplan för den västsvenska SOM-undersökningen 2015

18 sep	Utskick av aviseringkort.
25 sep	Utskick av enkät, följebrev, informationsbroschyr, svarskuvert och penna.
5 okt	Utskick av tack- och påminnelsekort.
12 okt	Utskick av enkät, följebrev och svarskuvert till svarspersoner som ännu inte sänt in enkäten, introduktion av möjligheten att svara via webben.
22 okt–22 nov	Telefonpåminnelse till svarspersoner som inte sänt in enkäten.
26 okt	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
2 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer.
9 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
16 nov	
23 nov	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer samt personer som inte kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelse.
24 nov	Sms till alla som sagt att de vill medverka.
27 nov	Sms till personer som inte kunnat nås vid telefonpåminnelse.
1 dec–14 dec	Telefonpåminnelse till svarspersoner som inte sänt in enkäten.
7 dec	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät.
15 dec	Utskick till alla som i telefon sagt att de ska delta, med ny enkät till de som sagt sig behöva sådan och ett tack till de som redan har enkät. Påminnelsebrev till personer utan känt telefonnummer.
7 jan	Påminnelsebrev till alla som tidigare sagt att de ska svara och utskick av enkät, följebrev, svarskuvert samt bortfallsenkät (med frågan om varför man inte önskar/kan delta) till svarspersoner utan känt telefonnummer samt personer som inte kunnat nås vid tidigare telefonpåminnelser.
18 jan	Bortfallsenkät till resterande.
3 mars	Sista enkäten anländer.

Inflöde

Den första enkäten kom in strax efter att formulären nått respondenterna. Under de första 10 dagarna inkom 44 procent av vad som kom att bli den slutgiltiga svarsfrekvensen. Efter 68 dagar (10 december 2015) hade 90 procent av de slutgiltiga svaren kommit in. Sista enkäten inkom den 3:e mars, 83 dagar efter att 90 procent av vad som kom att bli de slutgiltiga svaren kommit in. Anledningen till att fältperioden fortsätter långt efter årsskiftet är att olika grupper i befolkningen tenderar att svara vid olika tillfällen under datainsamlingsperioden. Analyser av inflödesmönstret visar bland annat att grupper som i hög grad svarar på SOM-undersökningarna, så som

äldre och politiskt intresserade ofta svarar tidigt under fältperioden. De grupper som är underrepresenterade i den slutgiltiga svarsfilen så som yngre och personer från arbetarhem svarar i högre grad senare under fältperioden. Genom att ge dem som får en enkät skickad hem till sig möjligheten att svara under en lång period ökar andelen svarspersoner från grupper som vanligtvis är underrepresenterade. Vi undviker därmed att förstärka mönster av t.ex. en stor del med stort politiskt intresse och hög ålder som redan finns i SOM-undersökningarna.

Tabell 3 visar när enkäter besvarades i förhållande till de påminnelseinsatser som genomfördes under fältperioden. Innan första påminnelsen skickades ut hade 42 procent av de som slutligen svarade på enkäten redan svarat. Första påminnelsen hade störst påverkan på svarsandelen för svarande på pappersenkäter medan efterkommande påminnelseinsatser hade avtagande effekt ju längre tiden gick från fältstart. Möjligheten att svara på webben användes främst senare under fältperioden. Webbenkäterna besvarades främst efter telefonpåminnelserna. Påminnelsen som skickades ut med sms hade ingen effekt på de som till slut svarade på papper men bland de som svarade på webbenkäten hade sms-påminnelsen en effekt.

Tabell 3 *Inflöde av pappers- respektive webbenkäter efter respektive påminnelse (procent)*

	Svarande efter första utskicket	Svarande efter tack/påminnelsekort	Svarande efter andra enkätutskicket	Svarande under eller efter telefon p 1	Svarande efter SMS-utskick	Svarande under eller efter telefon p 2	Svarande efter januari-brevet	Svarande efter sista utskicket	Summa	Antal svar
Papper	42	19	13	14	0	8	2	2	100	2 674
Webb	0	1	12	29	8	40	2	8	100	156

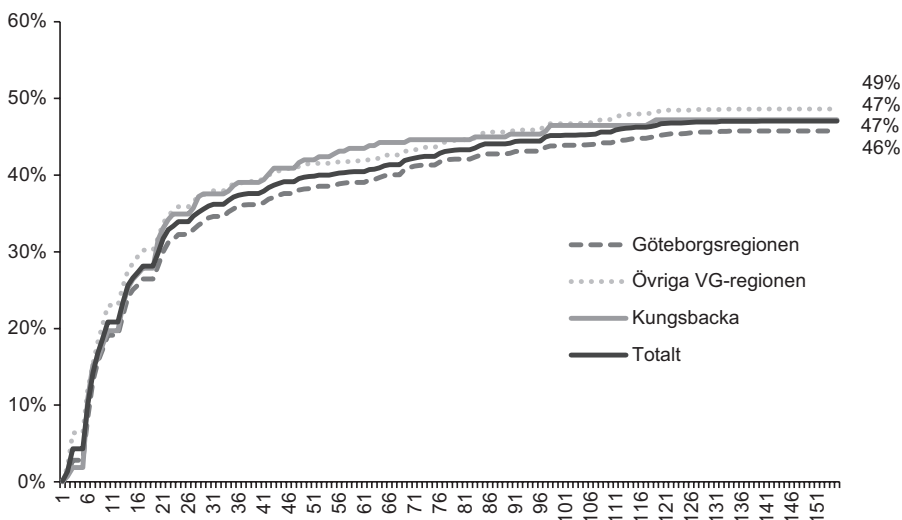
Kommentar: Tabellen visar hur stor andel av de som slutligen skulle komma att besvara enkäten som svarade mellan varje påminnelseinsats.

Som nämnts ovan inkommer majoriteten av svaren i början av fältperioden. I figur 1 visualiseras svarsmönstret för hela undersökningen samt uppdelat på Göteborgsregionen, övriga Västra Götaland och Kungsbacka kommun. Göteborgsregionens invånare svarar i något lägre utsträckning än övriga regionen vilket kan bero på att Göteborg har en demografisk sammansättning med färre äldre, som svarar i högre utsträckning, och fler personer med utländsk bakgrund, som svarar i lägre utsträckning.³

Bruttosvarsfrekvensen för Göteborgsregionen blev 46 procent, för övriga Västra Götaland 49 procent och för Kungsbacka kommun 47 procent. För hela den

västsvenska SOM-undersökningen 2015 innebar det en bruttosvarsfrekvens på 47 procent, vilket är en procentenhet lägre än i 2014 års undersökning.

Figur 1 Inflöde den västsvenska SOM-undersökningen 2015 (kumulativ procent av bruttourvalet)

Kommentar: Figuren visar andel inkomna formulär efter inflödesdag.

Olika datainsamlingsmetoder – papper och webb

För femte året i rad genomfördes den västsvenska SOM-undersökningen med två datainsamlingsmetoder. Respondenterna erbjöds att svara på enkäten på webben eller på den traditionella pappersenkäten. Enkäterna är identiska gällande utformning av, och ordning på frågor. På grund av den stora variationen av digitala plattformar möjliga att användas för att fylla i undersökningen är det inte möjligt att replikera sidbrytningar och placering av frågorna i webbenkäten med pappersenkäten. Alla i urvalet får en inbjudan att fylla i enkäten på SOM-institutets hemsida där de kan logga in med ett unikt användarnamn och lösenord.

Syftet med att erbjuda olika plattformar för ifyllandet av enkäten är att fånga upp fler respondenter, speciellt ibland de yngre och mest digitaliserade. Möjligheten att svara på webben introducerades vid andra påminnelsen. 2015 valde 156 personer att svara på enkäten på webben vilket är lägre än tidigare år. 156 personer motsvarar fem procent av den totala svarsfrekvensen. Tabell 11 visar att möjligheten att svara på enkäten på webben framförallt utnyttjades av den yngre och medelålders befolkningen. Män valde att nyttja webbalternativet i större grad än kvinnor.

Tabell 4 Ålders- och könsfördelning bland webb- och papperssvar, den västsvenska SOM-undersökningen 2015 (procent)

	Pappersvar	Webbsvar	Summa	Antal
Kvinna	96	4	100	1 444
Man	93	7	100	1 379
16–29 år	88	12	100	393
30–49 år	90	10	100	809
50–64 år	96	4	100	755
65–85 år	99	1	100	869
Totalt	95	5	100	2 830

Kommentar: Respondenter som avidentifierat sina enkäter och inte heller uppgett ålder/kön gör att kön och ålder ej summerar till den totala svarssumman.

Svarsfrekvens och bortfall

Svarsfrekvensen för SOM-undersökningarna har successivt sjunkit under 2000-talet, ett mönster som även gäller för andra liknande undersökningar i Sverige. De första fem åren då hela Västra Götaland var med i urvalet för den västsvenska SOM-undersökningen var svarsfrekvensen i genomsnitt 67 procent och de senaste fem åren har den genomsnittliga svarsfrekvensen varit strax under 54 procent. Av det ursprungliga urvalet (bruttourval) om 6 000 personer svarade 2 830 personer på 2015 års undersökning, vilket ger en bruttosvarsfrekvens på 47 procent. Från bruttourvalet räknas personer bort som inte har möjlighet att svara, det s.k. naturliga bortfallet, vilket ger en nettosvarsfrekvens på 50 procent (se tabell 5).

Naturligt bortfall

Av de 6 000 som fick möjlighet att vara med i undersökningen var det ett antal som inte *kunde* delta, de registrerades som naturligt bortfall och räknades bort från bruttourvalet. Skillnaden mellan svarsfrekvensen brutto och netto beror på det så kallade *naturliga bortfallet*. I 2015 års västsvenska undersökning definierades 391 personer (6,5 procent) som naturligt bortfall. Orsaker som kategoriseras som naturligt bortfall är att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest över lång tid, är fysiskt eller mentalt oförmögen att svara, har läs- och skrivsvårigheter, inte är svensktalande eller är avliden. Den största delen av det naturliga bortfallet bestod 2015 av personer med okänd adress (39 procent), följt av personer som är sjuka eller avlidna (29 procent) och personer som var bortresta eller bodde utomlands (16 procent). 16 procent uppgav själva eller genom ombud att de har språksvårigheter eller inte talar svenska alls.

Tabell 5 Svarsfrekvensen i de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2015 (procent)

Under-söknings- år	Brutto- urval	Netto- urval	Andel naturligt bortfall	Antal svar	Svars- frekvens (brutto)	Svars- frekvens (netto)	Fältarbete utfört av
1992	2 800	2 650	5,4 %	1 603	57 %	60 %	Linfab
1993	2 800	2 647	5,5 %	1 586	57 %	60 %	Linfab
1994	2 800	2 639	5,8 %	1 591	57 %	60 %	Linfab
1995	2 799	2 620	6,4 %	1 709	61 %	65 %	Temo
1996	2 900	2 621	9,6 %	1 807	62 %	69 %	Gallup
1997	2 900	2 637	9,1 %	1 845	64 %	70 %	Gallup
1998*	5 800	5 385	7,2 %	3 487	60 %	65 %	Sifo
1999	5 900	5 557	5,8 %	3 760	64 %	68 %	Kinnmark
2000	6 000	5 602	6,6 %	3 684	61 %	66 %	Kinnmark
2001	6 000	5 420	9,7 %	3 808	63 %	70 %	Kinnmark
2002	6 000	5 538	7,7 %	3 792	63 %	68 %	Kinnmark
2003	6 000	5 537	7,7 %	3 654	61 %	66 %	Kinnmark
2004	6 000	5 489	8,5 %	3 630	61 %	66 %	Kinnmark
2005	6 000	5 505	8,3 %	3 419	57 %	62 %	Kinnmark
2006	6 000	5 462	9,0 %	3 347	56 %	61 %	ScandInfo
2007	6 000	5 491	8,5 %	3 420	57 %	62 %	Kinnmark
2008	6 000	5 553	7,5 %	3 240	54 %	58 %	Kinnmark
2009	6 000	5 539	7,7 %	3 368	56 %	61 %	Kinnmark
2010	6 000	5 503	8,8 %	3 276	55 %	59 %	Kinnmark
2011	6 000	5 493	8,5 %	3 135	53 %	57 %	Kinnmark
2012	6 000	5 511	8,2 %	3 186	53 %	58 %	Kinnmark
2013	6 000	5 608	6,5 %	2 983	50 %	53 %	Kinnmark
2014	6 000	5 626	6,2 %	2 900	48 %	52 %	Kinnmark
2015	6 000	5 609	6,5 %	2 830	47 %	50 %	Kinnmark

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas adress okänd, avflyttad, bortrest under fältperioden, ej svensktalande, bosatt, studerar eller arbetar utomlands, fysiskt eller mentalt oförmögen att svara samt avliden. *Från och med 1998 års undersökning ingår hela Västra Götaland samt Kungsbacka kommun i urvalet. Innan dess ingick endast Göteborg med kranskommuner.

Tabell 6 visar hur andelen naturligt bortfall förändrats sedan undersökningens början. De senare åren har det naturliga bortfallet minskat något. En trolig förklaring till att det naturliga bortfallet minskat är att det blir allt svårare att nå människor på traditionell väg, via hemadress och fasta telefonnummer. Det gäller både i fall när vi vill uppmana dem att svara på enkäterna och när vi är intresserade av anledningen till varför de väljer att inte svara på undersökningen. När vi inte får kontakt så vet ni heller inte av vilken anledning de inte svarar. De yngre grupperna av befolkningen är speciellt svåra att nå, i gruppen 16–29 år kommer vi i kontakt med ca 56 procent av urvalet. Kontaktgraden ökar därefter med ålder upp till 91 procent för 76–85-åringarna. Tabell 5 visar kontaktmönstren uppdelat i åldersgrupper. Mellan 25–30 procent av urvalet under 40 år hade inget fungerande telefonnummer kopplat till sitt namn vilket omöjliggjorde telefon och sms-påminnelser.

Tabell 6 Kontaktmönster i olika åldersgrupper i den västsvenska SOM-undersökningen 2015 (procent)

	Alder								
	16–19	20–24	25–29	30–39	40–49	50–59	60–75	76–85	Totalt
Ej kontakt:									
Adress okänd, okänt nummer/inget svar på telefon	2	5	4	3	2	2	1	1	2
Känd adress, okänt nummer	30	26	30	26	18	16	9	6	18
Känd adress, känt nummer men inget svar	8	11	13	12	9	7	4	1	8
Kontakt:									
Bortfall/vägran (inkl. de som hävdar att de redan skickat in)	16	18	12	13	13	17	14	21	15
Svarsvillig (sagt att de har/vill ha ett nytt formulär att fylla i)	14	12	10	8	12	8	6	6	9
Enkät ifylld och inskickad	30	27	30	37	45	51	66	64	47
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Ej kontakt	40	42	47	41	29	24	14	9	29
Kontakt	60	58	53	59	71	76	86	91	71
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal	291	530	539	937	1 013	987	1 279	424	6 000

Kommentar: Resultaten baseras på registerdata.

Svarsvägran

Många av de som väljer att inte svara på SOM-undersökningarna får vi aldrig kontakt med. Den del av urvalet som varken ingår i det naturliga bortfallet eller har svarat på undersökningen definieras som svarsvägrare. De som hör av sig till SOM-institutet eller i samband med en telefonpåminnelse uppger att de inte vill svara på enkäten ombuds uppge ett skäl till varför de väljer att inte delta. 2015 uppgav 222 personer ett skäl till svarsvägran vilka noterades och kategoriserades enligt tabell 7. Majoriteten av de som uppgav ett skäl uppgav att de inte svarade på grund av tidsbrist. En fjärdedel uppgav att de av princip inte deltar i *denna typ av undersökningar*. Svåra, ointressanta eller för många frågor var anledningen till att knappt 30 procent inte svarade på undersökningen. 6 procent uppgav att de inte litade på anonymiteten och 4 procent att de inte deltog utan ersättning.

Tabell 7 Specificerade skäl att inte vilja delta i den västsvenska SOM-undersökningen 2015 (procent)

Har inte tid	36
Vill av princip inte delta i denna typ av undersökningar	25
För många frågor	12
Tycker att frågorna är ointressanta	13
Tycker att frågorna är för svåra	5
Litar inte på anonymiteten	6
Deltar inte utan ersättning	4
Summa procent	100
Antal personer	222

Svarsfrekvens i olika grupper

Kontaktgraden och svarsfrekvensen skiljer sig som visats ovan i olika demografiska grupper. I det följande redovisas hur svarsfrekvensen sett ut i olika grupper, beroende på var i urvalsområdena en bor och beroende på position på arbetsmarknaden över tid. Svarsfrekvensen och motsvarande bortfallets storlek i olika grupper får betydelse för hur resultatet kan tolkas. För att fullt ut analysera svaren är variationen inom olika subgrupper inom urvalet viktiga att belysa. I tabell 8 redovisas andelen svarande fördelat på kön och ålder. Sedan undersökningens början 1992 har kvinnor svarat i något högre utsträckning än män. Skillnaden i svarsfrekvens mellan könen har varierat mellan en och nio procentenheter. Som tidigare påvisat är det svårt att få kontakt med den yngre delen av befolkningen. Den svårigheten speglas i svarsfrekvensen där yngre personer mindre benägna att svara än äldre. Lägst svarsfrekvens har gruppen under 40 år där svarsfrekvensen uppgick till strax över 30 procent 2015. Det är framförallt bland de yngre grupperna som svarsfrekvensen minskat mest sedan 1992 och som förklarar majoriteten av den totalt minskande svarsfrekvensen. I början av 1990-talet noterades endast små skillnader i svarsfrekvens mellan befolkningens olika åldrar men sedan dess har andelen svar från äldre personen ökat successivt. De äldre i befolkningen har genomgående svarat i hög grad på SOM-institutets undersökningar. Gruppen i åldern 70–79 år är den grupp som i högst grad svarar på undersökningarna idag och under tidigare år.

Svarsfrekvensen i olika geografiska områden i Västsverige är generellt små. Invånare i storstadsregionen Göteborg har över tid befast sin position som något mindre svarsbenägna än övriga Västra Götalands invånare. I delregioner utanför Göteborgsregionen finns skillnader i svarsfrekvens som till stor del kan kopplas till övergripande ålders- och utbildningsmönster: om det bor en större andel äldre i delregionen är också svarsbenägenheten högre. Observeras bör att förändringen

i Dalslands svarsfrekvens bygger på ett lågt antal personer i urvalsgruppen vilket medför att få personers svarsvägran får stor effekt på andelen svarande i procent. Det finns vissa skillnader på kommunal nivå men det låga antalet personer i urvalet per kommun gör att siffrorna kan skifta mycket mellan olika undersökningsår och någon trend för varje kommun kan inte statistiskt säkerställas. Tabell 10 visar hur de som svarat på undersökningen fördelar sig över position på arbetsmarknaden och efter medborgarskap. Majoriteten av de som svarar på SOM-institutets undersökningar är förvärvsarbetande och svenska medborgare. Personer som befinner sig utanför arbetsmarknaden och utländska medborgare är genomgående underrepresenterade bland svarande av SOM-undersökningarna.

Tabell 8 Nettosvarsfrekvens i olika grupper i de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2015 (procent)

År	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
TOTALT	60	60	60	60	65	69	70	65	68	66	70	68	66	66	62	61	62	58	61	59	57	58	53	52	50
Kön																									
Kvinnor	61	59	60	60	67	70	71	68	70	67	73	72	69	70	65	66	61	63	64	61	62	55	55	52	
Män	60	60	60	60	64	67	68	62	65	64	67	65	63	62	59	57	56	58	55	53	54	51	49	49	
Ålder																									
16–19 år																		48	50	45	45	35	32	32	
15–19 år	61	67	68	76	72	77	68	66	60	68	64	60	55	52	49	54	47								
20–29 år	56	58	58	61	68	65	55	60	58	60	60	57	57	51	48	51	44	42	42	38	39	37	35	31	
30–39 år	61	57	55	62	63	66	61	61	61	66	65	59	61	56	56	57	52	54	55	47	49	46	39	40	
40–49 år	56	56	59	66	68	68	66	69	63	70	67	65	65	60	61	59	54	59	58	54	56	48	47	47	
50–59 år	62	61	65	67	72	70	67	71	69	73	70	71	71	68	66	69	67	66	63	63	61	57	58	54	
60–69 år								76	77	81	79	78	77	74	74	73	70	78	73	74	73	70	67	67	
70–79 år								74*	75	75	78	75	77	77	74	73	77	77	74	78	78	74	75	75	
80–89 år	67	64	63	66	70	74	72	75	76	75	78	76	77	75	74	73	74	77	73	75	75	71	71	71	
80–85 år									65	78	73	67	71	70	71	73	62	74	69	73	72	71	66	72	

Kommentar: * 70–80 år.

Tabell 9 Nettosvarsfrekvens i olika grupper i de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2015 (procent)

År	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	
TOTALT	60	60	60	60	65	69	70	65	68	66	70	68	66	66	62	61	62	58	61	59	57	58	53	52	50
Göteborgsregionen							62	66	63	69	67	65	65	59	60	60	56	59	59	55	56	52	51	49	
Övriga Västra Götaland																65	61	62	61	60	60	54	53	52	
– Sjuhärad							70	70	72	72	72	70	68	67	64	67	62	62	62	60	58	57	50	51	
– Östra Skaraborg							69	67	68	73	71	68	71	67	65	62	61	62	64	60	57	53	53	56	
– Västra Skaraborg							66	68	69	73	70	70	69	69	62	68	66	58	62	60	64	54	54	53	
– Fyrstad							69	72	69	67	72	64	67	60	63	63	59	61	59	59	62	52	54	50	
– Dalsland							68	66	66	74	66	61	68	59	62	63	63	64	52	62	55	52	51	45	
– Norra Bohuslän							66	67	66	71	63	67	60	62	56	65	59	65	56	64	65	55	55	54	
Kommuner i Göteborgsregionen																									
Ale	67	62	55	66	68	68	61	65	62	68	63	63	69	58	53	56	55	62	65	50	62	56	53	50	
Alingsås	-	-	-	-	67	75	60	70	61	77	68	64	64	57	58	68	61	67	69	64	67	65	62	50	
Göteborg	58	59	58	63	72	72	60	67	63	64	71	67	64	59	59	59	54	57	56	53	54	52	47	48	
Härryda	64	64	58	73	66	65	62	75	60	70	67	65	67	65	58	66	54	57	65	58	52	52	59	56	
Kungsbacka	63	58	54	68	73	69	66	69	62	71	76	67	62	60	56	64	57	62	65	60	62	52	54	50	
Kungälv	70	67	72	65	67	58	53	70	63	71	69	74	71	55	60	60	55	64	61	60	59	53	44	44	
Lerum	67	66	64	73	67	68	59	68	67	68	73	66	68	63	69	57	61	68	59	53	60	55	60	55	
Lilla Edet	55	68	63	68	69	71	65	63	61	80	65	70	66	60	64	60	51	58	47	53	36	48	43	46	
Mölnådal	54	57	69	72	72	77	74	62	71	71	72	65	64	64	64	63	59	61	60	56	57	48	54	50	
Partille	65	55	68	65	51	74	63	69	72	77	71	51	58	59	65	59	61	57	62	62	56	54	57	51	
Stenungsund	64	60	72	68	67	71	68	61	65	69	76	63	65	53	54	61	57	56	58	55	48	57	46		
Tjörn	51	62	48	59	51	74	63	69	72	77	71	51	65	66	60	67	67	57	67	46	66	49	60	57	
Öckerö	73	62	60	53	67	71	68	61	65	69	76	63	67	64	64	64	48	70	62	59	73	56	57	55	

Kommentar: I Göteborgsregionen ingår förutom Kungsbacka samtliga särredovisade kommuner.

Tabell 10 Svarspersonernas fördelning över position på arbetsmarknaden och medborgarskap, de västsvenska SOM-undersökningarna 1992–2015 (procent)

År	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
<i>Förvärvsställning</i>																								
Förvärvsarbete	57	57	55	57	57	57	57	58	57	60	57	57	56	55	56	57	59	55	57	57	55	55	56	55
Arbetsmarknads-politisk åtgärd	1	0	2	1	2	1	1	1	1	1	2	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	2	1	1
AMS-utbildning	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Kunskapslyftet	-	-	-	-	-	-	1	1	1	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Arbetslös	5	6	6	7	6	5	5	5	4	3	4	4	3	3	3	2	2	4	4	3	3	3	3	3
Ålderspensionär/avtalspensionär	17	16	16	15	15	15	17	17	20	19	19	21	23	22	20	22	23	27	25	27	29	30	29	31
<i>Sjuk/</i>																								
Aktivitetsersättning*	4	4	5	5	5	4	4	4	5	5	5	4	4	5	5	5	4	4	3	3	3	2	3	2
Hemarbetande	2	3	2	1	1	1	2	1	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Studerande	13	13	14	14	14	16	12	13	11	11	12	12	12	11	10	11	10	9	9	8	8	7	7	7
Annat	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	3	3	1	1	0	1	1	1	1	1	1
<i>Medborgarskap</i>																								
Svenskt	-	95	95	94	95	94	95	96	96	96	96	95	94	93	94	94	93	94	94	93	93	93	93	93
Utländskt	-	5	5	6	5	6	5	4	4	4	4	3	4	4	3	3	4	3	3	3	3	3	3	4
Både svenskt och utländskt	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	3

Kommentar.* Sjuk- och aktivitetsersättning är sedan 2008 benämningen på tidigare förtidspensionär.

Tabell 11 Nettosvarsfrekvens per resursområde i Göteborg, de västsvenska SOM-undersökningarna 1999–2015 (procent)

	Resursstarkt	Medelresursstarkt	Medelresurssvagt	Resurssvagt
1999	68	64	67	57
2000	63	61	66	57
2001	73	69	67	62
2002	67	67	64	54
2003	69	64	61	57
2004	67	63	66	61
2005	67	60	61	49
2006	65	59	61	52
2007	66	61	55	54
2008	64	53	54	47
2009	63	58	58	51
2010	63	59	57	43
2011	58	57	54	41
2012	67	52	54	44
2013*	57	58	52	39
2014	55	47	49	36
2015	56	52	48	37

Kommentar: *Resursindelningen gjordes inför 2013 års undersökning om till att baseras på en indelning av primärområden efter invånarnas hushållsinkomst och andel hushåll med ekonomiskt bistånd. 2012 och tidigare baserades indelningen av resursområden i Göteborg på primärområden efter invånarnas hushållsinkomst, andel socialbidragstagare och andel invandrare (Jönsson m. fl. 1997: 40).

Ett ytterligare tecken på utmaningarna med representativitet bland de som är mindre etablerade i samhället framgår vid en analys av respondenternas boendeområde med avseende på områdets resursstyrka. Tabell 11 visar på skillnader inom Göteborgs kommun i svarsfrekvens beroende på boendeområde. Göteborgare som bor i resurssvaga⁴ områden svarar i lägre utsträckning än de som bor i resursstarka områden (se tabell 11).

Representativitet

De 6 000 personer som ingår i urvalet och får möjligheten att svara på SOM-institutets västsvenska undersökning utgör ett Västsverige i miniatyr. Urvalet speglar befolkningen väl men de senaste åren har en ökad skevhet mellan svarsgruppen och populationen utkristalliserats. Appendix A–C redovisar representativiteten i svarsdata och urval i förhållande till populationen. Tabellerna i appendix jämför

fördelningen av geografisk hemvist, ålder och kön i befolkningen med brutto- och nettourval samt bland de som besvarar undersökningen. Detta redovisas även över tid. Den geografiska representativiteten är mycket god. Boende i Göteborg är underrepresenterade med två procentenheter bland de svarande 2015. Motsvarande är övriga Västra Götaland överrepresenterade med två procentenheter medan boende i Göteborgs kranskommuner representerar populationen på procentenheten. När vi kontrollerar representation i svarsdata i förhållande till ålder är överensstämmelsen inte lika god. Sedan 2002 har avvikelsen mellan populationen och de som svarar på enkäten ökat. De yngsta i urvalet svarar i allt lägre grad och är underrepresenterade medan de äldre fortsatt svarar i hög grad vilket proportionerligt minskar representativiteten i förhållande till ålder. 16–29 åringarna är underrepresenterade med 9 procentenheter. Könrepresentativiteten är mycket god över tid och i 2015 års underökning var kvinnor överrepresenterade med en procentenhet och män underrepresenterade med motsvarande siffra. Hur och om den presenterade sammansättningen av de svarande jämfört med populationen påverkar fördelningen av de inkomna svaren har undersökts. Markstedt (2014) har i en rapport jämfört svaren på ett antal frågor i den nationella SOM-undersökningen (vars representativitet liknar den västsvenska) med viktade svar och fann att reliabiliteten i attitydfrågor och bedömning av den svenska demokratin inte verkar påverkas av skevheten i representativiteten medan mediefrågor så som läsning av morgontidning påverkas av bristen av svar från unga. Mycket tyder på att den tidigare presenterade minskade kontaktgraden med unga är en av de mest betydande orsakerna till lägre svarsfrekvenser i de yngre grupperna i populationen.

Sammanfattning

Den västsvenska SOM-undersökningen 2015 bestod av en enkät innehållande 72 frågor om bedömning av offentlig service, medievanor, konsumtion, värderingar, demokrati och åsikter om trafikåtgärder. Enkäten skickades ut till 6 000 personer boende i Västra Götaland och Kungsbacka. 2 830 personer svarade på enkäten vilket motsvarar en nettosvarsfrekvens på 50 procent. Majoriteten av svaren samlades in under tidig höst 2015. Personerna i urvalet hade möjlighet att svara på undersökningen på papper eller på webben. Ett antal påminnelseinsatser genomfördes för att uppmana personerna att svara på enkäten och vid svarsvägran få en indikation på varför de personerna ej vill svara. Urvalet speglade populationen väl men bland de som svarade fanns skevheter framför allt i åldersrepresentativiteten. Svarsfrekvensen och kontaktgraden var lägst bland de yngsta i urvalet, vilket antas hänga ihop. Generellt finns störst utmaningar i att få personer som är mindre etablerade i samhället att svara på SOM-institutets enkäter så som yngre, utländska medborgare och människor utanför arbetsmarknaden.

Noter

- ¹ Kapitlet bygger på tidigare års metodredogörelser, se exempelvis Bové (2014).
- ² Kodningsarbetet har utförts av Sofia Arkhede, Klara Bové och Lukas Nordin. Underlaget för kodningen finns tillgängligt i kodboken för 2015 års västsvenska SOM-undersökning (se www.som.gu.se/undersokningar)
- ³ Personer med utländsk bakgrund definieras som personer som är utrikes födda, eller inrikes födda med två utrikes födda föräldrar. Personer med svensk bakgrund definieras som personer som är födda i Sverige med två inrikes födda föräldrar eller en inrikes född och en utrikes född förälder. Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).
- ⁴ Fram t.o.m. 2012 års undersökning var indelningen: *Resursstarka stadsdelar*: Kärra-Rödbo, Torslanda, Älvsborg, Askim, Styrso, Örgryte. *Medelresursstarka stadsdelar*: Tynnered, Härlanda, Centrum, Linnéstaden, Tuve-Säve. *Medelresurssvaga stadsdelar*: Frölunda, Lundby, Backa, Majorna, Högsbo. *Resurssvaga stadsdelar*: Bergsjön, Gunnared, Kortedala, Biskopsgården, Lärjedalen. Den första januari 2010 slogs Frölunda och Högsbo stadsdelsnämnder samman, och ett år senare gjordes indelningen i stadsdelar om helt. Resultatet blev tio nya stadsdelar.

Referenser

- Bové, Josefine (2014) "Samhälle Opinion Medier – Västra Götaland 2013" Bergström, Annika och Ohlsson Jonas (red), *Brytningstider* Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Bové, Josefine, Hägglund, Jonas, Vernersdotter, Frida *Metodrapport 2014*. SOM-rapport nr 2014:31 Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Hägglund, Jonas *Metodexperiment i den västsvenska SOM-undersökningen 2014*. SOM-rapport nr 2015:13 Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Jönsson, Sten, Nilsson, Lennart, Rubenowitz, Sigvard, Westerståhl, Jörgen (1997) *Decentraliserad välfärdsstad – Demokrati, effektivitet och service*. Stockholm: SNS Förlag.
- Markstedt, Elias (2014) "Representativitet och viktning – Riks-SOM som en spegel av det svenska samhället 1986–2013" SOM-rapport nr 2014:20 Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Vernersdotter, Frida (2013) "Den nationella SOM-undersökningen 2012" Weibull, Lennart, Oscarsson Henrik & Bergström Annika (red), *I framtidens skugga*, Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.

Appendix A Fördelning över invånare i Göteborg, Göteborgs kranskommuner och övriga Västra Götaland i befolkningen 16–85 år (2005–2015), i urvalet, respektive i inkomna enkäter (1999–2015) (procent)

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
1999	Urval (brutto)	30	24	46	100	5 900
	Svarande	29	24	47	100	3 760
2000	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	25	47	100	3 684
2001	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 808
2002	Urval (brutto)	31	25	44	100	6 000
	Svarande	28	26	46	100	3 792
2003	Urval (brutto)	31	23	46	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 654
2004	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 630
2005	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Svarande	29	24	47	100	3 419
2006	Urval (brutto)	30	24	46	100	6 000
	Svarande	28	24	48	100	3 347
2007	Urval (brutto)	31	22	47	100	6 000
	Svarande	30	24	46	100	3 420
2008	Befolkning	31	24	45	100	1 309 857
	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Nettourval	31	24	47	100	5 553
	Svarande	29	24	45	100	3 240
2009	Befolkning	31	24	45	100	1 300 914
	Urval (brutto)	30	25	45	100	6 000
	Nettourval	30	25	45	100	5 539
	Svarande	28	26	46	100	3 368
2010	Befolkning	32	24	44	100	1 322 426
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 506
	Svarande	30	25	45	100	3 276
2011	Befolkning	32	24	44	100	1 331 458
	Urval (brutto)	31	24	45	100	6 000
	Nettourval	30	25	45	100	5 493
	Svarande	28	25	47	100	3 151
2012	Befolkning	32	24	44	100	1 338 066
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	31	25	44	100	5 511
	Svarande	29	25	46	100	3 186

Appendix A forts.

År	Grupp	Område			Summa	Antal
		Göteborg	Göteborgs kranskommuner	Övriga Västra Götaland		
2013	Befolkning	32	25	43	100	1 347 293
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	31	25	44	100	5 608
	Svarande	31	24	45	100	2 983
2014	Befolkning	32	24	44	100	1 359 047
	Urval (brutto)	32	24	44	100	6 000
	Nettourval	32	24	44	100	5 626
	Svarande	29	26	45	100	2 900
2015	Befolkning	33	24	43	100	1 369 777
	Urval (brutto)	33	24	43	100	6 000
	Nettourval	33	24	43	100	5 609
	Svarande	31	24	45	100	2 830

Kommentar: Med nettourval avses bruttourval minus naturligt bortfall. Som naturligt bortfall räknas att adressen är okänd (formuläret kommer i retur), att respondenten har flyttat från urvalsområdet, är bortrest, sjuk, avliden, har läs- och skrivsvårigheter eller är ej svensktalande. Göteborgs kranskommuner är samtliga kommuner i Göteborgsregionen exklusive Göteborgs kommun.

Appendix B Åldersgruppernas fördelning i hela urvalet respektive i inkomna enkäter 1992–2015 och åldersfördelningen hos befolkningen i Västsverige 2002–2015 (procent)

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
1992	Urval	27	38	19	16		100	
	Svarande	25	37	21	17		100	1 603
1993	Urval	28	37	19	16		100	
	Svarande	27	36	20	17		100	1 586
1994	Urval	27	37	20	16		100	
	Svarande	27	36	22	15		100	1 591
1995	Urval	26	37	21	16		100	
	Svarande	26	37	22	15		100	1 708
1996	Urval	25	38	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 807
1997	Urval	26	37	22	15		100	
	Svarande	26	36	23	15		100	1 845
1998	Urval	24	37	24	16		101	5 385
	Svarande	22	36	25	17		100	3 487
1999	Urval	25	35	24	16		100	5 900
	Svarande	22	34	27	17		100	3 760
2000	Urval (15-80)	24	36	24	16		100	5 815
	Svarande (15-80)	21	34	27	18		100	3 597
2000	Urval (15-85)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande (15-85)	20	33	27		20	100	3 684
2001	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Svarande	20	35	27		19	100	3 808
2002	Befolkning	23	35	23		19	100	1 245 689
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	25		17	100	5 538
	Svarande	20	34	27		19	100	3 792
	Befolkning	23	35	23		19	100	1 254 946
2003	Urval (brutto)	24	34	23		19	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 537
	Svarande	20	33	27		20	100	3 654
	Befolkning	23	35	22		20	100	1 257 591
2004	Urval (brutto)	24	33	23		20	100	6 000
	Nettourval	24	33	24		19	100	5 489
	Svarande	20	32	26		22	100	3 630
	Befolkning	23	35	24		18	100	1 268 979
2005	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	36	24		17	100	5 505
	Svarande	19	33	27		21	100	3 419

Appendix B forts.

År	Grupp	Åldersgrupp					Summa	Antal
		15–29	30–49	50–64	65–80	65–85		
2006	Befolkning	23	33	25		19	100	1 269 125
	Urval (brutto)	23	34	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 462
	Svarande	18	32	28		22	100	3 347
2007	Befolkning	24	34	23		19	100	1 298 829
	Urval (brutto)	24	34	24		18	100	6 000
	Nettourval	23	35	24		18	100	5 491
	Svarande	19	32	27		21	100	3 420
2008	Befolkning	24	34	24		18	100	1 309 857
	Urval (brutto)	24	33	24		19	100	6 000
	Nettourval	23	34	25		18	100	5 553
	Svarande	18	31	29		23	100	3 240
2009	Befolkning	23	34	24		19	100	1 300 914
	Urval (brutto)	24	34	23		22	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 539
	Svarande	16	32	27		25	100	3 368
2010	Befolkning	23	34	23		20	100	1 322 426
	Urval (brutto)	23	33	23		20	100	6 000
	Nettourval	22	34	24		20	100	5 506
	Svarande	17	32	27		24	100	3 276
2011	Befolkning	23	34	23		20	100	1 331 458
	Urval (brutto)	22	34	24		20	100	6 000
	Nettourval	21	35	25		19	100	5 493
	Svarande	15	31	28		26	100	3 151
2012	Befolkning	23	33	23		21	100	1 338 065
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	34	23		21	100	5 511
	Svarande	16	31	25		28	100	3 186
2013	Befolkning	23	33	23		21	100	1 347 293
	Urval (brutto)	23	34	22		21	100	6 000
	Netto urval	22	35	22		21	100	5 608
	Svarande	15	31	25		29	100	2 983
2014	Befolkning	23	33	23		21	100	1 359 047
	Urval (brutto)	21	34	23		22	100	6 000
	Netto urval	21	35	23		21	100	5 626
	Svarande	14	29	27		30	100	2 900
2015	Befolkning	23	33	23		21	100	1 369 777
	Urval (brutto)	23	33	23		21	100	6 000
	Netto urval	22	33	24		21	100	5 609
	Svarande	14	29	27		30	100	2 830

Kommentar: I jämförelsesyfte redovisas för år 2000 även resultat för ett begränsat urval som omfattar samma åldersintervall, 15–80 år, som de tidigare årens undersökningar.

Appendix C Könsfördelning hos befolkningen (2007–2015), i urvalet (2007–2015) och bland de svarande (1992–2015) i de västsvenska SOM-undersökningarna (procent)

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
1992	Svarande	50	50	100
1993	Svarande	51	49	100
1994	Svarande	51	49	100
1995	Svarande	49	51	100
1996	Svarande	50	50	100
1997	Svarande	49	51	100
1998	Svarande	47	53	100
1999	Svarande	48	52	100
2000	Svarande	49	51	100
2001	Svarande	47	53	100
2002	Svarande	48	52	100
2003	Svarande	47	53	100
2004	Svarande	47	53	100
2005	Svarande	47	53	100
2006	Svarande	47	53	100
2007	Svarande	47	53	100
2008	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2009	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2010	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	46	54	100
2011	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2012	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	47	53	100
2013	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	48	52	100

Appendix C forts.

År	Grupp	Kön		Summa
		Män	Kvinnor	
2014	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	51	49	100
	Nettourval	51	49	100
	Svarande	48	52	100
2015	Befolkningen	50	50	100
	Bruttourval	50	50	100
	Nettourval	50	50	100
	Svarande	49	51	100

Kommentar: Uppgifterna om befolkningen är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB).

OM FÖRFATTARNA

Sofia Arkhede, pol master, är verksam som biträdande undersökningsledare på SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen kretsar kring politiskt beteende och politiska attityder.

Kontakt: sofia.arkhede@som.gu.se

Annika Bergström, docent, är verksam som forskare och lärare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Göteborgs universitet och undersökningsledare vid SOM-institutet. Hennes forskning är framför allt inriktad på digitala mediers publik med särskilt fokus på nyhetsanvändning online, deltagande på nätet och på e-bokens framväxt i ett litet språkområde.

Kontakt: annika.bergstrom@jmg.gu.se

Klara Bové, fil master, är verksam som biträdande undersökningsledare vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hennes forskningsintressen kretsar kring attityder till miljö och hållbarhetsfrågor.

Kontakt: klara.bove@som.gu.se

Niklas Harring, fil dr, verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet, Centre for Collective Action Research, Quality of Government Institute och affilierad till Institutionen för de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik vid Stockholms universitet. Hans forskning är inriktad på korruptionsattityder, miljöopinion och attityder till miljöfrågor.

Kontakt: niklas.harring@pol.gu.se

Sören Holmberg, professor emeritus vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Han är en av ledarna för Quality of Government Institute och forskar kring opinionsbildning, väljarbeteende, representativ demokrati och samhälleliga styrsystem. Han är en av initiativtagarna till SOM-institutet.

Kontakt: soeren.holmberg@pol.gu.se

Ulrika Holmberg, fil dr, lektor i marknadsföring vid Företagsekonomiska institutionen och föreståndare för Centrum för konsumtionsvetenskap (CFK) vid Handelshögskolan, Göteborgs universitet. Hon forskar om hållbar konsumtion och konsumenters interaktion med digital teknik i butik.

Kontakt: ulrika.holmberg@cfk.gu.se

Sverker C. Jagers, professor, är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet och föreståndare för Centre for Collection Action Research

(CeCAR) vid samma universitet. Hans forskning behandlar flera teoretiska och empiriska problem som rör kopplingen mellan politik och miljö, såsom: relationen mellan demokrati och hållbar utveckling, miljö och rättvisa, miljöpolitiska opinionsstudier och länderjämförande analyser av hur staters miljöpåverkan avgörs av faktorer såsom typ av politiskt system och grad av korruption.

Kontakt: sverker.jagers@pol.gu.se

Simon Matti, är biträdande professor och docent i statsvetenskap vid Luleå tekniska universitet. Hans forskning är främst inriktad på politiskt beteende och opinion som rör uppkomsten av och försök att överbrygga storskaliga kollektiva dilemman, med särskilt fokus på miljöpolitiska styrmedel, policyacceptans samt legitimitet.

Kontakt: simon.matti@ltu.se.

Lennart Nilsson, docent i offentlig förvaltning, SOM-institutet, Göteborgs universitet. Han forskar kring svensk välfärdsopinion, lokal och regional demokrati samt monarki och kungahus.

Kontakt: lennart.nilsson@gu.se

Ylva Norén Bretzer, fil dr, lektor vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet. Hon forskar om myndighetsförtroende, tillit och hållbara städer. Hon undervisar i offentlig förvaltning och är även verksam vid forskningscentret Mistra Urban Futures.

Kontakt: ylva.noren-bretzer@spa.gu.se

Maria Oskarson, är professor vid Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet. Hennes forskning är inriktad på sociala och politiska skiljelinjer, välfärdsattityder och väljarbeteende.

Kontakt: maria.oskarson@pol.gu.se

John Magnus Roos, fil dr, är verksam som universitetslektor i socialpsykologi och företagsekonomi vid Högskolan i Skövde och Högskolan i Borås. Han är redaktör för Konsumtionsrapporten vid Centrum för konsumtionsvetenskap, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet. Han forskar om konsumentbeteende.

Kontakt: magnus.roos@cfk.gu.se

Lennart Weibull är professor emeritus i massmedieforskning och seniorprofessor vid SOM-institutet, Göteborgs universitet. Hans forskning är främst inriktad på mediestruktur, journalistikhistoria, medieanvändning och politisk opinionsbildning. Han är en av initiativtagarna till SOM-institutet.

Kontakt: lennart.weibull@som.gu.se

SOM-institutet
Göteborgs universitet
Box 710
SE 405 30 GÖTEBORG

E-postadress: info@som.gu.se
Hemsida: www.som.gu.se
Telefon: 031-786 33 00

Beställning av publikationer kan göras på bokbestallning@som.gu.se.

SOM-INSTITUTETS BÖCKER

ISSN 0284-4788

1. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1986*
Göteborg 1987, 87 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
2. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *SOM-undersökningen 1987*
Göteborg 1988, 112 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
3. Björkqvist, Karin: *SOM-undersökningen 1988*
Göteborg 1989, 68 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
4. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åttiototal*
Göteborg 1989, 183 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
5. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Medier och opinion i Sverige*
Göteborg 1990, 140 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
6. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Politiska opinioner*
Göteborg 1991, 147 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
7. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Åsikter om massmedier och samhälle*
Göteborg 1991, 150 sidor. Pris 20 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--7--SE
8. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Trendbrott?*
Göteborg 1992, 260 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--8--SE
9. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Perspektiv på krisen*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--9--SE
10. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk opinion*
Göteborg 1993, 250 sidor. Pris 50 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--10--SE
11. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Vägval*
Göteborg 1994, 320 sidor. Pris 170 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--11--SE
12. Nilsson, Lennart (red): *Västverige i fokus*
Göteborg 1994, 150 sidor. Pris 130 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--12--SE
13. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det gamla riket*
Göteborg 1995, 305 sidor. Pris 180 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--13--SE
14. Nilsson, Lennart (red): *Västsvensk horisont*
Göteborg 1995, 250 sidor. Pris 150 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--14--SE. ISBN 91-972694-1-7

15. Jarlbro, Gunilla (red): *Ungdomars opinioner*
Göteborg 1996, 120 sidor. Pris 110 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--15--SE. ISBN 91-972694-2-5
16. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Mitt i nittioåret*
Göteborg 1996, 470 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--16--SE. ISBN 91-972694-3-3
17. Nilsson, Lennart (red): *Västsvenska perspektiv*
Göteborg 1996, 238 sidor. Pris 160 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--17--SE. ISBN 91-972694-4-1
18. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ett missnöjt folk?*
Göteborg 1997, 380 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--18--SE. ISBN 91-972694-5-X
19. Nilsson, Lennart (red): *Nya landskap*
Göteborg 1997, 290 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--19--SE. ISBN 91-972694-7-6
20. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Opinionssambället*
Göteborg 1998, 342 sidor. Pris 220 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--20--SE. ISBN 91-972694-8-4
21. Nilsson, Lennart (red): *Mångfald – bilder av en storstadsregion*
Göteborg 1998, 283 sidor. Pris 190 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--21--SE. ISBN 91-972694-9-2
22. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Ljusnande framtid*
Göteborg 1999, ca 420 sidor. Pris 250 kronor (moms tillkommer)
ISRN GU-STJM-SOM--22--SE. ISBN 91-973670-1-X
23. Nilsson, Lennart (red): *Region i omvandling*
Göteborg 1999, ca 300 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-2-8. ISRN: GU-STJM-SOM--23--SE
24. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Det nya samhället*
Göteborg 2000, ca 520 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-3-6. ISRN: GU-STJM-SOM--24--SE
25. Nilsson, Lennart (red): *Den nya regionen*
Göteborg 2000, ca 325 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-4-4. ISRN: GU-STJM-SOM--25--SE
26. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red): *Land, Du välsignade?*
Göteborg 2001, 485 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-6-0. ISRN: GU-STJM-SOM--26--SE
27. Nilsson, Lennart (red): *Flernivådemokrati i förändring*
Göteborg 2002, ca 340 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-7-9. ISRN: GU-STJM-SOM--27--E

28. Oscarsson, Henrik (red): *Spår i framtiden*
Göteborg 2002, ca 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-8-7. ISRN: GU-STJM-SOM--28--SE
29. Wadbring, Ingela: Weibull, Lennart & Bergström, Annika (red):
Efter Arbetet. Synen på nedläggningen och dess konsekvenser.
Göteborg 2002, 212 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISSN: 1101-4692 och 0428-4788. ISRN: GU-STJN-SOM--29--SE
30. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det våras för politiken*.
Göteborg 2002, 544 sidor. Pris: 275 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-973670-9-5. ISRN: GU-STJN-SOM--30--SE
31. Nilsson, Lennart (red) *Perspektiv på Västsverige*
Göteborg 2003, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-01-8. ISRN: GU-STJN-SOM--31--SE
32. Oscarsson, Henrik (red) *Demokratitrender*
Göteborg 2003, 343 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-02-6. ISRN: GU-STJN-SOM--32--SE
33. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Fåfångans marknad*
Göteborg 2003, 432 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-03-4. ISRN: GU-STJM-SOM--33--SE
34. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*
Göteborg 2004, 440 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-04-2. ISRN: GU-STJM-SOM--34--SE
35. Nilsson, Lennart (red) *Svensk samhällsorganisation i förändring*
Göteborg 2004, 570 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-05-05-13
36. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Lyckan kommer, lyckan går*
Göteborg 2005, 492 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-06-9. ISRN: GU-STJM-SOM--36--SE
37. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Västsverige*
Göteborg 2006, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-07-7. ISRN: GU-STJM-SOM--37--SE
38. Nilsson, Lennart (red) *Nya gränser – Skåne*
Göteborg 2006, 288 sidor. Pris: 200 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-08-5. ISRN: GU-STJM-SOM--38--SE
39. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Du stora nya värld*
Göteborg 2006, 560 sidor. Pris: 260 kr (moms tillkommer)
ISBN: 91-89673-09-3. ISRN: GU-STJM-SOM--39--SE
40. Nilsson, Lennart (red) *Det våras för regionen - Västsverige 1998-2005*
Göteborg 2007, 328 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-10-6. ISRN: GU-STJM-SOM--40--SE

41. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Det nya Sverige*
Göteborg 2007, 560 sidor. Pris: 270 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-11-3. ISRN: GU-STJM-SOM--41--SE
42. Nilsson, Lennart & Johansson, Susanne (red)
Regionen och flernivådemokratien
Göteborg 2008, 336 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-12-0. ISRN: GU-STJM-SOM--42--SE
43. Nilsson, Lennart & Antoni, Rudolf (red) *Medborgarna, regionen och flernivådemokratien*
Göteborg 2008, 288 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-13-7. ISRN: GU-STJM-SOM--43--SE
44. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Skilda världar*
Göteborg 2008, 616 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-14-4. ISRN: GU-STJM-SOM--44--SE
45. Nilsson, Lennart och Susanne Johansson (red) *Att bygga, Att bo, Att leva. En bok om Västra Götaland*
Göteborg 2009, 304 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-15-1. ISRN: GU-STJM-SOM--45--SE
46. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Svensk Höst*
Göteborg 2009, 560 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-16-8. ISRN: GU-STJM-SOM--46--SE
47. Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*
Göteborg 2010, 504 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-18-2. ISRN: GU-STJM-SOM--47--SE
48. Johansson, Susanne (red) *Regional demokrati. Om politik och medier i Skåne*
Göteborg 2010, 232 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-17-5. ISRN: GU-STJM-SOM--48--SE
49. Oskarson, Maria, Bengtsson, Mattias & Berglund, Tomas (red)
En fråga om klass. Stockholm: Liber
<http://www.liber.se/Facklitteratur/Sociologi/Sociologi/En-fraga-om-klass>
50. Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red) *Nordiskt ljus*
Göteborg 2010, 592 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-19-9. ISRN: GU-STJM-SOM--50--SE
51. Nilsson, Lennart (red) *Västsvensk demokrati i tid och rum*
Göteborg 2011, 272 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-20-5. ISRN: GU-STJM-SOM--51--SE
52. Holmberg, Sören, Weibull Lennart & Oscarsson, Henrik (red)
Lycksalighetens ö
Göteborg 2011, 676 sidor. Pris 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-21-2. ISRN: GU-STJM--52--SE

-
53. Bergström, Annika (red) *Västsvensk vardag*
Göteborg 2012. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-22-9. ISRN: GU-STJM--53--SE
54. Nilsson, Lennart, Aronsson, Lars & Norell, PO (red) *Värmländskt landskap*
Göteborg 2012. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-86637-04-0. ISRN: GU-STJM--54--SE
55. Berg, Linda & Oscarsson, Henrik (red) *Omstritt omval*
Göteborg 2012, 216 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-23-6. ISRN: GU-STJM--55--SE
56. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
I framtidens skugga
Göteborg 2012, 696 sidor. Pris: 280 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-24-3. ISRN: GU-STJM--56--SE
57. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Medborgarna om välfärden
Göteborg 2012, 248 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-25-0. ISRN: GU-STJM--57--SE
58. Ohlsson, Jonas & Bergström, Annika (red)
Vanor och attityder i förändring
Göteborg 2013, 228 sidor. Pris: 210 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-26-7. ISRN: GU-STJM--58--SE
59. Weibull, Lennart, Oscarsson, Henrik & Bergström, Annika (red)
Vägskäl
Göteborg 2013, 784 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-27-4. ISRN: GU-STJM--59--SE
60. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
En region för alla?
Göteborg 2013, 286 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-29-8. ISRN: GU-STJM--60--SE
61. Bergström, Annika & Oscarsson, Henrik (red)
Mittfåra & marginal
Göteborg 2014, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-30-4. ISRN: GU-STJM--61--SE
62. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Brytningstider
Göteborg 2014, 322 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-31-1. ISRN: GU-STJM--62--SE
63. Bergström, Annika, Johansson, Bengt, Oscarsson, Henrik & Oskarson, Maria (red)
Fragment
Göteborg 2015, 608 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-32-8. ISRN: GU-STJM--63--SE

64. Bergström, Annika & Ohlsson, Jonas (red)
Alla dessa val
Göteborg 2015, 236 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-33-5. ISRN: GU-STJM--64--SE
65. Solevid, Maria (red)
Svenska utlandsröster
Göteborg 2016, 312 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-34-2. ISRN: GU-STJM--65--SE
66. Ohlsson, Jonas, Oscarsson, Henrik & Solevid, Maria (red)
Ekvilibrium
Göteborg 2016, 480 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-35-9. ISRN: GU-STJM--66--SE
67. Norell, P O & Nilsson, Lennart (red)
Värmländska utmaningar
Göteborg 2016, 576 sidor. Pris: 340 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--67--SE
68. Bergström, Annika & Harring, Niklas (red)
Hållbarhetens horisont
Göteborg, 2016. 230 sidor. Pris: 250 kr (moms tillkommer)
ISBN: 978-91-89673-36-6. ISRN: GU-STJM--68--SE

I 2015 års västsvenska SOM-undersökning stod, precis som tidigare år, medborgarnas vanor och attityder i fokus. Undersökningen var dessutom inriktad på frågor som knyter an till ett hållbart samhälle, med ett starkt fokus på miljöattityder och medborgarnas beredvillighet att själva konsumera hållbart.

I boken *Hållbarhetens horisont* finns flera analyser med ett särskilt fokus på hållbarhetsfrågor utifrån ekologiskt, ekonomiskt och socialt perspektiv. De västsvenska medborgarnas syn på miljöproblem och lösningar på desamma uppmärksammas, liksom viljan att göra uppoffringar för miljön i sin egen konsumtion och i sina egna beteenden. Undersökningen ger också vissa indikationer på den sociala sammanhållningen i Västsverige, vilka analyseras i några av bokens kapitel.

Nära kopplat till hållbarhetsbegreppet är frågor som rör demokrati och politik, hur medborgarna ser på beslutsfattarna och de verksamheter som de ansvarar för. I bokens kapitel analyseras medborgarnas bedömningar av beslutsfattare och av olika verksamheter som regionen ansvarar för. I flera fall utnyttjas de långa tidsserier som SOM-institutet erbjuder – i Västsverige finns mätningar sedan 1992 – och analyserna visar på trender i medborgarnas uppfattningar och vanor.

Sammantaget medverkar 13 forskare från svenska lärosäten med analyser i *Hållbarhetens horisont*, den 68:e forskarantologin från SOM-institutet. I boken finns också en metoddokumentation av 2015 års västsvenska SOM-undersökning.

SOM-INSTITUTET
SAMHÄLLE OPINION MEDIER

GÖTEBORGS UNIVERSITET